

Станіслав Чернілевський

SILENT FORM

SANCTA POETICA

КИЇВ – 2017

УДК 821.161.2'06-1-82

Ч-49 Станіслав Чернілевський

SILENT FORM. Вибрані вірші. Переклади. — К.: Літ. Україна, 2017. — 440 с.: серія «Sancta poetica». — ISBN (укр.)

УДК 821.161.2'06-1-82

ISBN 966-02-0856-1

Станіслав Чернілевський — апостолічна постать української культури — відомий поет-вісімдесятник, кінорежисер, педагог, один із ініціаторів перепоховання Василя Стуса. У трагічну ніч з 18 на 19 січня 2014 року був важко поранений на Майдані під час Революції Гідності. «Silent form» — нова книга Ст. Чернілевського, результат тривалої орфічної екзистенції його творчого духу. Перша частина книги містить вибране з рукописів поета, а також його режисерські нотатки, імпровізи і переклади. Перед нами — дивовижний універсум світів, кожен з яких загадковий, як тайнописний фоліант гріневеївського Просперо. Ст. Чернілевський поведе читача уздовж незримого «меридіану серця» — маргінальними шляхами епіфанічних явлень «іншоприсутності». Особливе місце у книзі займають переклади з Володимира Набокова, Арсенія Тарковського й Папи Йоана-Павла II. Друга частина книги — це документальний портрет поета на тлі його доби, суголосся його сучасників в діапазоні від салонних бесід й інтелектуальної публіцистики до белетристичних уривків й епістолярію. Книжка прояснює модерністські епіфанії метра й проливає світло на борхесіанство і бароковий універсалізм його складного творчого всесвіту. Більшість віршів публікуються вперше.

ISBN 966-02-0856-1

© Ст. Чернілевський, 2017, поезії, переклади

© М. Іванов, 2017, передмова

© Т. Шульга, 2017, ідея серії

© Є. Грожин, 2017, дизайн обкладинки

Микола ІВАНОВ

LAUDATIO

Замість передслова

Thou, silent form, dost tease us out of thought,

*As doth eternity: Gold Pastoral!**

John Keats, «Ode on a Grecian Urn»

HIC SUNT LEONES, (тут леви!)

Напис на середньовічній мапі

I

Розчерк долі на маргінесі життя часом важить більше за біографічні талмуди. Наш найсокровенніший лик являється не в офіційних четві-мінеях, а у янгольському тайнописі між рядками. Якось дитя прогулювалося Царським садом і знайшло брошку у вигляді ліри. «Будеш поетом», — сказала дівчинці її бонна, що йшла слідом. Пізніше дівчинка стала жінкою і нареклась Анною Ахматовою.

Янгольський тайнопис буття Станіслава Чернілевського — маргінесний. Досі нешироке коло пошанувачів знало «легкого» Чернілевського — дещо

* *Мовчазна формо, ти думки зрадливі
Заступиш вічність: Холодна Пастораль!*

Джон Кітс, «Ода до грецької урни»

/ переклад М. Іванова /

ексцентричного, добродушного й невагомого, як пух, чоловіка, здатного навіть в крилах метелика вбачати рятівну теодицею. Його мали за товариського доктора Джонсона й називали Моцартом поетичної імпровізації.

Знали його і як апостолічну постать української культури: по-перше — хітового поета-вісімдесятника, (ним захоплювався Микола Вінграновський, а Ліна Костенко навіть проголосила Чернілевського кращим поетом свого покоління); по-друге — талановитого кінорежисера, творця документальної кінотрилогії «Просвітлої дорога свічка чорна. Пам'яті Василя Стуса» й співзасновника першої національної кіностудії «Галичина-Фільм»...

А ще — це вже, здається, по-третє — Чернілевський відомий як великий українізатор, що опанував чи не весь світовий кіноландшафт від Фелліні, Бергмана й Антоніоні аж до Кустуріци й Ларса фон Трієра, (при цьому прізвище цього скромного анахорета слова жодного разу не вказувалося в титрах!..). Це саме завдяки йому і таким, як він, телемедійна Ніагара зашумувала українською. Відомий він і як людина, яка разом з товаришами зініціювала і здійснила перепоховання Василя Стуса. У підсумку ця акція вилилась у один з наймасштабніших стихійних мітингів кінця радянської ери.

А ще Чернілевський — ревний мовчальник. Понад 30 років з моменту виходу його першої збірки «Рушник землі» українські видавці ганялися за ним, достоту герої керованого «Полювання на Снарка». Така тривала «неприсутність» майже не має аналогів у світовій літературі. На думку спадають хіба що вишукане усамітнення Дж. Д. Селінджера чи «мовчанка» Гарпер Лі, яка за роки своєї «відсутності», здавалося, розтанула в містерійних сутінках південної готики, як фея з розповіді Едгара По. Поет не замкнувся у вежі зі слонові кості: янгольський поклик привів Ст. Чернілевського на Майдан, де він зустрів свій фатум. Крім цього є ще кілька десят апокрифічних історій, неймовірних бувальщин і містифікацій, але про все це — в деталях —

розкажуть його сучасники в другій частині книги.

А поза тим, в середовищі літературного цеху, Ст. Чернілевського знають ще й як прикро «не/до/прочитаного» й «непоміченого». Для більшості читачів його феномен, як середньовічна мапа, яснє мереживом білих плям. Часто, щоб заповнити такі пробіли, давні картографи малювали чудовиськ або писали просто «hic sunt leones» — «тут леви».

Так само і я на початку нашої виправи пишу «hic sunt leones», бо перед нами — увага! — «інший», абсолютно невідомий Чернілевський — поет, що знає про всезагальну вину, проходить епіфанічні прозріння, вогонь Чистилища і страшне *mystyrion anomalias* — таїнство беззаконня. Саме про нього — ця книга.

II

Хлопець зі Жвану дивився на світ широко розплющеними очима провінціала. Він виріс в атмосфері класичного інтернату. Вплив мав, здається, навіть *genius loci* цього місця: спальні-дортуари в колишньому палаці, «англійський» парк, старовинна готична каплиця.*

Цей ідеологічний лепрозорій зберіг його невинність і разом з тим підготував до зіткнення з неґаціями епохи. Старорежимні марксистичні виявилися блискучими педагогами. Еліністичну широту думки йому відкрив грек Іван Пополов; єврей Семен Моргуліс прищепив любов до тонкої равніністичної екзегези. Так, ще юнаком, Чернілевський вступив у вічний діалог між елінізмом та гебраїкою.

Його «міченість» й «обранництво» проявилися навпрочуд рано. В юності він пройшов через ряд епіфанічних явлень «іншоприсутності» — станів, що їх неофіт переживає перед порогом світової таїни. Рано усвідомив свою «інакшість»: *«Я — той, в кого блискавка вцілила рано // (моя вихователька знала це в школі). // І все, що траплялося, — йшло неблаганно, // бо я вже*

* Пізніше цей *genius loci* двох інтернатів — озветься такими рядками: *«Небесні аеробуси моїх дитячих снів. // Кульбабок світі глобуси ясніють між ланів // Мов птиці-серпокрилиці, роки летять назад: // Муровані Курлівці, країна Інтернат».*

призначений був для юдоли».

Його життя проходило під кодом здвоєності. На вигляд — типовий «хорошист-відмінник», а внутрішньо — візіонер, що тужить за кастальськими висотами і задихається в штучній Аркадії.

Здатність до римування виявилася рано і на диво швидко втекла від канонів соцреалізму й епігонства Сосюри: юнак закохався у вишукану гнозу й лексичний нонконформізм. Свята поезія полонила його — і він поринув у самоосвіту: достоту пастушок Чеслава Мілоша, що провалився в печеру алхіміка.

Першу книжку поезії Ст. Чернілевському подарував божевільний сторож інтернатського саду. Відтоді поезія стала формою його творчого існування і, одночасно, — перверсією.

Людську долю можна вважати янгольським тайнописом. Для Вальтера Беньяміна небесним патроном був намальований Паулем Клее «Angelus Novus», який супроводжував його багато років, аж до трагічної вересневої ночі в «Hotel de Francia». Для Чернілевського таким пожиттєвим гідом став Янгол алфавіту — не візантійський архістратиг у всеозброєнні благодаті, а субтильний посланець, що шукає захисту в теплих людських долонях. Екзегеза цього образу нагадує вишукану метафізичну диверсію:

*Десь далеко, на краєчку світу,
за який нікому не сягти,
тихо сяде Янгол алфавіту,
щоб його ти зміг обергати.*

Час минав, янгольство лишалось оздобою віршів, життя вимагало «бурі і натиску». По-спартанськи дисциплінований інтернатський юнак взяв штурмом столицю і поринув у богемне життя. Закохався в філологиню-однокурсницю, з «обличчям Матері Божої», а згодом у відому актрису. Присуд долі був суворим: ніби в розплату за талант, він жодного разу не спізнав взаємності... Через відмову кинув філфак, а

через сім років — і театральний інститут.

Залишився без роботи і житла. Доведений до відчаю — вирішив вчинити самогубство. Аж тут на сцені з'явився Янгол Алфавіту, якого він колись оберіг. От тільки тепер шестикрилець змужнів і зодягся у лати всеможності.

Дмитро Павличко, якому Чернілевський якось передав добірку своїх віршів, надіслав йому зворушливого листа. Через деякий час як патріарх «рукопоклав» його в літературу — разом із ще одним «неофітом» Іваном Малковичем. Чернілевський дебютував збіркою «Рушник землі». Книга одразу стала абсолютним хітом. Віршами з неї захопився Микола Вінграновський, а Ліна Костенко навіть проголосила Чернілевського кращим поетом свого покоління.

А в цей час «уславлений» геній нерідко спав під зорями, горнучись у намокле пальто. Чи на вокзальній підлозі, на газетах.

Доки Чернілевський «...підбирав // з долівчатого глею // в робітнях Слова // стружку золоту», з ним відбувся ряд метаморфоз. Публіцистичність 80-их років пішла на спад, він став все частіше відштовхуватися від класичної формули Людвіга Вітгенштейна «Wovon man nicht sprechen kann, dar uber muB man scheigen» (про що неможливо говорити, про те слід мовчати). Інтернати віддалилися, як береги утопії. Колишні світочі згасли, ідолів оповили сутінки. Ріки — колись повноводні — обміли. Залишилась тільки вишукана «гра у бісер» — і мовчання, «silent form». Метафізичні сні історизму пропливали повз нього — і не давали опертя. Єдиною безумовною «твердю» для нього — раз і назавжди — став «Срібний вік», як трохи раніше Вітмен, Лорка, Антонич, Аполінер. У підсумку Чернілевський написав, що «Пастернак — це словник, у якому // стали зрушені скелі землі.» Цей глибинний мовний переворот у власній поезії, Чернілевський описав наративами Гесіода:

*Наче вийшли з глибокої шахти
ті гіганти-титани, що їм*

*до снаги розвергати ландшафти
і глаголити гуркіт і грім.
Що, — навсупір горгонам і зміям,
що для них — яструби й жолоби, —
самозречено рівні стихіям
жорнової нової творби.*

У підсумку поет вийшов на дуже інтимні стосунки з мовою. У його житті було багато закоханостей, дві дружини, але єдиною його справжньою нареченою стала саме українська мова.

Залишаючись класицистом і романтиком, поет пройшов через колосальний досвід модерного словотворення. Утім, не всі слова перебували у беззастережній покорі до автора. Деякі з них, як Голем ребе Бен Бецалеля, повстали проти свого творця. У якийсь момент його слова збунтувались, як джини та іфрити арабських казок чи роботи Карела Чапека. Словесний Аріель вирвався на волю без згоди свого Просперо. Філологічна «нова творба» породила як богів, так і монстрів.

*Я горловина через два світи
Між темною матерією мови
в невипростаній спразі простоти
і злагодою ярої обнови.*
(«Я провідник важких перевертань...»)

Поряд з філологією, чи то філомагією, стояла педагогіка. Ст. Чернілевський самовіддано, екзальтовано, аж до «розриву аорти» — проповідував (саме так!) на кінофакультеті. Його лекції-перформанси про «зорові коди» Леонардо Да Вінчі й вишукане тлумачення шекспірівського Гамлета здобули академічне визнання й стали справжньою «притчею во язицех». Саме у цей період Ст. Чернілевський створив синкретичне вчення про «пентагми» — оригінальну спробу універсалістського осягнення світового культурно-історичного хронотопу в дусі Бахтіна і Лосєва.

Слава поета, кінорежисера й педагога не принесла йому респектабельності. «Київський період» Ст. Чернілевського — нагадував квартирну одісею. «Перший поет» і філософ-касталієць, якийсь час жив на квартирі у київського письменника Богдана Жолдака, днював в театральних підсобках, митарствував у знайомих, взимку поневірявся в призначеному під знесення будинку в нетрищах Подолу... Коли ситуація стала загрозливо-безнадійною, знайомі «по благу» поселили його у палаті психіатричної лікарні, де він — вперше з інтернатських часів — нарешті отримав повний пансіон і «вільні години» для поезії, споглядання і медитації над текстами.

Знову епіфанічне явлення: одного разу, під час ранкової пробіжки, поет стрінув готичний напис «Асте» на асфальті перед лікарняним фасадом. Ймовірно, — то була анаграма його долі.

Та ж сама загадкова доля знову і знову викидала його на узбіччя; він постійно з трагічною циклічністю опинявся у своєму рідному селі, як Рембо — у Шарлевілі. Його розривав пафос страждання, палке бажання визнання. Але оточення вперто не помічало у ньому страдника в елінському значенні цього слова. Одна подруга якось жартома назвала його Чарлі Чапліном, і цей епітет — зворушливий, поблажливий, навіть дошкульний — пристав до нього на все життя. За його зовнішньою веселістю часто не розпізнавали печалі цієї людини, для свого оточення — і що найтрагічніше — для коханих жінок — він залишався таким собі *Riccolo Bambino* з романсу Вертинського, віршариком із великою валізою, веселим — і абсолютно несерйозним — Фігаро.

Для історії трагедія маленької людини ніби втілює незнищенність людяності. Доки велика людина сіяла зуби дракона, розросталася бароковими метастазами пишнот, грюкала черевиком по трибуні ООН, людина маленька і — як це показала історія — справжня залишалася людяною і вольовою до останку, смерті, античної цикути...

На межі сторіч і тисячоліть (2000-ні) виявило-

ся, що феномен Чернілевського, (за авторським самовизначенням «шістдесятника, проявленого у вісімдесятих»), вичерпався, закотився. Здавалося, його яскрава комета згоріла, посипавшись на голови сучасників золотими пелюстками присвят, од, орацій і панегіриків — дотепних, комічних, часом віртуозних, і все ж таки надто травестійних для пантеону високої поезії. Найчастіше ці прочитані в божественному товаристві поетичні апорії на ранок вивітрювалися з літературних голів разом з останніми алкогольними міазмами.

У якийсь момент Чернілевського (дебют якого був таким обнадійливим!) нібито перестали сприймати всерйоз, стали дивитися на нього з поблажливо-менторським співчуттям, як на дитя, дивака, віршарика. (Так свого часу французькі «академіки», зокрема й нобеліат Моріак, дивилися на Пруста, доки той — уже з потойбіччя — не прибавив їх фінальною кодою своїх «Пошуків»). Так тривало аж до нежданого виходу «Чеського зошита».

Чернілевський озвався зовсім несподівано, на щастя, не з потойбіччя, але з місцини, що близька до Ахерону. Прошитий п'ятьма кулями (двома — наскрізно), він опинився в чеській лікарні: поміж життям і смертю, Стіксом і Лімбом, часом і безвічністю. Навіть звитяжений, з розтросченими руками, записував строфи на диктофон, пізніше — лівою «непрошитою» рукою — на папір. Саме ці рядки згодом лягли в основу «Чеського зошита»...

Творчість — не постмодерністський акціонізм, а передусім потаємна алхімія слова: завжди приватна, і, як правило, глибоко інтимна. Про це красномовно свідчать імена Лотреамона (Ізидора Дюкаса) та Емілі Дікінсон. Майже невідомі за життя, з плином часу вони стали осердям літературного канону. Та ж доля, можливо, чекає й на Чернілевського.

За період своєї «неприсутності» у літературі Чернілевський списав понад 300 блокнотів. На береги їхніх маргінесів океан життя виносив занотовані свідчення колишніх кораблетрощ — і вірші. Таємна

орфічна екзистенція духу принесла свої плоди. Потай від людського ока він, мов гріневеївський Просперо, створив близько 15-ти фантазмагоричних книг. Всі ці роки він був поетом сутнісно, глибинно. Як пророк у печері.

Як добре, що видаючи вибране з неопублікованого, Чернілевський нарешті перестане бути для нас таким невловно апофатичним.

III

Доки Чернілевський, як метелик, пурхав з вечора на вечір, обсіпаючи літературне товариство пергою своїх віршів, його фатум, мов неспинний маятник у Едгара Алана По, невмолимо наближався. У трагічну ніч з 18 на 19 лютого 2014 р. на Майдані він віч-навіч зустрівся зі своєю страдною долею. Чотири кулі прошили обидві його руки і праве стегно, розтросчили кисть, п'ята черкнула живіт. Для людини, яка все життя писала від руки, таке поранення було тотожне смерті. Це був *terror fati* — божественна невідворотність долі. Його кров заляпала бруківку, поет опинився за крок — чи навіть півкроку — від смерті, але... дзвін по ньому ще не пробив.

Після операції в Україні та кількох складних операцій в Чехії він знову почав писати — лівою рукою, бо пальці правої не могли тримати самописки. Вірші склалися у збірку. «Чеський зошит» перервав його понад тридцятирічне публічне мовчання. Чехія у книзі постала в образі осяяного обітованого краю: *«З протягтими легеньми й ногами // нас вирвано з кончини на ковчег. // «Хто ми Гекубі?» — запитав би Гамлет, // «Свободі любі», — відповів би чех».*

Ці події підривно переосмислює «Чеський зошит», що є, по суті, конспірологічною історією кохання і відступництва від своєї провіденційної ролі. Геній Чернілевського у цій книзі блискавично долає ряд смислових, історичних і топографічних переміщень — разом із ліричним героєм ми пізнаємо жахиття підземного пекла і надію Дантового Чистилища; дія

розгортається на берегах Стіксу, Нілу, Дніпра і Влтави.

Книга зафіксувала досвід авторського самонаведення на російський «Срібний вік»: естетично вона походить з аристократичного присмерку орієнтальних візій Мандельштама, а лінгвістично — з мовних контрапунктів Пастернака. «...Зошит» позначений типовим для Чернілевського кодом здвоєності: фабула його історії пролягає між зрадою Єлени і незрадою Пенелопи. Невірність коханої у книзі — тільки привід; вона допомагає ліричному герою викрити власну самозраду, глибинну екзистенційну апостасію. На це натякає завуальована вказівка у тексті:

*Двадцять п'ятий розділ Манна —
Нотний запис Леверкюна.*

Саме у цьому розділі Леверкюн — на нотному папері — підписує угоду з дияволом. На перший погляд, мовиться начебто про роман Мана. Але весь «Чеський зошит» — на рівні фабульності — дає зрозуміти: отожднення ліричного героя з Леверкюном-ренегатом — не випадкове. Саме самозрада і є тією великою внутрішньою схизмою, страшним «таїнством беззаконня» про яке говориться у авторській передмові до книги.

«Чеський зошит» — це в жодному разі не самоепітафія, не прагматична самоканонізація, а щоденник вистражданих випробувань. Усі ключові інвективи й обвинувачення книги — це передусім самообвинувачення. Пройшовши через містеріальні випробування, ліричний герой викриває екзистенціальне відступництво у собі самому. «Чеський зошит», як і всю пізню творчість поета, пронизують прустіанські мотиви; гностична метаморфоза прустівської мадленки в його поезіях ламає статичне, зенонівське розуміння часу. Час і безчасся, момент і вічність зливаються, злитовуються.

Глибинно-епіфанічна природа «Чеського зошита» якісно стверджує цю книгу на тлі цілого корпусу постмайданної літератури, яка дуже швидко редукувалась до шаблонного пафосу. Загалом така

інволюція — не тільки на рівні митця, але й у сенсі епохи — мала історичні аналогії. Приміром, таку гуманітарну ситуацію на початку минулого сторіччя констатував Блок, роздумуючи над модерністськими театральними сезонами у фінських Теріоках: «Змінилося багато чого в душі задуму. Спочатку вони [Пронін, Мейерхольд, Кульбін та ін. — М.І.] хотіли великої ідейної справи [...]. Але бракувало знання, перебували в потемках, ходили навмання. Потроху стали приєднуватися заповзятливі модерністи, і, як *скрізь тепер*, виявилися і талановитими, й винахідливими, швидко наклали свою руку і... замість великої справи, традиційної, що на неї ніхто не здатен, виникло талановите декадентське маленьке діло. Ось тут знайшлися і руки, і пафос» (Запис у щоденнику від 28 травня 1912 р.)

Несподівану появу «Чеського зошита» не можна вважати нервовим вихлюпом чи, тим більше, постмодерністськими «рефлексіями». Це аж ніяк не збірка віршів, а — на найглибшому рівні — космологічна fuga: для української поезії явище непересічне, поодиноке — а для майданної — чи не єдине у своєму роді. Для поетичного світу, що знемагає від мальтузіанського перенаселення, це вражаючі характеристики.

У контексті страшних і доленосних подій на Майдані «Чеський зошит» прочитується ще й як теодицея.

IV

У середньовіччі вірили, що чаклунські гримуари живляться кров'ю. Коли писався «Чеський зошит», руки поета були ще забинтовані — і кровили. Його особистий досвід — у страшному й резонансному полі трагедії — підшкірним палімпсестом закарбувався на сторінках його поезій. Строфи жилилися кров'ю, і поет сам увійшов у книгу.

Свою долю Ст. Чернілевський розуміє саме як текст. Про це — чи не найяскравіше свідчить поетична епіфанія, одного разу спонтанно видихнута ним на іспиті з акторської майстерності:

Час перетворення в Бозі.
 Вбогому що пережить?
 Янгол лежить на дорозі.
 В промені чад пилюжить.
 Ось твоє люстро навпроти.
 Вивернеш без вороття,
 так і не звідавши, хто ти
 в збитому пірі життя.
 Понад бридким перегребом
 Урвисько вигукне: Next!
 І між землею і небом
 Лишаться промінь і текст.
 29.05.2010

«Час перетворення в Бозі» — це і є час «Чеського зошита» і більшості його поезій.

У 80-тих роках минулого сторіччя, коли Ст. Чернілевський щойно дебютував зі своїм «Рушником землі», його — за тенденційним присудом Ярослава Мельника, — було протиставлено т. зв. «метафористам» — Василю Герасим'юку, Ігору Римаруку, Івану Малковичу та ін. — як поета «сповідальності». Така констатація була тенденційною й схематичною. На глибинному рівні вже дебютант Чернілевський став провісником регенерації метаморфози. Його «Чеський зошит» чи не в перше в історії української літератури повертає метаморфозу в обшир тоталітаризму метафори*.

Кожен поет рано чи пізно знаходить свою неповторну духовну «твердь». Для Івана Малковича такою «твердю» стало Різдва, — як кайротичний вузол і зосередження містеріально-літургійного хронотопу у холодному вертепі світової ніщоти. Своє метафізичне опертя Василь Герасим'юк віднайшов у карпатській міфопоетиці. Для

* Тут можна згадати Блока, який у своїй роботі про Катіліну писав: «Колись давно явище перетворення, «метаморфози» було відоме людям, воно входило в життя, що було ще свіжим[...], — а пізніше, — метаморфоза «вийшла з життя», про неї стало «важко думати», вона стала метафорою, набутком літератури; поет Овідій, наприклад [...], знав, очевидно стан перетворення [...]; проте люди з оточення Овідія уже опустили на дно життя: твори Овідія були для них, в кращому разі, предметом естетичної забави, низкою красивих картинок, де вони проймалися сюжетом, стилем та іншими остогидливими вартостями, але де самих себе вони вже не утїзнявали».

Станіслава Чернілевського такою опорою є «теологічна вертикаль» Воскресіння і Вознесіння.

Чернілевський дуже далекий (свідомо далекий!) від «священної теократії краси», як її описував Гельдерлін. Коли читаєш його поезію, мимоволі згадується категоричне гасло Бретона: «краса буде судомною, або її не буде». Його рядки — це не просто експеримент і постійний ризик, це ще й теоретизована антиестетика, богоборство, подекуди — справді чудне і блаженне навіженство.

Яскрава публіцистичність поезій Чернілевського зближує його з Бертольдом Брехтом, зокрема у його спробі агресивного відкидання «чистої поезії». Разом із тим, Чернілевський міг би бути солідарним із закликком Пабло Неруди до «поезії нечистої», яка має бути «роз'їдена працею наших рук, як кислотою, просякнута потом і димом, має бути поезією з запахом сечі та білих лілій, поезією, у якій залишився відблиском кожен вид людської діяльності, дозволений чи заборонений».

Обшир духовних шукань Чернілевського — якщо судити тільки по задокументованих поезіях — вражає. Знавець апокрифів і всіх ересей, від маніхейан до толстовців, гуру і «кабаліст», він невпинно вводить нові образи і мотиви у свою космоцентричну симфонію. Його поезіям притаманний завуальований містицизм Серафини із Санлісу: з-поміж скоморошого, примхливого «плетення слівес», одноманітного візерунку перехресних катренів у збірці проглядає величаве й невсипне Око Бога. Невимушеність, з якою Чернілевський ставиться до самої матерії буття, вражає — живі, мертві і ненароджені, час і простір, деміургічне творення й ентропія, — для нього це лише витратний матеріал для творення власних світів.

Архітектоніка авторських текстів справді тектонічна:

*Зітнулись Йотуни з богами, як мерлі з людьми,
 До Френсіса Копполи*

вирвуться гелікоптери.

Ні другом, ні ворогом

жах від різні не стає.

В Годиннику Судного Дня
є хвилини як ери.
Виходять дванадцять апостолів.
Музика б'є.
І Лютер, і Мільтон, і Блейк
ще не в час облоговий
який увижали фінал? По яких рубежах?
Ходить за кукуцями, діти, в щодень четверговий,
пишіть писанки,
бо людина страшніша за жах.
(«Дванадцять апостолів...»)

У цьому уривку автор укотре декларує барокову незнищенність своєї поезії: в єдиному просторі зійшлися і готентотський «бог різні», і «дванадцять апостолів». Зовнішня еклектика підвладна єдиному лейтмотиву — образу людини, що — у просторі всіх можливих гуманітарних резонансів — велична і «страшніша за жах». У ній — «янгол мудрості з варваром».

На відміну від Беккета і ряду модерністів, Ст. Чернілевський свідомо присягний тезаурусу класичної європейської культури. Його еретичні епіфанії завершуються майже канонічним зверненням до «Отця і Сина», хаотичні і богоборні пошуки — поверненням до Ітаки, «на чисті води і ясні зорі».

V

У своїх віршах Чернілевський відходить від постульованого демократизму постмодернізму, що намагається бути популярним одразу, усюди й серед усіх. Вдумливих читачів таке «розлучення» тільки порадує, адже насправді радісне постмодерністське єднання з масами (як до того — марксистське єднання) було оманливим і награним. Історія зводить есхатологічний вимір марксистської утопії нанівець: солодкі обійми лева і ягняти можливі тільки на тлі новозавітної пасторалі.

Міфотворчі поетичні партитури Чернілевського — досить симптоматичне для метамодернізму явище.

Вихолощений акціонізмом і антибароковим терором Беккета і модерністів світ як ніколи потребує нової теогонії, міфотворення. Успіх проектів на кшталт «The Triumph of the Baroque» чи виставки Пінзеля у Версалі й, зовсім нещодавно, у Відні, свідчить про тривожну ностальгію, що охопила інтелектуальний світ на зорі нового тисячоліття: ностальгію за універсальними наративами, старосвітською чесністю і пасторальною простотою — одне слово, за всім, що так рішуче відкидав месіанський терор авангарду. Здавалося б, усі ці якості вже давно лягли в братську могилу ХІХ сторіччя. Проте це не так. Аристократизм літературного *ancien regime* і всі спроби реставрації традиційого ладу — від ультрагерметичної поезії до мануфактур Моррісона й Раскіна, дендизму чи навіть радикального ескапізму палаців Людвіга ІІ Баварського — є не просто метафізичними снами історизму, а й потенційною програмою поетичного і соціального ренесансу. Чернілевський — завдяки геніальній творчій інтуїції — потрапляє у цей «тренд». У своїй поезії він послідовно протистоїть моральному релятивізму й нігілізації гуманітарного простору.

Нині ціни на землю на кладовищі суспільної пам'яті захмарно високі: раніше богів та ідолів хоронили, тепер їх із постмодерністською легковажністю викидають з пароплава сучасності. Засвоївши деякі формальні підходи модернізму, Чернілевський проте утверджується саме як поет-традиціоналіст: буф і гінйоль постмодерну, як і всі його супер-содоми та ультра-гомори, йому просто не цікаві. Для літературного світу він скоріше Гораций, який всім негациям епохи протиставляє староримські чесноти.

Звукопис поетичних партитур Чернілевського — практично бездоганний. Кожне слово в дивовижному текстуальному суголоссі звучить майже вибухово, або — коли цього вимагає контекст — приглушено. Напруга і напрям течії вірша виражається наростаючими сонорними контрапунктами. Ефонічна розкіш доповнюється довершеним ритмічним малюнком: відчувається, що поет, як медіум на спиритичному сеансі, перебуває в полоні кількох

ритмів. Чернілевський не прихильник блукаючої семантики: його поетичне слово, як правило, предметне. Такий підхід в європейській поезії останніх десятиліть вважають консервативним явищем. У цьому є щось по-справжньому вітгенштейнівське.

Разом із шекспірівським Янголом Мудрості у прохолодному вертограді поезій Чернілевського блукає варвар. Міфопоетика Чернілевського має еклектичну природу. Його творчий всесвіт вступає в поліфонічний перегук із різними міфопоетичними системами, зокрема й з творчим космосом Вільяма Блейка. Апокаліптичні візії Блейка є лекалами для змалювання історичної негатиї у Чернілевського. Витворена похмурим деміургом Урізеном людина у Блейка чимось нагадує «варвара» з поезій Чернілевського. «Людину Урізена», себто людину, вирвану з історичної спадковості і традиції, змальовував Семюел Беккет. Таку істоту намагалися створити тоталітарні деміурги ХХ сторіччя. Природно, апологети традиціоналізму висловили протест проти самої ідеї епістеміологічного вакууму, з якого буцімто може народитись такий «гомункул». Так, приміром, Чеслав Мілош протиставляє витвору Урізена свого ліричного героя, який, за словами самого метра, «далекий від радикалізму ніщоти, як у Бекетта, а також відрізняється від людини Бекетта тим, що не з'являється нізвідкіля, не перебуває у вакуумі і є вдячним традиції».

Те ж саме робить Чернілевський. Для нього поезія — це завжди «велика традиційна справа», а не «маленьке декадентське діло». Йому ідеально суголосою відома максима Бруно Шульца: «Ми вважаємо слово за тінь дійсності, за її відображення. Більш слухним було б протилежне твердження: дійсність є тінню слова. Філософія є властиво філологією — глибоким, творчим дослідженням слова».

Образ Янгола алфавіту можна вважати одним з найбільших міфопоетичних шедеврів Чернілевського. Його екзегеза — справа вельми непроста. Осягнення цього образу можливе через звернення до історичних аналогій. Схожу візію, наприклад, вимальовує Вальтер Бенджамін під час інтелектуальної медитації над знаменитою картиною

Пауля Клее «Новий Янгол»: «У Клее є картина під назвою Angelus Novus. На ній зображений ангел, що виглядає так, немов він готується розлучитися з чимось, на що пильно дивиться. Очі його широко розплющені, рот заокруглений, а крила розправлені. Так має виглядати Ангел історії. Його лик звернений до минулого. Там, де для нас — ланцюжок майбутніх подій, там він бачить суцільну катастрофу, що безперестану нагромаджує руїни над руїнами і звалює усе це до його ніг. Він би міг залишитися, щоб підняти мертвих і зліпити уламки. Але шквальний вітер, який доноситься з раю, наповнює його крила з такою силою, що він уже не може їх скласти. Вітер нестримно несе його в майбутнє, до якого він обернений спиною, у той час як гора уламків перед ним підіймається до неба. Те, що ми називаємо прогресом, це і є шквал!».

У якийсь момент субтильний Янгол алфавіту являє свій апокаліптичний лик:

*Задихаюсь. В темній тоці світу
пружитья і гусне вергота.
І в безодні Янгол алфавіту
омертвілі записи згорта.*

Водночас саме Янгол алфавіту — в умовах «без тверді» — дарує рятівне опертя:

*І коли раптово навіть світу
враз не стане,
бо скрада згребе, —
в млі й безодні
Янгол алфавіту
скриком звуку
втримає тебе.*

(Янгол алфавіту)

Герман Брох — творець «Смерті Вергілія», можливо, останньої великої елегії в історії Заходу залишив нам апологічне бачення творчого «асме». У наведеному уривку мова йде про Кафку, але замість Кафки тут можна

підставити ім'я будь-якого генія, що впритул наблизився до міфологічної складової творчості. Універсальний геній Кафка, на думку Бреха, «досяг стадії вибору: або поезії під силу дорости до міфу — або вона банкрут». Далі Брех продовжує: «Передчуваючи нову космогонію, нову теогонію, яку йому треба було завершити, змагаючись зі своєю любов'ю до літератури, зі своєю відразою до літератури, відчуваючи граничну неповноту будь-якого художнього підходу Кафка вирішив (як і Толстой, що опинився перед схожим вибором) залишити царину літератури і просити про знищення своєї творчості; він просив про це в ім'я того всесвіту, чію нову міфічну концепцію він щойно осягнув». Перед нами, можливо, найяскравіша літературна прокламація усіх часів. Будь-яка творчість — якщо вона справді заслуговує на увагу — повинна спиратися на «твердь» Нового Міфу. Цією «твердю» для Чернілевського стала саме гностична «silent form», вишукана мовчазна форма творчого самоздійснення через творбу Нового Міфу.

Поверхньому спостерігачеві може видатись, що унікальність Ст. Чернілевського обумовлена творчою ізоляцією, насправді ж — карколомна вежа його таланту здіймається якраз настільки, наскільки це дозволяють ґрунтові води міфу, на якому вона заснована.

До цього моменту його біографія писалася саме сухими максимами історіографа, тоді як цей унікальний поет потребував талановитого біографіста — як великий лексикограф доктор Джонсон — Самюеля Босюела. Таким колективним Босюелом стають його сучасники: кожен зі своїм апокрифічним портретом поета.

Книга покликана прояснити модерністські епіфанії метра, пролити світло на борхесіанство і бароковий універсалізм його творчого всесвіту. Звичайно, велика кількість ракурсів бачення не завжди прояснює, а подекуди навіть навпаки «затемняє» деякі сторони його життя. Проте і «прояснення», і «затемнення» є частиною його конспірологічної саги.

«Silent form» — це захоплива виправа у світ великого міфотворця. Проте, будьте обережні, — там, попереду, леви.

РОЕТИСА

І зійде місяць, високо стане,
розснує пасма мертвого сяйва —
тоді пізнаєш тайну жадану.

Володимир Свідзінський

**З КНИГИ
«РУШНИК ЗЕМЛІ»
1984 р.**

Безглуздо водити лорнетами
Чи вішати їм демонізм.
Народи хворіють поетами,
Як серцем людський організм.

*На білу гречку впали роси...
Максим Рильський*

Пора. Мов пилка-поперечка,
Світанок ріже виднокіл.
Папір лежить, як біла гречка,
Що дожидає теплих бджіл.

Слова ще в музиці, в полоні,
Ще опираються, мигтять,
А пальці з вулика долоні
Уже гудуть, уже летять.

Уже тремтять над чистотою,
Протяті викликом весни
До білизни, до квітостою,
В якому сумніви і сні;

В якому прагнення і провість,
В якому просвіток і плоть,
І біль, і радощі, і совість,
І вістря визрілих волоть.

Роса з вівса, і біла гречка,
І день, що устає з Дніпра, —
Перо, папір — і суперечка
Пори, паперу і пера.

Забула внучка в баби черевички...
Дитячим сміхом бризнувши в зело,
За повелінням вікової звички
Перекотилось літо за село.
Махнуло рученя на бензовозі —
І курява вляглась після коліс.
А бабка все стояла на дорозі,
Хустинкою торкаючись до сліз.
І вийшли в небо зорі-жаровички,
І тихо бабка посеред села
Малесенькі дитячі черевички
У спорожнілу хату занесла.
Лягла собі. І світло не світила.
Торкнулась черевичків перед сном —
І осінь їй тихенько опустила
Горіховий листок перед вікном.

Увійшла з молодого дощу,
Як на струмені вітру влетіла.
Холодком потяглось по плечу
Мокре плаття, прилипле до тіла.

Довго звуками краплі густі
Пробивали віконні запруды,
Довго-довго в нічній темноті
Лоскотали невисохлі груди.

І літа, недівочі літа,
Перед вікнами довго витали,
І стояла в кутах самота,
І мовчала про все, що питали.

В незахованих тінях оман,
В нерухомості тіла німого
Ти пливла, як молочний туман,
Що клубочиться в себе самого.

По зозулиних снах орхідей
Бігли зойки самотньої хати.
Дощ лежав біля білих грудей
І чомусь не хотів просихати.

*И на груди его светилась
Медаль за город Будапешт
М. Исаковський*

Мій дід не хвалився медалями.
Не брав їх перед парадами
І споминів про героїку по смерті не залишив.
Лежали його відзнаки, заховані десь шухлядами,
А він строчив на машинці і людям валянки шив.

Був дід натурою тихим. Війну пройшов при сокирі:
Через Дунай і Тису перекидав мости.
А потім суконки кроїв і людям читав по псалтирі,
Щоб нам, ще малим, додому калачика принести.

Коли я в колисці плакав і сльози були тривалі,
Бо мама норми сапала, аж поки день не темнів,
То дід діставав з шухляди блискучі свої медалі
І втішно понаді мною, немов цяцьками, дзвенів.

Носив дід лише калоші, бо дуже нога боліла,
Нічим не гоїлась рана, хоч знахарку бери клич.
А я собі грався з медалями, і пам'ять не розуміла,
Що то були перші явища після людських облич.

Діда несли мов книжку, розкриту до всього неба,
Котилися мамині сльози з дідового чола...
І чулось мені Малишкове:

«Не плачте, мамо, не треба», —
А в білому цвіті травня гула молода бджола.

Що знав я про діда?
Старість? Машинку його? А решту —
Заграли труби. І раптом збагнув я, що це не все:
Пробилось в могильну землю коріння з-під Будапешта,
Де тихий Дунай і досі ще дідову кров несе.

Десь воздавала свій вирок Феміда,
Десь цілували портрети й букети,
Баба ж писала: «Найдіть мені діда!»

Вікна горіли, гойдалися хвилі —
І по крутім сторожкім небосхилі,
По накопиченім грізнім тротилі,
По металевій та атомній силі,

В серце жіноче розпеченим штриком,
Ніби палаючи слідом боліда,
Бабином болем і бабиним криком:
«Людоньки добрі, найдіть мені діда!»

Ніч не сміялася юними зорями,
Як по редакціях юні завліти.
Ніч покривала рясними й прозорими
чистими росами бабине літо.

Ніч розуміла слова горьові ці,
Розпач у сивім волоссі розплетенім.
Стати самотньою в бабинім віці, —
Може, страшніше, ніж смерть у Джульєттинім.

Можна під старість до всякого звикнути.
Та по землі нашій, хто ото віда,
Скільки бабів, що хотіли би крикнути:
«Людоньки добрі, найдіть мені діда!»

Словом зозулиним прагнучи злету,
Ген, понад Лету та гони Аїда,
Взяти і видихнуть прямо в газету,
Прямо в планету і в груди поету:
«Людоньки добрі, найдіть мені діда!».

З КНИГИ «ЧЕСЬКИЙ ЗОШИТ»

Logiornosen'andava, e l'aerebruno
toglievalianimaichesonointerra
dalefatiche loro; e iosoluno
m'apparecchiava a sostenere la guerra
sì del cammino e sì della pietate [...]

Відходив день, і всі земні тварини
звільняв вечірній присмерк від втоми,
і тільки я, на всій землі єдиний,
вів боротьбу самотнього сіроми
з дорогою, а водночас з журбою [...]

Данте, «Пекло», пісня друга.
/ Переклад П. Карманського та
М. Рильського /

Звичайно, вчорашнє — не стисно-залізне,
та все ж моє серце, як біль, перейма
печаль,
що тебе коливатиме в різне,
бо тверді всередині тебе нема.

Ти відаєш крила, та з воском Дедала.
Як гостро сьогодні з кричущої мли
я чую той ранок, де ти заридала,
коли за волосся дівчат волокни.

Впритул до юрби, де шмагали кийками,
я бачу обличчя безкровно-бліде.
За тими сльозами, за тими дзвінками
де ділося серце твоє молоде?

В краю, де безгучна луна дзвонарева
розгойдує подих, —
вітчизна думок
для тебе — рука, що малює дерева,
конструкція «лотос», лади, й килимок.

Звичайно, сягти медитація може
за межі наруги в астраловий схрон.
Та часом я думаю: Господи Боже,
за що пролилась моя кров на гудрон?

Є зміна, яка однозначно є зрада,
і колір відступництва — продана смерть.
І не порятунок — шляхетна викрада
Всетворного неба, що в Біблії — твердь.

23.05.2014, Янске Лазне

Павлові Каленіченку

Гроза проминула. І стежка
блищить. І заходять в палату
шпилястої ратуші вежка
І білий тарель циферблата.

Про що вони хочуть спитати,
вікно не підказує ревно
і дерево густо-листате
мовчить, хоч і знає напевно.

І я до їх запитів чарів
мовчатиму, мов Каліостро,
і ждатиму віщих ударів
і стрілок, що вистримлять гостро.

Година вечірньої кави.
Пташина руладу спітає.
Далеке, сумне і ласкаве
відлуння до ран долітає.

Немов на старих гобеленах,
вичитую запис привіту
на нитях брунатно-зелених
з дрібненького білого цвіту.

Бо всі ці щемкі чудеса
визорює срібна роса.

24.05.2014, Янске Лазне

Розі Аль-Намрі

Як туж сопілки,
 яка струмує
 в глибини ока
 зі злуки літер,
 незрозуміло,
 за чим сумує
 холодним квітнем
 зелений вітер.
 Пережухліли
 квітки облітні
 в пацьорках мряки
 поміж травою.
 Як нотні знаки,
 зірки досвітні
 понад горою
 пюпітровою.
 На білій стежці
 до горизонту
 трьома рядами
 тонкі дерева.
 І мов гетера
 до ніг архонту,
 скидає грава
 туніку мрева.
 Я чую звуки,
 твої гортанні
 в тугім згортанні
 благання гілки,
 що з неї вітер
 зірки останні
 зриває свистом,
 як зойк сопілки.
 Я чую звуки,
 та забуваю,

бо з прокидання,
 а не з розпуки
 зрізає скрегіт
 коліс трамваю
 безцільний спомин
 про білі руки.
 Такий безцільний,
 такий безцінний,
 як на зіниці серпанок тінний.

10.04.2014, Прага

Синові Іллі

Дванадцять апостолів
вийдуть під музику дзвонів —
і щезне над Прагою
гамору й гудів скрадня.
І стануть дванадцять
навпроти страшних лестригонів
потойбіч кордонів Годинника Судного Дня.
Хеймдаль затрубить у свій ріг
на прихід Рагнарока.
Гряде Маха-кальпа обвалами світла й пітьми.
Ілля на Горгона повстане
за трибом пророка.
Зігнуться Йотуни з богами, як мерлі з людьми.
До Френсіса Копполи
вирвуться гелікоптери.
Ні другом, ні ворогом
жах від різні не стає.
В годиннику Судного Дня
є хвилини як ери.
Виходять дванадцять апостолів. Музика б'є.
І Лютер, і Мільтон, і Блейк
ще не в час облоговий
який увижали фінал? по яких рубежах?
Ходить за кукуцями, діти, в щодень четверговий,
пишіть писанки,
бо людина страшніша за жах.
Син лука і змія звивного
і тьма легіонів
на вулицях Праги вклякають, мій сину,
коли
дванадцять апостолів сходять
під музику дзвонів,
щоб ви,
наче Древо на писанці,
стали
й були.

29.05.2014, Янске Лазне

*Then to the elements.
Be free and fare thou well.*
В. Шекспір «Буря».

Вертайся в лінії. Ліліт була до Єви.
Гіркою лімфою просякли вечори.
Спіральні плінії
всі нашепти змієві
запишуть труйно під волокнами кори.
П'ять років радості. П'ять років туги й болю
від зойків янгола в безодню незлиття.
Вертайся в матрицю.
Будь вільна.
Бог з тобою.
Тобі не суджено жагти моє життя.
Над простирадлами не вивернеться стеля.
Вона вже вивернута димом та вином.
Душа повітряна в закрилках Арієля.
Then to the elements.
Ти вся за полотном.
Прощальна радосте! Куди там грому й бурі
до нагромадженого виверження строф.
Відплата літери й числа за дні понурі —
найнеминучіша з фатальних катастроф.
Стихії первісні. За болем і журбою —
рожева напнутість вітрильних каравел.
Вертайся в лінії.
Будь вільна.
Бог з тобою.
Then to the elements. Be free and fare thou well.

06.04.2014, Прага

Володимирові Оселедчику

Я «Фауста» Манна

читво

припиню

на зустрічі з чортом.

І ритмом аортим

зіп'ю з Пастернака живого вогню.

І двох Магдалин

перегірклий полин

візьму на уста я,

бо так проростає

в добу Воскресіння душа з попелин.

Мов крону з двовіття

чи з двох персонажів один родовід,

з двох точок Землі досягнути століття,

в чиєму осерді явився на світ.

Життя розверталось з фальші —

і всі його зболені рухи подальші

крізь мене пройшли, наче струм через дріт.

І, збувши за скрушею скрушу,

я все ж оберіг незапродану душу

і жінку любив не за мед, а за цвіт.

31.03 — 18.05.2014

Ні янгольська фікція взорна,

ні шарпаних візій шляя.

Реально душа твоя чорна,

як чорне на колір ім'я.

Бо тьма, бо безодня, бо шахта,

бо ніч, як мана смоляна.

Бо носиш в зелених очах ти

свічада хмільного вина.

І губи твої, як тенетця,

що в них забуваєш, де є.

І той, хто на тебе затнеться, —

мов душу чортам продає.

І сукні тканина кармінна,

і шепіт, хоч смерті проси.

І вся твоя стать перемінна

в одежі зі світла й краси.

Така чамрія необорна,

що й спомином краюся я, —

тому що душа твоя чорна,

бо чорне на колір ім'я, —

як глина в зворотності дню,

що вся вимагає вогню.

07 — 15.05.2014, Янске Лазне

Якби-то ти, Богдане п'яний ...
Т. Шевченко

Чамріє мозок череп'яний,
 що внього скиглення та скніч.
 Якби-то ти, Богдане п'яний,
 збудився в «беркутову» ніч.

Прокинувся, на втіху тваням
 потравно впоєний вином,
 перед кривавим глузуванням
 над вітчизняним знаменом.

Щоб гіркота сторіч пропитих
 тебе штрикнула з туги й мли
 і щоб тіла дітей забитих
 тобі в очиці запливли.

А ти, що хресне та веселе
 приграбала чуже шатро,
 Московіє! Вернися в себе,
 стулися в макове ядро.

Бо не всеможний смерч вірловий —
 і Божа праведність гряде.
 І гостродзьобо-двоголовий
 хижак пернатий упаде.

І ти, сердешна Україно,
 прозрієш, під чиє крило
 твоє васальство «солов'ївно»
 тебе до пастки довело.

І рада черні та Богдан
 ще Божий матимуть Майдан.

06.05. 2014, Янске Лазне

Матері Олександра Козловського — Олені
Criste, cum sit hinc exire,
da per Matrem te venire
ad palmam victoriae.
/ Христосе, коли все пройде,
Дай мені через Матір Свою
*Прийти до перемоги!/
Один із варіантів молитви Stabat Mater*

Як при сизій золі перепілонька сива,
 коли лють — навіженка,
 скорбна Матір стоїть над могилою сина
 в «Арсеналі» Довженка.

І над колами хвиль кожним прожилком—фібром
 проридавшись до денка,
 неофігова Мати уклякла над Тібром —
 аж до горя Шевченка.

І бабуся моя над могилою тата
 в казахстанському полі.
 І матуся моя над могилою брата
 в Красноярському колі.

І в сусідній країні далеко від дому
всі
 зійшлися в небогу
 над шістнадцятирічним синочком, якому
 ампутовано ногу.

Як він дивиться довго і кволо на шибу,
 наче в стром неходиму.
 За вікном вивертає юрливу пташину
 з черешневого диму.
 І не чує службіст, що присяг термідору
 убивати рядами,
 як, чоло причавивши в стіну коридору,

Скорбна Мати ридає.

Христе Боже, прости наші туги з гріхами —
світло всіх докликає.

Але пташка летить над глевкими шляхами:
може, ногу шукає?
Там, де вбивця тікає.

28. — 9. 05. 2014, Янске Лазне

З КНИГИ «ЯНГОЛ АЛФАВІТУ»

*Я не знаю, кружляє земля ачи ні,
це залежить: чи складеться слово в рядок.*
Велімір Хлебніков

Бджоли креслять до воску чарунки.
В рунах зріють збиття повстані.
Тіні знають свої візерунки.
Ще до з'яви на білій стіні.

Коли чаша твоя розпочата,
краєм ока уловиш зі скла,
як пливуть невагомі дівчата
розтуливши жагомі тіла.

Мов одна пелена череслова,
в загусанні медової мли —
воскова геометрія слова,
лоно квітки і лапка бджоли.

08.11.2009р. м. Київ

«Хуан Себастьян Елькано»
зостався колись в Одесі,
як бідні іспанські діти,
що втратили батьківщину.

Всілякі перевороти —
грабіжники снів дитячих —
згризають першонаймення
очей, кораблів та квітів.

Та чайки, що знають мову
лунких потаємних люстер,
уп'ються з вітрил фрегатних
салютами Федеріко.

Сліди ножових печалей,
утрачених порятунком,
лежатимуть в палімпсесті
за знаком ріки чужої.

Подвійно чужа сторінка
потрійно чужої люті.
Та чайки запам'ятали:
«Хуан Себастьян Елькано»

01.07.2010 р., м. Київ

*...своїми долоньками
крихітну свічечку букви «ї».*
Іван Малкович,
«Напучування»

Я смертельно стомився
від хижості світу цього,
від орди неотес — і драгуюся: де той Дантес?
Я від Бога поет.

І не варті й мізинця мого
вся ця шваль із Верховної Ради
і весь політес.

То чому ж я здихаю
на весь цей заторганий
світ
і давно задихнулися з болю
мої солов'ї?

І лише цей живий,
ножовий,
крижовий
алфавіт
ще тримає мене
крапельинами літерки «ї».

29.08.2011 р., м. Київ

Пітьма спивала течію,
немов душа мотив.
На персах дівчини твоєї
долоню Бог світив.

І аж здригалася з пожеж
голодна нагота —
і вся земля була без меж,
як шкіра золота.

Та ніби хльоснув батогом
зненацька хижий вік —
і кинулось життя бігом,
як стрічка вперескік.

Такі літа твої малі! —
відчуєш при кінці,
немов холодний жмут землі
затиснеш в кулаці.

І непророслістю крила
уловиш з-під плеча,
що там, де дівчина була,
пече вогнем свіча.

07.08.2017 р., м. Київ

Ми діти концтабору й досі —
і в чому найбільша печаль? —
нам світодержавці в епосі
й призначили гетто, на жаль.
Вони по периметру ревно
тримають розлючених псів,
щоб ти, Україно, напевно
не вирвалась з карних часів.
Ми бранці інерції бранів,
покірні творці голосінь —
в добу вознесіння тиранів,
в передсінку їх воскресінь
з насінь реверансних обманів.
Та в сінях усіх префектур
бікфордів причаєно шнур.

08.08.2017 р., м. Київ

Чернеча свита, димом тканя,
джерельні джуркоти води.
До хижки —
з хмизу й трав —
Рьокана
біжить стезя Сковороди.

Всю ніч горітиме жаровня,
дивитиметься
в Бога Бог —
і буде чути
срібна повня
німу розмову двох епох.

Понад печерну заперечу
степів, серпів і черепів
і навіть крізь печаль старечу
дві флейти випручають спів —

про те, що людям просто неба,
де в змові діти і старці,
для щастя небагато треба:
лиш відчуття крила в руці
і щем, що зближує тіла,
як шлюб свічі і джерела.

16.12.2013 р., м. Київ

СЕРГІЙ ПАРАДЖАНОВ.
«АШИК-КЕРІБ»:
ПРОЩАННЯ В КИЄВІ

Око! Для кого ся скрипка роси?
Хто в цьому залі не з роду крота?
Де ви, брати мої? — Зсуньте часи!
Я задихаюсь, бо я — сирота.
Боже! Яка під грудьми печія!
Хто се ясніє на сивім коні?
Рано моя — Україно моя!
Не розминутись з тобою мені.

Янголи білі в зеленій траві.
Матір осліплено. Дзвін пролетів...
Скільки убивць — і живі, і живі...
Як же то страшно: ховати братів.

Сміх мій, серпанок мій, сріберна нить.
В пізньому лаврі — терновий вінець.
Хрестик роси на зіниці бринить.
Я повернувся. Це — суд? Чи — кінець?

«Баба» з-під неба мечем настраша.
В затінку «баби» — товариш Халдей.
Біла голубко, пречисте пташа,
Ти вилітаєш з ґрунтів чи з грудей?

Горло зрадливо здригнеться в пітьмі.
Шепіт оголить прихований жаль.
Де ви, брати мої? Глухонімі?
Містифікацію править печаль.

Зчавлено плату. З-під болю садна
дзвоном прощальним заллю полотно.
З чаші граната я випив до дна
біле, червоне та чорне вино.

Боже, яка під грудьми печія!
Дротом колючим всю плоть колупа.
Рано моя — Україно моя!
Земле погублена — мамо сліпа!

Я повернувся. З недолі. З хреста.
Хто не вмирав — не пізнає крила.
Я повернувся. Любов — моя мста.
В лудь України огниста стріла.

Очі! Прозрійте! Братів і сестер
скличте з полотен прощального дня.
Ось моє серце, що ним я обтер
білі копита святого коня.

20.10. 1988 р., м. Київ

ДИПТИХ ДЛЯ ВАСИЛЯ

Василеві Стусу

1
Коли брати рвонули в чорноту —
і звисла тиша сніжно-кальвільова,
я тихо плакав
в аеропорту,
немов дзвонар
з картини про Рубльова.

І враз
луна шурви та голосів,
мов на екран,
хлюпнула на стіну вся, —
і наче Стус навпроти мене сів
і сам заплакав,
що таки вернувся.

18 — 20.08.2013 р., м. Київ

2
*/на мотив «Літопису Самовидця»
Василя Стуса/

І пензель голосу
сягає сфер.
Василь Стус.*

Палає твій профіль.
Та голос твій близько, Василю.

Вертає звучання
все те, що вогонь зажує.
Я в цьому вертепі
єдино себе пересилю,
а решта не важить,

бо решті твій голос вже є.

Я вивів його,
мов судинами крові,
водою,
плавбою з уральської зони,
лелечим крилом.
А де ж Україна?
Стежки заросли резедою.
А орди — свої ж таки! —
небо довбуть напролом.
Прорвало аорту:
«найшли,
налетіли...
побрали» —
за тим же літописом згірклим, що й ти нотував.
Бодай ви пропали, синочки:
вже все перекрали?
Чи вік вам на зуби
нових немовлят зготував?
Сатурнові діти
пожерті в роках неминувих,
а ті, що в метеликах,
ждуть коливань вітрини.
Та голчатий голос
вже врунить, шукаючи чулих,
зшиваючи фосфорні сфери
простромом струни.
Шевченковим гнівом
дрижать заповітні скрижалі.
...Атож, як належить: і прапор, і герб-тризублист.
А де ж Україна? —
Так само все далі і далі.
Та голос твій поруч,
бо ти — її контурний лист.

02 — 03.09.2015 р., м. Київ

СЕМЕНОВІ ГЛУЗМАНУ —
ЗАПИС НА ПАЛІТУРЦІ

*Мертві вже не мертві,
коли їх слухають живі.
Семен Глузман
«Малюнки по пам'яті,
або спогади відсидента»*

Висне риба гнила
на колючих дротах,
та на вільних вустах — строфи Рільке й Рембо.
В казематних фурдигах
загублений птах
попри все небесам незагублений, —
бо
з крем'яної дозрілості
іскри імен
накресав до найменшого дробу письма,
до окреслення пам'яті
Глузман Семен —
і в гримасах знамен
пропадання нема,
бо тримає свободу,
не лють кулака,
а свіча, що іскрить нею Божа рука.

16 січня 2017 р., м. Київ

Леоніду Кисельову

*Всю її — кохану і єдину —
винести очима крадькома.
Леонід Кисельов,
«Я ніхто для тебе, як Улісс»*

Хто ми вже для тебе, Леоніде,
попри наші скарги журавлю,
коли нам усім сховатись ніде,
від ножів печалі та жалю?

Он твоя сльоза питає: де я?
Коник попадає під фугас.
Та селянська лагідна Вандея
вже почула: вдарив слухний час.

Як би не плюгавивсь лютиченко
на твою Офелію вночі,
та ростуть з настурцій Примаченко
не зелені стебла, а мечі.

Рать росте, — уперта, незлічима —
і з нічних скорбот некрадькома
ми тебе виносимо очима
з вишепту, де вже зарад нема.

Але є слова твої єдині —
первісні, як лезо, хліб та сіль
в зорянім серпневім павутинні,
де зникає жалісливий біль.

Де останній коник твій із рути
матері, що корені зближа,
не дозволить край коня заснути
і не дасть упитись від ножа.

21.11.2016 р., м. Київ

ГУТАПЕРЧЕВА КАЧЕЧКА

пам'яті Миколи Плахотнюка

*Якось мама взяли мене в Жашків.
На базар. Коли ми йшли до Жашкова,
у цей час поверталися деякі селяни
додому. В одого з них я побачив
гутаперчеву качечку. Так мені хотілося
мати оту качечку, але, звичайно, мама
не мали коштів, щоб купити мені її.
Досі мені сниться така качечка.
Микола Плахотнюк, «Коловорот».*

Солов'їне гніздечко та без,
наче музика в Бозі.
Солов'їне гніздечко та безум шалких паремій.
Гутаперчева качечка
в голод
на битій дорозі —
гутаперчева качечка, Господи Боже ти мій!..

Шалоти солов'їної код в перегонах етапів,
свергота психлікарень —
згубна морова кривота;
гіпократове вістря сумлінь,
що діткне ескулапів, —
все не те! —
бо лише гутаперчева качечка та.

Сиротинної радості жадібно-марна жерстино,
вся тужбо сновидінь в таємничо-гіркій вигребі...
Мама вишепчуть стишено: «Ми українці, дитино».

Голод викричить скрушено: «Іграшка ся не тобі!»
На пругах українських втрачає себе силабіччя,
отерпають гортані з ячання стовпів соляних.

І летять гутаперчеві зграї
з лещат потойбіччя —
всі відібрані діти
і все, що відібрано в них.

Ти пройшов, перейшов — і тобі заяріла зірниця,
і вернулось ім'я, і вживилося в люстра нікчем.
Та чому по ночах тобі сниться, і сниться і сниться
гутаперчева качечка та,
як розпачливий щем?

Коли спадок сторіч дотирався до обрисів змилку
і товклися очей «чоловічки», мов чоботом скло,
«України зосталося вже, як гівна на цідилку», —
мама шваркнули в більма війни — і тебе пропекло.

Ти пройшов! І хребет не зігнув. І чужак та загреба,
чи й свояк — вурдалак і черв'як —
загули втришия.
України зосталося нам, як безмір'я в три неба,
де летить гутаперчева качечка —
спрагло твоя!

І шепочуть молитву
з гірких і святих твоїх літ
солов'їне гніздечко
та вибухлий бджолами
цвіт.

15.05.2015 р., м. Київ

*Є ще трагедії вид,
що не гребує вуличим сміхом <...>
Публій Овідій Назон*

Нікому я не в нагороду,
не в безоглядне прийняття.
Можливо, явлений від роду
з трагічним звіщенням життя.

Не для веселих і безжурних
очей, охмелених вином,
стояла доля на котурнах
перед колискою й вікном.

Чому ж так часто й веселково
і для чужих, і для своїх
я вибирав іскристе слово —
чи то на усміх, чи на сміх.

Чому в недолі непощадній,
мов гострим лезом на льоту,
сутужна мати в скруші страдній
стинала жартом гіркоту?

Можливо в денне жолобчаття,
як лов у впадинах заплав,
Творець життя в часи зачаття
найглибше радість заховав?

16.07.2017 р., м. Київ

Знову спека. До серпня далеко.
Цілий день ще. — Епоха! Доба!
В білих клаптях над обширом деко
перегріте, як жерсть голуба.

І ні крутня тобі, ні сирок
я всередині пльонту письмен, —
Як писали в епоху бароко:
меживкинутий дивертисмент.

Грім — то знак, що живуть над тобою
і знічев'я, мов б'ють баглаї,
через простір вельбучно, з гульбою
пересовують меблі свої.

Ніби горнуть загребом весловим
грізь уздовж громової графи.
Так і я можу рухати словом
скрізь, по всьому шатриську строфи.

Вся ця зграбність така заворожна,
поки ангел громи свої мене.
Я сьогодні людина всеможна —
не чіпайте мене!

31.07.2010 р., м. Київ

ЗА МОТИВОМ КАВАФІСА

Крім кімнати та вікон нічого не маю.
 Та це —
 абсолютна гарантія втечі та вольної волі.
 Наче Бог мені виліпив дивне квадратне яйце,
 де я первісний мешканець, бажаний в будь-якій ролі.

Там — зміїста дорога та бані по той бік Дніпра
 та якась перелітна сомнабула, чорна й лінива.
 І немає нікого й нічого. Лишень з-під ребра
 виривається раптом луна, як мана сатанива.

І коли на якомусь човні випливаєш ти з пам'яті,
 я
 відчуваю, що раптом хитається вся ця кімната,
 а за нею — і місто, і міст, і ріка, і дорога моя,
 і будинки, і галич, і гам, —
 наче в тралі,
 до ката!

І лишається
 тільки безодня
 твій човен
 і я,
 і кімната, хитлива й непевна,
 як туск самія.

25.07.2010 р., м. Київ

По кризі річки скрізь — качині лапки
 відбитком сірим по снігу. Зима.
 Ти — знак питання, що шукає крапки
 для здійснення.
 А крапки все нема.

Дуга повіки. Мерзла крапельина
 впаде і розлетиться в крихти цифр.
 І буде крізь тривбулище хвилина
 і білий сніг, немов шумерська глина
 з клинописом, що десь утратив шифр.

30.03.2012 р., м. Київ

Ліпше бути стежником у мавки,
шліфувати лінзам обідки.
Я тебе ненавиджу. Хоч мав би
цінувати за свої ж рядки.

Жайворонок.

Майже по Аную.
Співом зайвини не замолю.
Я тебе ненавистю ціную,
може, значно більше,
ніж люблю.

Відвернутись!

Не подати й виду.
А рядок — лиш вольтова дуга,
що єднає люту зненавиду
з тим, що ти безмежно дорога.

06.05.2013 р., м.Київ

Патинка пилку на пелюстині,
це з роси — тонесеньки круги.
Раптом, як на збільшеній пластині, —
слід твоєї босої ноги.

Я не розв'яжу цього завданку
як би міркувань не крилував:
хтось тебе в Дюймовочку до ранку
невідомо як зачаклував.

І тепер з якими ти жуками
на гілках танцюєш чи в траві?
Чи летиш на південь з ластівками
на заморські луки ярові?

Вже ти вся в інакшій самотині.
Все перемінилося в рази.
Тільки цей слідок на пелюстині
Очі ріже.
До сльози.

10.08.2017 р., м. Київ

Звисне павучок на рукаві
і чіпнеться за гостряк сосновий.
Волоконце тягнеться в траві,
наче пробний прочерк цвіркуновий.

Тиха вечорова благодать.
Перейшли дорогою корови.
І кому, Всетворче, передать
це священнодійство вечорове?

Ні душі на світі, крім рядка,
братика тонкого волоконця,
що по ньому, слабнучи, стіка
яра кров гранатового сонця.

09.08.2017 р., м. Київ

Леоніду Талалаєві

Душа струдилася.
Скигиче.
над плесом пташка — в холоди.
На острів Водників покличе —
лише до дерева й води.

За дальнім берегом, як бодня,
гуде земля, горить трава.
*І все засмоктує безодня
і прапільмою покрива.*

І тільки хвилька, ніби в нитку,
сукає сонячні сліди.
І в серце дивиться з відбитку
глибинний лик Сковороди.

І поки око світить оку
і ловить блиск води пташа,
в журивий доклик
з того боку
пірнає струджена душа.

І за піском, де вже трава,
нестерта стежка ожива.

11.11. 2016 р.

ЗЕЛЕНОРОГИЙ ЗВІР

Дмитру Омеляновичу Горбачову

Леву треба річку перейти.
Звір крапчастий впер зелені роги
в раму,

і тонкі червоні ноги
буслики занурили в листи
чорних чи зелених стебелинок;
в гронах жолудевих коралинок —
грива з насінистої рійти.

То з роїв бджолиних полотно
зіткано і вимащено в квіти.
Тямі не до шмиги зрозуміти,
як терпке єгипетське вино,
оминувши греків, Рим, Ван Гога,
випряло для сволюка й порога
з бджіл, зірок і зерен волокно.

Яблуні та груші вищі зір.

Білохрестя китиць

вкрутиченко,
наскрізь перетнувши кватроченто,
намотало рибу, вівці, двір
на клавір стручків бузкових щемко, —
щоб до дна Марія Приймаченко
упоїла наш голодний зір.
Раму рве зеленорогий звір

09.02.2016 р., м. Київ

Дмитру Васильовичу Павличку

Дмитре Васильовичу Павличку!
падає листя на колієчку.
Сіється мжичка на свіжу гличку,
сріблом спалахуючи скраєчку.

Треба — щоб видихнуть “Ессе homo” —
знати, що кров твоя глотогонічна.
Тільки всередині Вас відомо
те, що Говерла вщент вулканічна.

Степом барвіночок похрещатів:
кревні пруги — хижакам до грища.
Та й напророчив же Вам Стопчатів
долю, що вихопилась з кострища.

Суддів напхалося: тьмуща тменна,
не співрозмовники — прокурори.
Те, що трагічніше за знамена,
відають глибше суворі гори.

Зирка з крайобширу пращур номада,
поруч і покручем змієзнада.
Завше стирчатиме Торквемада,
хоч і здихатиме Торквемада.

Час починається з Отченаша
зойком свічі на святу закличку.
Те, що живу я, — всеможність Ваша,
Дмитре Васильовичу Павличку!

Правда, що кличе, — гримить стогромо.
Пруг озивається череслово.
Тільки всередині Вас відомо,
як готить вулканічне слово.

А колієчка — витка тотожність.
Над горизонт не наб'ють табличку.
Дихайте полум'ям, Ваша Всеможність
Дмитре Васильовичу Павличку!

Небо тримає снага орлина,
срібло приймає тонка хвоїна.
І клекотить полум'яна глина —
це називається Україна!
Знак України — зоря в петличку
Дмитру Васильовичу Павличку.

29.09.2009 р.

МИКОЛА ВОРОБИЙОВ: ФОТО

Микола сидить
за вечірнім столом.
І пильного стовбура
чорна свіча,
і скло, що засліплене ще одним склом,
тихцем проростає з бавовни плеча.

Ван Гог, що з бруківки визбирює тьму,
сховав круговерть в кам'яних павичах.
Метелик, що врзався в груди йому,
застряг і зникає,
мов крики в очах.

Мовчать під корою
столить патрулі,
неначе в текстилі
притихлі джмелі:
дві чашечки білі
при білій стрілі
і третя —
велика —
на чорнім столі.

21.02.2004 р., м. Київ

Василеві Герасим'юку

*Нехай мене завтрашня днина хитає в диму
їдкого лукавства, але відібрати не зможе
цю радість від імені жінки хоча би тому,
що нині читаю ім'я її, Господи Боже...*

***Василь Герасим'юк,**
«Люблю мамин почерк...»*

Ефект смоляного стовпа:
мовчання старого ягняти.
Така собі п'еска тупа
в трагічному жанрі «злиняти».

Глумливою грою «відця»
«ману» перемну на «оманру»,
та рану не гоїть і ця
іронія — згубниця жанру.

І як би не склилася ти
триванням зусилля німого,
нема куди серцю втекти
в проваллі від себе самого.

Бо тне, як завішана щаль
на гострім шпилі суднолама,
така безпорадна печаль,
мов пам'ять, що втратила мама.

І кров щось таке просила —
відложе на все зловороже, —
як давній рядок Василя
про почерк, що «...Господи Боже...»

02.09.2011 р., м. Київ

Радісне і справдешне —
де воно нині?
От увірвалось прийдешне
жити привчити при стрілянині, —
так, як було раніше:
гвинтівка — патрони — кінь.
Вийдеш:
а де
твоя тінь?

21.01.2015 р., м. Київ

*Тут вже не хата —
тільки чорна мерва.
Ніна Гнаюк, «Пожежа».*

БТри? трейлери? «гюндаї»?
що

чадить і пломенем фахкоче?
На блокпост багриста опадає.
В осінь не стріляють —
Шерехкоче.

Благо сигаретної затяжки.
Трапеза під посвист рикошету —
чашкою з обрізаної пляшки,
ложкою з відгортки від паштету,

З горобини скрапне намистинка
крескою шарлатини пігменту.
Спомин ранку: голуб та дитинка...
Строщено!
Сплюндровано!
Доценту.
Де були хати — розвальні знаки.
Де були ряднини — дрантя клоче.
Через мить загерлають собаки,
ярим жаром небо зашваркоче.

Каски. Бронці. Берці. Автомати.
Шург металу в придорож, мов бритва.
...Мертвими зубами край тримати!..
Мати.
Скрик.
Шипучий віск.
Молитва.

19.09. 2014 р., м. Київ

Бачу сон:
на купюрах з чортом
кров'ю репають баштани.
За Донецьким аеропортом
хлопці
вдзюрюються в штани .

Наче втраскався на макрель ти.
...Хати б ратникам та дівчат...

А мені межі скронь:
— Пристрельте!
Бо не пре — ні жони, ні чад.

Бо тепер по ночах — сепари
з триколором, хорти, вприкров:
провертають хребти крізь шпари,
а кругом — по коліна кров.

Прапори,
прапори —
і роги .

Череп охрою залива.
Мамо! Виженіть всіх з підлоги!..
Ой же ж лускає голова!..

26.02.2015 р., м. Київ

Що — Монтекі?
І що — Капулетті?
Лір? Отелло? Едіп чи Ахілл?
Журавлі зупиняються в леті
поруч з тінями звуглених тіл.
Антрацитом — кістки —
ластівочі?
чоловічі?
Зола — не бридня.
там горітимуть свічі —
і
очі
оживатимуть в присмерку дня.
Час укриє безвинних і винних,
як опругу плеча
опанча.
Лиш попереду ший журавлиних
згустком жару —
зоря, як свіча.

22.02.2015 р., м. Київ

Конання імперій
хрящить від абсурдної люті.
полуда на внутрішнім оці —
нескидний покров.
Свобода дається
в єдино можливій валюті —
жертвовною мірою
з Божою назвою:
кров.

20.02.2015 р., м. Київ

Які страшні людські фінали!
що проти них кришталь з-під вій?
Я бачив, як старі конали
в непровимовності своїй.

Непогодовані, немиті,
в задусі змокрень та зіпріх.
Покинутість старих на світі —
чи може бути гірший гріх?

Нехай зіставлення живого
й жахливого вузліє в злі, —
можливо, куля Хвильового —
не найстрашніше на землі?

26.07.2013 р., с .Жван

В бібліотеку входиш крізь могили, —
не відаючи, повз громаддя слів
проходиш, повен молодості й сили,
туди, де жде перелік кораблів.

А в закутку, де загулила згуба
мов наперед порубані тіла,
ридає, побиваючись, Гекуба,
і никне тінь Пріама-синолюба —
і тихо лине *лагідна стріла*.

24.07.2010 р., м. Київ

Осліпла очниця циклопа:
 крізь хитрощі:
 втіха чи щем?
 Дві ткалі:
 одна — Пенелопа,
 а друга — Єлена з плащем.
 За тканим глаголом любові
 щезають туті тайники.
 Цей килим без болю та крові,
 бо з болю та крові нитки.
 Примкнули до Трої Еладу,
 мов напнуті струни,
 списи:
 в епічному голосі ладу
 трагічна тривожність краси.

16.03.2011 р., м. Київ.

Великий гук
 і гомін хорий —
 здригнулася потуга дремна.
 Якись гіганти
 крешуть гори.
 зсередини. Їх мова темна.

 Вони не відають про сонце,
 про змову, що зернисто косить.

 В горі прорубане віконце —
 і звідти хтось заліза просить.

 Заклепаний царем античним
 у нетрища всеоперізо.
 Та що, як зробиться дотичним
 за перегромом спазматичним
 з прорубин
 впрохане залізо?

01.07.2014 р., м. Київ

Серед похилих літ на узбережжі,
уже як неминучість, а не злість,
таємну мову моря і пожежі
з — під крил чайних вигортає вість.

Де окрай мурів завмирає варта
неохололим подихом століть,
троянду Трої відбирає Спарта —
і спалення за обрієм стоїть.

Ще в кварцах солі
 світиться жива вся,
ще лиш одна віщунка знає все:
гряде зола — і той, хто врятувався,
синам вовчиці жар перенесе.

05.02.2009 р., м. Київ

В Колхіді стріла не бринить
і в Трої ще кінь — не трофей.
Ще пробно кіфарову нить
торкає недремний Орфей.
Ще легіт вітрил не пасе,
не струшує піни земля.
Ахіллова мама несе
до моря своє немовля.
Ще весла стримлять, як мечі,
і чайка нескорбно ячить.
Та що там з колиски вночі
Касандра Гекубі кричить?
Віщує прощальний бенкет?
Оливковий дуск патиків?
Понтійської гальки брикет?
Покору жертвних биків?

З діброви дубової в сон —
бараняча рунь зі стовпа.
Мов з пальців Орфея,
 Ясон
ячмінний помол розсипа.

02.06.2013 р., м. Київ

Посеред містечка
 фіміамів
 вже не вловить навіть дим століть.
 На слідах жертovníків і храмів
 тільки повитиць зелена пліть.

І не збудить травень або червень
 навіть для нездалих блукачів
 знідалих кав'ярень чи харчевень,
 де нема ні кави ні харчів.

Навіть всюдододбана афінса
 мляве житіє не розкує.
 Хто там перед загадкою Сфінкса
 жах свого нутра не визнає?
 Як і скресне в полудневій лінії
 хоч один з нагадливих кутків,
 то скоріше з планів Пазоліні,
 аніж з лун Софоклових рядків.

Та вервечка решток ще злічима,
 ще вгорі утримує лади
 небо, відшліфоване очима
 тих, які ще дивляться туди.
 І зненацька будить щось боляще,
 простромивши крем'яний архів
 кинутий, як міф, напризволяще
 екскаватор провінційних Фів.

09.03.2010 р., м. Київ

Під муром Трої
 зупинився Гектор:
 з глибин загибель рине, а не бран.
 З-під черепа твого кінопроектор
 перевертня транслює на екран.

Не колісниць красиво-грізне чвалля,
 А щось горгонне, зорно-ножове.
 Немовби з тебе згущене провалля
 сліпою люттю вжлуктує живе.

І в супердужих
 корчаться недужі.
 І крильний крок — вже викривлений шкраб.
 Кривоголова гадина в калюжі,
 як Бенна перекавав колись Мераб*.

Гологолова гадина в крові
 визиркує, чи є десь ще живі.
 І що найглибше розмисел терза:
 чому у неї з вій іскрить сльоза?

23.04.2016 р., м. Київ.

* Мераб Мамардашвілі

ГАМЛЕТ

Не володіння й ворожіння,
не лопотання орифлами, —
відважність — це проти тяжіння
усякого поміж тілами.

Земля не владна в розпростерті
всього річного коловертя,
коли вже знаєш міру смерті
і правду власного безсмертя.

Офеліє! Фата вінчальна —
підніжна шмата килимова.
Це болісна, а не знуцальна
прощально — праведна відмова.
це — справжня пробить, не стигмати,
не істеричні атрибути.
Відважність — це снага не мати,
за наготу святого: бути.

01.05.2007 р., м. Київ

Сіль — це вивернуто
чи то
на акацію — дійницю?
Молодий цілує вчитель
зовсім юну
випускницю.

Завтра школу він покине
і її поглине далеч.
В повечірній тиші лине
чорним шумом чорна галич.

Чорним гамом амальгами
затулилось люстро вишне.
Гойданулось під ногами
опирання нікудишне.

Соловейко тоне в лунах.
День на пагорбі тьмяніє.
І рука на персах юних,
паленіючи, п'яніє.

І в кропиву, ваговитий,
опадає недомливом
білий цвіт акацій, збитий
зойком крилець полохливим.

04.03.2010 р., м. Київ

Сократ допив цикуту з чаші.
 Поставив крапку Хвильовий.
 Ще щось бреде по мертвiм часі,
 який вдає, що він живий.
 Хоч обіч
 попіл охололий
 по марноті
 і дні не ті,
 важкий і впертий хід комолий
 вертає горло німоті.
 Секретний шлейф — каліброміру:
 не все те мертво, що зімре.
 І віл доби сверблячу шкіру
 Об ріг твого будинку тре.

17.08.2011 р., м. Київ

*о. Володимиру,
 священикові церкви
 Московського патріархату в с. Жван*

Не образа моя зі сльози вироста,
 а Святого Письма непощадливий ніж.
 Хто сказав, чоловіче, що ти від Хреста? —
 від лукавого ти, хоч і в церкві стоїш.

Там, де яма при стовбурах черешників,
 що до неї дороги зелене рядно,
 ти не дав

 моїй мамі в погреб
 рушників —
 опустити її домовину на дно.

І дивились тобі не в очиці — в ядро
 ті, кого ти злочинно й злиденно забув:
 Магдалина, і Малх, і Павло, і Петро, —
 всі, хто гріх учинив, але прощений був.

Вас мінялось багато в моєму селі,
 прогніветилів Бога в ошатилах ряс.
 Ці жінки

 споконвік від цієї землі.
 Ти ж чужинець.
 Христу.
 Він затре тебе в час.

Він окреслиться з ночі в подобі живій —
 і тоді пригадають прочани, що йшли,
 як минали сокиру в росі дощовій
 на дорозі, прокошеній дзумом бджоли.

Ще дістане Господня десниця сама
 твій невизрілий череп, куди не пристань.

Бо в устах твоїх скверна,
 і слово псалма
 обпече тобі свічами
 лживу гортань.

Де сестра моя сльози ронила з-під вій,
 Божа птаха ворота її захистить.
 Я прощу тебе німо
 в молитві своїй,
 але мама — твоя! — о, вона не простить.

І яка б їй любов не текла з-під повік
 біля вікон земних
 чи за зорями —
 там, —
 буде мама твоя
 тобі кара повік!
 Бог — це Храм,
 а не крам.

16.06.2013 р., м. Київ

Забула взяти квітчану хустину —
 і тільки стежка
 спорожнілим швом.
 Утерла мати
 сизу пелюстину
 з-під вії
 вишиваним рукавом.

А річка в'ється.
 І росте дівчисько.
 І пульсом б'ється
 пуста крокова.
 І мати близько.
 Кожна мати близько —
 на відстані стеблини з рукава.

13.04.2013р., м. Київ.

БЛЯШАНА ЗОЗУЛЯ

1

За шибкою гілка:
— Прокинься!
Повіяло шумом бляшаним
з ярів крейдяних за рікою,
де мамина пам'ять пропала.

Здригнулася чорна зозуля
не пір'ям забутих акацій —
терновою хусткою мами
над раннім весільним риданням.

На темному пагорбі болю
ледь світиться біла дорога —
і мамина тінь виноградна
шкребеться з її сновидіння.

Тінь мамина ходить і ходить
за стежкою чорних мурашок
всередині глини сухої,
де мамина пам'ять пропала.

2

Всередині глини сухої
сплять пальці, що глину ліпили
за водами хижого яру
і скреготом ребер кремінних.

І там, де подвір'я пропало,
церквиночка жовтої груші
до паперті ос не скликає
солодким негойданим дзвоном.

Мій прадід не відав про мене.
А я не дізаюсь про кого?

Солодка пора сутеніє
всередині жовтої груші.

І світиться біла дорога
не темному пагорбі болю.
І гілка шкребоче об шибу:
тінь мамина ходить і ходить..

28.06.2010 р., м. Київ

Анатолієві Векленку

На вулиці нашій нема матерів.
Вони відійшли за коріння.
Немов стетерів між порожніх дворів
Божественний дар говоріння.

Ворота. І хвіртка. Здається: ось-ось
та сама картина, та сама:
в задумі, з тирловиська різноголось
доріжкою близиться мама.

І радо спалахують очі за склом,
як жар на брикетному вуглі.
І виснуть великі такі над селом
зірки, наче яблука, круглі.

І брат забігає — живий!
І вони...

А я ж ото в сивім волоссі.
І ніч протинаять в'юркі цвіркуни —
такі — від воріт — безголосі.

11.08.2013 р., м. Київ

Двадцять гривень.
І борг за квартиру.
Я до пенсії не доживу.
Мов кістлява рука потаймиру
нап'яла тятину межову.
Ні рядочків уже, ні мелодій.
Ти — лишень Квазімодо Гюго.
Хай ми здохнемо.
Лишиться злодій.
Тільки що ж буде з дітьми його?

25.01.2010 р., м. Київ

Олесеві Саніну

1

Було Відродження забите.
І в чисте поле стеребите
від кулеметів
до зорі
лягли безвиді кобзарі.

І кінь гвалтовний все басує,
і тло від крові аж руде.
Предвічний Боже, суд Твій всує,
бо все не йде, не йде, не йде.

Бо інфернальне коловертя
не розмикає постанов.
Старе розстріляне безсмертя
учора розстріляли знов.
І чужарі пристаркуваті,
перед смолою кабали,
самовдоволено-пихаті,
танцюють приндяво при хаті,
що всоте хлопів провели.

І осоружно-невидужне
паплюжне кружить служиття.
І сторопіло-простодушне
дрижить ошукане життя.

І буде, скрушене, дрижати,
і буде, струшене, тужить;
і буде паньству догоджати
і заповзято жито жати,
допоки хамство батожить.
І раз, державо, суд твій всує
і всує царствіє твоє,

нехай та потолоч басує,
допоки всіх не переб'є.
І там сконає при коні ж -
в порожнині, де хиж та ніж.

І обізвуться з мерзирі
на ясні зорі й тихі води
постріляні сліпі рапсоди,
та все ж, однак, проводарі —
непроминальні кобзарі.

Проте

кого вести на зводи
до Бога в судному шатрі?

05.07.2012 р., м. Київ

2

Один у другого питаєм,
нащо нас мати привела,
коли такі говерли зла
над краєм, що здавався раєм.

І що гряде, коли гуде
тривожний хід в погонну бодню
і день оголений веде,
немов пряде нову безодню?

І на оновленій землі
шахрай замінить супостата.
І не спитає в Бога мати,
навіщо люди взагалі?
Навіщо небо їй тримати,
коли сини втонули в злі?

04 — 10.07.2012 р., м. Київ

Набрякає, мов перед грозою,
в тріщинах нейронових вузлів.
Папороть з дібров палеозою
дотяглася спорами до слів.
Пересохло в горлі. Дерев'яні
голосу не слухають вуста.
В кріслах тільки перспективно п'яні.
За плечем — декоративна мста.
Розгубила дурнувата хватність
грамоти свої берестяні.
В кожного своя неадекватність.
Риба в чорній рамці на стіні.
Задихаюсь. В темній точці світу
пружаться і гусне вергота.
І в безодні янгол алфавіту
омертвілі записи згорта.

26.01.2010 р., м. Київ.

Різдвяна сумирність нічної жади
осяє віддалені міти.
Цю мову, що втрачена вже назавжди,
Ти раптом почнеш розуміти.
Ти виловиш ластівку з юних зітхань,
озвучиш павучі тенетця.
І вкрадена вулиця золотом бань
до тебе з безодні рвонеться.
І ти, що явився в раю з порохти,
аби спокуситись нещасно,
за брамою так і не зможеш сягти,
навіщо ти вмер передчасно?

12.07.2011 р., м. Київ

Дитяче «Мамо!» здалини долине —
і, наче з люстра, вихлюсне мені:
на смолянім волоссі Магдалини
вологих крапель відблиски скляні.

І поки сохне вечір, як волосся,
що доторку святого забагло,
я чую зойк того, що не збулося
і навіть з Богом збутись не могло.

Шумких відлунків глибні анфіладки,
пташинний цвіргіт, шепіт самія...
Із книги Рільке — літера закладки:
на синім тлі
жовто-червоне «Я».

18.07.2010 р., м. Київ

Не обізвешся ні до кого,
не зможеш вторити Христу
коли з відторгнення гіркого
пірнеш в зашторну самоту.
І все, що нормою в яригах,
відкотиться, як здрібла ртуть.
А зерна, висіяні в книгах,
крізь очі в горло проростуть.
І предковічне стане впорядь
з терпким вином на вітарі
І рани інших заговорять
до Одігітрії вгорі.

Вона зілле цілющим зіллям
рядок, що з іншого поспів, —
і материнським божевіллям
не перетнеться древній спів.

І ти, що не набрався волі
колись простити біль образ,
простиш несправедливість долі —
і перекреслиш смертний час.

05.07.2009 р., м. Київ

Я — той, в кого блискавка вцілила рано
(моя вихователька знала це в школі).
І все, що траплялося, — йшло невблаганно,
бо я вже призначений був для юдолі.

Точніше — позначений. Мічений небом.
Чи Зевсом. Чи тим, кого звали Перуном.
І був я підлеглий не дольнім ганебам,
а струнам.
І болісним зоряним рунам.

Ця туж — не з тугої земної блокади,
Моя ностальгія гостріша від тіла.
Тому мені лезо нічної цикади —
як лазерний промінь зорі,
що згоріла.

Цим важко ділитися. Радше не можна.
Це чисте сирітство. Це креш з-поза краю.
Тому не для мене
хода переможна.
і лоск наготовлень.
Я спалення знаю.

Тому, коли тріскає небо, як звістка,
в хребті, або в черепі — хто як захоче, —
не пам'ять — розчахнута спалахом кістка
по інших
обвугленим краєм скрегоче.

12.03.2008 р., м. Київ

І жертовні рядки,
і шматки четверні,
де в занедбі — талмуди.

Всі шукають мене, та не вийти мені,
бо вина моя всюди.
Що я можу сказати осудливим їм,
як Сивіла Енею?
Тоскна гадина в'ється під серцем моїм
світовою брехнею.
Не зловістя торкнулось моїх підошов,
провокуючи втечу.
Ще до спалення Трої
я в гори пішов:
віщувало предтечу.

Та не зблисло навстрім
і не скресло, мов грім,
владоможливе жезло.
Чи знамення не втрималось
в серці моїм?
Чи накладення щезло?

І зостався я в нетрищах,
в тій хащині,
що, як душу чернечу,
затягли мене вглиб, —
і не вийти мені,
бо прийняв порожнечу.

18.11.2009 р., м. Київ

Самотини б, самотини.
Самотини б мені та столу.
Щоб я на жорнах перемолу
не страгив Божої ціни.

Навіщо весь цей триб життя,
коли прядеш, цілком відбитий
від струн, що ними самовитий,
вужівку з клоччя суеття?

Ця броунівська трать снаги —
кому вона потрібна більше,
ніж клич призначеності?
Біль же —
ці несусвітні ланцюги!

Вся шкіра стерта до кісток
під тим, що тільки квазі-шкіра.
Хіба воно — свята офіра,
коли душі напівперсток?

І, оминаючи листок,
якого я годую звіра
розтертим шовком пелюсток?

22.04.2016 р., м. Київ

День у день поховальний обряд.
Ти невільник. Гаруєш — та все ж,
мов у ляльці тугій шовкопряд,
ти себе в домовині несеш.

Тільки в лампочці тоскно бринить
роз'ярілим клубочком вольфрам.
І, на жаль, не рутениться нить
з домовини твоєї на храм.

Вулканічних вузлів tenerиф,
скло краплисте, від мряки рябе.
І годинник, пажерний, як гриф,
золоті твої рештки довбе.

18.11.2009 р., м. Київ

Ну ось і край. Тремкоче бубонець.
 Ти в імені чужому, як Теренцій.
 Принизливо досягнутий вінець
 гнітючих пантомім аудієнцій.

Листівку мармурової плити
 вже вкинуто —

поштівно
 і поштовно.

Відкриті вухо Бога.

Але ти

не говорив — лиш глипав
 молитовно.

Можливо, в цьому й присуд вороття:
 націлувавшись золотих пантофель,
 побачити в безодні небуття
 життя свого
 невикреслений профіль.

26.01.2010 р., м. Київ

Не ножа покликатимуть пальці мої
 не плюгавство облудного Гесія Флора.
 І коли вже налижуться дуп вахлаї,
 і коли вже пристануть содом і гоморра,

і коли вже розвалиться мур захисний
 і Нерон перетопче тебе, Галілеє, —
 обійди мене, мсто, і тесак поясний
 хай мені в п'ятірню
 порахунок не клеє.

Все криваве та яре

колись промине.

Та нехай спопеліють мої варнякини
 і десниця моя хай відторгне мене,
 коли мова твоя
 мої пальці покине!

28.07.2010 р., м. Київ.

Торби прокислої сваволі,
де й тупаки, і мудрагелі
розварені, як равіолі,
розвислі, як тіла в борделі.

Колючий клубень кураїни
раз-по-раз тицяється в тіло.
Це мовне блядство України
до чого ж вже осточортіло!

З якою б радістю, свинюки,
об вас ламаючи жердини,
я проміняв би ваші звуки
на словникові холодины!

І дмухав сніг зі сторінок
на поховальний ваш вінок.

08.01.2012 р., м. Київ

Зернами Зерова з древнього дерева,
світлом Свідзінського з тихих оправ...
Зрештою, сину мій, щастя не треба —
треба, щоб мови ніхто не окрав.

Дзеркалом прагнення душу не муч ти,
в жерла пожад відкидає воно.
Так повелося за правилом учти:
з рога жертовного п'ється вино.

Здушить за горло гірка опояса —
справся у Бродського: там не до щасть;
Там Мандельштам виноградного м'яса
радо тобі до розради подасть.

Лярва, Мінерва чи бродь килимова —
душу, мій сину, на мерву не зводь.
Поки жива неокрадена мова,
щастя не треба, бо поруч Господь.

Але при мареві ярого тіла,
любого глибше за спалений світ,
навіть безмовність твоя очамріла
буде промовиста, як алфавіт.

31.07.2010 р., м. Київ

ЖИВАГО

Клин до клину
в кону ворухкому.
Зворохобились риби й джмелі.
Пастернак — це словник, у якому
стали зрушені скелі землі.
Наче вийшли з глибокої шахти
ті гіганти-титани, що їм
до снаги розвергати ландшафти
і глаголити гуркіт і грім.
Що, — навсупір горгонам і зміям,
що для них — яструби й жолоби, —
самозречено рівні стихіям
жорнової нової творби.

03.05.2007 р., м. Київ

ЯНГОЛ АЛФАВІТУ

Іванові Малковичу

Десь далеко, на краєчку світу,
за який нікому не сягти,
тихо сяде янгол алфавіту,
щоб його ти зміг оберегти.

Хай в абетці, наче в діадемі
рідкісні коштовні іскрії,
є всього дві літерки окремі.
Дві — але вони лише твої.

Так тобі від мами та віками
писано, коли ти в роду мавсь,
щоб зубами, віями й руками
ти за них над прірвою тримавсь.

І коли раптово навіть світу
враз не стане,
бо скрада згребе, —
в млі й безодні
янгол алфавіту
скриком звуку
втримає тебе.

21.03. 2013 р., м. Київ

Лише самотник
 вимір світу знає,
 коли спроможен зріти в самоті
 до Бога, що, олюднившись,
 конає
 і смертно воскресає на хресті.

Змогтись на це —
 то перейти в зернину,
 в кістину виноградну, як на «ти»
 крізь вушко голки —
 і набути глину
 едемську,
 і, минувши,
 не пройти.

25.08. 2009 р., м. Київ

Жив собі на землі
 з яблуками в чолі.
 Жив собі, перевівся —
 падалиця в траві вся
 щезне, мов не було
 садом моє чоло...
 Трощ крапотить на скло.

07.11.2015 р., м. Київ

Білі хмари гладять Криворівню
по зелених пригірках крилом.
І на відгук враннішньому півню
тільки шум потоку над селом.

Частокіл ялиць перед чертогом —
пташим? херувимовим? — чиїм?
Цілу ніч вода говорить з Богом.
А про що — відомо тільки їм.

Ти далекій дівчині не снився.
Вистелено холодом сліди.
І чому ти в горах опинився,
розуміє тільки шум води.

Криворівня. Срібна одісея,
де, мов крапка прагнень, ще живих, —
білий камінь автора «Мойсея»
з карбом лігер
в краплях дощових.

30.08. 2013 р., м. Київ

Людське обличчя
небо вкрато в очі
давно-давно, в запамороч сторіч.
І світимосся ми,
мов серед ночі
за вікнами
вогні різдвяних свіч.

Коли доба
страшить, як буйволиця
розлючена, аж ратицями б'є,
то небо нас витягує за лиця
до лику Бога.
І тому ми є.

05.11.2015 р., м. Київ

Вже все без тебе є.
І склалось не тобою.
Як склалась довжина дороги від села.
Жіноча шкіра тне
 і світиться творбою, —
і вся твоя журба ще глибша, ніж була.

Під шкірою тече ріка твоя
 і верби
ростуть з її клітин
 в твій шелест поміж вуст.
І кинути б її,
 і вийти б не тепер би
з її заворожінь.
 Та стратився твій глузд.

І дихає Прокруст
 в передчутті двобою,
і безмір шкіри тне,
і ніж його — ліга.
І невідомо, що дописане тобою:
 дорога,
 краєвид,
 ріка
 чи теплота.

21.03.2016 р., м. Київ

З КНИГИ «МЕТЕЛИК ПОНАД ІМЕНЕМ ТВОЇМ, АБО 95 ВІРШІВ ПРО КОХАННЯ»

*Давно мені
 якось незнана жінка сниться,
що любить мене так,
 як я її люблю.
 Поль Верлен*

Це буде польська в'язь. Персона і дівчисько.
Це буде польська в'язь. І, певно ж, не мені.
Тектимуть білі дні.
І той, до кого близько,
лежатиме німий. Бо двері кам'яні.

Ти слухаєш себе. І в кожному навпроти
ти слухаєш себе. Я слухаю тебе.
І камінь, чию твердь мені не побороти,
по той бік німоти мале щеня шкребе.

В глибинах зріє сіль. Сарматом чи дулібом
випростується тінь над чадом солов'їх.
Два тексти наших зіль
розгорнуться над хлібом.
І треба буде скла, щоб вичитати їх.

Я так тебе люблю, що череп луска швами.
Я не люблю тебе, аж кров — як цуценя.
Я в дзеркалі брешу. Я той, що за словами.
Кому з нас камінь цей дверей не відчиня?

Я виміняю свій Великдень на кавницю.
На вагівницю з вій струшу печаль селян.
Я не скажу про знак. Бо знаю таємницю.
Я вичитав її з емалі порцелян.

Здрингнеться волосінь з тонесенького стинку.
Перстами прошугне вуглиста різь листа.
Як всохла борозна осінню павутинку,
твоє тремке ім'я ще втримують уста.

Горить моя гортань невидимо та біло,
а біль не виверта з тугої німоти.
І в лікоть на зорі
нестримно й ошаліло
шкребеться цуценя, якому снишся ти.

19–20.04.2011 р., м. Київ

Вечоріє. Лагідно і строго.
Креслить сонце змору світову.
Навіть від горобчика малого
довга тінь лягає на траву.
Золотою виснагою: хто ти,
коли в знаках — всіх до одного! —
кожна тінь від речі чи істоти
добирає імені твого.
Як би все не ширилось розлого,
де б не обривалась озія,
навіть від горобчика малого
тінь безмірна, як твоє ім'я.

13 — 17.07.2011 р.

Як візерунок, що в дар веретам
передзеркалює в тканим тлі,
жінка, роздягнута за очеретом,
множитья відблисками в стеблі.
Як поглинається в хлань,
забагла
танцю тонких її колонад,
лагіднотіла і вбивчо-нагла
музика ліній плавких принад!
Сонмом, аж прірва всенебна
стерпла,
приснувши люстрами
з тугожилъ,
зеленопружні полощуть стебла
змій нагоди її поміж хвиль.

26.07.2010 р.

Фантастичний пейзаж, як пустеля Далі,
ніби все перетовк гамселій.
Ще такої без тебе чужої землі
не співав я з вечірніх олій.
Там, де губиться серце моє зорове,
морове розкриває труну.
Вже за мить плюндрувач
ці будівлі зірве
і в безодню жбурне ворону.
І за слідом твоїм ще рвонеться ворсинь
оксамитових ярих пручань.
Попри бульбашки тиші
в утрачену синь
попливе з онімілих кричань.
Озирнувшись, побачу за межами хмар
крізь шовковий муар долину:
на загривку жирафи горить Елюар,
бо зі шкіри зірвали жону.

10.08.2011 р., м. Київ

Як пляму серед рами
з вітражами,
як посвіт за кряжами крутія,
Твоя краса сімнадцятьма ножами
мені впритул говорить: «не твоя!»

А я не вірю, що всевишня завда
загородила дальні рубежі.
Чому я знаю те, що все
неправда,
про що мені говорять ці ножі?

Чому я вірю в потаємний голос,
перед яким вся судженість —
баласт,
який росте з клубні,
мов гладіолус, —
і що йому сумний Еклезіаст?
коли він знає, мов ядро
в ячмені,
всю живолість — до крихти!
до круп'я! —
і той червоний прах,
що в Божій жмені —
до сотворіння! — тільки ти і я.

05.02. 2012 р., м. Київ

Перепнувся крайобрій п'ятомним сукном опанчі.
Тільки білі хмарини ще мріють над ним, як вітрила.
Як я прагнув, щоб ти говорила зі мною вночі —
просто так говорила.

Як я прагнув протерти на віках ряхтіння рябе —
відлиск фар, ліхтарів і зірок, і хмарок шестикрила —
і вдивлятися в скло, і вживлятися в смагу тебе —
тільки б ти говорила!

І коли хижка ніч уполює мене навпрошки
і зачне поглинати в свою чорноту,
наче полоз,
Я, мов Річард Шекспірів, безмовно
скричу в подушки:
«Півдержави — за голос!»

29.08.2011 р., м. Київ

Я не торгую кораблями
і тим не родич, хто чугайстри.
В кордонах сонячної плями
я просто так: істота з айстри.

Пливуть, минають, відринають
все повільніше та труніше...
сьогодні дощ. За небом знають
про щось, ніж ти і я, раніше.
Ця мжиця—ще не медіана.
Клинопис ще без алфавіту.
Не вирізниш мене, кохана,
крізь голос айстрового цвіту.
А в ньому, як зіниця рання
навсупір ходу руйнового,
спокійна звичка до вмирання
і до відродження нового.
Це навіть не зітхання жару,
не фантастичне воскресіння —
це вистрим крізь юдоль безпару
ядром нескітного насіння.
Але чого ж така згусткова
на біль—повз тіло нісенітне —
і кожна скрутка пелюсткова,
і кожне вістря синьосвітне?

І що за очудь, що за очудь
гірчить з чугайстрового зілля?
І сестри айстр що шепочуть
над кораблями Бугенвіля?

І попри торжищеву прозу
і спокій звички, що хисткова,
чим перетнеться в мить морозу
смішна істота пелюсткова?

31.08.2010 р., м. Київ

Ти причаїлася, юна Етно,
там, де породи вогонь подірив.
Ти відмовлятимешся шляхетно:
будеш брехати, щоб я повірив.
Не вихитрайся, хіба ми в звіті?
Наші хороми— не Тадж-Махали.
Ти ще невродженою на світі
малась, коли мені вже брехали.
Плинь уже стислася в пруж, баглава,
цеглу роздерла золоторогом.
Згинь! Не вертайся! Гаряча лава
вже розтікається за порогом.
Дідько! На віях якась незмаха.
Спробуй-но вдуж-но,
як наскрізь душно:
Що за налякана клята птаха
б'ється об шибу
так відчайдушно?!

14-28. 02.2011 р., м. Київ

Коли сам доростеш до печалі,
за якою нема сподівань,
ти побачиш:

 стойть на причалі
в темнім присмерку
 жінка, як лань.

Там, попереду — озеро, море,
океан, маяки берегів.
І не видно, яке її горе
прикувало до крайніх пругів.

Гусне в обрії сутінь бузкова.
Різь крайводдя — як лезо ножа.
І життя твоє — лань присмеркова —
вже, як жінка чужа,
як межа.

І зробити нічого не можна.
Тільки чуєш, як гостро паде
кожна блискітка, крапелька кожна
в ту печаль, де пекельно- всебожна
постать жінки,
що іншого жде.

22.11.2015 р., м. Київ

В легкому злітанні шовкових одеж
над стегнами

 стан і рамена.

Я довго дивився,

 як гарно ти йдеш

внизу, під вікном, не до мене.

Мені сподіватись було не резон.

Озон задихав мене вранці.

Проходило літо. Мінявся сезон.

Так само мінялись обранці.

Не вперше, не вг'яте душа опікна

опиниться вцент безборонна,

як чорно закреслить

 сторінку вікна

навскошеним

 порском ворона.

23.11.2017 р., м. Київ

Випряду далеке дождання,
як глосарій Просвітку Дідро.
Бог є доказ «Я»,
а не страждання.
Він в глибинах страдництва —
ядро.
Так,
болить мене, а не сусіда;
чи болить сусіда, —
та обох
за межею болю наскрізь віда
спалахом один і той же Бог.
Чи єдиний.
Мудрістю брахмана,
як зерном,
триматися велить.
Чим же тоді в нього є, кохана, —
ця любов, що безміром болить?
І чому в добі оцій куценькій
так мене нарозчах роздира, —
наче Люциферові обценьки,
заштриком ядріші від ядра?

07.05.2011 р., м. Київ

Не я тоді був,
коли вранці Одеса
відкрила каміння для двох.
Та я перед вами
лежав замість плеса,
бо раптом
вчинив таке Бог.
Я шкірою чув, як шептались про крила
дві риби крізь товщу німу.
Чи ти пам'ятаєш, про що говорила
тоді—
біля мене! —
йому?

Чому мої зорі
такі безбороні,
як згадую слово твоє? —
і враз — наче ляпас
в щоку і по скроні, —
це Бог
мене рибою б'є.

13.01.2014 р., м. Київ

Як та Ликера, очманою
на пагорбок
понаддніпровий
прийдеш вінчатися зо мною
через надгробок мармуровий.
Чи стане так, чи-то наснитися,
як перевесла аркодужі, —
та, Боже мій! — яка різниця,
як буде злиго стрічні душі?
Звістить, неначе з-під шабота,
рубіжна згода обопільна,
що той надгробок — не скорбота,
а корбна музика весільна.

02.05.2011 р., м. Київ

Все можливо, мила. Застережці
кволі при окрушинах свічок.
На кущавій гілочці при стежці
що тобі шепоче павучок?
Все можливо. Всупереч сподіву
місяць виринає з поплавком.
Колоскава жаб'ячого співу
обважніла тиша над ставком.
В плесі, ніби в дзеркалі жовтневім,
на сторожі схованок латать
гуси залишаються, а небом
перелітні олені летять.
І вовки курликають кружливо
опріч окунів на мілині
Все можливо, мила, все можливо.
Лиш твоє кохання — не мені.
Креслить вуж хвилясту закарлюку —
перевесний знак чортовини.
День четвертий. Ні луни, ні звуку.
Ні крила-пір'їнки здалини.
В кулаці — фетиш і застережжя
з прощавальним пам'ятним дощем —
камінець з морського узбережжя
з накресом пір'їни: глум і щем.
Вітер з плеса видиво зриває
з чарами жовтневих каганців.
І допоки туж моя триває,
білим димом гречка дозріває
над рудим рубіном пагінців.

13-22.07.2011 р., м. Київ.

Я виймаю метеликів
з блиску зіниць
то очима своїми,
то сплетами літер —
і від крилець хлюпочеться лагідний вітер
об папір
та об шепіт шарлатих суниць.

Та в павучих перстах
закипають нитки
невагомих, таємних та щемних уловин —
і по них
уже котиться срібен і повен
місяць болю —
і так виникають рядки.
І відштовхують човен
за тінний Поділ,
що гітарно устряг
переходом катовним.
Бо під місяцем повним
цілунком жертовним
не спалахує сплетеність
двох наших тіл.
Бо в гітарному дрозі
підземних полась
твоя молодість вже
об кинджал обвилась.

06.02.2015 р., м. Київ

З водою, з бідною, з тобою, без тебе,
в тремких веретенах рутенних канав,
в брунатних дзеркалах подовжених стебел, —
за хвилю від смерті.
Та я ще не знав.

Та заводь була, наче одяг факіра:
червоне та жовте в зеленім вині.
І я ще не відав, яка мені міра
судилася в сні на нічному вогні.

І я ще не знав ні брехні поза барви,
ні підступу ящірки в шелесті слів.
Ще озеро мріло, як віяло лярви
над погаром жару, де час мій зотлів.

А я насолоджував голосом душу
і вірив, що мушу відкритись ножу,
що рибами змовними стримано зрушу
гранітну оздобу, вербову межу...

І щиро звірялась мені синьйорита,
і в жилах щеміло, коли звіддаля,
ні мною, ні лярвою ще не відкрита
тарасовим скрибом скрипіла земля.

Нам Бог сповіщає, коли ми — офіра,
коли наша візія димом зника.
Та заводь була одкровення факіра
про смерть
Але я ще не знав словника.

27.08.2012 р., м. Київ

Людина не міняється. Прогрес —
то фікція. Жорстокість — аксіома.
Проте щось є. Якась така судома,
що справді викликає інтерес.

Щось *inter* — *esse*. Поміж тим, що є.
Всередині мого перебування.
Утримане зусилля здобування
чогось, що неможливе, та стає.

Як цей рядок, через який тече
молочна кров сьйнистого початку.
І навіть коли я зйду на цятку,
вона продовжить струменіти ще.

То що ж воно, чого ніде нема,
але в мені з води і дня прядеться
і завдяки чому годині йдеться,
і гідності, і гадці, зокрема?

Людина не міняється. Та щось
її таки тримає в цьому диві
спорідненості. Жайвори гордиві
і явори в мережі суголось
ухоплюють собою з краю в край
якусь таку пораненість красою,
що, певно, ще з клітин протерозою
в глибиннім сховку жевріє, мов рай.

Тому ж бо й помічається, як нить
між тим, що «небо», і таким, як «небудь»,
як з небуття зринає білий лебідь
за гоном шиї — і пером бринить.

І там, де бродом піниться ріка
над срібними дрібними пірнаками,
повільна п'явка виліза на камінь
і дриготить від гуду літака.

12 — 19.03.2008 р., м. Київ

ПЕЙЗАЖ ПІСЛЯ АНІГЛЯЦІЇ (З циклу «Коктебель»)

Трете тисячоліття
з ночі твого від'їзду.
Простір забито щільно
клоччям глухої вати.
Чим я себе втішаю
в шарій облозі вгнізду?
Що я роблю без тебе? —
Вчуса себе вбивати.

Дрібно дзумить комарик
десь за блідим плафоном.
Вся попередня прожить
в просторі мертво звисла.
Думаєш, мені просто гризтися з телефоном?
Думаєш, мені легко
не викликати числа?

Заздрю піску морському,
водоростям і гальці,
заздрю дельфінам дальнім,
вращеним в ультразвуки.
Ніжать тебе очима
інші неандертальці.
Я ж собі так бороню
слухавку взяти
в руки.

Душать мене коцаті
сушені вечори ці.
Ніби молюски кволі,
миті з тяглом гнобитим.
Скільки б не мав я люті,
скільки б не стало криці,
з поля свого двобою
виповзу недобитим.

Я не виходжу з дому —
 просто як паралітик.
Так алкоголік,
 певно, глушить
 тужбу тужбою.
Ротом перебираю
 пригорщі чорних літер —
тих, що молився ними
 на самоті з тобою.
Так ворухиться море
 чорними камінцями —
там, де ти по коліна
 вигорнута з прибою.
Правдами та брехнею,
 трасами й манівцями
хочу несамовито
 бути поруч з тобою!
Давнє ахейське віче.
 Небо на псевдо «завше».
Вжалений чоловіче,
 що твої пальці кличе?
Що там понад водою,
 крила на крик зламавши,
про сардонічну тугу
 чайка лиха кигиче?

10.08.2010 р., м. Київ

Це більше, ніж бажання больове
спорідненого, ближнього, тугого, —
це нагота говіння всеблагого
і туга, що горішні греблі рве.
Це звірення незвірними кістками
вібрації подвійно-наджеттевій —
пруткій анігіляції миттевій
в єдинозязві спалаху та тьми.
Немовби вчув, як переходить нить
в тремтіння металевої вібронзи.
І дівчинка, чия спідниця з бронзи,
вночі, її скидаючи, дзвенить.
Немов перехопив, як відрина
все, що ряхтіло чи відмерехтіло, -
аж до межі, де тіло — вже не тіло,
а музика, напружена струна,
воляння металево-палахке,
проникле за ярінь люмінофорну,
що, охоловши, виграфляє форму,
чиє деління плинне та легке.
Напевно, так наприкінці життя
вуста нарешті здобувають мову
мовчальністю.

І з тьмяного захову
дарують слову кризь невороття
невловні переходи волокна
і молока в розплавленість металу
що, охопивши прорізі Порталу,
бринить уже як Світова Струна.
І на краю від жесту Скрипаля
в прелюдії стрімкого дивотруддя
стає молочним жаливом двогруддя
і лоном, поглинальним до нуля.
Всесвітня палинова палина,
поза якою мре пересторога, -
і бронза, що тамує вигин Бога,
вже від одного погляду луна.

11.03.2008 р., м. Київ

СОЛОВ'І ПРИ АНДРІЇВСЬКІЙ ЦЕРКВІ

Тетяні Шульзі

Солов'ї
при Андріївській
церкві вночі,
де втішав я заплакану іншу — не ту.
Твій силует
поглинають дерева й кущі,
що злилися в смолисту густу чорноту.
За каштаном,
що всторч,
як відьомська мітла,
мов Дюймовочка
з мишачих норних країв,
ледь окреслено впливеш з темного тла
з переміною настрою —
в хльоск солов'їв.
Через прутяву ретуш не видно зорі,
тільки місяць молочний —
засферний філер.
Кістяком динозавровим
стигне вгорі
естакадна споруда під фунікулер.
І за схилом,
що вкрила його галуза,
інша ніч Великодня
в говітній мані:
металевий Булгаков на лаві,
сльоза
вже забута тобою,
та світна мені.
Хрестовину горішню
на два пірначі
розчахнув Володимир
і обшир шарнув.

Двох дівчаток, що плакали тут уночі,
до грудей собі

так я і не пригорнув.

Крізь поштриканий гніт

що вцідилось мені?

А нічого —

в примерхлій порі зоревій.

Біле марево,

місяць крізь нього,

вогні

унизу на Подолі — і крапельки з вії.

І в повітрі, що квітень вапном упоїв,
полиновим вином — палина солов'їв.

18.04.2015 р., м. Київ

Замерхтіли гострі зорі,
гілки здригнулись ворухкі —
і крила янгола прозорі
в морозі тріснули, крихкі.
Над скрижанілими ярами
в незрозумілій стороні
відлунки Лесиної драми
визбирюю в глухій стерні.
Ти даленієш в поле крові,
ще вчора хресно дорога, —
і чорні крила воронові
на тебе вечір зодяга.

13 — 28.02.2011 р., м. Київ

ДВА ДНІ ДО СЕРПНЯ

Два дні до серпня. Флокси розцвіли,
немов малі рожеві телевежі.
І хмари — піднебесні бульденежі—
пливуть в настої сонячної мли.

Два дні до серпня. Вітер жартома
на юних вишнях зачіпає віти.
І так чомусь печально розуміти,
що нам уже продовження нема.
Що через нас обох пройшов вогонь:
крізь мене — згубний, а крізь тебе —
творний.

І тільки привид щастя ілюзорний
прошелестів за спомином вдогонь.
І вже плоди зелені для обнов
акумуляують сонце на городах.
І треба вмерти. І зробити подих.
І після смерті народитись знов.

За білим небом — білий сніг епох.
На пелюстках — сліди осінніх сепій.
Два дні до серпня. Сотні днів до себе.
І ще мільйони днів до нас обох.

липень 1980 р., с. Жван

МЕТЕЛИК ПОНАД ІМЕНЕМ ТВОЇМ
Маленька літня fuga

1

Метелик сів сьогодні на конверта.
Зненацька так і неухажно сів.
І вся безмежність, літом розпростерта,
примовкнула мільйоном голосів.
То тільки мить була чи доля миті:
по блискавці так небо жде на грім.
Як раптом стало сторожко на світі —
метелик понад Іменем Твоїм.

2

Тремтить крайобрій ниттю голубою —
і тане щем в німій душі моїй,
бо ця земля повязана з Тобою
і з Матір'ю. І я належу їй.
За голосом води її і тверді
іду до квітів і шепочу їм,
що я лише метелик на конверті —
метелик понад Іменем Твоїм.

3

Метелик притулився до конверта,
немов до серця квітки. І на мить
вся далеч нахилилась розпростерта
прислухатися, що він шепотить.
Моя любове! Радосте жертовна!
Коштовна крапле в диві квітковім!
Яка на світі тиша молитовна:
метелик понад Іменем Твоїм!

липень 1980 р., с. Жван

З КНИГИ
«ОДИНАДЦЯТА
ЗАПОВІДЬ БОЖА»
Еротична лірика

О ви, що двоє в племні одному...

Данте Аліґ'єрі

І роззнайомилася хіть твоя з душею...

Василь Жуковський

Я брат блукальців ще з неандертальців.
При пелюстках душа моя в джмелі.
Таких, як Ваші, оксамитних пальців
мої не зустрічали на землі.

Не до прилуки, а як звук від звуку,
здрігнеться нить найглибших сухожиль:
в імлі розпилить рука зустріне руку —
і зойкне тиша від розриву хвиль.

І щезне з ваз, як відлунь по верлібрі,
вся тягота прихованих образ.
Бо навіть та, чиє ім'я в колібрі,
таким блаженством не стинала враз.

Не пригубляйтесь — тихо прихияйтесь,
переговляйтесь в кришталевий схлип,
коли Вас липень надить нагуляйтесь
в шаленім плинні божевільних лип.

Я з прірвою одружений — я знаю,
як знають присуд марні вітряки.
Та з урвища, що в ньому я сконаю,
в останню мить
я гостро розпізнаю
замежну ніжність Вашої руки.

11.06.2009 р., м. Київ

Снігами віхола хвалилась
за темним склом — ялинам в утись.
І юна жінка прихилилась
і запитала: «роздягнутись?»
І Божий подих з неба вився,
і в тіла не було провини.
А ти
на білий сніг дивився
і засоромивсь... хуртовини.

11.07.2017 р., м. Київ

Ця межа називається шкіра:
 звідти — ніжність,
 а з відстані — ніч.
 Поміж ніг загубилась офіра —
 міра безміру, гостра, як ніж.
 Ніби свіч мерехтіння шовкове,
 ніби жолоб джмелиного дна —
 перекинець в шатро празникове
 коливкого нічного вина.
 Це зернини вапна при долоні,
 килимові лади при ножі —
 це вологі, солодкі, солоні
 солов'їні меди при межі!..

01.09.2007 р., м. Київ

Розсипалися всі крапки та коми,
 розпалися, мов крижані мерлузи.
 Повітря раптом втратило закони,
 черкаючи краї твоєї блузи.

Куди ти заподілася, драбинко,
 від крисів до криничок стоіскримих?
 З якого кряжу, жінко-яструбинко,
 ти крихти їжі принесла на крилах?

І смерті рівна
 прірва межибрівна,
 і цей конверт на ймення «епідерма».
 І темрява, що знов стає безслівна,
 бо хижа ніжність на фрагменти здерла.

Б'є в ніздрі бриз розтуленого лона,
 кінь соляний ірже на узбережжі.
 І падають, як брами Вавілона,
 важкі пір'їни білої одежі.

04.08.2008 р., м. Київ

Ця гідраліка тіла й землі,
ця іронія примхи Творця.
Ятерцята свої журавлі
закидають з небес на серця.

Терпнуть крони ялин в чудії —
і на вістриках крапельки сліз.
Розгортаються стегна твої,
як солодкі лаштунки куліс.

Зрине дощ і замре, як хорал.
І помічу за праземом гри:
журавлиного вилову трал
пропадає за краєм гори.

30.08.2011 р., м. Київ

Віддати груди трепетній долоні —
і чути в наростанні навдогонь,
як мінить млосне потепління в лоні
солодку в'ялість в жадібний вогонь.

Вловити в хилитальній голевиці,
як гостро — крізь гортанний перехрипт —
рожисті вістря пазурів левиці
шматують шкіри пряний манускрипт.

І скрикнути на Божому попітрі,
затримавши жаристу веретень.
І задихнутись в світовім повітрі
від зоряної спухлості легень.

05.07.2009 р., м. Київ

Ти ще не відаєш, хто ти,
коли, мов з подзвону дзвіниці,
до всеблагої нагоди
струмують лазерно зіниці.
Ти вже не цар, і не клошар,
і не лоша широкостепе.
Немов земля за шаром шар
тугий тягар зриває з тебе.
Милуєш золотавий ворс
коло незнітливого лона —
і тратиш голову, як торс
розкопаного Аполлона.

06.07. 2009 р., м. Київ

Гуснуть сутінки в келішку,
сон ворсинки колиса.
Жінка дихає на ліжку,
як опалі небеса.
Над лелінням розімлілим,
мов зісподу кунтуша,
розкотились тілом білим
кучерявчики Ковша.
Мов ягнятка до кошари
потяглися від ріки.
І рука по шкірі шарить,
підбираючи зірки.

03.05.2007 р., м. Київ

Враз простір випроставсь, і витих —
і вуст неспитих палина,
і від грудей тугоналитих
молочно-вогняна луна.

Ця течія в зеленій печі —
в легнях лунко клуботить —
і тільки листячко, як плечі
від поцілунків, лопотить.

І вмить зірниці —
наче ниці,
і мреш неслідно, як дуліб,
і мнеш пожадливо сідниці,
мов щойно випечений хліб.

08.05.2010 р., м. Київ

Волоком вихор зривний
в пальцях виболює солод.
Стегон глагол гамівний
раптом ослаблює голод.
Миттю вивчаєшся жить
князем, володарем, ханом.
Шепіт волоттям біжить,
мов прохолода барханом.
Губи стиска й розтиска
заштриком гостроязиким:
глянцева спружа соска
між поцілунком і скриком!

І

Задихається світ,

і

випинається дуба:
в ятері, там де живіт,
б'ється в конвульсіях риба.

Пригорща пряжу стиска.
Шия на шию вперегин.
І, як перга з колоска,
срібно лискоче луска
між узбережжями стегон.

01.01.2012 р., м. Київ

В суголоссі густих чорних трав
 шельмове шарудіння.
 Мікеланджело знав, як міняв
 лики з «Гріхопадіння».
 І коли у раю в красноталь
 буде хлюпати пінка,
 жінка вибере горизонталь,
 бо на те вона жінка.
 Буде сіном стелитися спів,
 як габа дзвонарева.
 Та лукавий про плід прошипів
 з вертикального дерева.
 А коли нівелюється клич
 пливом знадження скраю,
 перших жде переміна облич
 та вигнання із раю.
 Тільки той, хто свічею конав
 під високим склепінням, —
 тільки той свою клятву пізнав
 надспокусним терпінням.
 Обертаються в день чужиття
 через гори і трогои —
 древо гнозису й древо життя
 горизонтом дороги,
 що в нагірний упреться кришталь,
 як у склянку чайнка.
 Жінка вибрала горизонталь.
 Через те вона — жінка.

30.08.2011 р., м. Київ

Не гріховне, та відступу повне,
 ножове, та не вбивчо-криве.
 На зім'ятому морі з бавовни
 ти забула ім'я квіткове.

Вранці півень скричить, мов гасконець,
 скине барвами сонце з покров.
 Ти забула в пружві волоконець
 хлорофільного прізвища кров.

Одинадцята заповідь Божа,
 Вздовж метро мармурові пастки.
 Око сойки над іменем ложа,
 що золою лягло в пелюстки.

31.12.2011 р., м. Київ

Ти руками загребла припонтійський пеан,
 а за ним — Атлантичний увесь океан,
 а за ним сім спіралей з крайнеба.
 В цій поганській розпусті я вщерть пропадав:
 задихався, сміявся, стогнав і ридав —
 і чого ще було мені треба ?

Та драконові зуби зросли —
 і в мані
 ти світила сосочки грудей не мені,
 плівучи в джерелі Клеопатри.
 І труй-зілля з часів Евріпідових слів
 вивертало всі днища на троц кораблів
 і жбурляло в екрани й театри.

То чому джерело
 навіть море згребло,
 океан і спіралі з клітин зішкребло,
 як жаги непощадна загреба?
 І блискочуть в очах,
 як луска в окунях
 наші страчені діти в спіральних вогнях, —
 то чого ще мені було треба?!

24.08.2017 р., м. Київ

З ВЕРЛІБРІВ ТА БІЛИХ ВІРШІВ

Краще знайти себе, ніж зберегти.
Микола Воробйов

І не скаже мені нічого.
 Не скаже.
 Шовковою травою з пагорбів губ,
 зеленою лускою ящірки, що їй сниться
 поміж здриганням секундної стрілки, —
 не скаже мені нічого,
 поки падатиме вікно.

Луками тихими попід снігами,
 грудками метеоритів
 не скаже мені нічого.

Гуси кричатимуть покрай неба
 в рурки артерій,
 і битиметься м'яке пір'я,
 спадаючи поміж друзки розбитого люстра
 в заюшених пульсах, —
 бо не скаже мені нічого
 між ударами стрілки секундної
 в розчепічених пальцях.
 Не скаже мені
 Не скаже нічого.
 Очі опустить в тисячоліття й слова не зронить.
 І кричатимуть гуси
 посеред грому
 і серед Бога
 пір'ячком білим —
 бо не сказати.
 Пір'ячком білим,
 горлечком довгим.

29.01.2012 р., м. Київ

Акація подзвонить
 і мовчить
 у телефонну слухавку.
 Всього лиш
 ти ловиш її дихання
 і голиш
 тоненьки лезом ніздрів
 довгу вить
 затриманого пахощу.
 І солиш
 припухлу тишу в слухавці.
 Щемить!

25.02.2008 р., м. Київ

В твоїм вікні
 глибокий повний місяць —
 і ти у нім
 купаєшся нагою,
 а я, немов листочок почорнілий,
 в стіну безкраю
 вугільно вліпився,
 і вріс, і щез —
 і тільки повний місяць
 в твоїм вікні.
 І крапля біля рами.

14.11.2011 р., м. Київ

Як страшно мені відчувати,
 що в пащі глухої безодні,
 у чорному безмірі гущі
 я щезну зі смужечки світла —
 і вже не пізнаю ніколи,
 як може кохати кохана.
 Як страшно.
 Як страшно і тоскно.

14.10.2011 р., м. Київ

Олександр Гельману

Вмерлого новонародженого
донесли до ночівлі
і, поклавши на груди старої,
що стихла в дорозі навіки,
поховали удвох.
В безіменнім горбку.
При пітьмі.

Матере Божа з Дитям,
що з мільйонів ікон усесвітніх
протинаяєш зіницями нас,
чи Ти бачиш
таке відзеркалення
в пагорбі бурім
при дорозі на Бершадь,
де літня єврейка стара
з несвоім дитинчам поверх ветхих грудей
відбула
міру присуду долі
й, прикидана наспіх,
пропала?
і вітер притих.

Це з горбочка того
крізь усі сріблослоті оправки
проростає трава
і бринить ледве чутно до Тебе —
і твоє Немовля
через те осягає свій шлях.

20.05.2017

Не бути, не бути, не бути собою —
і квіт!
така чи юдоль, чи фортуна,
чи гандж українця.
Шевченко, відібраний в себе,
Довженко — і всі
пригарбані смертю, тюрмою, Сибіром
чи даллю, —
галери, галери, галери,
галерники, ланці...

О, як же болить мене
діло моє на землі.

09.05.2016

Такий собі орган,
де замість рурок
могили політичних мертв'яків.

І раз від разу
сідають смертоносні органісти
за клавіші в регістрах
«перемог».

Понад життям
панує кіч нестям,
і вітер дме з могил
в щілини рурок
старо-новим
диявольським
вигтям.

20.06.2016

ВИБРАНА ПУБЛІЦИСТИКА

*Сама публіцистика.
А де ж поезія?*

Владімір Маяковський

НА МОТИВ «ОРДОНОВОЇ РЕДУТИ»
АДАМА МІЦКЕВИЧА В ПЕРЕКЛАДІ
ІВАНА ФРАНКА

*Бог сказав слова: «Да будеть!»
Бог «Да згинеть» прорече,
Коли правда і свобода від народів утече.
Коли землю самовладна опове і гордість люта
Так, як вкрита москалями та Ордонова редута,
Бог, караючи драпіжну ровту, злобою затруту,
В воздух висадить сю землю, як Ордон свою редуту.
**Адам Міцкевич, «Ордонова редута»,
переклад Івана Франка***

Коли правда, Україно, що душа твоя жива
шлях до поступу швидкого побратимам закрива;
коли правда, що во благо, надриваючись, довбе
металевий кінь прогресу твою мову і тебе;
Коли правда, Україно, що для щастя триста літ
ти синівськими кістками устеляла дно боліт,
що давала отруїти води, яблука й ґрунти
для конечного тріумфу велелюдської мети;
коли правда, що звучання, первородне в журавлях,
на таблицях придорожніх небезпечним робить шлях,
бо така ж уперта мова і така уперта ти,
що до раю побратимам не дає легко йти;
коли правда, що в обійми брат узяв тебе —
не тать, —
аби Січ твою спалити і Батурин потоптать,
і поставить в узголов'ю тих, що стратив і зборов,
царський меч, залитий кров'ю, щоб сини плювали в кров;
коли правда, Україно, що наука не твоя,
що потрібно як віджиле відмести твоє ім'я,
що ім'я твоє судилось тільки трупам беергті
в голій пам'яті морозу й вічній тверді мерзлоти;
коли похлібці-хлопи — то герої з-між усіх;
коли злочин — то звияжність, коли братня мука — сміх;
коли вся ти, Україно, — учорашній ветхий день;

коли пісня — тільки гомін візерунків та злидень;
коли гаснуть поодинці свічі доль твоїх і слів,
як Ордонові гармати в чорнім валі москалів;
коли треба розтоптати, як непотріб загород
задля блага всіх трудящих душу, мову і народ;
коли все це — суцця правда, а твоя упертість — тьма
і тобі межі народів місця гідного нема,
і над полем ангел смерті трунні крила розкрива,
і твоя космічна пам'ять — лиш могила світова, —
хай же ті — останні — діти, що тебе не відреклись,
до найвищої могили позіходяться колись —
до тієї, до святої, що стражданням і пером,
як вогонь закам'янілий над спаплюженим Дніпром,
вознеслася списовидно над земним добром і злом,
стала врівень коло сонця з непокореним чолом —
хай прийдуть до неї діти, для яких тяжка ганьба —
помалесеньку зодіти душу в розмисел раба,
хай прив'яжуться до неї з динамітом під ребром —
і злетять вогнем над світом і з тобою, і з Дніпром;
хай пощезне, Україно, западе твоя земля,
як запали польські шанці під ногами москаля, —
раз неправда та свобода, що синів твоїх пече:
Бог сказав слова «Да будеть!» —
Бог «Да згинеть!» прорече!

10 січня 1989 р., Київ

*На вечір Курбаса
в Молодіжному театрі*

За горбочком — то шабля, то шапка, то чуб,
За горбочком — гопак при покосах смертей.
А попереду серце й життя на розруб —
А попереду Гонта ховає дітей.

Люте свято відплати на плитах потал.
Але, криком покривши безжальну грозу,
На червоній китайці кипить, як метал,
Кров отця, переплавлена в чорну сльозу.

Вітер чорного крику з червоних пожеж.
Ці пожежі ще вибухнуть чистим вогнем,
Коли з дальніх, воздвигнутих волею веж
Темні душі просвітить розвиднілим днем...

Ми обійдені повноголоссям предтеч.
Тільки рвані відлунки крізь мур закриття.
Як міраж, виривається Курбасів меч,
Коли чується хиже відьомське виття.

Рік за роком ця прикрість безплідних атак
На спресований шлак двоїни і мани.
Рік за роком казати, що «так» — це не так,
Рік за роком доводить, що ми не слони.

Рік за роком довбати утоптаний міф.
Рік за роком ковтати нектар з полинів.
Бо на тривкості літ за каліфом каліф,
а каліфам так вигідно мати слонів.

Що ж, коли ми слони, то й повільний наш біг.
Та від чогось він міниться круто, як путь.
Нас не чути, бо двадцять для вух — то поріг.

Двадцять герц. А слони під порогом гудуть.

Нас не чути, коли навіть звуки впритул.
На слонів у каліфів окремі досьє.
Та повітря вібрує і чується гуд, —
Отже. мова, хоч нижче двадцятки, та є.

Є, як прагнення літа. Хочень слонопас
Неспроможний вловити гудінь зв'язкову.
Довгим хоботом слова низького крізь час
Ми вискубуєм з липня зелену траву.

Ми слони. Капловухі та сірі слони.
Наша місія — цирк, зоопарк та їзда.
Щось протяжно степи гомонять з даліни —
Обернутися нас не пускає вузда.

Але гомін за нами летить навздогонь.
І з того, що пройшли ми, не виймеш вузда.
Ми слони, що навчилися ковтати вогонь.
Ми тому такі сірі, що в шкірі зола.

Нам розписано простір. Нам час — куцоверт.
Не во благо, щоб шлях за хребтами дзвенів.
Після чинних промов благочинний концерт,
А в концерті — гопак цирковчених слонів.

Та не видно ні з центру, ні з круглих кутів
Колової арени, що в рухах тряських
Ми витягуєм хоботом з вуха чортів
І сміємось над ними в частотах низьких.

Над порогом не чути цей регіт і рев.
Він проходить крізь двері, врата і літа.
Ні за терни кущів, ні за крони дерев
Зачепитись не може низька частота.

І тоді несподівано тріскає скло
І утоптаних міфів безліття брудне.

І тоді те, що бути ніяк не могло
Та збудось, — повертається знову до «не».

І тоді, як від стебел нагістря серпа,
Виринаються кулі зворотною зі скронь,
І вода з-перед горла назад відступа,
І з бензином облитої плоті — вогонь.

І тоді з невідомого темного дна
В цей гулкий і неспинний потужний прорив
Виринають з води не лише імена,
А й вогонь вулканічний, що їх сотворив.

Літо буде! І повноголосся предтеч
Ще повинно явити своє вороття,
Бо зринає над чолами Курбасів меч,
Коли чується хиже відьомське виття.

Літо буде, хоч поки ще сірі слони.
Літо буде, хоч стримує віжки каліф,
І степи — не степи, а шматки і клини,
І безвічний свій камінь все котить Сізіф.

І ридає в конюшні великий кріпак,
І кричить на частотах низьких Прометей,
І не чути, бо вище двадцятки — гопак,
А попереду Гонта ховає дітей.

Двісті років ховає в багрянний покров.
Він зарізав їх сам. Він їх тятиме ще.
Та сльоза, як розплавлена Гонтова кров,
По червоній китайці металом тече.

24.02.1987 р. м. Київ

*Авторам і всім творцям
кінофільму «Криниця для спраглих»,
що його прем'єру затримано на 21 рік.
«Хочу низько вклонитися всім,
хто стоїть у цьому залі,
хто прийшов на цей вечір...».*
**З виступу Івана Драча на
вечорі з нагоди його 50-ліття
в Будинку кіно**

Низько кланяюсь тим, хто стоїть —
в час, коли джерело заколотять.
День скоротять і вечір скоротять,
та згуде нескорочена мідь.

Набіжать, налетять, хапкома
Позасмоктують води й копита.
Коні є. А дорога закрита.
Спрагли є. А криниці нема.

Важко рвати залізо в собі.
Ланцюги на душі й на цямринні.
На скількох ми скорочені нині
В нашій стиснутій крильній тужбі?

Ніч квиління з глухих манівців.
Даль мовчання, така гробозрібна.
Для чий же то гасел потрібна
Популяція куцих людців?

Целулоїд, в якому серця
На калинові грона скипіли, —
«Нас тут триста, як скло...»
Фермопіли:
Час народу — і привид мерця.

Хто скоротить коріння дерев?
Хто скоротить джерела підземні?
Долі стиснуті — полум'я в кремні.
Іскра дзвону породжує рев.

Треба знати, що ми не малі,
Раз ми стужені нашим горінням.
Можна вирвати крону з корінням,
та не вирвати землю з землі.

Хто сказав, що одурена сіть?
Вийдуть води з пустелі бояння.
Час народу — це самостояння.
Низько кланяюсь тим, хто стоїть!

6 січня 1987 року, м. Київ

АНТИ-КОЛИСКОВА

(памфлет)

1
Над Майданом ніч минає.
Крик зринає серед ночі —
і подошва підминає
ребра, шиї, руки, очі.
Переглушуй голосинку,
перечавлюй, мов рослинку.
Бий дитинку, любий синку,
щоб поставити ялинку.

2
Що за сила забродила,
щоб дробити та гнобити!
Я тебе на те й вродила,
щоб дітей ти виріс бити.
Витолочуй, мов просину,
українця й українку.
Бий дитинку, любий синку,
щоб поставити ялинку.

3
Тільки що це? — Триском блиску
від Предвічної Парсуни
на хатину й на колиску
ліс ялинок грізно суне.
На амінь родопогубий
помста Божа засудила,
щоб тебе я, синку любий,
повік- віки не вродила!
Щоб не виліз в похмелинку
кров'ю ставити ялинку!!!

05.02.2013 р., м. Київ

Тьма забудовників,
 йоб вашу мат! —
 Вигризуть все до травинки живої.
 Ліс кам'яниць до сяги межової —
 тільки громаддя — громаддя громадь.

Вже загромадили бані церков,
 пагорби зжерли позадніпрові.
 Все запропало в лихий замурові,
 наче під кригою в стужі заков.

В присмерку йдеш —
 і з пучків галузок
 ловиш квиління за даль наполеглу.
 Як же шалено,
 затиснутий в цеглу,
 пахне зненавистю цвіту бузок.

31.05. — 18.07. 2017 р., м. Київ

Дрібен цвіт стрепенувся примлоіно,
 деревій похилився в жури.
 На дорогах твоїх, Україно,
 поліцейські деруть хабарі.

Ліс на горах деруть — запродали ,
 землю наскрізь деруть — за бурштин.
 знавіснілі загарбні солдати
 кожен клин обдирають в затин.

Затинаять будинки, городи,
 трави, злаки, дороги, тіла.
 Україно! Коли до скороди
 ти настільки обдерта була?

Рине вітер і шарпає зліше —
 і, стиснувши суцвіття свої,
 деревій побілів ще біліше:
 струс росте — гупотять дерії.

Ластівки утікають за обрій —
 це земля, де здирається все.
 Чорний демон
 в долоні недобрій
 серце, видерте з раю,
 несе.

24.06.2017 р., м.Київ

Кличу ніж! Святу відомсту Божу!
 Праведність меча і палаша.
 Україно! Більше вже не можу!
 Махлярами змервилась душа.
 Як же так? В раю, а не в болоті,
 серед християнських ніби душ,
 де не глянь — сволота на сволоті,
 несить та ненаситі довкруж.
 З лану зла дури світи звелися
 і з лихим пажерством упирів
 хараманно все, що спромоглися,
 вичавили з наших матерів.
 І сплодили інших лудоглавих
 з почтом при оруді мамлюка.
 І тепер душа з фронтів кривавих
 докликає мсту Кармелюка.
 Що мені до тебе, Кармелюче,
 справедливцю з пісні при землі?
 Я ж і сам не знав, до чого злюче
 серце огризається при злі.
 О, свята ненависте! При дзвонах
 викоси до кореня в жінках —
 всіх, хто одуріли на мільйонах
 на палацах, яхтах та шинках.
 Люд того не вартий, аби жити
 в люті та облуді, як живе
 Господи! Для Тебе очужитих
 кличу Твоє мщення межове.
 Правда не яріє на кинжалі,
 і при жалах безпорадність ця.
 Та Мойсей розбив святі скрижалі
 при розгульнім танці круг тельця.

26.06.2017 р., м.Київ

ІМПРОВІЗИ ОДИ, ОРАЦІЇ, ПАНЕГІРИКИ

*На вечорах бучних,
 люб'язний друзям друг,
 Медово повнив я і сміхом і рядками
 Покров, бережеш домашніми богами.
 Олександр Пушкін*

СЮРРЕАЛЬНИЙ ПАРАДЖАНОВ

*Імпровізація
після показу «Київських фресок»
Сергія Параджанова в синій залі
Будинку кіно 21 січня 2014 року*

На Майдані проти цирку
сьомий поверх кособочить.
Хто се сходами в квартирку
віслюка наверх волочить?
В'яне знак молотосерпний,
наче це його вжарганив
чарівний, але нестерпний,
сюрреальний Параджанов.

Не далі чи буньюелі,
не фігурний парафінщик,
а в паяцній цитаделі
вуркаган «Серьога- кінщик».

Бутафорний, круподерпний,
що фонтани запружанив,
чарівний, але нестерпний,
сюрреальний Параджанов.

Лиш лялькарик- суперцарик
може легко, як своїну,
одягнути, мов кептарик,
безрукавну Україну.

Їй — з межі вогню та звуку,
з геніальної каруки,
як Господню запоруку,
повернути очі й руки.

З лицедійством вуздуватим

так брутально, аж кришталю,
з Божих рук прийняти фатум —
щоб зіграти геніально.

Так випручують вітрила,
так жага жар-птича сниться:
ниті, струни, білі крила,
перса, яблука, стільниця.

Задихається волосся:
обпікає сиві скроні
оченя, що не збулося, —
хлопчєня на фаетоні?

В перенапхану ванькирку
не мольфар крайнебо клонить —
на майдані проти цирку
маг сузір'я макогонить!
Крилосерпний, виночерпний,-
хоч би як не каторжанив,
чарівний, але нестерпний,
сюрреальний Параджанов.

Видимака та відьмак!
Ми в його макітрах — мак.

*Дмитру Васильовичу Павличку —
на ювілей*

Отче наш Васильовичу Дмитре,
що створив Малковича й мене!
Як нам досягнути без півлітри
Ваше самогонство вогняне?

Розкажіть, як пружить живокліття
той хребет, що часові не гнесь.
В чарочку хлюпніть тисячоліття,
та хильнути їх призовьте днесь!

Да святиться слова блискавиця,
що несе на спирті в далечинь
еротичну яроц! Да святиться
плазма пружня Вашого!
Амінь!

29.09.2009 р., м. Київ

*Юрієві Щербаку —
під час презентації його книги «Час Великої Гри»*

В час вивірювань — вироджень —
шприцький—
з «Україної в зоні» і без —
Щербака нам привів Слабошпицький,
як ведуть бомбовоза з небес.
Христовбивць, мовофобів та фурій
не мине правота довбака.
Він — Георгій — звитяжець. Він —Юрій!
Хай цілить нас в епосі понурій
Час Великої Гри Щербака.

28.08.2012 р., м. Київ

Іванові Малковичу

Іванку, любий друже!
 хоч травень геть холодний
 і чарівним скрипалькам
 бузкових пальців скович,
 та гріє наші душі
 всесвітньо-всенародний
 АбаБаГаЛаМажний
 чаклун Іван Малкович.

Як немовлятку з циці
 цілюще молоко,
 так людям годівниці —
 книжки твої, Іванку.
 Нехай богове цідять
 безсмертя
 в твою склянку!
 Наснаги і здоров'я!
 З роси й води!
 Славко.

10.05.2017 р.

Ярині Малкович —

*привітальний стогін яструбця
 горлиці пійта-видавця*

Ольвія дальня, картопля й модринка,
 зірка й перинка — рої-стогнії.
 Як у Іванка
 при йменні Яринка,
 пружиться свічечка літерки Ї!

Зойк Страдіварі, сафарі в Сахарі,
 шпар у флорі, шкварчі уночі.
 Парою в хмарі за Поттером Гарі —
 Йванко з Яринкою на плечі.

Жайворів двійко Тарас і Гордійко,
 жарти для Марти, жура для пера.
 О, чародійко Івановладійко,
 мрійко-цукринко-Яринко!
 Ура!

10.10.2017 р.

УСЕ ТЕЧЕ...

/дружня пародія на Павла Мовчана /

*З нікуди в нікуди ніщо з нічого
Тече, зникає, зника за порогом <...>
Пісок затвердне, потече пилок <...>
Стекли мечі давно іржею <...>
Течуть, течуть єднальні волокнини <...>
За цим Дніпром — є ще Дніпро,
за обрієм — моря в три води <...>
Вони ж у відповідь мовчали,
стирчали, як в траві гриби <...>
У ній все плеве, тече і стирчить <...>
П'є кожен, кожен п'є до дна,
а скільки випито не буде,
і скільки випито було.
/Павло Мовчан «В день молодого сонця», 1981 р./*

З ніщо в нікуди все тече,
як дзюрики винові.
Блаженний Прохор ще і ще
націдить Мовчанові.
За цим Дніпром є ще Дніпро,
дк автор зникає.
Світ — перекинуте цебро,
що з нього все стікає.
Тече пилок і глей тече,
плече тече корою.
З Фіделем Кастром вкупі Че
течуть... від геморою.
Течуть Далі і циферблат,
мечі течуть іржею.
Течуть салат, булат і блат,
і холод за межею.
Течуть верблюди, і сич, і спіч,
і веприкове рильце.
І вистояне для сторіч
тече в траві барильце.

Тече трамвай, тече маяк
і навіть вся «Просвіта»
тече по Україні, як
цілюща aqua vita.
Течуть Орфей і Фарадей
тертки, решета, ситця...
А вип'єш — з куприка й грудей
щос в'ється й колоситься.
І наче в тріщинах тріщить,
булькоче за зубами.
І в Мовчана зусюд стирчить,
як із трави грибами.
Свертують жінка й дичина
братву недосвідому:
— Чи хто не бачив Мовчана?
— Та он: тече додому.
Нехай Пегас йому рече
про те, як слово тчеться.
І триста літ Павлові ще
з усюд нехай течеться!
Хай кожен п'є і п'є до дна
всю віршотечу Мовчана!
За цим Дніпром нема Дніпра
без Мовчана.
Хай п'є!
Ура!

ПЕАН В ПАЛКІМ ПЛОМЕНЮКУ «ДНЮКУ»
БОГДАНУ БЕНЮКУ —

*на ювілейний вечір в театрі Франка
(Скорочено)*

Брахмани рампи і пера!

Табун святковий!

Яка зігнала нас мара

в сей храм Франковий?

Адепти страв і рідинюк!

Зібрав юрбення

Богдан Михайлович Бенюк,

чи просто Бєня.

<...>

Колись в Одесі Бєня Крик

був цар бандючий.

Та що його побляклий лик,

як є Бєнючий?!

Япончика гравець Бенюк,

як тюк, зматраців.

Він вироднюку з вироднюк*

в Шекспіра збацав.

<...>

У нього ролі — просто дзвін

в задибелінні:

він — Собакевич, Річард він,

він — Мусоліні.

Він — той, що греблі рве вконтузъ

і крутить струдель:

Езоп, Скелет і Голопузь,

Борсук і Кудиль.

Хочень який же він скелет,

штукар франковий?

Він аж ніяк не шпінгалет —

він колобковий.

Він Санчо Панса. (Дон Кіхот,
звичайно, Хостик).

Він — Вовчєня, кіт Бєгемот
і паця Хвостик.

<...>

Тож знає швед, і знає фінн,

і Прикарпаття:

я трошки Цахєс, як і він, —

і цим ми браття.

<...>

Антрепенєрисько, нардеп.

Його від збитків

прислав колись для груп і скреп

в столицю Битків.

І став міцнішим ломенюк нам в залюбєня

Богдан Михайлович Бенюк

чи братик Бєня.

Він тут отлустів, як чманюк,

і златоустів.

Йому наставлять каменюк

і всяких бюстів.

Йому напишуть книг і глав

стонадцять стосів.

Він в «Ліквідації» співав,

як сам Утьєсов.

Храм Зуба Будди в світі є

Проте в народі

є воля бачити своє —

Храм Зуба Боді!!!

Для всіх дідів, для всіх бабів,

на всєнькі брами

ми весь ресурс його зубів

порвєм на Храми.

Щоб він віки безсмертно жив

в ясі облюби,

бо він у Бога заслужив

на вічні зуби!

Він брат Малковичу й мені,

він друг бушменів.

Щоб, як бузок в травневі дні,

він мельпоменів!

Як нас не бруднить, не жує
буття свинюче, —
хто нам відраду подає? —
Лиш ти, Бенюче!
Щоб триста літ з усіх боднюк
сотав сьорбення
Богдан Михайлович Бенюк —
всесвітній Беня!

Свободи, радості й добра
Богдану Бенюку
Ура!!!

26.05.2017 р., м. Київ

ВЕСЕЛА ХАЛТУРГІЯ ДЛЯ ГАЛЬЧЕНКА СЕРГІЯ

*Володимир Сосюра — Сергієві Гальченку
в годину віртуального застілля*

Ми не рвали з тобою ожину
і не внадилась нам сулія.
Я завів собі третю дружину.
Ти, юначе, зумів би як я?

Спів гітари, щемка мандоліна...
Серце рвалось від стріл жаготи.
Я жінок цідував у коліна,
яко чай із Китаю. А ти?

Так, мій дар потоптали вандали.
Але ж ти таки витяг мене,
де з-під шовку мені виглядали
дорогі кружева комбіне.

Зворушились витки шевелюри,
струм прошив аж до гум підошов,
бо пішов я колись до Петлюри,
а від нього з Сергієм прийшов.

Це те саме, що витягти джокер
або сісти удвох «під шофе».
О, коли б ми борушкались в покер,
я програв би тобі галіфе.

О, в яку я паду ностальгію
за коханням, що в ньому загруз,
за Махном, за тобою, Сергію,
за служінням «зеленому змію», —
я ж за предками сербо-француз!

І коли вже душа не захоче

ні жінок, ні вина, ні рядків,
хай наш потяг тоді загуркоче
від гріха до архівних кутків.
Хай же зблискує срібная креш ся!
хай скипає хмільне й золоте!
після п'ятої ти розберешся,
де там «Плуг», де круте ВАПЛІТЕ.

І коли вже встановиш всі дати —
і гортань тобі не попірхне,
ти Малковичу дай почитати,
він мене в «Антологію» впхне!

Любий Гальченку!
Вік задраповнив
півСосюри для дзюри й пиття.
Ти мені ще й по чверть не заповнив
золотої анкети життя.

Ми закусимо жмутом ожини
і відновимо строфи п'янки.
Сині очі в моєї дружини
А у тебе з похмілля які?

P.S.: Мається на увазі хміль дослідницький

15.02.2017 р.

ШОК

Поема для М. Іванова і Т. Домбровської

Я улякну в мізерії нищій,
мов апендикс — взірець рудименту.
З мармурового бюсту патрицій
шокував декадансом моменту.

За грудьми мені збурено й сперто,
аж вистрибує серце кульбите:
Гарпер Лі не лежала з Умберто,
щоб мене, пересмішника, вбити!

О, пали мене, праведний вогне,
бо відкрились мені позитури:
я — шукач, що волає і стогне
під завалами макулатури.

В мене врізалось, наче в опоку,
щось круте, крем'яне й прокрустяне.
Я ж благав тільки млосного шоку
від тілесного бюсту Тетяни.

Я ж хотів, як сироватка штамів,
всім єством приліпитися к Тані
під екстази нестерпних тамтамів
в килимовому бомбардуванні.

Я здихав з тяготи витруханья
і всихання, що кості ламає;
від гностичного «сану» кохання,
що давненько вже «чину» не має.

Наче зронений звук без акустик,
без відпусток я мучивсь, нуждений,
бо в поета між стегнами згусток
хронотопу, що прикро південний.

О, Домбровська! В яким протоколі
є пробіл для моїх інтерлюдій?
Ну чому не мені — лиш Миколі
вся принадливість гендерних штудій?

І з якою зухвалістю в оці
ти мені лише вгепуєш клізьму,
щоб мене відчахнути від моці
еротичного детермінізму.

І чому, як форшлаг над пюпітром,
літератору-юнзі во благо-с
я ажурно віднесеий вітром
в цаполовку під назвою «трагос» ?

Що мені романтична приговпа
чи — по правді врубать — прикурдупа
Оссіана, Торквата чи Повпа
проти знади домбровського пупа?

Я жадав би в натурі і в нормі
речовинного трунку в келішку,
а не в геть видозміненій формі
фентезійного аніме в ліжку.

Бо мені, наче куля в затвор, ця
Гарпер Лі із Умберто в гортані.
Мій глибокий
інстинкт міфотворця
вимага містагогії Тані!

О, Домбровська!
Твій жереб двоїстський
весь від полум'я Зевса живого!
Я не є кенотаф пасеїстський. —
Ну, воздвигни мого вартового!!

Я зморився від плутаних лоцій,
від глузливих відлунків хіхікцій.
Ностальгія — це ж форма промоцій,
а не ветхих інерцій-асфікцій.

Вік минув, а я досі безштанько —
санкюлот, що безплідно пихкоче.
І щоб я заспокоївся, Танько,
твоя дуля мене не влоскоче!

Як спасти від гранітного шоку
при безбюстовій рації грацій
делікатність вітального соку
в пасторальній дрижбі сублімацій?

Без лексем езуїтської школи,
без флоем захисного шингарду
як я витерплю з боку Миколи
месіанський терор авангарду?

Я радітиму навіть секунді,
щоб на пліт цибанути з потопу.
В тебе є своя anima mundi —
ну, пристав до мого хронотопу!

Я тоді переймуся в моменті
дисбалансом відчужень та містик,
щоб не здохнути в ресентименті
безнадійно лихих феміністок.

Івановим цитований класик,
я нестримно римуюсь до Татки
складом — *та* — в своїм імені
Стасик,
гейби коїтус духу до матки.

Я відсію зерно від кукільки
в літгазеті, що вже розговіла
від Новаліса, Діккенса й Рільке
до П'ємонту й садків Марновілла.

Та дарма я вчакловую долю.
Бо в Шешорах —
це супер-далеко! —

ти субтильно втелющена в Колю,
що всадив пересмішника
в Еко.

І мене саданув, наче скраклю
чи в сідницю — шпикачку акацій,
в синоптичний аналіз спектаклю
без фальшивості глорифікацій.

Вся літбратія
знизу і збоку
перечитує фразу неловчю
в клякоті мармурового шоку,
цебеніючи чорною жовчю.

Я ж уп'юся поденно-виновим
ескапізмом злиденно-убогим.
Через те, що мій герць з Івановим —
лиш вовтузення Якова з Богом.

Консеквентно
Тетяна Домбровська
чи Шульга, навзаїну кохання,
припадає,
мов пінка дніпровська,
до Елегії на відпихання.
І тому мене щільно відперто
на щаблі з Гарпер Лі та Умберто.

Хронотоп мій відвис і обмер.
Я тепер папуас або кхмер.
Слава Богу,
що в текст Івановим не втерто
мусагета на ймення Гомер.

Так що, Музо Шульго,
par desserto
маєм шанс
відпихнуться в Шумер,
А Миколу пошлем до химер.

9 травня 2016 р.

ПАНЕГІРИК ОПОВІДАКУ ВЕЛЕТУ БОГДАНУ ЖОЛДАКУ

Я, Славко, що славить Жолдака,
лівославно-православно-купий,
свідчу: є химерія така,
Богом дана, м'яз довколопупий
в півтора центнера, мозковий
велет з вібруванням хихітливим,
сонячно-промінний зв'язковий
між папером, ватрою жагливим,
і красою жінки та столом,
між екраном та сценічним коном.
Він, як Зевс, вінчається чолом
над своїм пузатим териконом.
Брат не кілограмам, а пудам,
суржикові вредний тараторець.
В нього мама — Єва.
він — Адам.
Син Адама, полонитель дам!
Навіть Клод Ван Дам йому не зборець.

Через те, що першотворець він,
мовленевих вихорів гнuzдатай,
молоденьких драмо-коломбін
Карабас надливо-бородатий.
Майстер скетчу й шаржу упридан,
схрещувальник Риму й Ромодана.
Хто ще любить
друзів, як Богдан?
І кого ще люблять, як Богдана?!

Як його на всіх нас вистача?
Ніби серце в нього капустяне.
Через те від нього аж пища
в Іванова Колі та Тетяни.

Може, він — чаклун з країни Оз? —

Бондаренко, вклякши сіромахом,
нюхом чує: суне бомбовоз —
і тому його друкує махом.

Там, де інші з вудкою й гачком
зніділо стовбичать над водою,
він — як тріск бенгальським патичком —
човгає вербальною ходою.

Він спорудам пращурів — кронштейн,
він орудам правнуків — проектом.
Через те, що метр Езенштейн
Жолдака зажоглив інтелектом.

І тому мораль сьому така:
загрібши всю зворушливість насподі,
Я, Славко, що славить Жолдака,
зізнаюся в пасії до Боді.

І, як ним наснажеий джедай,
я молюся сферно і пленерно:
Боже, пару крилець йому дай,
хай вита над нами двоцентнерно!

А якщо на когось гепне він,
то який же буде з того дзвін!
Я колись, як сальто закрутив,
струм йому в макітрі засвітив —
і тепер він черепом сія,
бо така енергія моя:
від флуктури брата-родака
до фактури фата Жолдака.
Отже: в році Півня — куд-ку-дак!
Ку-ку-ріку! Хай живе Жолдак!
Дужости і блага на віку
велету Богдану Жолдаку!
Від зозулі триста раз ку-ку!

12.02.2017 р., м. Київ

СТРОФИ КОЛІ Й ТАНІ НА КИРДИК В ЧЕКАННІ

Йшов я верхом, йшов я низом,
бідолаший пеоет.
Заманив мене сюрпризом
іздевательський дует.

В році півня, скільки видно,
ці суб'єкти при гульні
дуже хитро і єхидно
ухмиляються мені.

То підморгують стозначно,
то щипають де-не-де,
видихая жирно й смачно:
— Чернілевський! Що вас жде...

Я смикочусь: хто повіда?
Хто мене опохмелить,
чим вони онукодіда
обіцяють вгамселить?

Зустрічаю на Сосюрі
Олександра Шугая,
обращаюсь в калавурі —
він не ронить ні...фіга.

Тільки хитро і єхидно,
загадково, як Басьо,
цідить: «Скоро буде видно...
сам побачиш...осьо-сьо...»

Вже мені від осьосьоків
наче кендюх щур прогриз.
Будуть мучить триста років,
намекая на сюрприз.

Скоро вже в державі криза
прошугне, — фіксую я, —
і ні пляшки, ні сюрприза,
і мільярда — ні ...фіга.

Я встромився в частоколля,
как на вилочку тунец.
Дарагі Танюхо й Коля!
Приоткрийтесь наронец!

Патамушо піраміда
возлі Ніла вже тріщить
і кишка онукодїда
іздевательськи пищить.

І пока кишечні стінки
не урвались невзначай,
бисто видихніть з картинки,
ставши спинкою до спинки,
щоб впекло аж до ширїнки:
«Чернілевський — палучай!»

ВИБРАНІ ПЕРЕКЛАДИ

*У пізнім багрянці сплять імена:
котресь твою ніч розбудить
і навпомацки з посохом білим його поведе
вздовж південного валу серця.*

Пауль Целан

З АРСЕНІЯ ТАРКОВСЬКОГО

ПЕРВЫЕ СВИДАНИЯ

Свиданий наших каждое мгновенье,
 Мы праздновали, как богоявление,
 Одни на целом свете. Ты была
 Смелей и легче птичьего крыла,
 По лестнице, как головокруженье,
 Через ступень сбегала и вела
 Сквозь влажную сирень в свои владенья
 С той стороны зеркального стекла.

Когда настала ночь, была мне милость
 Дарована, алтарные врата
 Отворены, и в темноте светилась
 И медленно клонилась нагота,
 И, просыпаясь: «Будь благословенна!» —
 Я говорил и знал, что дерзновенно
 Мое благословенье: ты спала,
 И тронуть веки синевой вселенной
 К тебе сирень тянулась со стола,
 И синевую тронутые веки
 Спокойны были, и рука тепла.

А в хрустале пульсировали реки,
 Дымились горы, брезжили моря,
 И ты держала сферу на ладони
 Хрустальную, и ты спала на троне,
 И — Боже правый! — ты была моя.

Ты пробудилась и преобразила
 Вседневный человеческий словарь,
 И речь по горло полнозвучной силой

Наполнилась, и слово Ты раскрыло
 Свой новый смысл и означало: Царь.

На свете все преобразилось, даже
 Простые вещи — таз, кувшин, — когда
 Стояла между нами, как на страже,
 Слоистая и твердая вода.
 Нас повело неведомо куда.
 Пред нами расступались, как миражи,
 Построенные чудом города,
 Сама ложилась мята нам под ноги,
 И птицам с нами было по дороге,
 И рыбы поднимались по реке,
 И небо развернулось пред глазами...

Когда судьба по следу шла за нами,
 Как сумасшедший с бритвою в руке.

1962 р.

ПЕРШІ ПОБАЧЕННЯ

Побачень наших кожну мить яскраву
 Ми святкували, як Богопояву,
 Одні на всьому світі. Ти була
 Стрімка, як легкість пташого крила,
 Над сходами в запамороч кружаву
 Перестрибом збігала і вела
 Зволоженим бузком в свою державу
 По тому боці люстрового скла.

Була мені з приходом ночі милість
 Дарована, олтарна крить свята
 Відчинена, і в теміні світилась,
 і, слабнучи, хилилась нагота.
 І при світанку: «Будь благословенна!»
 Я говорив і знав, що дерзновенне
 Моє благословення: ти була
 повита сном, і пнуласть достеменна
 Всеневна синь бузкового стебла
 Торкнути твої руки і повіки
 У злагоді рахманного тепла.

А в грі кришталю пульсували ріки,
 Куріли гори, жевріли моря,
 І кришталеву сферу на долоні
 Тримала ти, і сон, твій був на троні,
 І — Боже милий! — ти була моя.

Ти пробудилась і перетворила
 Людської мови повсякденний дар,
 Її по горло повнозвучна сила
 Наповнила і в слові «Ти» розкрила
 Нову глибіню, що означала: «Цар».

На світі все ступило за дзеркала:
 І таз, і кухоль — кожна річ проста,

Коли між нами назирцем стояла
 Води твердої світла шарота.
 Нас повела кудись таємнота.
 Вона, як мева, далі розтуляла
 І чарами споруджені міста.
 Сама лягала м'ята нам під ноги,
 І птаство в нас питалось дороги,
 І риби піднімались по ріці,
 І небо розгорнулось килимами...

Коли по сліду доля йшла за нами,
 Мов божевільний з бритвою в руці.

БЕЛЫЙ ДЕНЬ

Камень лежит у жасмина
Под этим камнем клад.
Отец стоит на дорожке.
Белый-белый день.

В цвету серебристый тополь,
Центифолия, а за ней —
Вьющиеся розы,
Молочная трава.

Никогда я не был
Счастливей, чем тогда.
Никогда я не был
Счастливей, чем тогда.

Вернуться туда невозможно
И рассказать нельзя,
Как был переполнен блаженством
Этот райский сад.

1942 р.

БІЛИЙ ДЕНЬ

Камінь лежить при жасмині.
Під каменем в схроні — скарб.
Батько стоїть на стежці.
Білий-білий день.

Тополя сріблиста — цвітом,
Центифоля, а в глибині —
В'юнисті троянди,
Молочай-трава.

Ніколи не був я
Щасливішим, аніж тоді.
Ніколи не був я.
Щасливішим, аніж тоді.

Вернутись туди неможливо
і словом не вповісти,
Якого був повен блаженства
Весь цей райський сад.

07.11.2015 р.

РУКОПИСЬ

А. Ахматової

Я кончил книгу и поставил точку
 И рукопись перечитать не мог.
 Судьба моя сторела между строк,
 Пока душа меняла оболочку.

Так блудный сын срывает с плеч сорочку,
 Так соль морей и пыль земных дорог
 Благословляет и клянет пророк,
 На ангелов ходивший в одиночку.

Я тот, кто жил во времена мои,
 Но не был мной. Я младший из семьи
 Людей и птиц, я пел со всеми вместе

И не покину пиршества живых —
 Прямой гербовник их семейной чести,
 Прямой словарь их связей корневых.

1960 р.

РУКОПИС

А. Ахматовій

Я вивів книгу на фінальну точку
 І вже не міг перечитати слів.
 Поміж рядків талан мій спопелів
 Під з'яв душі в новому сповиточку.

Так блудний син зриває з пліч сорочку,
 Так сіль морів і пил доріг під крок
 Благословляє і кляне пророк,
 Що янголів боров не впритолочку.

Я той, хто жив у дні й часи мої,
 Не бувши мною. Я в одній сім'ї
 Співав з людьми й птахами в перехресті.

І не покину всіх живих бенкет,
 Прямий гербовник родової честі,
 Прямий словник їх корневих сплет.

10 — 11.08.2017 р.

З ФЕДОРА ТЮТЧЕВА

SILENTIUM

Молчи, скривайся и таи
 И чувства, и мечты свои —
 Пускай в душевной глубине
 Встают и заходят оне
 Безмолвно, как звезды в ночи, —
 Любуйся ими — и молчи.

Как сердцу высказать себя?
 Другому как понять тебя?
 Поймет ли он, чем ты живёшь?
 Мысль изреченная есть ложь;
 Взрывая, возмутишь ключи, —
 Питайся ими — молчи.

Лишь жить в себе самом умей
 Есть целый мир в душе твоей
 Таинственно-волшебных дум;
 Их оглушит наружный шум,
 Дневные разгонят лучи, —
 Внимай их пенью — и молчи.

1834 р.

SILENTIUM

Мовчи, ховай у закриття
 Свої гадки і почуття —
 Нехай в душевній глибині
 Безмовно, як зірки нічні,
 Вони й заходять, встаючи,
 Милуйся ними — і мовчи.

Як серцю висловить себе?
 Як іншому збагнуть тебе?
 Твоя душа йому чужа,
 А мисль проречена є лжа;
 Джерела збуриш, їх рвучи, —
 Живись водою — і мовчи.

Жить лиш в собі самому вмій —
 Є цілий світ в душі твоїй
 Таємно-чарівливих дум;
 Оглушить їх надвірній шум,
 Проміння розжене, б'ючи, —
 Дослухуй спів їх — і мовчи.

19.10.1981 р.

Как над горячею золой
Дымится свиток и сгорает,
И огонь сокрытый и глухой
Слова и строки пожирает:

Так грустно тлится жизнь моя
И с каждым днём уходит дымом.
Так постепенно гасну я
В однообразье нестерпимом!...

О небо, если бы хоть раз
Сей пламень развился по воле
И, не томясь, не мучась доле,
Я просиял бы — и погас.

1830 р.

МОТИВ ГЕЙНЕ

Если смерть есть ночь, если жизнь есть день —
Ах, умаял он, пестрый день, меня!..
И сгущается надо мною тень,
Ко сну клонится голова моя...

Обессиленный, отдаюсь ему..
Но всё грезится сквозь немую тьму —
Где-то там, над ней, ясный день блестит
И незримый хор о любви гремит...

1869 р.

Як над жаринами сухий
Сувій, димуючи, згорає
Й вогонь зачаєно-глухий
За словом слово пожирає:

Так смутно тліє курія
Мого життя в тривбі вичерпній.
Так поступово гасну я
В одноманітності нестерпній!...

О, небеса, коли б хоч раз
Сей племінь вихопився дужо,
І, більш не скніючи байдужо,
Я спроменив би — і погас.

20.10.1981 р.

МОТИВ ГЕЙНЕ

Коли смерть — то ніч, а життя — ярінь, —
Ох, стомив мене розмаїтий день!..
І густіша вже наді мною тінь,
І до сну паде голова з рамень...

Геть знесилений, віддаюсь йому..
Та все мариться крізь німу пітьму, —
Деь над нею, там, ясен день сурмить
І незримий хор про любов гримить...

18.03.1982 р.

З ЛЕСЯ ТАНЮКА

ПЕСЕНКА ДЕВОЧКИ*

По небу с обезьянкой на плече
 Над головами карликов и пьяниц
 Шла девочка, танцуя на луче
 Свой медленный и свой нехитрый танец.
 И, выбиваясь из последних сил,
 Шарманка пела голосом разбитым
 О мальчике, который все забыл...
 О девочке, которая забыта.

А были дни — бросали серебро
 На золотое эхо тамбурина,
 Шутил мукой обсыпанный Пьеро,
 И весело смеялась Коломбина.
 Стоит старик с протянутой рукой
 И подпекает сам себе шарманкой
 О мальчике, обсыпанном мукой,
 О девочке с печальной обезьянкой.

И вновь скрипел потрепанный фургон,
 И на ухабах вздрагивал возница,
 Вздыхая, что опять и тот же сон
 Ему сегодня всю дорогу снится.
 И вереск цвел и месяц в небе плыл,
 И потихоньку цокали копыта
 О мальчике, который все забыл...
 О девочке, которая забыта...

ПІСЕНЬКА ДІВЧИНКИ

Із мавпочкою в небі пломінкім
 Над сонмом пияків та гольгіпаниць
 Йшла дівчинка, на промені тонкім
 Танцюючи простий повільний танець.
 І голос катеринки кволим був,
 Немов, розбитий, схлипував крізь пута
 Про хлопчика, що все, на жаль, забув...
 Про дівчинку, що, теж на жаль, забута.

Колись же срібло падало в цебро
 На золотий віддунок тамбурина
 І борошном обсипаний П'єро
 Чудив, аж реготала Коломбіна.
 Стоїть старий із торбою навхресь
 І сам собі мугиче пісню жальну
 Про хлопчика, що в борошні увесь,
 Про дівчинку та мавпочку печальну.

І знов скрипів задріпаний фургон,
 Здрігався на вибоїнах візниця,
 Зітхаючи, що знов той самий сон
 Йому сьогодні всю дорогу сниться.
 І верес цвів, і місяць перебув
 Ту ніч, як повіла підкова кута
 Про хлопчика, що все, на жаль, забув...
 Про дівчинку, яка, на жаль, забута...

*З текстів Леся Танюка до мюзиклу «Принц та жєбрак» за Марком Тєном у МХАТ.

З ГРУЗИНСЬКОЇ ЛІРИКИ

НІКОЛОЗ БАРАТАШВІЛІ (1817 — 1845)

КЕТЕВАНА

Вирує-піниться сердито
І стрімко котиться ріка.
Кущами надбережжя вкрито,
то очерет, то осока.

Хто се, похнюпивши очі понурі,
Дивиться в урвище з-під рукава?
Перебираючи струни чонгурі,
Дівчина в білому гучно співа:

«Ти, лихомовство невоситиме,
Не насміхайся, не глузуй;
Де серце в лютосці цвістиме,
Злостивим змієм не плазуй.
Чому тебе в брехню гріховну
Хула, між друже, завела?
І ти не вірність безумовну
Обрав, а завидющість зла?
Чому не вивчив ще до вхідчин
Душі моєї кожну нить?
І посипав зерном освідчень,
Щоб навтішатися та вбить?
Чому жбурнув мій рай на скелі
І гордий норів мій зігнув?
Чому неплідністю пустелі
На квітку юності дихнув?
Я вірую: моя кончина —
Лиш перехід за межі тьми.

Ти впевнишся, що я — безвинна,
І в небі стрінемося ми.»

Вона замовкла. В чарах змани
Бентежних слів над виром хвиль
Впізнав я голос Кетевани
Замежним доторком зусиль.

Шелех падіння глухий, наче в бодню, —
Невідворотний жахливий удар.
Кинулась дівчина з кручі в безодню,
Скринувши смертно: «Мій Амірбар!»

ТИЦІАН ТАБІДЗЕ (1895–1937)

ВБИЛИ ШУБРАВЦІ МЕНЕ НА АРАГВІ

Вже позад мене Черкеська подина,
Ближчає рідне бескеття суворе.
Висохлий Терек, мов крапля єдина,
Та понад серцем рокоче, як море.

Впало на мене розчахнуте небо,
Встали Мкінварі узвишся урочі.
Кревний Дар'ял очманів полуднево,
Тереком сліз омиваючи очі.

Гляню в провалля: там Демон-поквапник
Рине за мною, ледь не завию!
В'ється, як змій, велетенський гарапник,
Мотуз залізний обвив мою шию.

Знаю: чатує на мене ця доля.
Люба, належне це стягнення Боже.
Прикра мені балаклива сваволя —
Хто ж самогубством хвалитися може?!

Тільки ж принаджує прірва бездонна,
Зманює урвисько виром безмір'я!
Знаю: ти жінка, тому й безборонна
Перед підозрою — від недовір'я.

Хочу відчути звитягу юначу
Мцирі, що з барсом жадає двобою.
Я наче повинь бурхливого плачу, —
Сповнене серце, кохана, тобою.

Тут, при дорозі, конаючи в спрагві,
Хочу відкритися до серцевини:
Вбили шубравці мене на Арагві —
В цьому не має твоєї провини!

БІЛЯ АНАНУРІ

Тамурії Церетелі

Ти — нетутешня. Серце згадає
При Ананурі, далекосягле.
Чорна Арагві в Білу впадає —
Нас розлучити всі чомусь прагли.

Я тебе зроду не бачив ніколи,
Навіть коли малював тебе Врубель.
Ти — Моді-Нахе румовище голе,
Ти — хмаренятко в заламах погубель.

Спомин голубить, мов лагідь крильчата
Доторку янгола в зоряній релі.
Хай звеселішають інші дівчата,
Схожі на тебе ходюю газелі.

Хай заведуть їм співці величальну!
Юність лише протинається з брості.
Нашу скорботну мрію печальну
Вкриє земля в потойбічній замості.

Я — то форель, що з потоку живого
Зябрами встрягла в камінну чарунку.
Зведено дужку курка бойового:
Смерть упритул — і нема порятунку.

Так тисячі помирили від чварства
При Ананурі в часи честолюбства.
Ось яка плата за благо віршарства,
Ось коліскова мого самогубства.

ПАОЛО ЯШВІЛІ (1895–1937)

З ЛІРИЧНОЇ ПРИСВЯТИ

В повені ласки, в чарах кохання вперше зникаю.
Скорена мудрість нидіє скраю, ніби в приточчі.
Серце стрілою цілиться в тебе — як я чекаю!
Як невтамовно сном сподівання світяться очі!

Оторопіння, трунок тривоги, зриви зухвалі,
Нерозуміння, хто та навіщо кличе на ймення,
Зніжковіння, хиби й печалі, жарти нездалі, —
Все це, жадана, вроди твоєї тавра-знамення.

Хто мій неспокій стримати міг би, мов на припоні?
Ти ж і з'явилась в ревнощах перших, ніби в покрові.
Ти не страшися сивої ниті в мене на скроні —
То тільки промінь, що припрядеться в сяйво любові.

Тридцять сім років сплинуло в далеч, мов за водою, —
Термін братання рук малярових з кольором любим.
Будь же зі мною, з мужнім, терплячим, дужим жадою,
Станьмо пліч-о-пліч в днях маєстагу, зближені шлюбом.

А коли здужа поголос хижий править тобою,
Тиша, що влізе поповзом з ночі в небо тьмо-тьменне,
Буде жахною, мов наростання грому розбою,
Буде страшною, як віддівання кулі для мене.

НІКОЛО МІЦШВІЛІ (1896–1937)

ДО КОХАННЯ

З берегів єгипетських мій калям,
Плачуть рими немічні в тужині.
Доля усміхається не мені,
Ліків не діждатися цим жалям.

Все забуто! Никнуть у мреві змор
Друзі, втіхи, радощів любий бран.
Серце затинається в болях ран,
Як твого кохання я звів собор.

Бачу тебе в церкві, де наш декан,
Наш Діанос править служебний спів.
Прилучи до списку своїх рабів —
Чи прийму я віру магометан.

Маюся без усміху по світах,
Бо без тебе дні мені при журбі.
І в могилі серце моє — тобі.
Кличу тебе зболено, наче птах.

Кличу тебе, світе мій, в кожному сні,
Та зізнання ятриться взаперті.
Сняться твої гудзики золоті —
Магір Божа, з яструбом на коні!

З ВОЛОДИМИРА НАБОКОВА

Нас мало — юних, окрылєнних,
не задохнувшись в пыли,
ещє простых, еще влюблєнных
в улыбку детскую земли.

Мы только шорох в старых парках,
мы только птицы; мы живєм
в очарованье пятен ярких,
в чередованье звуковом.

Мы только смутный цвет миндальный,
мы только первопутный снег,
отенок тонкий, отзвук дальний, —
но мы пришли в зловеций век.

Навис он, грубый и огромный,
но что нам гром его тревог?
мы целомудренно бездомны,
и с нами звєзды, ветер, Бог.

Нас мало — юних та крилатих,
еще не задушених в золі,
еще простодушних, перейнятих
дитячим усміхом землі.

Ми тільки шерхіт в парках тьмавих,
ми птаство, що життям своїм —
в зачаруванні плям яскравих
і в чергуванні звуковім.

Ми тільки сміх в імлі мигдальній,
Ми тільки перший сніг до щік,
тонкий відтінок, відгук дальній, —
та випав нам зловісний вік.

Нависли сні його розгульні,
Та що нам грім його тривог?
Ми доброчесно безпритульні
і з нами зорі, вітер, Бог.

НА СМЕРТЬ БЛОКА

За туманами плыли туманы,
за луной расцветала луна...
Воспевал он лазурные страны,
где поет неземная весна.

И в туманах Прекрасная Дама
проплывала, звала вдалеке, —
словно звон отдалённого храма,
словно лунная зыбь на реке.

Узнавал он её в трепетанье
розоватых вечерних теней
и в метелях, смятенье, молчанье
чародейной отчизны своей.

Он любил её гордо и нежно,
к ней тянулся он, строен и строг, —
но ладони её белоснежной
бледный рыцарь коснуться не мог.

Слишком сумрачна, слишком коварна
одичалая стала земля,
и, склонившись на щит лучезарный,
оглянул он пустые поля.

И обманут мечтой несказанной,
и холодною мглой окружён,
он растаял, как месяц туманный,
как далёкий молитвенный звон...

НА СМЕРТЬ БЛОКА

За туманами слались тумани,
як за місяцем місяць мина...
Він блакитні уславлював змани,
де співає весна неземна.

Дальній поклик Прекрасної Дами
долинав крізь імлаві клубки, —
ніби дзвонів лунки фіміями,
ніби зоряні брижі ріки.

Впізнавав він її в мерехтінні
сутінкових рожевих завій,
в сум'ятті, в каятті, в німотінні, —
в чародійній вітчизні своїй.

Він любив її обриси ніжні,
він жагу її ставну стеріг, —
та долоні її білосніжні
гордий лицар торкнути не міг.

Надто пахмурна, підло терниста
і здичавіла стала земля,
і, схилившись на щит променистий,
він оглянув порожні поля.

І в холодній імлі, безталанний,
невимовності мрій навздогін,
він розтанув, як місяць туманный,
як молебний віддалений дзвін...

НА ГОДОВЩИНУ СМЕРТИ ДОСТОЄВСЬКОГО

Садом шёл Христос с учениками...
 Меж кустов на солнечном песке,
 вытканном павлиньими глазками,
 песий труп лежал невдалеке.

И резцы белели из-под чёрной
 складки, и зловонным торжеством
 смерти—заглушён был ладан сладкий
 тёплых миртов, млеющих кругом.

Труп гниющий, трескаясь, раздулся,
 полный слизких, слипшихся червей...
 Иоанн, как дева, отвернулся,
 сторбленный поморщился Матвей.

Говорил апостолу апостол:
 «Злой был пёс; и смерть его нага,
 мерзостна»...
 Христос же молвил просто:
 «Зубы у него как жемчуга...»

НА РОКОВИНИ СМЕРТІ ДОСТОЄВСЬКОГО

З учнями Христос ішов садочком...
 На піску, що в сонці себе спік,
 Мовби тканий павичевим очком, —
 псячий труп лежав неподалік.

І різці білили там, де вищир
 чорний, і смердюча зморна різь
 смерті — вбила ладан животворний
 теплих миртів, розімлілих скрізь.

Труп гнилий полускався, роздувся,
 весь в черві липучій та слизькій.
 І Іван, як діва, відсахнувся,
 Скорчений поморщився Матвій.

Говорив апостолу апостол:
 «Злий був пес, і наглий його згин,
 Гадячий»...
 Христос же мовив просто:
 «Зуби в нього схожі до перлин...»

ТАЙНАЯ ВЕЧЕРЯ

Час задумчивый строгого ужина...
Предсказанья измен и разлуки...
Озаряет ночная жемчужина
Олеандровые лепестки.

Наклонился апостол к апостолу...
У Христа — серебристые руки.
Ясно молятся свечи, и по столу
Ночные ползут мотыльки.

12 июня 1920 р.

ТАЄМНА ВЕЧЕРЯ

Час вечері в суворому роздумі...
Передвіщення зрад і розлуки...
Пелюсткам олеандровим роздані
Самоцвіти в нічнім кришталі.

Прихилились апостол з апостолом...
У Христа — аметистові руки.
Ясно моляться свічі, і пострибом
повзуть по столу мотилі.

21 квітня 2004 р.

ВЬЮГА

Тень за тенью бежит — не догонит,
Вдоль по стенке... Лежи, не ворчи.
Стонет ветер? И пусть себе стонет.
Иль тебе не тепло на печи?

Ночь лихая... Тоска избяная...
Что ж не спится? Иль ветра боюсь?
Это — Русь, а не вьюга степная!
Это корчится чёрная Русь!

Ах, как воеет, как бьётся — кликуша!
Коли можешь — пойдти и спаси!
А тебе-то что? Полно, не слушай...
Обойдёмся и так, — без Руси!

Стонет ветер всё тише, всё тише...
Да как взвизгнет! Ах, жутко в степи...
Завтра будут сугробы до крыши...
То-то вьюга! Да ну её. Спи.

ЗАВІРЮХА

Тінь за тінню біжить — не наспіє,
вздовж стіною... Не ремствуй вночі.
Виє вітер? Нехай собі виє...
Чи ж не тепло тобі на печі?

Тьма, мов скруха... Нудьга, як задуха...
Чом не спиться? Чи вітру боюсь?
Це ж бо Русь! — не лиха завірюха!
Це, чорніючи, корчиться Русь!

Ач реве — стугонить, — навіжена!
Понеси їй спасіння в ясі!
Та облиш-бо... Пощо нам блаженна?
Якось владимо й так, — без Русі!

Виє вітер, втихає на втіху...
Враз як вискне! Страхіть — не степи...
Завтра будуть замети по стріху...
Завірюха ж! Та ну її! Спи.

МАТЬ

Смеркається. Казнен. С Гологофы отвалив
спускається толпа, виясь между олив,
подобно медленному змию.
И матери глядят, как под гору, в туман,
Увещающий уводит Иоанн
седую, страшную Марию.

Уложит спать ее, и сам приляжет он,
и будет до утра подслушивать
сквозь сон
Её рыданья и томленьё...
Что, если у неё остался бы Христос,
И плотничал, и пел? Что, если этих слёз
Не стоит наше искупленьё.

Воскреснет Божий Сын, сияньем окружен;
у гроба в третий день виденье встретит жен,
вотще купивших ароматы;
святящуюся плоть ощупает Фома;
От веянья чудес земля сойдёт с ума,
и будут многие распяты...

Мария, что тебе до бреда рыбарей?
Неосяземо над горестью твоей
Дни проплывают, — и ни в третий,
ни в сотый, никогда не вспрянет он на зов, —
твой смуглый первенец, лепивший воробьёв
на солнцепеке, в Назарете...

МАТИ

Скатовано. Півмрок Голготу оголив:
Посунула юрба повільно між олив,
сувидно звивистому змию.
І матері зорять, як пагорбом, в туман,
тихцем втішаючи, спроваджує Іоанн
посивілу, страшну Марію.

Вкладе спочить її, та й сам приляже він,
Підслухуючи сном всю ніч
Навперемін
то плач гіркий, то стогін скрути.
А що, коли б Христос в її лишивсь двірці,
теслярував, співав? А що, як сльози ці —
Над вимір нашої спокути?

Воскресне Божий Син; видінням схоронок
при гробі через день осяє трьох жінок,
тож пахощі намарне взято;
світлопромінну плоть обмацає Фома,
спричиниться земля дивами багатьма,
і безліч буде розіп'ято...

Маріє, що тобі до мріння рибарів?
За невідчутністю твій біль не від'ярів
у плині днів, — та вже ні в третій,
ні в сотий з них на клич
з провалля б не ступив
смаглявий первісток, що жевжиків ліпив
в сліпучім сонці, в Назареті...

THE POPLAR

Before this house a poplar grows
Well versed in dowsing, I suppose,

But how it sighs! And every night
A boy in black, a girl in white

Beyond the brightness of my bed
Appear, and not a word is said.

On coated chair and coatless chair
They sit, one here, the other there.

I do not care to make a scene:
I read a glossy magazine.

He props upon his slender knee
A dwarfed and potted poplar tree.

And she — she seems to hold a dim
Hand mirror with an ivory rim

Framing a lawn, and her, and me
Under the prototypic tree,

Before a pillared porch, last seen
In July, nineteen seventeen.

This is the silver lining of
Pathetic fallacies: the sough

Of Populus that taps at last
Not water but the author's past.

And note: nothing is ever said.
I read a magazine in bed

Or the Home Book of Verse; and note:
This is my shirt, this is my coat.

But frailer seers I am told
Get up to rearrange a fold.

ОСОКІР

Перед будинком осокір —
Ловець води зі шпар та нір, —
Як він зітхає! І щоніч
За ліжком, в безгоміні стріч,
Хлопчина в чорному й дівча
У білому, немов свіча, —
Сидять на двох стільцях, що ті
Без оббиття та в оббитті.
Я не влаштовую скандал.
Я врився в глянцеви́й журнал.
Він на нозі, немов факір,
Тримає куций осокір
В опуці горщика. При ній
Люстерко в рамці кістяній,
Де мла з її й моїм лицем
Під прототипним деревцем,
Де ганок та колон вір'я,
що їх востаннє бачив я
В сімнадцятому. Світла суть
Олюднень хибних — не зітхнуть.
Як Populus-осокірва,
Що спомин автора співа.
Завважте: я — анітельнь,
Читаю лежма, як тюлень,
«Парнас для чайників». Ото
Мої сорочка і пальто.
Та навіть слабші чаклуни
Встають, щоб випростать клини.

14 квітня 2005 року

ODE TO A MODEL

I have followed you, model,
in magazine ads through all seasons,
from dead leaf on the sod
to red leaf on the breeze,

from your lily-white armpit
to the tip of your butterfly eyelash,
charming and pitiful,
silly and stylish.

Or in kneesocks and tartan
standing there like some fabulous symbol,
parted feet pointed outward
— pedal form of akimbo.

On lawn, in a parody
of Spring and its cherry-tree,
near a vase and parapet,
virgin practising archery.

Ballerina, black-masked,
near a parapet of alabaster.
«Can one» — somebody asked —
rhyme «star» and «disaster»?»

Can one picture a blackbird
as the negative of a small firebird?
Can a record, run backward,
turn «repaid» into «diaper»?

Can one marry a model?
Kill your past, make you real, raise a family,
by removing you bodily
from back numbers of Sham

ОДА МОДЕЛІ

Я, моделе, відстежив
слід в журнальному глянці —
від листка, що відлежав,
до листка, що в багрянці,

від лілейного ліктя
аж по вістрики війок —
цих метеликів стилю,
нетям-чародійок.

Чи в картатій спідниці
ти позуєш красиво,
ноги в гольфах навширшки —
приголомшливий символ.

На галяві, в пародії
вишні з вицвілим жмутом,
біля вази та поручнів,
діва з луком напнутим.

Камуфляж балерини,
парапет з алебастру.
Чи ж мереживом рими
Злучиш «страту» та «айстру»?

Чи снаряди зворотно —
негативи зі зграї?
Чи тасьма перемотно
«плаз» на «залп» переграє?

Чи з моделлю до шлюбу
Станеш в розкоші залів,
змівши луду, як згубу
З давніх чисел журналів?

З АНДЖЕЯ ЯВНЯ

(*Кароля Войтили, Пани Івана-Павла II*)

SZYMON Z CYRENY

Oko w oko z Człowiekiem. Ulica i wiele twarzy —
i uderzenie w skroniach jak kuźni miarowy huk
Ja nie idę szukać przygód. Nikogo nie chcę obrażać,
Chcę wystarczyć sobie samemu.
Niech przeto nie wdziera się we mnie żaden nędzarz, skazaniec ni Bóg.

Chcę jednak być sprawiedliwy, więc targuję się z wami,
o tego drugiego Człowieka — (a przecież chcę wrócić do miasta).
Targuję się z wami o to, co sprawiedliwość każe,
co mnie słusznie winno ominąć, a co dla niego jest łaską.

Chcę zawsze być sprawiedliwy. Tu próg.
Poza ten próg nie przechodź, nie dotykaj myśli i serca,
niczego stamtąd nie ruszysz — ach, przymus i gwałt!
I on śmie na to się godzić —ten żebrak!

Człowiek sprawiedliwy dotąd — a dalej?
Pójdą ludzie — kobiety i dzieci — ci sami,
a ja z nim —
Któż nas odróżni, gdy ciężar złączonych na ziemię powali?
Jaz nim —
ja nie wytrzymam: sprawiedliwość to nie posąg ze stali.
Rozbij i otwórz (zdania muszą być zwięzłe,
ślizgać się muszą i rwać — nie będą to strofy okrągłe)
Rozbij i otwórz!
Zawisła nade mną źrenica — promieniowanie serca,
źrenica wyższa o belkę poprzeczną,
wyższa o tyle nade mną, że nie osiągnę...

Mój mały świat: sprawiedliwość ściśnięta kleszczami norm!
Twój wielki świat, Twój wielki świat: źrenica, belka — i On!

I mógłbyś w tym wielkim świecie mojego małego nie dostrzec,
i mógłbyś rozbić go do cna i unicestwić,
i mógłbyś idąc z krzyżem postawić wszystko na ostrzu —
Ty, szeroki, dostępny —Ty, w którym każdy człowiek się mieści.

Ja już nie chcę być sprawiedliwy! Ale ledwo stoję na progu,
skąd widać nowy świat! A obok przepływa tłum,
kobiety, dzieci, żołnierze: wszyscy krążą na granicy Boga.

Cisza, cisza —
Sprawiedliwość domaga się buntu — lecz przeciw komu bunt?

1957

СИМОН ІЗ КИРИНЕЇ

З людиною на самоті. Корчиться вулиця, звита,
Ніби нагайка. В скронях — наче в кузні, гримить.
Я не шукаю пригод. Нікого не рвусь зачепити, —
Я сам із собою — досить цього для обох.
Нехай не вдирається в закут ображений кимсь канючник.
Мені не потрібен сьогодні ні смертний, ні Бог.
Я хочу лише справедливості.

І торгуюся з вами,
мучники,

За ту Людину, що інша,
що та потребує милості.
Вона має право на неї — на відміну від того, хто я.
А я повертаюсь в келію, в обитель міську, —
відлучником.

Я хочу лише справедливості. Це межа та поріг.
Не ступи через нього — бодай навіть мислю і серцем.
Не згірши — ой, присилював же, мовляв!
Чи зможеш правду шукати після всього тоді ти?
Поза переступом справедлива людина. А далі?
Люди порушують табу — солдати, жінки та діти...
Я серед них буду, прощення благатиму
та владнання.

І хто розрізнить нас, причавлених ношею
поєднання?

Я буду з ними — при втомі і при печалі.
Моя справедливість — не монумент зі сталі.
Розтроци та розбий! (тексти стислі та збиті,
Все вивірено на розрив — хай не знає
строфа круглоти!)

Розтроци та розбий!
Наді мною зависла зірниця — опромінення серця:
Зоря — чоловічок, понад сволок у хаті,
Понад усе, що мені усвідомити змога...
Макове зерня — мій світ; справедливість — в заковах норм!
А великий твій світ, а великий твій світ — зіниця,

стеля та Він!

І міг би ти в світі великім маленького мого
й не вгледіти,

Віддати його небуттю та сновиддю.
І міг би, перехрестившись, все зоставить
на лезі.

Ти, безмірний, приступний — Ти,
в кому кожному місце.

Обридла мені справедливість!
Я стою на межі, на порозі,
Світ оновлений бачу я звідти!

А поряд пливе лайно;
Солдати, жінки та діти. І всі теревенять
про Бога.

І тиша, як смерть зависа.

Справедливість допитує бунту.
Заколот? Але проти кого?!

КАМИЕНОЛОМ
(fragment)

I znowu ruszyły kamienie. Wagonik ginie w kwiatach.
I znowu prąd elektryczny ściany głęboko tnie.
Lecz człowiek zabrał z sobą wewnętrzną strukturę świata,
w której miłość tym wyżej wybuchnie, im większy nasycą ją gniew.

i...

КАМЕНЯРНЯ
(фрагмент)

I знову ми рубали камінь.
 Пішла вагонетка в квіти.
I струм електричний жалить
 Стіни шалом вогнів.
Та прихопила людина
 структурну клітину світу,
Де вибух любові дужчий,
 чим більше яріє гнів.

*Нащо ж судилося жити мені
серед п'ятого роду?*

**Гесіод «Роботи й дні»
переклад В.Свідзінського**

Синові Іллі

...а десь пташина тенька
і жебонить вода —
і дуже коротенька
людина відпада.

Прокиньсь о хвилі ранній,
покинь облудний блог,
бо, може, ти останній,
кому ще радий Бог.

...змора ходу переймає.
Господи Боже, прости.
Симона з поля не має.
Тяжко колоду нести.

Падаю. Дихати важко.
Сонце пекуче до тьми.
Ну ж, крихотиночко–пташко,
крильцями хрест підійми.

27.05.2017 р., м. Київ

...стародавніх морів переглинився рев,
як худобу я пас.
Переходили яр.

А коріння дерев
переходило нас.
Ми не знали.

Ми гнали стежками
корів

на узбіччя гори.

А над нами в акаціях
сни матерів

отерпали з жури.

І загострений — чим? —

в синь безодні пірнав
жайворовий бурав —
і покров продирав, ніби справіку знав,
хто як жив і вмирав.

Наші глиниська зрито.

І кремінь на шлях
нагорнули дощі.

А за вістрями сосон

в здичілих полях
вапняки в облущі.

І всередині них

черепашки дрібні
з письменами золи

Про чийхось дітей,

що в глухій давнині
крізь коріння пройшли.

28.05.2017 р.

...білий човен понад водою.
В улоговині кінь пасеться.
Батько доню несе на лікті.

Ми приходимо — нас відносить.
В улоговині кінь самітний.
Білий човен понад водою.

03.08.2017 р.

SANCTA POETICA

або

СОНЕТ ЗОРУ

Мов з тканок в хаті
з матір'ю моєю
між ромбами тайнописи хресту,
я підбирав
з долівчатого клею
в робітнях Слова
стружку золоту.

Мов ярмами прив'ялені холопи,
я аж тепер збагнув, а не колись,
як тонко ниті
з кросен Пенелопи
з перстами мами
в персті заплелись.

Потугою подоланого віку
Орфей таки виводить Евридіку
з похмурого вертепу ніщоти.
І з сивих вікон
матері моєї
хто зір прямить в античні пропілеї?—
лиш ти, свята поезіє.
лиш ти.
27.05.2017 р.

MORALIA

*Життя — це те, що відбувається,
коли ти маєш зовсім інші плани.*
Дж. Леннон

**СТАТТІ
РЕЦЕНЗІЇ
РЕПЛІКИ**

*Та ледве прийде кликане і ждане,
Ти кинеш все, щоб на гучні майдани
Піти услід за тисячами ніг...*

Олена Теліга

ДМИТРО ПАВЛИЧКО

ПРО КНИЖКУ СТАНІСЛАВА ЧЕРНІЛЕВСЬКОГО
«ЦЕЙ СНІГ СЬОГОДНІШНІЙ»

Прекрасна книжка! Станіслав Чернілевський постає з неї не як початківець, а як сформований майстер; просто дивуєшся, де міг так довго ховатися від ока нашої преси, від цілої системи вловлювачів молодих талантів цей чоловік?

В українській поезії сучасній Станіслав Чернілевський, як тільки вийде все те, що він представив у машинописі під заголовком «Цей сніг сьогоднішній», займе місце поруч з найвидатнішими іменами!

Насамперед слід сказати, що мені як рецензентові при всій моїй прискіпливості й вимогливості не вдалося виловити в книжці, яка налічує 271 стор., навіть кількох місць, що свідчили б про філологічну, стилістичну або музичну глухоту автора. Та що там якісь окремі недоладності й промахи, коли перед тобою монументальний дух непересічної особистості, творець з глибинним і гарячим громадянським пафосом, коли перед тобою не учень, а той, хто може повчити й тебе і тому, як гострити мислі, і тому, як віртуозно володіти віршем, і тому, як просто можна досягти надзвичайний художній ефект.

Ось, наприклад, строфа з вірша «Це було в Жовтневому Палаці», де пишеться про те, що якось біля бібліотеки оркестр заграв «Козацький марш»:

*Перші краплі вдарили по кроні —
І раптово збуривши ряди,
Вся книгарня кинулась на коні,
Він Платона до Сковороди.*

Або ще чотири рядки з вірша про китайську дівчину, яку безвинно стратили сподвижники «нової культури»:

*І в кривавому промені Сходу
Чжань Чжісінь оживає при дні
Ярославною свого народу
На Великій Китайській Стіні.*

А як широко мислить Станіслав Чернілевський, коли береться за тему миру:

*Сьогодні окремого льоху нема.
Сьогодні безглузда роздільність городів.
Сьогодні одного народу пільма
Загрожує стати пільмою народів.*

Я міг би наводити безліч прикладів, які свідчать про те, що поет уміє дивувати відкриттям світу, що він зітканий з тривог сучасності, що він справжній воїн за інтернаціоналістські ідеї, що він блискучий лірик і, нарешті, що він українській мові подарував десятків зо два чудових неологізмів [...].

Книжка «Цей сніг сьогоднішній» складається з трьох розділів. У першому, який зветься «Рушник землі», зібрана політична лірика. Другий розділ «В хаті, що прив'язана до неба» — це поезія про рідний наддністрянський край Чернілевського, про його «малу» вітчизну, про його духовну колицку. Третій розділ «Метелик понад іменем твоїм» — лірична драма, сумна сповідь про кохання. Цю третю частину поет назвав повістю. Всі ці три розділи надзвичайно великі і ніяк не можуть увійти до книжки обсягом у три або навіть у чотири аркуші.

Що ж робити? Найкраще було б видати одразу цей том Станіслава Чернілевського і з першого разу утвердити його в літературі. Можна піти іншим шляхом.

Видати два перші розділи окремою книжкою, а третій негайно планувати до видання на найближчий час. Тим більше, що саме в тому розділі є ще над чим попрацювати авторіві. Та повість про нещасливе кохання, хоч і написана дуже майстерно, не має головного руху фабули, подій, котрі вказували б на зміни в почуваннях. Так, ліричний герой змінюється впродовж своїх зізнань, але

зовсім не бачимо що робиться з його коханою, на жаль, вона слабо обрисована і як жінка, і як певна соціальна категорія.

Ще раз хочу підкреслити, що і в сьогоднішньому вигляді «Метелик понад іменем твоїм» може публікуватися, це достойна друку річ, але варто задуматися авторові і над скороченням цього твору (саме ті поезії можна зняти, які до набридливості повторюють одне й те ж — я тебе люблю, та ще й знаходяться під впливом музи Фета), і над тим, щоб більше увиразнити портрет коханої жінки й показати, хоч би пунктирами, занепад чи зріст її душі.

Якщо автор і видавництво приймуть мою пораду і вирішать видати поки що перші два розділи книжки, то буду радити — лише для того, щоб умістити в певний обсяг найкращий матеріал — з першого розділу зняти: «Я не повинен стверджувати народ», «Казали їм, що то безглуздий жест», «Як чисто сніг під ліхтарями обізвася», «О, як мерзотно бачити мені», «Не вірю я, що нам за щось воздасться», «Серед взаємних поглядів ворожих», «О, як ми, люди, часто болимо», «Вони сиділи, як пташки», «Що ж ми так губимось, друзі мої», «Розмова студента Саші з душею», «Це їх подвижний труд».

З другого ж розділу на тій же підставі варто пропустити: «Баба листа написала в редакцію», «Коли мені кажуть, що Бога нема», «Заколовши місячну прикріпку», «Коли помру я, хай на цій землі», «Блакитні сонечка Петрових багатів».

Усе це вірші, які видались мені чимось гіршими за те, що я тут не називаю. Можна, однак, сказати, що й ці вірші були б прикрасою в не одній книжці, просто для Чернілевського вони слабші.[...]

Мав я радість, читаючи цю книжку, велику за обсягом і за змістом. Буду мати ще більшу радість, коли вона вийде (хоча б двома виданнями) у видавництві «Радянський письменник».

14 жовтня 1983 р.

ВОЛОДИМИР БАЗИЛЕВСЬКИЙ

ВТІШАННЯ «ЧЕСЬКИМ ЗОШИТОМ»

Жодного перебільшення. Втішався і дивувався. Що є такий поет. І що можлива така поезія. В епоху, коли, за словами автора, «людина страшніша за жах».

Поет відомий — Станіслав Чернілевський. Відома й назва книжки «Чеський зошит», позаяк вона номінувалася на Шевченківську премію.

I

Так сталося, що прочитав я її тільки тепер, цебто через два з чимось роки після виходу її в Чеській Республіці. Дарунок поета став святковим одкровенням: перші дні цього року проминули під знаком його поезії.

Прочитання із запізненням має певні переваги. Принаймні для рецензента. Відстань у часі як іспит книжки на міцність. Як відстороненість від метушні, пов'язаної з висуванням і «засуванням». Коли написано зажило своїм окремішнім життям і про нього забули. Та чи забули? Унікальна доля. Унікальний автор. Унікальний «...зошит».

З авторської передмови: *«Я не знаю таємниці народження цієї книги. Спершу були вірші. Чи, радше, віршовані рядки. Бо так склалося, що саме рядок є засобом і умовою мого самовідчуття і самоздійснення, майже біологічною складовою. Як кров. Чи легені. Рядки я записати не міг. Праву руку було двічі прострелено. Навиліт. На Майдані. Ліву черкнуло. Сталася фантастична неімовірність: я потрапив на лікування серед майже сорока інших поранених до Чеської Республіки».*

Інформація важлива ще й з огляду на психологію творчості: велика за обсягом книжка віршів була написана за два з половиною місяці в лікарнях і реабілітаційному центрі чужої країни.

Потрясіння Майданом і його складова — особиста трагедія стали тими потужними подразниками, які виокремили Чернілевського-поета з-поміж інших його занять і захоплень. А належить він до багатостатників: перекладач, кінорежисер, кіносценарист, викладач кафедри телевізійної режисури одного з київських вузів.

Поет, який успішно дебютував, а потім замовк на десятиліття, заговорив на високих регістрах поетичного мовлення.

Заманливо згадати формулу Ушакова: *«Чем продолжительней молчанье, тем удивительнее речь»*. Але важко повірити, що роки мовчання були роками неписання. Є поети, які украй рідко публікуються в періодиці, але вміють тримати форму. Скажімо, Іван Малкович. З найсвіжішого — яскрава добірка його віршів у «Києві» за минулий рік. Не маячив у періодиці і Станіслав Чернілевський. Не штовхався, щоб пробитися до першого ряду поетичної авансцени, куди набилося забагато марнославного люду. Причина його затяжного мовчання — з таїн авторського фенотипу. Так чи інак, але «Чеський зошит» за сумою його чеснот не міг виникнути знічев'я, на голому місці.

Резонно припустити, що людина, яка постраждала на Майдані, зводитиме порахунки з негаціями віку, вдаючись до логічно-понятійних засобів, звичних для сприйняття інвектив, публіцистики. З огляду на те, що сталося, можна було сподіватися ще на одну майданну книжку з означеними напрямними. Ба ні: «Чеський зошит» — з несподіванок.

Це книга сугестивної лірики, яка в більшості своїй важко надається до причинно-наслідкової мотивації. Книга відрухів серця, мінливих душевних станів, відчуттів неясних і летючих. Заторгнута чи й означена тема обростає додатковими значеннями і відтінками, які незрідка заступають ту тему. Все тут нестійке, рухливе, хитке і невловне, де смисл підмінено мерехтінням смислу, його стихійним пунктиром. Тому з певністю сказати, про що йдеться в багатьох віршах Чернілев-

ського, не можна. Їх приваба в іншому, вони діють на підсвідомість чаром своїх заманливих темнот, алюзій, ремінісценцій. Логіка, поступаючись поезії, соромливо заплющує очі й відходить убік. Це вишукана поезія. Поезія для читача культурного, начитаного, здатного розпізнавати і вловлювати сигнали, які для інших «за сімома замками». Її культурологічний пласт строкатий і насичений: Авеста, Рігведа, Біблія, буддистські, скандинавські й слов'янські міфи тощо. Хай навіть згадувані побіжно. Із задіяних персоналій: Данте, Шекспір, Томас Манн, Гете, Пастернак, Шевченко, Стус, Плужник, Свідзінський. Не кажучи вже про те, що окремі імена не названі, але їхня присутність у текстах очевидна.

«Чеський зошит» — книжка інтелігента, який живе складним внутрішнім життям і тяжіє до піднесеного ладу мовлення, що наvertsає до відомих взірців:

*Де сховає скрушина Фінікія
золоті зерносховища літер,
як піском з-перед пошепту змія
на Едем насувається вітер?
Зайвиною стирчить, мов незграбка,
оніміла колона афінська.
Пірамідна єгипетська крапка
при корейському змруженні Сфінкса.*

Поетика Мандельштама нагадує про себе у цьому і в деяких інших віршах як зверненнями до чужих культурних світів, які обживаються як свої, так і тональністю, інтонаційними зачинами. Навіть смисловими розривами між строфами. Тому тлумачення криптограм Чернілевського — невдячна справа. І якщо вони діють на нашу підкірку, то це означає, що за ними художня правда. А вона переконливіша від правди факту.

З тлумачів Мандельштама найближчим до істини був Блок, коли зауважив, що джерело його поезії — сні його свідомості. З певними застереженнями це можна повторити і про вірші Чернілевського. Принаймні про значну їх частину. Невипадкова ж ця налаштованість

на триаду: Мандельштам, Пастернак, Арсеній Тарковський. Чернілевський перекладав Тарковського і, звичайно ж, знає, під яким потужним впливом Мандельштама той виростав і як не просто і, до речі, не без помочі Ахматової (є її свідчення) пробивався до себе.

В українського поета своя ніша. І прив'язана вона до української історії. В її трагізмі й абсурдності. Та є й те, що зближує його з означеною трійцею. Це, якщо за Орестом, потреба поезії вищого поверху. Тарковський найбільшу заслугу Ахматової вбачав у тому, що вона, на його думку, відродила напівзабуту традицію високої творчості. А себе атестував як поета, який, переказую майже дослівно, мало взяв у землі для неба, більше взяв у неба для землі. Чернілевський з тих небагатьох, хто спонукає пам'ять і до таких згадувань.

Традиція високої української поезії скромна. Вона й не могла бути іншою з огляду на те, що її складова — перманентна боротьба за виживання мови. Боротьба, яка триває й сьогодні. А мова, за тим же Осипом Мандельштамом, це все. Хоча дивовижні взірці високої (модерної!) поезії зауважуємо вже в нашому фольклорі. Але йдеться про традицію літературну. І тут коло імен обмежене. І вони відомі. Тим важливіша з'ява книги, що дає можливість утвердитися в думці, що ця лінія лірики не втрачена і знаходить виразників у кожному поколінні. Та про те годилося б написати окремо.

Щойно видані «Тамплієри» Сергія Жадана. Про книжку, звичайно ж, говоритимуть: ім'я розкручене. Я заторкну її лише в тій мірі, у якій вона може сприйматися як продовження «Чеського зошита».

Як і Чернілевський, Жадан зі своєю таємницею. Він запрограмований на неї. Але його таємниця у площині фабульності, подієвості, свідомо заниженого оповідного, баладного тону. Персоналії поета глобалізовані, знеособлені. З огляду на попередні твори, «він», «вона», «вони» перекочують з одного вірша в інший. Міняються події, ситуації, не міняються утаємничені персонажі з розмитими рисами. І якщо у Чернілевського вихоплюється скрушно-відчайне: «Земле рідна! Україно!

Що пороблено з тобою?», то в Жадана воно немислиме, його герої без ознак національного. Прочитавши книжку, в підсумку не можеш виокремити жодного з віршів. Вони сприймаються як один текст. Добре це чи погано? Добре як ознака індивідуального почерку. Погано, бо експлуатована до художнього виснаження манера письма призводить до монотонності, зоднаковіння, повторюваності. Тексти як шахта, з якої вичерпані корисні копальни, хоча робота триває.

Поезія Жадана — поезія розумного думання в атмосфері нерозум'я і вивихів часу. Психологічно містка, точна в деталях, часто афористична. Це правда телеекрана й газети, але висловлена авторською поетичною мовою. Позірно відсторонено, без форсування голосу, що діє на підсвідомість, як і в Чернілевського. При тому, що автор «Тамплієрів» — логічно-вмотивований. Ще читаючи його «Вогнепальні й ножові», я схилився до думки, що пізно чи рано перед поетом постане дилема: або й далі експлуатувати вироблену манеру письма й тим самим приректи себе на одноманіття і самоповтори, або ж оновлювати поетику, шукати нових підходів і рішень. А отже, й уникнути небезпеки інерційного руху письма.

До слова, назва «Тамплієри» притягнута «за вуха». Вона ефектна, але несутня і спрацьовує на «навпаки». Для того, хто цікавився історією духовно-лицарського ордена тамплієрів, — то очевидність, розтлумачувати яку зайве. Хибна й апеляція до Середньовіччя як вмістилища мракобісся. Застарілий комплекс невідання. Живучість фальсифікату, підживлюваного пропагандою імперії зла, аби відвернути увагу від власних страхітливих злочинів. Середньовіччя насправді було епохою самозбереження і самозростання людства, накопичення ним духовної енергії. І дало безліч яскравих взірців у різних галузях життєдіяльності, літературі зокрема. Його звірства, «полювання на відьом» — мізерні у зіставленні зі звірствами новітнього часу. Достатньо лише нагадати, що «на совісті» інквізиції близько 8000 тисяч загублених життів. Цифра неспівмірна зі статистикою ХХ і початку нинішнього століття.

Гадаю, зі сказаного випливає, що травмований на Майдані поет Чернілевський підсвітив поета Жадана і — навпаки. Зіставлення — з допоміжних чинників істини.

Так, Станіслав Чернілевський — складний поет. Але це не складність імітатора складності. Вона в нього органічна. Легкість його пера оманлива. Ефект мушлі: моря не видно, але море зашумить, як тільки притулиш її до вуха. Вірші «Чеського зошита» — авторський самозахист у вигляді таємниці. Небажання багатьох з них відкриватися, їх імпресійність чи й алогізми, коли кожна наступна строфа мовби домагається самостійності, — це й інстинкт самозбереження.

Окремо про словотвори і рідкісні слова Чернілевського. Вони свіжі, переважно зрозумілі й цілком вписуються в авторську палітру. Не сприймаються лише тоді, коли постають у небажаній концентрації. Як початок вірша, що замкнув книжку: «В чольній витроші тужить зчавлена випруча. В чорному скруші кружить криком німим свіча». І якщо останні два рядки на місці, то перші — під знаком запитання. Цим, до слова, грішив Стус.

Уміє поет гратися і в поширені ігри: «судні сурми стовбурів смерек», «лагідний плин лоскотавної Влтави». З видимих ознак почерку — «мораль» з двох прикінцевих рядків. Ударна римована пара, як у сонетах Шекспіра.

II

Один із віршів Станіслава Чернілевського з його мотивом «утвердитися в самоті» пробуджує цілу гаму чуттів:

*In ereto, весь вік in ereto.
Всюди сам. Але цим і мужній.
Ми ніяк нашу в'язь не зберемо
на безвічній плиті крижаній.*

Теплих літер просипано пригорщ

*чи розкидано серед снігів.
І в гортані лиш вихрип, як пригірч
недосяжних на клич берегів.*

*Вороги ми дорогами й тілом,
вороги навіть блиском зіниць.
Злом ілюзії відмерехтілим
перечавлено чари суниць.*

*І завіяно інеєм сивим
навіть листя, як пір'я в'юрка.
І за поглядом каро-красивим —
кара вроди, подвійно гірка.*

Посилання на «інфернального кресляра», який прирікає особистість на самотність, дає підстави для припущення, що мовиться про українську державність з її невиліковними хворобами.

Та як же усе-таки бути з Майданом, травмованого на Майдані? — резонно запитає пам'ятливий читач. Майдан Чернілевського не акцентований, не педальований. Він присутній у багатьох віршах. І озивається незрідка несподівано. Стосунки з Майданом у Станіслава Чернілевського особистісні. Як і з Україною. Патріотика на інтимному рівні. «І я пишу не про Майдан, а про кохання» — скаже поет в одному з віршів. Це виклик, але виклик-філософема. Сугестивна лірика поступається місцем ліриці медитативній. Не скрізь, вибірково. Втрачений, здавалось би, логічно-понятійний зв'язок ні та й повертає на висхідні позиції. Аж до оголеності прийому. Прямого тексту, філософізму. Щоб невдовзі їх... втратити. Чи... напіввтратити.

*Звичайно, вчорашнє — не стисно-залізне,
та все ж моє серце, як біль, перейма
печаль, що тебе коливатиме в різне,
бо тверді всередині тебе нема.*

Ти відаєш крила, та з воском Дедала.

*Як гостро сьогодні з кричущої мли
я чую той ранок, де ти заридала,
коли за волосся дівчат волокли.*

*Впритул до юрби, де шмагали кийками,
я бачу обличчя безкровоно-бліде.
За тими сльозами, за тими дзвінками,
де ділося серце твоє молоде?*

І далі через дві строфи — спазматичне:

*Звичайно, сягти медитація може
за межі наруги в астраловий схрон.
Та часто я думаю: Господи Боже,
за що пролилась моя кров на гудрон?*

Страшне зізнання. За ним — страшна нинішня реальність. Оберненість до

України без називання її імені. До України, у якої не має «тверді всередині»:

*Ти не зважив на звабу зміїну.
За коханням, що Бог тобі слав,
Ти втрачав заповітну країну
день за днем від нездарних булав.*

Лишень кілька разів вихопиться в поета біль поименований географією і нещадністю констатацій: «*Все за-продано. Стерто. Забуто.*», «*Московіє! Вернися в себе, стулися в макове ядро.*». Знаменитий шевченківський рядок постане у сподівано-несподіваному контексті: «*Якби-то ти, Богдане п'яний, збудився в «беркутову» ніч*», «*...рука — вишнева гілка, що не сквітне більше*» — це з вірша «*Рука боліла, а сади цвіли.*». Яка промовиста деталь.

Інший Чернілевський переймається трагікою чужих доль, що не є чужими: кров єднає.

Порахунки з країною «без тверді» ведуть до Маланюка. Але без його проклять і вергання громів на ад-

ресу Степової Еллади. Щось блоківське, тавруюче й водночас любляче, кажу про знаменитий цикл, проривається у звертанні-монолозі нашого поета:

*Ні янгольська фікція взорна,
ні шарпаних візій шлея,—
реально душа твоя чорна,
як чорне на колір ім'я.*

*Бо тьма, бо безодня, бо шахта,
бо ніч, як мана смоляна.
Бо носиш в зелених очах ти
свічада хмільного вина.*

*І губи твої, як тенетця,
що в них забуваєш, де є.
І той, хто на тебе затнеться, —
мов душу чортам продає.*

*І сукні тканина кармінна,
і шепіт, хоч смерті проси.
І вся твоя статъ перемінна
в одежі зі світла й краси.*

Чи помиляємось і поет звертається до жінки? Інтимна лірика Чернілевського така вигадлива у своїй розмаїтості, так превалює над усім іншим, що вкотре усвідомлюєш: поет мав рацію, коли твердив, що його поезія про кохання.

«Чеський зошит» — книжка майстра, який уміє вслухатися в себе і добувати з незглиб'я душі такі тони, які вивищують читача у власних очах. Це людяна, світла книжка. Досить послатися на прегарні «П'ять віршиків для Саші».

Станіслав Чернілевський наголошує, що він людина книги і сприймає світ як текст. Ось і підтвердження:

*Я «Фауста» Манна читво припиню
на зустрічі з чортом.*

*І ритмом аортим
зіп'ю з Пастернака живого вогню.*

*І двох Магдалин перегірклий полин
візьму на вуста є,
бо так проростає
в добу Воскресіння душа з попелин.*

*Мов крону з двовіття
чи з двох персонажів один родовід,
з двох точок Землі осягнути століття,
в чиєму осерді явився на світ.*

*Життя розверталось з фальші —
і всі його зболені рухи подальші
крізь мене пройшли, наче струм через дріт.*

*І збувши за скрушею скрушу,
я все ж оберіг незапродану душу
і жінку любив не за мед, а за цвіт.*

Книжка прочитана, та звідки ж це відчуття недопрочитаності? На поміч приходять поет і нашіптує щось про темну матерію таємниці:

*І туж таємноти
в завісах темноти.*

МИКОЛА ЖУЛИНСЬКИЙ

ЗГУСТОК НЕСАМОВИТОЇ ЕНЕРГІЇ

Енергії творчої. Бурхливої, що нуртує десь у глибинах цього вулкана і лише зрідка виринається на поверхню у вигляді поезій, кінофільмів, перекладів...

Хто він, Станіслав Чернілевський? Поет, кінорежисер, сценарист, режисер дубляжу, телевізійний редактор, педагог. Нестримний, в шаленому, мов та дзига, темпі, змінюючи ракурси осягнення себе як творчої особистості.

Для мене Чернілевський — поет і кінорежисер. Це двоє крил, на яких ширяє цей обдарований митець у літературно-мистецькому небі. Про славу не дбає, воліє вибухати при нагоді віншованими одами, дотепними і майстерно римованими експромтами, посвятами і присвятами з нагоди ювілеїв колег, презентацій їхніх книг...

Про свої книги не дбає. Більше тридцяти років минуло з тих пір, як Станіслав Чернілевський опублікував першу поетичну збірку «Рушник землі» і то за наполяганням, правда, і з допомогою Миколи Вінграновського і Дмитра Павличка. Його поетичне слово автор передмови до збірки поезій Дмитро Павличко назвав «гучним прибоєм», хоча поет не поривався заявляти про себе гучними ораціями, тим більше не намагався ошасливлувати ідеологічний слух комсомолу і компартії хвалебними одами. Та й не повірили б йому, бо за Чернілевським тягнувся ще з часів короткого, до виключення, навчання в Київському університеті імені Тараса Шевченка ідеологічно небезпечний хвіст у формі обвинувачення в українському буржуазному націоналізмі. Та Станіславові Чернілевському ще пощастило. Потрапив на навчання до Вінницького педагогічного інституту, здобув фах учителя і згодом працював у школі. Нарешті найзаповітніша мрія здійснилася. Станіслав Чернілевський — студент факультету

кінорежисури Київського театрального інституту імені І.Карпенка-Карого. Після закінчення інституту молодий кінорежисер працює на кіностудії художніх фільмів ім. О.Довженка. Наступає зоряний час Чернілевського — одного із ініціаторів перепоховання Василя Стуса. Він пише одночасно і сценарій, і творить у процесі драматичного перевезення праху видатного поета і патріота України Василя Стуса епопею-кінотриптих «Просвітлої дороги свічка чорна. Пам'яті Василя Стуса». Фільм народився в дивовижному клекоті нестримної енергії Станіслава Чернілевського, який буквально шаленів від неможливості захопити в жорсткі рамки кіножанру огрому матеріалу про життя, творчість і трагічну долю славетного поета і борця з комуністичним режимом.

Цей кінотриптих викликав величезний глядацький інтерес. Ім'я Чернілевського-кінорежисера засяло яскраво і творчо багатообіцяюче. Це був 1992 рік. Від нього чекали нових фільмів, а Станіслав Чернілевський дебютує збіркою поезій «Рушник землі».

Навіть образно вибагливого до з'яви оригінальних метафор Миколу Вінграновського вразив оцей вірш:

*Теплота родинного інтиму.
Ще на шибках досвіток не скрес.
Встала мати. Мотузочком диму
Хату прив'язала до небес.*

Вінграновський захоплено прицмокував, повторюючи: «Мотузочком диму // Хату прив'язала до небес». І останній чотирирядок:

*Матері розказувать не треба,
Як душа світліє перед днем
В хаті, що прив'язана до неба
Світанковим маминим вогнем.*

У поезії Чернілевський оригінальний, органічний, світлий з довірливою, сповідальною інтонацією, ду-

шевно теплий і простий. Згадаймо бодай вірш «Забула внучка в баби черевички...»

Здавалося б, поетові й кінорежисерові доля подарувала такі творчі вітрила, які винесуть його на найвищий гребінь популярності й слави. Та ні, Станіслав Чернілевський зникає. Лише зрідка десь випірне із якимось перекладом, прозвучить на чужому творчому вечорі... Надто довго, майже 30 років, тримав паузу — не друкував своїх поезій, не знімав фільмів. Чому? Відповіді нема. Видно, Чернілевського не цікавила оця химерна жінка на ймення Слава — його втягнула в свою неосяжну орбіту праця на телебаченні над дубляжем українською мовою іноземних фільмів. Велика й вкрай важлива діяльність таких самовідданих українських патріотів, як режисер дубляжу, редактор Станіслав Чернілевський! Понад 7 тисяч фільмів він якісно перезвучив українською мовою, а загалом понад 20 тисяч фільмів світового кінематографа перевели на державну мову його колеги зі створеного ним відділу.

Чернілевського бачать, із ним спілкуються під час Помаранчевої революції, він на барикадах Революції Гідності. На Майдані в тіло Станіслава Чернілевського в ніч із 18 на 19 лютого 2014 р. вп'ялися п'ять куль. Дивом залишився живим. Лікувався в Чехії. І замислювався над тим, що з ним сталося, чому опинився на межі — між життям і смертю. Екзистенційна ситуація. Занотовує: «І жити зле. І кинути несила...» Відчуває, що є внутрішня необхідність переосмислити свою участь на Майдані — «там, де гріх не бути», щоб переконатися: не міг він не бути серед тих, для кого злиття в національній єдності в ім'я свободи є органічною і єдиносмисловою потребою гідного людини життя. Поволі нарощувалася рукописна збірка поезій. Так у безсонні ночі, в довгі й нудні вилежування в лікарняній палаті спонтанно народжувалася книжка «Чеський зошит», згодом ілюстрована пастелями й акрилами Зіни Гаврилюк. У цій збірці поезій Станіслав Чернілевський постав як поет-мислитель, схильний до філософських узагальнень, «заякорених» у внутрішній поклик осмис-

лити себе, своє протистояння чужому національним інтересам режимові, до публіцистичних інвектив і афористичних «спалахів» тривожного мислення.

У поезіях Чернілевського пульсують болючі переживання зради коханої жінки, мотиви мужнього прощання з тією, котра не стала його Беатріче, з ілюзіями, які розвіялися після Майдану. Поет наповнює свої вірші ремінісценціями — культурологічними, літературними, здійснюючи своєрідний поліфонічний перегук із іншими епохами, літературами, культурами.

Як бачимо, творча енергія Станіслава Чернілевського не згасає. Вона пульсує, нарощується в душі поета і чекає лише нагоди, щоб вибухнути, вихопитися назовні, оприятитися у поетичних формах. Йому судилося творчо реагувати на великі потрясіння. Поетична збірка «Рушник землі» народилася від великого болю і туги за родинним теплом, яке уособлювала в його пам'яті, в його уяві мати. Фільм «Просвітлої дороги свічка чорна» творився під магічним впливом поезії Василя Стуса, його жертвної, страдницької дороги у вічність. А «Празький зошит» з'явився внаслідок межового — на грані життя і смерті — болю і великого розчарування в коханій людині.

Що ж, невже і справді Станіславові Чернілевському судилося задля образного вивершення в Слові несамовитої творчої енергії переживати великі потрясіння. Надто висока ціна, але така вже доля, таке покликання митця, щоб переживати такі катарсисні потрясіння в ім'я мистецтва.

ОЛЕКСАНДЕР ШУГАЙ

«І ХТО НАМ ПРОСТИТЬ, ЩО ПРОКИНУЛИСЬ ПІЗНО?»

*Півдня проминуло. Немає півдня.
Уже пролетіли якісь вістокрили.
Уже поза нами гуде клопіння,
А ми тільки зімкнуті очі відкрили.*

*А ми ще думками занурені в сни,
А час насувається грізно й залізно.
І випаде скоро роса сивизни.
І хто нам простить, що прокинулись пізно?*

Ці рядки надруковані 1984 року (збірка «Рушник землі»). Хіба ж не актуально звучать вони й нині?

Пригадую, пізній дебют Станіслава Чернілевського (на той час йому минуло 34 роки) приємно вразив, ба навіть приголомшив усіх. І читачів, і його колег, зокрема автора передмови «Новозначима борозна» Дмитра Павличка. (До речі, Дмитро Васильович напередодні, 1980 року, поблагословив у літературу ще одного пізнього дебютанта Леоніда Череватенка з його «Скіфським степом»: автору виповнилось 42! І таких прикладів можна навести більше). Отже, тут криється, мабуть, якийсь феномен, принцип вулкана, коли той до певного часу накопичує природні підземні сили і раптом дає знати про себе вибухом. Ще й яким! У всякому разі так сталося з Чернілевським.

Примірник збірки «Рушник землі» з дарчим написом автора бережу, як зіницю ока. Та й хіба не берегтимеш?

«Дорогому Сашкові Шугаю з далекого сибірського краю мої найсердечніше вітання і усілякі „прочі“ вигукки!»

Чесно кажучи, забулося, чого Славко опинився в

Сибіру (здається, заслання таки ж не мав, хоч то був страшний тоталітарний час), а його адресовані в Україну рядки і віршовані строфи хвилюють і досі:

*Сашко! Снігами дальнього Сибіру
Сі сторінки до тебе шерхотять
Нечутно, наче шовк дівочих платъ
Ледь шарудить, коли лоскоче шкіру.*

*І з палітурки споглядає тя
Моя вітрами скубана мармиза,
Де на вусах, немов попівська риза,
Блищить парне морозне покриття.*

*Рядки гудуть і пнуться, мов дроти,
Туди, де, може, нині змерз і ти
І скулився в п'ятнадцятому трамваї.
Та бризне ніч теплом вогнів і свіч –
І ми відчуєм до прийдешніх стріч,
Що нас єдине слово сповиває.*

*Сашко Шугай! Удач тобі й добра
В Новому році! Будьмо! Гей!!! Ура!*

19.I.1986р., на сибірську Водохрещу, написано в м. Ачинськ Красноярського краю, звідки я до Києва зазираю.

Славко Чернілевський.

У передмові було сказано: «Поезія С. Чернілевського справляє враження інтимної сповіді, в якій ми чуємо тільки схвильований подих і майже зовсім не чуємо слова». Це так і не так. Бо «Усе в природі тягнеться до слова» і «Висловити правду без магії слова неможливо». Отже, Станіслав Чернілевський у своїх поезіях постав перед читачами не тільки як апостол Правди (з великої літери), а й як апостол Слова (теж із великої літери). І це не перебільшення. Рідне слово у його рядках і строфах завирувало настільки потужно й природно,

що буквально захопило увагу, полонило серце. (Зважте, сучасний читальнику, що тоді у видавництвах ішла ретельна офіційна прополка нашої літературної мови, і якщо якоїсь лексеми не було в словнику, то редактор чи цензор просто знімав її з тексту, вимагаючи замінити іншою, усталеною, не кажучи вже про свіжість, неординарність мислення автора, до якого ставилась особлива претензія.) Тож коли я почав гортати сторінки збірки, впадали в око правки-відновлення не лише окремих надрукованих слів, а й вставки до віршованих текстів викреслених чиеюсю рукою цілих строф.

Магія мови, словотворення, фантазія уяви — це стан душі Чернілевського. Таким він постає у своїх серйозних поезіях і віршованих присвятах, які щедро, буквально на ходу творить, імпровізує і роздає колегам під час зустрічей, на презентаціях тощо. Ось зразок такого веселого і дотепного виступу, коли Станіслав 26 травня 2016 року узяв слово у книгарні «Є», щоб відгукнутися на мою книгу «Цвіт вишні, або Втрачене кохання Василя Мисика» (Мисик — його улюблений поет, а книга побачила світ у видавництві «Ярославів Вал»):

*Через поле, через гай
Ходить парубок Шугай.
І таке він нашугає —
Лиш дивися і моргай.
Через те я тут стою
І моргаю Шугаю.
Був би я англійська дама,
Проспівав би «Ай лав ю».
Та проте муа, на жаль, —
Не французька етуаль.
Через те я сяю в пиці
Слабошпицькому й Щириці,
Як з горілкою кристаль.
Бо такий вишневий цвіт
На шматку брунатних віт
Міг явити фугувально —
Хвальню — Ярославо — Вальню*

Тільки зельний прозеліт.
 За густий вишневий гай
 Панегірик вивергай
 І Дроздовському, й Масенку,
 І Сергію Тарасенку,
 І Надієчці Шугай.
 Ех, як тішиться душа,
 Як магнат від бариша,
 Що дістались грошенята
 Від Фундації у США.
 Хай лягає на крило
 Шугаєве ремесло,
 Бо не втратилось кохання,
 А вишнево розцвіло.
 Шлейф трагічних стеребов
 Хай шугає за Тамбов.
 А в книгарні «Є», здається,
 Сім роїв бджолиних в'ється —
 І Славко тому сміється,
 Що над болем зостається
 Мисик, вишня і любов!
 І рядочки, що нав'ю
 Олександрю Шугаю.

Ще одні його ж, Станіслава Чернілевського, «Рядочки настроєві Сашкові Шугаєві» на тему Роберта Бернса, твори якого перекладав Василь Мисик.

«Хіба устати й відімкнуть?»
 — Устань! — промовив Фіндлей.
 «Ти ж не даси мені заснуть».
 — Авжеж, — промовив Фіндлей.
 Роберт Бернс «Фіндлей».

«Вас вік довбав, як долото?»
 — Авжеж, — промовив Мисик.
 «А вишні винюхає хто?»
 — Шугай! — запевнив Мисик.
 «А Слабошпицький? Що йому?»

— Штурвал! — ушкварив Мисик.
 «А П. Щиричому керму?»
 — Підвал! — призначив Мисик.
 «То книг підвал і є Яр. Вал.?»
 — Еге ж, — потвердив Мисик.
 «І там кохання править бал?»
 — Ушквал! — запевнив Мисик.
 «А хто ж у них книговергай?»
 — Шугай! — просяяв Мисик.
 «А Чернілевський має пай?»
 — Нагай! — одрізав Мисик. —
 Від Бояна до Мовчана, —
 Провадив далі Мисик, —
 Один Сашко про мене зна
 До найдрібніших рисок.
 «А хто ж Сашку снагу дає,
 Як дровам жару присок?»
 — Вже ж не Ляшко! Книгарня «Є»,
 «Яр. Вал.», пегас і Мисик!
 «А хто ж, немов Омар Хайям,
 П'янкий пеан цвілевський
 Вишнево втеше Шугаям?»
 — Любов! І Чернілевський.
 За Мисика — на тім стою! —
 Доземна шана Шугаю.
 Хоч сто волів позапрягай —
 Їх перепре Сашко Шугай!
 Бо він — бугай!

Це написано 21 квітня 2016 року. Отже, в своїх дотепних, винахідливих імпровізаціях С. Чернілевський невичерпний.

«Поетична гра — це серйозно», — сказав би про нього критик, глибокий аналітик Володимир Базилевський, знаний майстер художнього слова.

У першій книзі С. Чернілевського я нарахував (не повірите!) близько ста неологізмів! Ну, наприклад: дивощі, жмуття, уроччя й поуроччя, непроміна, хмелюсь, впершораз, бджолля, малота, хмелюсь, білозлами, ко-

люччя, книготлін, росограй, облада, ямиська, пробуття, почолля, порохва, зеленощить, намулля, восьмивеслово, крайовисько, низь, пилюж, буроземно, рожевопряже... Неологізми складали іменники, дієслова, прикметники. І всі вони, крім кількох випадків, на диво, органічно, логічно, самозрозуміло лягали у віршовані рядки (бай-дуже, чи підслухані «в народу», чи витворені глибинним нуртом поетового ества), отже, не треба було допитуватись, шукати значення того чи того слова.

Через три десятки років — 2014-го — Станіслав Чернілевський вибухнув другою поетичною книгою «Чеський зошит». (Знову, як бачимо, відбувалося якесь таємничо-вулканне накопичення внутрішньої енергії.) Вибухнув поет, поранений під час участі в Революції Гідності в ніч з 18 на 19 лютого на Майдані Незалежності. Ця книга, як зазначено в анотації, писалася в чеських лікарнях упродовж двох з половиною місяців. Перед нами той самий винахідливий у слові автор, котрий (якщо наслідувати його) буквально гейзерить неологізмами: окров'я, протрава, мерехтхана, опікна, ляква, туж (тобто туга), склеки, обступа, виборса, потроща, тліть, ноутбукня (навіть від іншомовного слова — ноутбук), скрада, пахмур, скрошиво, млоть, до-стемення, перетинальність, глумозвивисто, збандитіли, кодлово, отьмара, лютва, всерозтратний і т. д і т. п. Десятки точних і свіжих слів. При всьому цьому перед нами автор зосередженіший і глибший, бо його книга «містить осмислення пережитого болісного досвіду в широкому духовному діапазоні контекстуального часу: мотиви біблійні та євангельські органічно сплітаються з наново актуалізованою проблематикою» — від Гомера до згаданого вже Леоніда Череватенка, про смерть якого Чернілевський довідався в празькій лікарні, написавши щемливий вірш.

Але зачитуємо інший, сповнений роздумів твір:

Так тихо

*і так по легенях теслово,
мов жорстко терпужиться*

гіперборей.

Не треба було

повертатися в слово —

до каро-зеленого ока й дверей.

При паузах зникнень

і злунках Синаю

двори протинає

стривожений птах.

Я весь цей сценарій

від зародка знаю:

він чутиме іншого в дальніх літах.

При змінених текстах

П'єро й Коломбіни —

тих самих завіс

полинялий кармін.

Глибока ілюзія

Формули зміни

і я

на сповідному місці.

Без змін.

Щоб так «гратися» зі словами, з мовою, треба їх на-самперед вельми добре знати, відчувати. На дотик, на смак і на запах. Тут все нове, незвичне, але впізнаване, бо дуже точне. Як діагноз. Відкриваючи для себе ці словотвори, з радістю відчуваєш, яка велика життєва сила схована в нашій мові! Досить тільки зрушити, заглибитися в її праоснову.

Даруйте, насамкінець не втримаюся, щоб не процитувати присвяту-автограф Чернілевського на титулі «Чеського зошита» (у відповідь на мою книгу «Притча про хату, або Сорок святих») :

Епіграф:

Мав бути Тичина й Бажан з Шугая,

Та внутрішній голос прорік:

— Ні фіга!

Хоч сто Бажанів і Тичин настругай,

А є лиш гігант Олександр Шугай!

*Es regnet, es regnet. І поле, і гай,
і жаб'ячий регіт, і пискіт мишати, —
весь рай ороша Олександр Шугай
і буде ще тисячу літ орошати.
Бо він благодатний, як дощ навесні, —
і живить, і поїть (es regnet!) собою.
Тому так писалося в Празі мені
шугайно: сівбою і без перебою.
Я усміх Сашковий осяяно н'ю.
До строф Шугаєвих шикую шереди.
І книжку свою віддаю Шугаю,
як вереск блаженства дерева:
 es regnet!
Про що тут сповідує сповідь моя?
Що сам я плодючуся від Шугая.*

*З любов'ю і повагою —
Славко.
20.04.2015 р. Київ.*

За любов і повагу віддаю своєму талановитому
другові тим самим — любов'ю і глибокою повагою!

МАКСИМ СТІХА

«ВЕРТАЙСЬ ДО ВИТОКІВ!»

Є поети, які пишуть багато, — і є поети однієї книжки. Станіслав Чернілевський досі лишався для загалу режисером кінотрилогії «Просвітлої дороги свічка чорна. Пам'яті Василя Стуса» і автором безбожно порізаної тодішньою цензурою книги віршів «Рушник землі», що і в спотвореному вигляді стала книжковим «хітом» далекого вже 1984 року. Поза тим була яскрава поема про Сквороду, надрукована в «перебудовному» харківському «Прапорі», й добірка пронизливої любовної лірики в найостаннішому числі «Сучасності» перед її загибеллю кілька років тому. Плюс кілька перекладів з грузинської й російської класики, розкиданих по різних публікаціях. Це — майже все.

Водночас поет давно став людиною-легендою (принаймні, в літературних, кінематографічних і телевізійних колах), автором незліченної кількості іскрометних «орацій та од», написаних з найрізноманітніших приводів, а також багатьох зошитів ліричних поезій, що так і не дочекалися ані друку, ані оприлюднення в «мережі» (на додачу до всього, поет довго лишався принципово «не комп'ютерним»). Відтак про нього охоче розповідають неймовірні історії (як колись про Володимира Самійленка чи Миколу Лукаша). А кілька його віршів устигли ввійти до шкільної програми для середніх класів.

У трагічну ніч з 18 на 19 лютого 2014 року Станіслава Чернілевського було тяжко поранено на Майдані — відразу п'ятьма кулями. Вже після перемоги Революції Гідності рухливість правої руки йому рятували (і, на щастя, таки врятували!) у Празі, де лікувалися й інші поранені «майданівці». Цілком логічно, коли поет фіксує свій досвід екзистенційних межових ситуацій у віршах. Але «Чеському зошитові» Чернілевського (на відміну від багатьох інших його ж зошитів!) пощасти-

ло: зусилля набутих друзів-українців і не-українців з чеської столиці перетворили ці нотатники на ошатну, зі смаком видану книжку «Чеський зошит». Який через 31 рік (!) після дебютного «Рушника землі» знову спонукав говорити про явище Чернілевського-поета.

...У цій книзі багато Данте. Строфа:

*Та Флегій, син Ареса, наче жрець,
в болоті Стікса нудьгарів діймає.
Харон мені волає:*

— Ти ж не мрець! —

а втишити — Вергілія не має... —

промовлятиме тим, хто услід за флорентійським вигнанцем, пройшов слідом за Вергілієм колами попідземного Пекла. Чи, разом з поетом і його побратимами, бачив земне пекло, що в ніч з 18 на 19 лютого 2014 року розгорталося на київських вулицях.

З'являється на сторінках «Чеського зошиту» і своя Беатріче. Точніше, «Беатріче навпаки». Адже:

*Не стала мені оберегом.
Не слала Вергілія в гіді.
Над Стіксом болотоберегим
не мав я твоєї егіди.*

Отже, «Чеський зошит» — про Майдан (точніше, про винесені звідти Дантові видива). Про кохання (вочевидь, нещасливе). І про зраду (не примітивну, фізіологічну, а так само екзистенційну).

Своєї участі на Майдані поет не героїзує: «*Я про сто був тоді і там, // де гріх не бути*». Про що книжка, зізнається відверто: «*І я пишу не про Майдан, // а про кохання*». Прямо говорить і про те, в чому полягала зрада: «*Ти не скроплена кров'ю моєю. // Хочеш іншого — будь. // При Москві*» (важить не те, що кохана подалася не до Праги рятувати пораненого, а на єгипетський курорт; вбивчо те, що полетіла вона туди з московським режисером).

І при цьому автор не закликає сліпо ототожнювати поета з ліричним героєм: «*Я не рівен тому, хто пише*». Відтак, «Чеський зошит» — це не просто збірка сотні розпорошених добрих віршів, ілюстрованих пастелями й акрилами Зіни Гаврилюк. Це — саме наскрізна книжка поезій. Явище сьогодні майже призабуте.

У цій книжці є все, що робить Станіслава Чернілевського непересічним поетом. Публіцистичність (у добром розумінні цього слова): «*Збоку визволень не буде, // за вітцем даремно сохнеш. // Або тратиш острах, люде, / або завтра купно здохнеш*». Філософська афористичність: «*І саме в розплаті Божій // і є Його благодать*». Насиченість численними літературними і культурологічними алюзіями.

Так, вірш «І жити зле. І кинути несила...» — відверта спроба перегуку зі знаменитим шекспіровим 66-м сонетом. Його й написано у формі шекспірового сонета. Але його заключний двовірш «*Життя в злитті безмірне, та мале. // Ти знаєш все. Але чого ж так зле?*» — на відміну від заключного двовірша в Шекспіра, надії майже не лишає.

Вірш «Ви зараз скрізь, кати мого народу...» — відвертий перегук із хрестоматійним віршем Василя Симоненка. «*Безсоння. І Гомер. І шатер ятері. // Троянські матері. І грецькі негерої*» — не менш відвертий діалог із Йосипом Мандельштамом. (Принагідно хочу звернути увагу на звукопис цих рядків, — Станіславу Чернілевському властиве віртуозне володіння чи не всіма ресурсами української евфонії).

Нарешті, приголомшливе за виразністю прощання з Шекспіровим епіграфом: «Then to the elements. Be free and fare thou well» (ці слова — «Вертайсь до витоків. І хай тобі щастить!» — говорить у чи не найтаємничішій і найфілософськішій Шекспіровій драмі — «Бурі» — Просперо, випускаючи на волю Аріеля):

*Стихії первісні. За болем і журбою —
рожева напнутість вітрильних каравел.
Вертайся в лілії.*

*Будь вільна.**Бог з тобою.**Then to the elements. Be free and fare thou well.*

Так людина прощається з чимось дуже важливим. Але з тим, що вже переросла і чого вже вочевидь їй не спосіб утримати.

«Чеський зошит» теж по суті є таким наскрізним прощанням. З полеглими друзями. З ілюзіями, які їй не могли збутися. Врешті — з важливим етапом власного життя. І все ж у книзі бринить і тендітна надія:

*і зринаю над пропадом скрух,
як тоненький кульбабовий пух.*

Отже, можемо чекати від схожого на сивого хлопчика 65-річного поета, який неодноразово проходив стан «гірше не буває» (але ніколи їй не наближався до Фаустового «миль, ти прекрасна») нових несподіванок, що спонукатимуть кожного з нас заново подивитися їй на власний досвід.

НІНА ГНАТЮК

СЛІДАМИ СВДІЗІНСЬКОГО Й СТУСА

Станіслав Чернілевський утвердився в українській літературі як самобутній поет (про себе він скромно каже — віршар) вже першою збіркою «Рушник землі», що прийшла до читачів тридцять років тому. І хоч та невеличка книжечка залишалася єдиною в доробку відомого кінорежисера, автора сценаріїв і дикторських текстів до ряду фільмів, все ж поет і перекладач Станіслав Чернілевський впродовж усіх цих доленосних, а нерідко і трагічних років залишався для нас справжнім метром глибинно-метафоричної поезії. Він завжди пам'ятав, що «поезія — це діло совісне», як писав колись Андрій Малишко. І стверджував це своєю творчістю, усім своїм життям.

І ось нарешті тримаємо в руках не просто нову, а етапну, знакову книгу — «Чеський зошит». Назва продиктована майданною фавулою. Поет був важко поранений в ніч з 18 на 19 лютого 2014 р. на Майдані Незалежності в Києві, де постійно перебував разом зі своїми студентами із університету ім. Карпенка-Карого. Була велика загроза втратити рухливість обох рук. З кількома десятками поранених «майданівців» Чернілевський потрапив до чеських лікарень, де завдяки піклуванню української діаспори була видана ця унікальна книга. У ній — осмислення пережитої боротьби. Над аркушами паперу, принесеними до палати його новими чеськими друзями, ніби схилилися силуети його духовних учителів — Плужника, Свідзінського, Стуса. Поет ніби заново переосмислює античні і євангельські сюжети, знову торкається зором духовних височин Гомера, Данте, Шекспіра, Гете, Томаса Манна, Пастернака, щоб зрозуміти, що ми набули і що втратили за останні десятиліття.

На презентації «Чеського зошита» у Будинку кіно автор читав свої твори майстерно, як справжній актор,

але ми — літературна богема — сприймали його як трагічно самотнього хлопчика з крихітного села, який не зазнав батьківської турботи — поруч була лише похилена вічними нестатками і скорботами мати:

*В мого сумління гострі жала
і каяття моє — боляще.
Як мама з нами виживала,
покинута напризволяще?*

*Пора набігла хижа-хижа
вовками звади і полуди.
Проте яка то дивовижа,
що попри все лишилися люди.*

Та, на жаль, не всі люди виростають людьми, не всі дорожать мирним небом і материними заповітами.

*Ті люті двоногі
з обличчями з масок,
де кожне з очей,
 мов слимак, —
чи їх поміж скронями
 в горищиках касок
шпигає ожиновий смак?*

*Як сталося, що суча відраза до мови
затерла ожиновий клич
і є тільки м'ясо
 колючо-тернове
натомість едемних облич.*

*І там, де житло почалось толокою, —
полин і жалка кропива.
І стежка, мов струнний смичок
 над рікою,
в глухих черепах не співа.*

Станіслав Чернілевський разом з Василем Овсієн-

ком і Володимиром Шовкошитним здійснили переповнення праху Василя Стуса і його двох побратимів в українській землі. Документальна кінотрилогія «Просвітлої дороги свічка чорна» — чи не єдине епічне, документально-історичне свідчення про цю історичну подію. Саме тому, авторіві «Чеського зошита» невимовно боліла не лише прострелена рука. Війна на Донбасі, вбивчі снаряди якої долетіли аж у Стусову Рахнівку: не так давно привезли туди загиблого юнака Петра Коваленка. Поблизу Слов'янська під час бою він прикрив своїм тілом від осколків сімох побратимів...

*Все запродано. Стерто. Забуто.
Все, що хід говорив пілігриму.
Час Антихриста з коренем «путьо»
розпочався з іржавого Криму.*

*Що там Слово? А в Слові — Закони?
Коли гупно, як зрушені брили,
поповзли по степах терикони
на козацькі та скіфські могили.*

*Ви якому пришертилися благу,
що за вами байраки палають?
Вам запраглось нового ГУЛАГу?
Вам кістки з-під землі не волають?*

Є в цій книзі вірш, епіграфом до якого став відомий рядок Василя Симоненка «Де зараз ви, кати мого народу?»:

*Ви зараз скрізь, кати мого народу, —
грабіжники, убивці, шахраї.
Ви ошукали дерево, і воду,
і степ, і землю з надрами її.*

*Ви обібрали душі нелукаві,
нехитромовні, з прив'язом земним.
І прагнете, лихі та верескаві,*

владарювати кодово над ним.

*І будете брехати, як брехали,
і патетично скривлювати рот,
застрашуючи гірше, як страхали,
обібраний до ниточки народ.*

У цих строфах—гірка правда сьогодення. Чому ж ми за чверть століття незалежності так і не досягнули омріяного торжества правди і гідності? Чому у країні триває неоголошена, «гібридна» війна?

Поет роздумував на вечорі саме про це: «Ми маємо три гріхи: або ностальгія за минулим, або неприйняття сучасного, або ілюзорне сприйняття майбутнього, чекання його утопічних благ. Щоб чогось досягти, треба по-справжньому подорослішати — гідно пройти через жорстоку реальність. І не втішати себе ілюзіями — якось пересидимо, перебудемо, наша хата скраю. Це страшно, коли люди звикають до вибухів бомб, до куль, до насильства. Це страшно, коли в утопічному чеканні на вищі путінські пенсії і дешевший газ є охочі жертвувати не лише цілими областями нашої держави, а й тисячами життів своїх співвітчизників, а нерідко і своїм життям. Порятунок — лише у самопізнанні, у вмінню гуртом протистояти навалі зла і неправди».

*Глумозвивисто, зміїно
лютизна сичить з розбою.
Земле рідна! Україно!
Що пороблено з тобою?*

*Мов бацили, збандитіли
навіть богобоязливі
імбецили та debilі
віроломні, брудозливі.*

*Але ти — з рілли й забою,
від керма чи фазотрона, —
ти чекаєш над собою*

дароносного патрона?

*Збоку визволень не буде,
за вітцем даремно сохнеш.
Або тратиш острах, люде,
або завтра купно здохнеш.*

Та є в книзі і світлі, мажорні мотиви. Особливо зворушують вірші, присвячені чеським друзям — лікарям, які рятували наших поранених, представникам української діаспори, котрі робили все, аби не лише духовно, а й матеріально підтримати посланців дорогої їм України. Особливо зворушують строфи з присвятою семирічній Александрі Ліпчак, яка подарувала авторові паперового янгола, аби він вселяв йому віру в одужання, у світло й Божу благодать.

*Краю
трагічні
мандри
кротовою кривою.
Янгол від Александри
в мене над головою*

*В рурочці із паперу
нахил чола та крила, —
ніби в продерту сферу
ласка заговорила.*

Тригодинна зустріч у Будинку кіно була свідченням впевненого творчого й громадського «самостояння» поета. Яскравим вступом до поетичних читань стали пісні у виконанні композитора і виконавця Ігоря Якубовського. Серед гостей була київська богема: поет-шістдесятник Іван Драч, літературознавець Михайло Наєнко, поетка й прозаїк Світлана Йовенко, актриса Галина Стефанова, письменник Богдан Жолдак, голова Національної спілки кінематографістів України Сергій Тримбач, кінорежисери Ольга Самолевська та Віктор

Політов, авторка цих рядків. Друзі й колеги побажали поетові незламності духу, невігасного творчого осяння.

*Рука боліла, а сади цвіли,
і цвіт вишневий не цурався болю.
Кому відомо, дівчинко, коли
пароль бджоли
нас перетне з тобою?*

*Ще як найперший Божий заповіт
явив себе — прокралося зміїне.
В чужій землі я п'ю очима цвіт —
і дві біди ворожать з України.*

*Та я ловлюся в білі ятірці.
І затерпаю тихо в слюзі я.
І цвіт вишневий протнутій руці
сильніший лік, аніж анестезія.*

Завершити ці нотатки доречно словами Дмитра Павличка, що є епіграфом до книги: «В українській поезії сучасній Станіслав Чернілевський займе місце поруч з найвидатнішими українськими іменами. Перед тобою монолітний дух непересічної особистості, поет з глибинним і гарячим громадянським пафосом...». А від себе додаю — не пафосом трибунності, а пафосом саможертвності, дієвої і рятівної віри в те, що правда і совість таки зможуть порятувати Україну.

ЧЕРНІЛЕВСЬКИЙ ПРО СЕБЕ

*Життя без кохання я вважаю
гріховним і аморальним станом...*
Вінсент Ван Гог

СТАНІСЛАВ ЧЕРНІЛЕВСЬКИЙ Я САМ

*Я — трава
своє роблю я діло*
Карл Сенберг

Здвоєність долі

Якось, гортаючи старі записники, я знайшов рядки, сенс яких, оминаючи дослівну цитацію, можна звести до такого: «текст — щось таке, чому не має смерті, він поза смертю, та перед життям». Життя у тексті — якесь особливе. Воно ніби здвоєне, має подвійний сенс. Текст моєї долі здвоєний.

У моєї матері було два чоловіки. Дід видав її за трохи кульгавого, але дуже доброго чоловіка, під час війни 1941 року, щоб вона, п'ятнадцятирічна, не потрапила до Німеччини остарбайтером. А потім в селі з'явився мій майбутній батько. Механізатор. Високий, красивий, джигун. Вона, ясна річ, закохалася. Незабаром через цю закоханість розлучилася з першим чоловіком. Після розлучення той поїхав на Донбас. Як я зрозумів із розмов, що велися у нас в сім'ї, вона жалкувала за першим чоловіком. Мій батько залишив її з трьома дітьми.

Я народився між двох річок: великої і малої. Велика річка — це Дністер. Зараз він, щоправда, не такий, яким був у часи мого дитинства, за чим я дуже ностальгую. Новодністровська ГЕС знищила неповторну красу цих місць. Мала — річечка з маленькими заводями і бродами, що протирає моє село.

Здвоєність моєї долі постійно нагадує про себе. В першому класі я встиг повчитися у двох школах — рідному селі Жвану і Дерешовій — селі, з якого походив мій батько. Далі йдуть два інтернати. В першому, Муровано-Куриловецькому, я вчився з другого по восьмий клас, у другому — Тульчинському — з восьмого по десятий. Тульчинський інтернат займав будівлю колиш-

нього єпархіального училища, де свого часу викладав Микола Леонтович. На схилі літ він закохався в одну з випускниць цього училища. Саме вона написала лібрето до його опери «На русалчин Великдень». Пізніше, коли став учителювати, я навіть жив на квартирі у дочки Леонтовича — Галини Миколаївни, спав на канапі, на якій знаменитого композитора застрелив чекіст Грищенко.

Тульчинський інтернат я закінчив у 1967 році. Саме цей заклад сформував мене як дорослу свідому людину. Не знаю чому — адже я не давав для цього особливих підстав — мене повсюди любили. Можливо, через мій невисокий зріст: завжди легше любити зверху вниз, а не навпаки.

Пам'ятаю: літо, річка в вербах, ми стрибаємо в заводь. На траві лежить труба мого товариша Толі, на ній грають блиски від води. Мене зачарувала ця картина; у світлому лелінні чувся якийсь клич з позатутешнього. У шостому класі Толя Векленко, з родиною якого ми жили двір у двір, навчив мене грати на трубі. Спочатку я грав «Полонез» Огінського, а потім і «Танець маленьких лебедів» Чайковського. Коли в Муровано-Куриловецькому інтернаті створили духовий оркестр, я став грати на альті.

Ставалося так, що мені постійно траплялись якісь здвоєння: дві школи, два інтернати, дві — режисерська і філологічна — освіти, дві офіційні дружини. Закоханостей, звичайно, було багато. Але у шлюбі я був із двома жінками. З першою я був пов'язаний фіктивним шлюбом — її звали Тетяна.

В моєму житті було двоє вчителів, які мали великий вплив на мене. Це єврей Семен Борисович Моргуліс, який першим розпізнав мої математичні здібності, і талановитий викладач літератури Іван Петрович Пополов з маріупольських греків. Коли він побачив мене вперше — підлітка без ґрунтовних знань, але з великими амбіціями, якому не вистачає ані смаку, ані елегантності, він вирішив всерйоз взятися за мене. Разом зі своєю дружиною, Августою Миколаївною, ідейною марксисткою, але золотою людиною, — вони почали давати мені

класичну європейську, світову і, головне, молоду українську літературу. Як зараз пам'ятаю, він подарував мені книгу «Земне тяжіння» Василя Симоненка. Це була моя перша книга сучасної поезії.

Перша моя публікація з'явилася в муровано-куриловецькій районній газеті. То був вірш про Шевченка. Не пам'ятаю, як саме він туди потрапив. Звичайно, майже жодного свого рядка я там не впізнав: над публікацією попрацювали цензор і редактор. Я отримав кілька карбованців — свій перший гонорар. Для мене це були просто шалені гроші: я честолюбно вирішив, що відтепер буду заробляти віршуванням. Почав масово продукувати вірші — і все про Шевченка. Щось на кшталт: «Ти жив тоді в кріпацькій хаті і спав у снігах на соломі». Мій замисел дуже швидко викрили, і другий вірш уже не був опублікований. Проте, я став популярним на селі. У п'ятому класі мене надрукувала обласна молодіжка.

Деякі з моїх перших віршів були опубліковані у «Надністрянській правді», де свого часу редактором працював Станіслав Тельнюк. Я послав туди виписки зі свого поетичного зошита. Один вірш, з якого я пам'ятаю тільки одну строфу, закінчувався так: *«Ти пішла, я не кинувсь благами, // тільки тіні рвонувлись руді, // тільки вечір багряні загати // простелив по холодній воді»*. Це був сьомий клас. Мені тринадцять. Ясно, що вірш пахне Сосюрою, «загати на воді» — це типовий сосюрівський образ.

На інтернатський період припали два великих кохання юності до Наді Каплінської і Галини Ясенківської. Прізвище останньої я навіть хотів взяти своїм псевдонімом. Цими коханнями все закінчилось. Трапилося так, що всі мої подальші взаємини з жінками у житті не склалися, не знаходили взаємності. Всі три закоханості, які я пережив у дорослому житті, були фатальними. Через першу я на четвертому курсі кинув філологічний факультет. Через другу — на п'ятому — театральний інститут.

Життя як епіфанія

Є два надзвичайно важливих для мене спогади з дитинства. Досвід переживання абсолютного дива.

Взимку, коли мені було три або чотири роки, мій двоюрідний брат Петро вперше повів мене до копанки-крилиці, нижче нашої хати. Все закрижаніло, лежали сніги. Раптом у криничному студеному плесі я побачив маленьких сріблястих рибок із червоними плавцями. Це було одкровення. Два світи, зовсім незалежні один від одного, існують поряд і в одній точці — криничному плесі — пересікаються. Я почав просити брата, щоб він упіймав рибку. Брат відром виловив їх для мене. Деякий час банка з цими рибками стояла біля мого узголів'я. Прозаїчний факт став для мене відкриттям — десть тут, поруч існує прорізь, а за нею — інший світ.

Вдруге схожу епіфанію я пережив у котельні поблизу інтернату. В котельні був якийсь прилад: маленька вузька скляна трубка, куди було закачано газ, який випромінював фосфоричне світло. Цівка чистого білого світла в абсолютній темряві чомусь мене приголомшила. Надворі явна ніч, пізня осінь, навколо — жодного джерела світла, крім жовтих гальванічних ламп, а в пітьмі котельні — живодайна, сяюча струна білого світла. Це було таїнство одночасної присутності дня і ночі. Це таємниче світіння, через яке можна пролізти в інший світ, стало для мене одним з найфантастичніших переживань того часу.

Коли я вже у зрілому віці почав аналізувати свої найдавніші спогади, то зрозумів, що всі вони зведені під цим знаком — свідченням іншоприсутності.

Для мене диво іншоприсутності — це найбільше і найважливіше диво, яке є. В людях, яких я люблю, я бачу таку іншоприсутність: струна світла вночі, що горить всупереч ночі і смерті, срібляста рибка з червоними плавцями, що живе серед снігів і криги. Так само кожна нова закоханість — це розмова з глибинними дитячими переживаннями дивовижного, магічного.

Я вперше розглядаю долю під цим кодом здвоєності.

Розповідаючи, я ніби конструюю інший текст, відмінний від прожитого. Записане, згадане наново конструює новий світ, який, як казав сам Пруст, є реальнішим, за той, що йому передував.

Важко сказати, як і з чого виникає те, що називається творчістю. Серйозний інтерес до поезії у мене почався у шостому класі, коли я ретельно погортав чимало поетичних збірників. Уже тоді я ідеально знав усі способи римування й поетичні форми: анапест, ямб, хорей, амфібрахій тощо. В шостому класі я навіть zorganizував поетичний гурток. Часто я видирався на дерево і там, між крилатими гілками, потай від усього світу, писав свої вірші. Для мене це було таємничою грою. З чим? З небом? З далечиною? З Богом? З долею? Все це лежить в темних коридорах моєї пам'яті...

У Мурованокуріловецькому інтернаті вікна наших спалень виходили в старовинний парк Потоцького з панським маєтком у стилі пізнього класицизму. Негласним наглядачем цього парку був божевільний чоловік, якого поблажливо називали Льовою. При в'їзді у парк для нього навіть збудували невеличку будку-сторожку. Поруч стояла паркова каплиця, яку з приходом комуністів перетворили на пекарню. Божевільний Льова наглядав за парком і... писав комічно-серйозні вірші «з мораллю» («*Парочка, пара, пожалуй, резвись// тільки плохого ты берегись*»). Ми часто приходили до нього: покепкувати, а іноді всерйоз розговорити його; всі інтернатські діти любили цього бідолашного чоловіка. Коли йому сказали, що я теж пишу вірші, він уважно подивився на мене, зайшов у свою будку і, через деякий час, виніс мені потерту книжечку в сірувато-блакитній палітурці. То була російська поезія вісімнадцятого сторіччя, хрестоматія російської поезії допушкінського періоду. Свою першу подаровану кнгу поезії я прийняв з рук божевільного...

Подумки я постійно повертаюсь в той час, намагаючись збагнути несповідимі шляхи і повороти своєї долі.

Чому саме божевільний сторож Льова пробудив у мені інтерес до неklasичної поезії? Після його дарунку я почав цікавитися Гельдерліном і Новалісом, а також поезією, що розвивалася поза руслом традиції.

На час, що про нього йде мова, припадають мої перші кінематографічні відкриття. Першим з ряду таких одкровеннь-епіфаній був фільм «Шлях на арену», знятий режисерським дуєтом Генріха Малаяна та Левона Ісаакяна. Головну роль у фільмі виконує Енґібаров, що раніше знімався в «Камінному хресті» Леоніда Осики. В «Тінях забутих предків» він виконав роль німого, що мовою тіла переповідає історію Христа. «Шлях на арену» вразив мене тим, що у ньому йшлося про печальну долю циркового клоуна. Чомусь це резонувало з моїм самовідчуттям, самобаченням. Пізніше, в театральному, одна близька подруга жартома охрестила мене українським Чарлі Чапліном.

Несподівані переживання мені приніс фільм Баталова «Шинель» з Роланом Биковим у головній ролі. Я відчував дуже глибоку емоційну емпатію до головного героя цього фільму. Фраза «Навіщо ви мене ображаєте?» дуже довго скалкою стирчала у моїй душі. Трагічний ресентимент для мене був завжди ближчим, ніж горде прагнення сатисфакції.

У чотирнадцять років прийшло сповіщення про те, що помер батько. Не пам'ятаю, щоб я відчував якийсь жаль. Було відчуття, що я опинився у розрідженому просторі. Вечоріло, стояла тоскна, меланхолійна погода. Я позичив у товариша велосипед і став гасати на ньому по дорозі край поля. То був неусвідомлений відрух скорботи, почуття, що нуртували у мені, оформлювались в рух, інерцію смутку. Вперше у моєму житті впритул відбулося явлення смерті рідної людини.

Є ще один пронизливий спогад з дитинства. В батьковому селі ми з сусідськими хлопчиками випасали коней. Мої старші товариші посадили мене на білого скаженуватого коня, без сідла і віжок. Сутеніло, ми поверталися з пасовиська. Раптом котрийсь із моїх приятелів позаду, хльоснув коня — і той несподівано зір-

вався з місця. Дорогою він пішов учвал і почав ставати дибки. У мене була тільки одна думка: що буде, якщо я попаду під ці страшні копита? Це відчуття сидить у мені з шести років. Завжди можливе щось непередбачуване, катастрофічне.

На щастя, тією ж дорогою йшов якийсь дядько. Побачивши насмерть перелякане дитя, що вчепилося в шию здибленого коня, він якимось чином схопив його за гриву і зсадив мене.

Штурм столиці

Борис Семенович Моргуліс, учитель математики, був справедливо вимогливим, але людяним, дотепним педагогом, його любив увесь клас. Після закінчення інтернату ми з ним ще не раз зустрічались і листувались, аж поки його не стало. Він вважав, що я повинен піти математичною стежею. Іншої думки був блискучий викладач літератури, Іван Петрович Пополов, який свого часу зарядив мене інтересом до молоді української літератури. Саме він подарував мені збірку «Земне тяжіння» Симоненка, яку я знав майже напам'ять і навіть зараз уривками можу цитувати її. Не буде перебільшенням сказати, що свого часу Василь Симоненко став вербальним паспортом нашого покоління.

Інтернат я закінчив із золотою медаллю. Настав час обирати між математикою і літературою. Я був математичним протуберанцем, мої відкриття відбувались тектонічними вихлюпами, але реальних, фундаментальних знань гостро бракувало. Зваживши свої шанси, я вирішив вступати на факультет журналістики і рушив до столиці.

За вікном 1967 рік — річниця революції. На вступному іспиті треба було написати твір про «образ революції в українській літературі». Я ретельно готувався, в моєму запасі була тьма цитат. Твір я вирішив писати римовано, як поему. Я придумав віршовий хід, що дозволяв вкласти всі цитати різних віршових розмірів в одну поетичну структуру.

Екзаменаторка вирішила, що жанр обрано неправильно; я отримав трійку. Я вирішив не здаватися. Через адресний стіл я знайшов адресу Павла Максимовича Федьченка, філолога й мовознавця, що працював у приймальній комісії. Той виявився дуже теплою і чуйною людиною, схожою — не зовні, а за характером — на Максима Рильського. Він знайшов мою роботу, вдумливо прочитав її й сказав іти складати наступний — усний — іспит. У мене з'явилася слабка надія.

Усний іспит я склав блискуче. Екзаменаторка навіть спитала, чому в мене така низька оцінка за письмову роботу. Я відповів, що комісія не оцінила мого авторського підходу. Вона густо почервоніла, бо, як потім виявилось, саме вона перевіряла мій твір. Я знову прийшов до Федьченка. На місці трійки вже стояла п'ятірка. Федьченко сказав, що мені, через брак досвіду, рано йти в журналістику. Натомість він як декан філфаку готовий зарахувати мене на філологічний факультет. На роздуми мені давалося два дні. Так я потрапив на філфак.

Декан філфаку Федьченко — патронаж якого допоміг мені вступити до університету — був золотою людиною. Одного разу він запросив мене на чаювання до себе додому і, погортавши зошит з моїми віршами, здивувався моїм ідіомам. Я написав «Поему про П'ятінку» — цифру п'ять. Я вибрав усе зі світової історії — від арабської п'ятірки аж до китайської пентатоніки. Все писалося «під модернізм», штучно-філологічно. У поемі траплялися вислови на кшталт «негр музикою засутенів». Після Федьченка деканом філфаку назначили лютого комуніста Білоштана. Щоб виразити свою зневагу до нього, студенти обвели контур його офіційного портрета чорними лініями, а Федьченка — в знак пошани — квітковим орнаментом.

У радянські часи була особлива традиція — студентів першого курсу на кілька місяців везли в колгосп. Ми потрапили на бурякове поле в селі Піски Житомирської області. Тут я почав ретельніше придивлятися до своїх колег. Раніше ми бачились похапцем на

вступних іспитах і підготовчих курсах. Я прислухався до розмов. Кияни та міські студенти форсили одне перед одним прочитаною літературою: у фаворі тоді були латиноамериканські письменники.

У вересні 1967 року по радіо передали звістку про те, що не стало Тичини. Ця вість вразила мене, мов стріла. В сільському клубі я взяв трубу. Пізно ввечері, під густими поліськими зорями, я символічно зіграв на ній похоронний марш класикові, що так багато важив для мене. Тихцем зійшлася половина села. Моїм колегам-філологам це надзвичайно сподобалося: у моєму трубному марші під зорями вони побачили щось екстравагантно-поетичне, глибинно-щире.

У Пісках я познайомився зі своїм добрим янголом Богданом Жолдаком. У Жолдака статура атланта і широкі, мов у атлета на картині Пікассо, плечі. Зараз він — барокова постать української літератури, міфотворець і містифікатор, автор напівдокументальної прози про АТО. Вперше я побачив Богдана, коли той в полі сидів на ящику і чистив буряки. Я був вправним акробатом і вирішив відрекомендуватися у екстравагантний спосіб: обійти його зі спини, розбігтися, перестрибнути через його голову і, опинившись перед ним, театральньо вклонитися. Я розбігся, стрибнув, перекутився але... не розрахував траєкторії; моя голова усією масою мого тіла згори бахнула по його черепі. Моє піке було абсолютно несподіваним. На щастя, у Жолдака був боксерський досвід. Щойно я приземлився і розвернувся, як побачив, що він з перекошеним від люті обличчям підводиться і біжить на мене з лайкою та ножем. Я кинувся навтьоки. Тоді мені вслід полетіли буряки.

Вже ввечері я вибачився за невдале сальто, і ми здружился. Богдан Жолдак народився 13 лютого — в день, коли помер Ейзенштейн. Він сприймав це як знак долі і вважав, що від Ейзенштейна йому таємним чином щось передалося. Він знімав аматорські фільми, саме він зарядив мене інтересом до кіно.

Жолдак для мене втілював щось ейзенштейнівське, універсальне. Богдан чудово знав математику й фізику,

був відмінним малювальником, тай узагалі — людиною-енциклопедистом. Ейзенштейн був нашим спільним кумиром, і наші студентські роки пройшли під знаком його творчого методу. Пізніше поряд із ним став Довженко.

Одного разу Борис Небієридзе — режисер і друг Жолдака — допоміг нам дістати квитки на допрем'єрний показ «Андрія Рубльова» Тарковського. Кінозал був розташований на території Києво-Печерської лаври, як і весь кінофакультет. Грандіозна кінокартина Тарковського стала найбільшим кінематографічним потрясінням за перші двадцять років мого життя.

Іншим потрясінням був фільм Лариси Шепітько «Сходження», в якому є вишукана кінематографічна алюзія на історію Христа. Я вважаю, це найкраща її картина. Саме після її перегляду я прочитав усі чотири Євангелія.

60–70-ті роки були поетичною добою. Наші університетські роки добре описані у двотомнику Василя Овсієнка під назвою «Світло людей». На слуху був Драч, Вінграновський, Коротич, Ліна Костенко. Розмови про поезію часто ставали гострими, радикальними. Єдиним безумовним кумиром нашого покоління був Василь Симоненко. Зі мною на курсі навчалася блискуча поетеса Галина Паламарчук. У неї був дуже симптоматичний для нашого покоління вірш. Там лірична героїня чекала на приход коханого, лицаря. Обов'язково вимогою до кандидатури на роль цього ідеального принца була... любов до Симоненка.

Яскравим відкриттям для мене стала поезія Миколи Воробйова, на яку я вперше натрапив у молодіжному альманасі «Вітрила». Його верліброві поезії були побудовані, з одного боку, на народній загадці, з другого — на японській поетичній традиції. Ми слабо знали на японській поезії, але образність народної загадки була нам близька і зрозуміла: *«Скрипнув стіл, скрикнув стіл, як качка, скрикнула качка і полетіла, підійшов учитель до парти, а Івасика нема»*. Абсолютно геніальний поет. Воробйов вчився на філософському факультеті.

теті і товаришував з моїм однокурсником Миколою Рачуком.

Одного разу республіканська газета, редактором відділу поезії якої був Лесь Герасименко, на цілий розворот надрукувала мої вірші. Мої однокурсники, звичайно, почали кепкувати з моєї слави. Знайшовши зошит з моїми поезіями, вони намалювали мій портрет, знущально обвивши моє чоло лавровими гілками.

В університеті від старших студентів ми дізналися, що всі гуманітарні факультети перебувають під ковпаком КДБ. Не можна було відкрито говорити різких речей. Міліцейські «воронки» забирали усіх, хто 22 травня зважувався прийти під пам'ятник Шевченку. Миколу Рачука і Миколу Воробйова, що були присутні на акції 22 травня, навіть вигнали з університету.

Мене почали «обробляти» через три місяці після вступу. Одного разу попросили зайти в відділ кадрів. Там сидів чоловік у сірому костюмі. Ані його обличчя, ані постави я досі не можу згадати. Він сказав, що кляті західняки й націоналісти з Канади готують провокації і я повинен бути особливо обачним. Через два тижні мене викликали знову. Зустріч була призначена на стадіоні «Динамо». Жовтень. Погожий сонячний день. Трибуни пустують. Однак на мене чекали: КДБіст у плащі, з рукописами. В них вірші Кордуна, Рубана, Воробйова. Сказав, що ці поезії ходять університетом разом із «провокаційними» листівками. Розповсюджують їх, буцімто, засланці із Канади — українські буржуазні націоналісти. «Якщо щось таке потрапить до ваших рук — покажіть нам».

Третя зустріч з КДБ була вже прямим вербуванням. Наближалися свята. Мені запропонували ексклюзивні місця в оперному театрі, спокушали грошима. Сказали, що не зайве було б купити нові черевики. Пішов прямий підкуп.

Я поїхав у школу до Пополова. Розповів йому, як мене тягають по КДБ. Сказав, що не знаю, як мені бути. Пополов уважно вислухав мене і — як людина з колосальним досвідом — порадив рішуче, ні за яких

обставин не йти на співпрацю. Під час війни він був поранений, побував в оточенні і концтаборі. В сорок років повністю посивів. Після полону не міг знайти хорошу роботу, не мав можливості видатись. Знімав аматорські фільми. На сторіччя Леонтовича замовив мені сценарій фільму про цього композитора. Любив мене, як рідного сина.

Коли мене викликали вчетверте, я прямо сказав «Я вважаю вашу професію нелюдською і знаю, ким ви мене хочете зробити, і я ним не буду. Я не ворог радянської влади, але стукачем не стану». КДБіст уважно подивився на мене і сказав, що зі мною явно хтось попрацював.

Тоді почалися дивні ускладнення. Декан Білоштан лютував. Мені стали ставити трійки. Потім я закохався — і було вже не до навчання. Є хіба що один яскравий спогад з тих років. У березні 1968 року в кабінет шевченкознавства прийшов Драч зі свіжою версткою своєї знаменитої книги «Балади буднів». Ця збірка стала для мене — як і для всього мого покоління — справжнім одкровенням. Вона змусила мене наново вчитатися в Уїтмена. Другим одкровенням були вірші Антонича, введені в поетичний обіг завдяки Дмитру Павличку.

Перед зимою закінчилася моя вакханалія зі спецслужбами. Коли стало ясно, що підкуп не пройде, мене кілька разів намагались притиснути через військову кафедру. У керівництва виникло «серйозне» питання, чому я не голю вуса. Я виправдовувався тим, що це фамільна традиція: батько й дід теж носили вуса. Звичайно, брехав — ні батько, ні дід вуса не носили, носив я — це було питанням честі.

Офіційною причиною того, що я кинув університет, був конфлікт з військовою кафедрою через вуса. Це підтримувало мій «героїчний образ». Насправді я пішов з університету через неосвячене взаємність кохання.

«Тричі мені являлася любов»

На початку третього курсу до нас прийшла дівчина, у яку я відчайдушно і фатально закохався. Звали її Євгенією. Вона танцювала в балеті, захоплювалось малярством, дозвілля проводила у вишуканому товаристві київських художників. Як зараз пам'ятаю її на сцені — в образі Чорного лебедя. Це був перший переворот у моєму житті. Мені 21 рік, я закоханий у балерину Євгенію, все інше втратило сенс...

У розпал закоханості я дізнався, що вона виходить заміж... Одна її подруга навіть сказала, що я є в списку запрошених на весілля. Це стало для мене трагедією, життєвою травмою: небо луснуло. В один осінній день, я розвернувся і пішов з філфаку, — як потім виявилось — назавжди.

Зеленій юності хотілось патетично постраждати. На дворі стояла пізня осінь. Я поїхав з Києва і пішов у ліс в околицях Боярки. Там придивився галявину, на якій вирішив провести ніч. Ввечері я ще навіть сховався на останній сеанс кіно.

Вночі, у військовому пальті з високим коміром, я, повернувшись спиною до світу і всіх його суєт, заглибився в ліс. Над Києвом навис пізній, морозняний листопад. Я болісно обпікся життєвим досвідом і мені хотілося провести ніч під морозняними зорями, подалі від людей. Моє усамітнення було оповите романтичним флером. Я розпалив вогнище з назбираного хмизу. Пломєні метнулись вгору, але вже невдовзі їх затулив їдкий дим від опалого листя. Мене зачарував султан диму, що, наче колос, вперся в небеса. Сизий дим піднімався, галявина таємничо зсувалася, мене переповнювали фаталістські, космічні почуття. Раптом почався густий снігопад. Дві стихії — дим і крижана завірюха — сплелись у палкому любовному акті, як несправджена візія нашого кохання. Я стояв — самотній, залишений, один проти всього світу.

Насувалася зима, і в Києві й околицях стало морозно. Через кілька днів я — змучений і розбитий — поїхав додому...

Всередині лютого я знову опинився в рідному селі, мов Рембо в Шарлевелі. Мати була приголомшена звісткою про те, що я залишив університет. Я був єдиною людиною з села, що за її пам'яті вступила до вишу. Нещасливе кохання перевернуло мене. Я ніби отупів, схибився, увійшов у стан внутрішнього заціпеніння, анабіозу. Взимку в селі робити практично нічого, я займався тільки тим, що колов дрова і читав. Знаковими були три книги: поезія Ігоря-Богдана Антонича, «Брати Карамазови» Достоевського і «Страждання молодого Вертера» Гете. Мати помітила, що внутрішньо мені дуже зле і ставилась до мене обережно, делікатно. Я настільки абстрагувався і самозаглибився, що майже втратив фізичне відчуття часу і — як не парадоксально — свого тіла. Мене повністю поглинули туга і апатія.

Одного морозняного ранку я вийшов нарубати дров. Дрова були акацієві, поряд з ними лежало багато колочок. «Брати Карамазови» вже були прочитані. При дровітні я послизнувся на льоду і сідницями впав на страшенно гострі акацієві колючки. Цей «пророчо-доленосний» штрик був настільки болючим, що раптом повернув мені відчуття часу, історії, сенсу життя. Я відчув, що є живою людиною.

Через деякий час я повернувся до Києва і став жити на квартирі у Богдана Жолдака — з ним і його мамою Євою Нарубиною. Єва Устимівна була видатною поетесою, яка один час ішла в одному ряду з Малишком. На війну пішла медсестрою. Розлучення і сімейні клопоти змусили її залишити літературну стежу. Це була одна з найдивовижніших жінок, яких я знав у своєму житті. Жили ми в одній кімнаті. Єва Устимівна спала на дивані, Богдан на канапі, а я — на розкладачці.

Богдан записав мене майже у всі київські бібліотеки, куди ходив сам. У той період я посилено займався самоосвітою. Від Богдана я заразився кінематографом. Саме Богдан Жолдак подарував мені том Ейзенштейна,

теоретичні праці якого визначальним чином вплинули на моє творче становлення в кіно.

Саме у цей період я прийняв тверде рішення стати режисером. Я блискуче склав іспити і був зарахований на курс до Левчука. Однак у день, коли вивісили списки, не знайшов там свого імені. Це мене приголомшило. Більше двох тижнів я домагався хоч якоїсь відповіді від приймальної комісії. Мене уникали, відводили погляд, говорили щось туманне і плутане. Зрештою голова приймальної комісії не втерпів і сказав: «ви вступили, але є інстанції, які не підлягають ніяким іншим інстанціям...». Мова, звичайно, йшла про КДБ...

Глибоко розчарувавшись, я попри все, не втратив надії. Добиватися правди я поїхав до Москви у редакцію славнозвісної «Комсомольської правди». З історії я знав про прецедент, коли ця газета — перевівши справу на публічний рівень, — захистила одного хлопця, який написав розгромну статтю на фільм одного відомого режисера і був випертий з Київського театрального інституту. За вікном були застійні брежнєвські часи і в редакції — звичайно, не офіційно, а в кулуарах, сказали, що допомогти нічим не можуть...

До Києва я повернувся розчавленим, але нескореним. У мені визріло тверде внутрішнє переконання вступати до ВДІКУ. Щоб поїхати до Москви, треба було заробити чималі гроші. Тому я пішов працювати піонер-вожатим. У ВДІК я вступав на курс до Герасимова — і провалився. У день вступної співбесіди богемні столичні вступники запросили мене на чарку білого вина. Запрошення було начебто дружнє, але насправді розраховане на те, щоб завалити молодого конкурента-провінціала...

Після мого фіаско на вступі до ВДІКу Богдан Жолдак — цей стокілограмовий добрий ангел — влаштував мене монтувальником декорацій в театр російської драми. Про цей епізод мого життя найкраще розповість він сам. Тим часом мені виповнилось 23 роки, і визріла критична необхідність кудись приткнутися. Щоб завершити освіту, я вступив на четвертий курс Вінницького

педагогічного інституту. Спочатку на мене дивилися як на дивака, згодом — полюбили.

Після закінчення інституту я, як сумлінний народовець, поїхав вчителювати у глуху провінцію. Під час своєї вчительської практики на муровано-куриловеччині я вславився тим, що організував танцювальний ансамбль, який завоював нагороди районного рівня. Професійні хореографи з області були шоковані злиттям жанрів і стилів у моїх еkleктичних танцювальних композиціях. Нічого дивного в цьому не було — я сам був вийовничим аматором.

Повернувшись до Києва, я нарешті вступив на режисерський факультет до Денисенка. Однак дуже скоро почалися негаразди на ідеологічному ґрунті. На третьому курсі кінофакультету я зняв фільм під поетичною назвою «Вітер з-під сонця». У одній зі сцен цього фільму мати дає своєму сину іконку Богоматері. Цей кадр Денисенко чомусь сприйняв за відверту провокацію у свою сторону. Він влаштував великий скандал. Вчоргове — вже вчетверте за час мого перебування на кінофакультеті — на порядок денний поставили питання про моє виключення.

На третьому курсі я шалено закохався в актрису Любов Куб'юк. Сумлінно ходив на всі її спектаклі. Через це на випускному курсі практично закинув навчання. Коли я дізнався, що вона виходить заміж за Хостікоєва, то — вже вдруге за своє життя — кинув університет.

Я був на п'ятому курсі і вже успішно склав держіспити. Мені — єдиному серед усіх випускників — дали можливість зняти свою дипломну роботу на кіностудії Довженка. Планувався фільм за оповіданням Григора Тютюнника «Грамотний». Готуючись до зйомок, я вирішив познайомитись з автором цієї новели і в деталях обговорити її екранізацію. Прийшовши до Спілки письменників, я...застав його домовину: напередодні Тютюнник повісився.

Я став штатним працівником на студії Довженка. Мене як асистента режисера запросили працювати на знімальний майданчик до Станіслава Клименка. Його

мати навіть прописала мене у себе вдома, прописка давала мені право працювати в Києві. Клименко відчував певний комплекс провини переді мною. Свого часу ми разом вступали на кінофакультет — і він вступив, а я ні. В одному з фільмів, де я працював, — «Колесо історії», знімалася Люба Куб'юк.

Певний час ми знімали сцени на локаціях в Миргороді. Потім я повернувся в Київ, де мені знову не було де жити. Зрештою мені довелося оселитися в призначених на знесення нетрищах Подолу, де в одній з халупок мешкав мій друг Микола Федюк, якому теж не було де жити. В халупці не було практично нічого з меблів і начиння, але все ще подавали газ. Це давало надію на зимівлю у відносному теплі. Хлопці з гуртожитку принесли нам старенькі матраци. Ми спали на них, вкриваючись пальтами, як двоє зубожілих німецьких романтиків...

Великий дебют

Свого часу мене надзвичайно вразила знаменита павличківська «Молитва». «*Отче наш, Тарасе всемогутній, що створив нас іменем своїм...*». Ці рядки стали одним зі знаменників нашого покоління. Також мене глибоко вразила павличкова передмова до збірки поезій Антонича під назвою «Незнищенність матерії».

Я вирішив надіслати знаному метрові добірку з 20 своїх віршів. Якщо він їх оцінить, — подумав я, — буду писати далі, намагатимусь пробитися, якщо ні — то й жити не варто. До цього в мене вже були спроби самогубства через нещасну закоханість до Люби. Зайве казати, що то була гра. Треба було переживати щось величне, античне. А все величне у нашому житті так чи інакше пов'язане зі смертю. У той період я переживав глибоку кризу: не було житла, кохання, можливості знімати кіно. Внутрішньо я став відчувати, що виліплений не з тієї матерії, що я не кінорежисер. Моє життя ніби зайшло в глухий кут.

Я пішов на головпошту і надіслав свої вірші Пав-

личку, адресу якого знайшов в довіднику. Дуже швидко — минуло менше двох тижнів — отримав листа у відповідь. У листі йшлося про таке: «Ви, Станіславе, вироблений поет. Дивовижно, де ви пропадали до цього часу. Вам треба йти до видавництва — негайно друкуватися». Відповідь літературного патріарха мене окрилила. Я написав Павличкові другого листа, в якому розкрив деякі факти своєї біографії: зокрема, я розповів про те, що навчався у Денисенка, з яким Павличко працював над фільмом «Сон». Далі я написав, що у видавництві «Радянський письменник» вже другий рік лежить мій рукопис. По певному часі я дізнався, що Павличко прочитав його — і порекомендував видавати негайно, позапланово. Свого часу він схожим чином благословив у літературний світ Івана Малковича. Павличко навіть написав внутрішню рецензію на мою збірку. Ця рецензія була нещодавно видана у павличковій книзі «Голоси мого життя». Коли я читав її тепер — я плакав.

Павличко розділив мою добірку на громадянську і любовну лірику. Розділ любовної лірики — «Метелик понад іменем твоїм» він запропонував видати окремо.

Моя книжка вже вийшла великим накладом, а я навіть не знав про це. Влітку моя сестра несподівано отримала листа від Наталки Поклад — відомої поетеси і публіцистки. У листі йшлося про шок від поетичної новизни «Рушника землі».

Як потім з'ясувалось, книжка побачила світ у вересні 1984-го. Коли я натрапив на неї у книгарні, зі мною відбувся внутрішній переворот. З найближчими друзями ми скромно відсвяткували цю подію. А на наступний день зі мною стався нервовий зрив — шалена тахікардія. Нервовий вихлюп був першим із серії подібних нападів. Мені якраз виповнилося 33 роки. Я вирішив, що ці напади — ознака близької кончини і я увійду у поетичне безсмертя молодим, як Лермонтов, Рембо чи Шеллі...

Одного разу пізно ввечері — а мешкав я тоді у халупці на Подолі — зі мною стався черговий нервовий

напад. Я з останніх сил накинув пальто і кинувся до дверей. Правда перед тим не забув покласти в кишеню примірник своєї свіжовіддрукованої книжки. Подумав: якщо упаду замертво — цю книгу знайдуть у моїй кишені і дізнаються, що перед ними лежить не абихто, а поет. Я йшов по трамвайній колії, сподіваючись на те, що в разі наглої смерті — мене підберуть.

Так я добрів до лікарні. Чергова медсестра виміряла мені тиск. Сказала: «у вас все добре, ви здоровий, як бик». Я розчулився і підписав їй книжку, що лежала у моїй кишені. Згодом напади припинились.

Знаючи про моє скрутне становище, мої друзі вирішили знайти для мене житло. Зробили вони це у дещо екстравагантний спосіб. Казимира Підгірна — дружина мого оператора — знала одного маститого психіатра з Тернополя. Остання по блату поселила мене у палаті тернопільської психлікарні, та ще й у відділі для істериків. На початках мені велося непогано. Широка, світла кімната. Багато повітря. Після нетрищ на Подолі вона видавалася палацом. Здавалося б — є всі умови для творчості. Правда — вікна заграбовані.

На лікарняному ліжку я багато писав. Записував розповіді моїх товаришів-пацієнтів. Свої записники залишав біля узголів'я. Через деякий час мене стали сторонитися. Пройшла чутка, що я — підсланий стукач, який все за всіма записує. З'явилася атмосфера настоженості, недовіри.

В цій рекреаційній зоні мене охопила смертельна нудьга. Я вирішив оздоровлюватися самотужки: босоніж бігав навколо лікарняного корпусу, обливався холодною водою. Одного разу під час ранкової пробіжки, я натрапив на величезний напис Акме на бруківці.

Зрештою я повернувся до Києва. Мені запропонували роботу у фільмі В.Криштофовича «Два гусари», де я виступив асистентом режисера. Пізніше останній рекомендував мене на посаду викладача в театральний інститут Карпенка-Карого. Саме Криштофович представив мене Балаяну. Так я опинився на знімальному майданчику стрічки «Леді Макбет мценського повіту».

Через сім років мені запропонували все-таки закінчити університет, що я й зробив. Свій випускний твір «Грамотний» за Григором Тютюнником я зняв не у 1980 році, а на сім років пізніше від запланованої дати. Картина була створена на базі кіностудії Довженка. Головну роль у ній виконав Богдан Бенюк. Юрій Іллєнко назвав мою кінороботу «великою картиною» і написав на неї блискучий відгук. Згодом він навіть запросив мене в своє об'єднання «Земля» на студії Довженка. Правда, я віддав перевагу об'єднанню «Талісман», очолити яке мені запропонував Роман Балаян. Фільм «Грамотний» завоював спеціальний приз журі на кінофестивалі «Молодість» — і мене було запрошено на нараду молодих кінематографістів у Москві. Там я виступив з блискучою доповіддю проти соцреалізму, яку зустріли тривалою овацією. Цю доповідь — у вигляді статті під назвою «Внутреннее слово» було надруковано в щомісячнику СКУ.

У Москві я мав щастя бути особисто присутнім на лекціях Мераба Мамардашвілі. Це стало одним із поворотних моментів мого життя, частиною моєї глибинної внутрішньої «перебудови».

«Просвітлої дороги свічка чорна»

У 1987–89 роках почались соціальні процеси, що оприявнили чимало замовчуваних сторінок української історії: Розстріляне Відродження, русифікацію, імперський колоніалізм тощо. Я щойно очолив кінематографічне об'єднання «Талісман», мені нарешті дали гуртожиток. Минув один рік з моменту Чорнобильської катастрофи, і практично все моє творче буття перетекло у публіцистичний вимір. Мою книжку вважали свіжим словом у всій українській поезії. Я був у фаворі.

Саме у цей період ми разом з друзями зі Львова, Одеси й Києва — вирішили створити українську національну кіностудію. Вся виробнича ланка цієї кіностудії — від гримерів і до проявників — за задумом повинна була бути українською. Студія мала працювати

винятково на матеріалі національної історії й створювати автентично український продукт. Так розпочалася історія «Галичини-фільму». Ми створили ініціативну групу, засідання якої найчастіше відбувалися в кабінеті Федора Миколайовича Стригуна, керівника театру ім. Марії Заньковецької, видатного актора й режисера. З ним ми свого часу співпрацювали на знімальному майданчику в Клименка, де, до речі, відбулося моє перше знайомство з Богданом Ступкою. Цілий рік тривав збір коштів. Для цієї мети ми організували серію концертів за участю найвідоміших українських гуртів, виконавців, бардів. Зібрані кошти було закладено в фонд дамент майбутньої студії.

Бурхливі політичні процеси сприяли публікації раніше замовчуваних матеріалів про Василя Стуса. Саме в цей період з'явилася ідея документальної кінокартини про Василя Стуса, яка мала бути відзнятою на базі новоствореної кіностудії «Галичина-фільм». Оскільки серед ініціативної групи я був єдиним поетом з режисерською освітою, знімати запропонували саме мені.

У цей період я познайомився з Дмитром Стусом. До справи долучилися Українська Гельсинська група і Народний Рух. Саме вони добилися права на перепоховання. За порадою Софії Майданської я запросив на посаду директора фільму Володимира Шовкошитного. У вересні ми зняли кучинський табір для політв'язнів. КДБ всіляко перешкоджало здійснити акт перепоховання. Територію закривали на карантин. Розповсюджувались чутки про міфічну «сибірську виразку». Нам навіть відверто погрожували. Тільки у листопаді, коли впала берлінська стіна і політична ситуація в СРСР і світі кардинально змінилася, нам вдалося здійснити акт ексгумації і перепоховання національного генія. Це сталося 18 листопада. Найдокладніше непрості перипетії фільмування і перепоховання змальовуються у двотомнику «Нецензурний Стус» та в двотомнику Василя Овсієнка «Світло людей».

Свого часу у певних колах київської інтелігенції — зокрема сім'ї Стусів — існувала традиція щоліта сплав-

лятися на байдарках. Я вирішив відзняти це «байдарочне літо», ще й тому, що воно було унікальною можливістю поспілкуватися з дружиною Василя Стуса Валетиною Попелюх. «Галичина-фільм» дала дозвіл на зйомки. Саме під час плавання були відзняті одні з найкращих кадрів кіно-епопеї. На локаціях я познайомився зі своєю майбутньою дружиною — Ольгою.

Перепоховання Стуса стало однією з найпомітніших громадських акцій того часу. За трьома трунами йшли десятки тисяч людей. У ті часи все моє поетичне єство перетекло у громадянський, публіцистичний вимір, я майже не жив лірично...

На зорі Незалежності започатковувалось нове, незалежне телебачення; мені пофортунило і я потрапив у штат студії «1+1», де на мої плечі лягла організація відділу професійного перекладу та переозвучення.

Студія почала працювати у вересні. На перших порах переозвучення одного фільму займало майже дві доби. Коли робота налагодилась — менше двох годин. Переклад поетичних текстів я брав винятково на себе.

Організована нами переозвучка без перебільшення стала несподіванкою для всієї України.

Ключовою тезою, якою я керувався у своїй роботі, була настанова про те, що ми повинні повторити російський досвід. Адже російська мова була літературизована ще наприкінці дев'ятнадцятого століття. Мова наших перекладів — вирішив я — буде органічно українською, літературизованою мовою, якою розмовляє інтелігенція. Ми привчимо людей до органічності цієї мови.

Шлях до втілення цієї настанови був непростим, і в багатьох сенсах триває дотепер. Емблематичною можна вважати позицію Романа Балаяна, який не сприйняв мого перекладу своєї картини «Райські птахи», що спершу називалася «Обранець». Він вважав літературизований переклад неприродним, не відчув у ньому розмовної автентичності, органіки.

За 12 років, що я працював на «1+1», студія переозвучила понад двадцять тисяч фільмів. Я особисто пе-

реозвучив близько семи тисяч. Пізніше я деякий час я працював редактором на телепрограмі «Я так думаю» з Анною Безулик. Саме там я познайомився з «дівчатками-вишеньками» Тетяною Шульгою та її подругою Іриною Томаш. Ми здружилися.

З кіностудії я пішов через розлучення з дружиною. Працювати в одному просторі для мене стало неможливим. За своєю природною натурою я стоїк, а тому цілковито присвятив себе викладацькій роботі в театральному інституті. Від розлучення важко страждали діти. Ось вірш, що його моя дочка Мар'яна написала в 10 років:

Батькові

1
*У неспокійні часи
 Дивляться в небо ліси.
 Силу повинні ми мати
 Труднощі всі подолати.
 Що допоможе нам в цьому:
 Силу здолать невідому?*

*Хоч незагоєні рани
 Крають могутні тирани,
 В людях пробуджують страх,
 Схований в лютих вітрах, —
 Є порятунок у світі!
 Є він в яскравому літі.
 Хоч він гарячий, мов кров,
 Зветься він просто — любов.*

2
*Любов — це біль, любов — це зрада.
 Любов — не мирная тирада.
 Любов — це ти, а біль — це я:
 На жаль, розлучена сім'я.*

У цей період зі мною відбулися непомітні для інших, але визначальні зміни, переворот у моїй поетичній мові. Свого часу подібний переворот Некрасов, без якого, до речі, не можливо уявити Блока, зробив в російській поезії. Якийсь час він писав у стилі Пушкіна — класично й легко, а потім зрозумів, що настали інші часи й нову реальність треба передавати іншою

ритмікою, поетичними засобами.

Щось схоже відбулося зі мною. Змінилася мова, «публіцистичність» 80–90 років пішла на спад; відбулася метаморфоза в бік глибинно-молитовного переосмислення дійсності, сповідальності, медитації, сугестивної ліричності...

Втретє — у всій повноті зрілого переживання — мені явилася любов. Першим моїм коханням була Євгенія — з грецької «гарно вроджена». Історія моєї любові до неї символізувала зачин, сьйливий початок творчого шляху. Другу кохану звали Любов'ю, а любов — це серцевина і розквіт життя. Ім'я моєї третьої — і, мабуть, останньої — любові в перекладі з грецької означає «мир і спокій». Це недвозначна алюзія смерті...

Револуція Гідності

Незадовго до Майдану під впливом Книги Йова я написав цикл віршів під назвою «Бездні». Мене вразив розділ, у якому Бог запитує Йова про те, чи той знає про безодню, де — у неспинному акті творення — народжується вітер. Цей поетичний образ заворожив мене. Бездня тут — не безплідна прірва, не провалля дантового пекла, а символ благодаті, незбагненого Промислу. Недаремно, в одному з віршів «Чеського зошита» херувим завмирає перед «безоднею Бога». Зараз я пишу епічну поему «Йов», яка, можливо, стане моїм опус магнусом. Мотив виконання обов'язку і відступництва в якийсь момент життя постав переді мною у зблиску всіх можливих гуманітарних резонансів, як епіфанічне явлення.

1 грудня 2013 року я став мимовільним свідком жорстокого побиття людей на Майдані. Разом із друзями й іншими мітингувальниками ми знайшли прихисток в стінах Будинку письменників. Пам'ятаю, як на старовинну кахельну піч, яка ніби втілювала старорежимну розкіш дореволюційного Києва, повісили закривавлені бинти — знак нашого сплюндрованого варварами часу. Цей образ в моїй свідомості став символом похмурого,

світового торжества Хама, що його свого часу передрік Дмитро Мережковський.

Після цього драматичного інциденту я став ходити на Майдан регулярно. Він став для мене резонансним простором свободи духу, територією гідності. Коли я ходив Майданом, у мене з'явилося стійке почуття, що це не Київ, а Троя, захисники якої палять сторожові вогні. А з іншої сторони при своїх шатрах стоїть ахейське військо. Осягнення цих подій для мене було болюче амбівалентним: я бачив трагедію і з одного і з іншого боку, траур по обидва боки, як у гомерівській поемі.

Однією з центральних точок моєї творчості, є точка кристалізації зради і не зради. Єлена зрадила — Пенелопа ні. Ось вірш, що перегукується з відомими строфами Мандельштама:

*Безсоння. І гомер. І шатер ятері.
Троянські матері. І грецькі негерої.
Чому мені вночі це місто при Дніпрі
нагадує в ядрі лиху облогу Трої?*

*Прядуться килими. Шурхочуть кажани.
Не кораблі війни. Не епос про викраду.
Два образи в зерні — дві жінки — дві жони, —
дві пісні вікові про зраду і незраду.*

*Вітрила повні солі.
Ватага посполита.
Невже валюта волі —
лиш кров, за неї лита?
Щораз перешиває
старе нова загроза.
Як страшно оживає
життєва заморога.
Століття забредає
в наступне териконом.
І Фаустус ридає
над небожевим сконом.
З розбою до розбою,*

*вітчизно ветхо-юна,
чому понад тобою
кантата Леверкюна?
Чому нові халдеї
зневірюються в Сина?—
«De civitate Dei»
Святого Августина:
крізь паморозь тернову
матерія двигоче —
народжуючись знову,
з безодні Хам регоче.
І заморозом скуте
виламує шаради.
Жахливий жест покути —
відшикодування зради.*

*Безсоння. І Гомер. І шатер ятері.
І скорбні матері. І тридцять три століття.
Правибух ширить рух. І що зірки старі
при вороній дірі стійкого спопеліття?*

*Та не на горло, злово,
нові ряди шатрові.
Ціна свободи — слово.
Воно гірке від крові.
Та новозорна гронь
троянський п'є вогонь.*

18 січня я попрямував на Шевченківський вечір в Будинку кіно, але наштовхнувся на зачинений метрополітен — його зупинили. Повернувшись додому я увімкнув телевізор і побачив, що в цей момент діється на Майдані. Відчуття було таке, ніби в мене одночасно поцілили кількома стрілами. Я мовчки пішов до спальні, де перевдягнувся і рушив до дверей. Син кілька разів намагався спинити мене. Вже тоді в повітрі витали тривожні чутки про стрілянину. Незважаючи на вмовляння я переступив поріг і попрямував на Майдан.

Все своє життя я не вмів давати здачі, і не вважав

себе воїном. Але не бути на Майдані в ту доленосну мить я не міг, як чоловік і взагалі як людина. Майже всі транспортні артерії завмерли і йти довелося пішки. Я спокійно пройшов засніженими кварталами і дістався до мосту Патона. Мене вражала кількість молодих чоловіків, які йшли в бік лівого берега, а не навпаки — на правий, де в щільному охопленні «Беркута» задихався звитяжений, але нескорений Майдан. Дорога забрала у мене майже дві з половиною години. Тільки близько опівночі я — зі сторони Бесарабки — ступив на Хрещатик.

Коли я побачив охоплений полум'ям Майдан, то внутрішньо відчув, що перебуваю всередині гомерівського епосу, в охопленій полум'ям Трої. Бочки димували, шумо-світлові гранати час від часу осявали обшир судомними спалахами. Почали співати гімн... Незворотній механізм грецького трагосу між тим голосно цокав, мій фатум наближався до мене невблаганно, як маятник у Едгара Аллана По. Будинок профспілок вже охопило полум'я, а бронетранспортер, як це можна побачити на відеохроніці, тараном вривався в барикаду. У «пробоїні» завирували загони беркутівців. Майдан не здавався.

Раптом з-за моєї спини до передньої лінії оборони, як загін гоплітів, вибігли кількадесят майданівців — зі щитами і кийками. Я побачив, що вони почали відтісняти чорняків. Мене охопила ейфорія. Розмахуючи руками, я гукнув: «Чавіть їх, хлопці!». І тієї ж миті відчув пекучий удар у руку — і, через мить, — у ногу. Запаморочилося в голові. Я подумав, що в мене влучив осколок від гранати...

Перед ялинкою маячили кілька волонтерів-медиків. Мене нашвидкуруч перебинтували і попід руки повели у штаб в Київграді. Мене вразив драматичний діапазон тієї майданівської ночі. На передовій вже були перші загиблі, а біля Головоштампу люди спокійно пили каву і курили. Як під час катастрофи Титаніка: з пробоїн вирувала вода, а на верхніх палубах ще звучав вальс.

У штабі в Києвграді від лікаря я вперше почув страш-

не слово «вогнестріл». Швидка, яку негайно викликали, відвезла мене у 17 лікарню, у дворі якої вже чергувало чимало моїх студентів, які разом з афгацями захищали поранених від тодішньої міліції. Всі дуже здивувались, побачивши мене тут, серед поранених. В приймальні на мені майже одразу стали розрізати одяг. Пам'ятаю, як просив не різати светр, казав, що він єдиний у мене такий гарний...

«Сховатися від долі не судилось» — цей рядок я взяв епіграфом до одного з розділів «Чеського зошита». Дивовижно, але приблизно за рік до поранення у своєму зошиті любовної лірики, я написав таку строфу:

*Вигадана земля не захистить від кулі,
Сизе крило зозулі хибним числом стріля.*

Внутрішня утопія не захистить тебе від кулі, бо це завжди міраж...

Близько першої ночі я вже лежав на операційному столі в оточенні цілої бригади медиків. Оперував мене хірург Юрій Форосенко. У вену завели місцеву анестезію; спливла щонайменше година, перш ніж вдалося дістати три кулі. Четверту вийняли з руки в Чехії. П'ята протяла куртку і легко черкнула живіт.

Як я дізнався потім, за добу бригада лікарів з 17 лікарні вже прооперувала близько 170 людей. Після операції мене перевели в дитяче відділення — єдине місце, куди за законом не пускали міліцію. Пам'ятаю, на дитячому ліжечку спав один з хірургів, знеможений багатогодинними операціями... а в хірургічному відділенні тим часом тривала страшна всеношна...

Через годину в античній тозі простирадла мене перевезли додому, всі документи виписали нашвидкуруч. Мій син Ілля розмістив на моїй сторінці у фейсбуці інформацію про моє поранення — і вже на ранок на мій рахунок почали надходити кошти. Не тільки з України, але й з США, Великобританії й навіть російського Сибіру. Вся земна куля ніби здригнулася і почала мені допомагати.

З 20 лютого по 6 березня я перебував у себе вдома, де мене доглядали сестра, син, лікарка Світлана Чорноволенко та ряд небайдужих людей, зокрема Тетяна та її батьки — Борис і Ольга Шульги. З цими людьми ми здружилися на все життя. Алла Заманська подарувала мені свіжовіддрукований том Пауля Целана під редакцією Марка Білорусця. Тетяна Шульга — диктофон. Саме на нього я почав записувати перші рядки «Чеського зошита».

А потім сталася фантастична неймовірність, мене — разом з групою поранених майданівців — відправили на лікування в Чехію, де стараннями лікарів, після кількох надскладних операцій, мені вдалося зберегти працездатність обох рук. Цьому дуже посприяли Ольга Богомолець й Ольга Герасим'юк.

Чеські українці здійснювали просто-таки паломництво в наші палати. Спілкування з нами дозволяло їм ніби причаститися від соборного духу київського Майдану. Саме в цей момент у моєму житті з'явилася Зіна Гаврилюк — дивовижна людина, українка, обдарована художниця і меценат. Її шестирічна доня через свою маму передала мені зробленого власноруч паперового янгола. Цього янгола, я поклав біля свого узголів'я. Для мене він став якимось небесним охоронцем.

Зіна опікувалася усіма українськими пораненими. Зі статті Ольги Герасим'юк, вона дізналася, що я поет. Саме вона вирішила видати всі поетичні рядки, які я написав під час тих страшних і доленосних подій. Так з'явився «Чеський зошит».

«Чеський зошит»

Єдиною книжкою, яку я встиг прихопити з собою, рушаючи в Чехію, був «Доктор Фаустус» Томаса Манна. Цю книгу я досить недбало прочитав в університетські роки, коли літературу у нас викладав не хто інший, як сам Вадим Скуратівський. Перші рядки «Чеського зошита» почали формуватися під її впливом.

Фабула «Чеського зошита» зав'язана саме на книзі Манна. У 25 розділі «Доктора Фаустуса» розповідається про те, як геніальний композитор Леверкюн, щоб стати ще геніальнішим, продає душу дияволу. Подібно до цього ліричний герой книги зустрічається з новітнім сатанинством: продати душу чи не продати?

«Чеський зошит» почався саме як мікроісторія, пов'язана з візією Томаса Манна, а розрісся до епічного розмаху. Це не збірка поезій, а певна повість віршами, віршована fuga. Чимало її поліфонічних мотивів досі не дешифровані. В Чехії ми зустріли Великдень, і я збагнув, що Христове Воскресіння стане одним з кодів моєї книги. А вся Чехія — територією Чистилища. Мій друг Максим Стріха на той час якраз переклав «Пекло» Данте.

Певний ключ до книги я даю у «післявірші до книги», що його Максим Стріха опублікував в третій книзі перекладу Дантової «Божественної комедії»:

Се — повість віршами.

Насправді — біль крізь вірші.

Самопроходження крізь тихе пекло зради.

Моє Чистилище, де лінії довірчі —

в зворотнім сходженні тому, хто Бога ради.

В передстоянні —

точка збігу перспективи,

тому в сюжеті кожен вірш — не

випадковість.

І все, що мимоволі провістиве,

є тільки зріле каяття, сумління й совість.

І те, що корчиться —

проходить першим звуком,

важким чи лагідним, або попеременно.

Тут є спорудження, що стало акведуком:

жива вода чомусь не дасть пропасти тлінно.

Тому, можливо, обмине несхибний скрошит

Те зріння болісне, що склало «Чеський зошит».

В основу «Чеського зошита» лягли п'ять книг: Біблія, «Божественна комедія» Данте, «Доктор Живаго» Пастернака, «Три Літа» Шевченка і «Доктор Фаустус» Томаса Манна. Від Манна у книжці епічна історія відступництва і продажу душі. Це один із найпотужніших текстів західної цивілізації, у якому буржуа Леверкюн потрапляє в магічний хронотоп і на нотному тексті пише угоду з дияволом. Тема продажу душі — звивистими шляхами літературних алузій відсилає нас до Гете, а від Гете — до «Фауста» Крістофера Марло і — ще глибше — Фауста народної традиції, а також середньовічних міраклів, українського вертепу. Таким чином, цей прозорий ряд алузій наслідує принцип китайської шкатулки.

Шевченківські «Три літа», не прямо цитовані у книзі, символізують перехід від сентиментальної ранньої творчості до чогось більш жорсткого. «Не плачу, не сміюся, а вию совою», — ці слова з Шевченкової поеми окреслюють граничні екзистенціальні стани особистості перед лицем фатуму. Від Данте у книзі образ Чистилища.

Біблійна тема «Чеського зошита» — це історія зради всього народу, який вклонився тельцю в час, коли його пророк зійшов на Синайську гору за скрижалями Божественного одкровення. У біблійному тексті брат Мойсея Аарон, що спочатку був обраний рупором Бога, зраджує і провалюється під землю. Щось подібне відбувається з моєю поетикою: вона втрачає наспівну легкість і, разом з тим, набуває глибинних смислів, як і Мойсей, стає тяжковостою, але правдомовною. Подібна метаморфоза свого часу відбулася з перекладачем Святого Писання святим Ієронімом, який у хрестоматійному вірші Поля Клоделя без вагань жертвує «благозвучністю» заради «благодаті».

«Чеський зошит» — це не поетичний проект, а одкровення. Він писався і мною, і подіями на Майдані. Його видимий мотив — зрада, а менш явний — духов-

ний переступ. Ця книга — поза фальшивою скромністю — одна з найбільш симфонічних, внутрішньо єдиних книг у поезії останніх десятиліть.

Після чорнобильської катастрофи я написав вірш, у якому йшлося передовсім про внутрішнє відступництво й всезагальну вину поета:

*Ти, поете, який ти мугикав мотив?
Що ти людям писав? Чим за це заплатив?
Ти пишався, що слава до тебе гребе.
І тихенько втішався, що б'ють не тебе...*

Наша провина перед історією — це не просто абстрактне несення колективного хреста, як цього багатьом би хотілося. Це переживання особистої вини, за яку треба чинити власний акт каяття, — «теа сіпра». У резонансному просторі живого буття наш кожномоментний вибір має насправді вирішальне, доленосне значення...

СТАНІСЛАВ ЧЕРНІЛЕВСЬКИЙ СПІВУЧАСТЬ У ДИВИ

Режисерські нотатки

Філософія зустрічі

Я не вмю писати історій. Я так довго кружляю словом, ніби натоптую стежку, щоб підійти до дерева події, яка змінила моє життя 1995 року. Якось моя колега, приятелька, блискучий кінознавець і сценарист Людмила Лемешева, пишучи про покоління «шістдесятників», зауважила, що вони намагалися «пережити історичний процес як інтимний душевний досвід». Я ж намагаюся побачити і відчутти зворотнє: інтимний досвід серця як історичний процес. Чи, може, навіть більше, ніж історичний, бо крапля людської долі таки якось сувимірна з незорою світовою сферою. І мікроподії резонують з макростанами.

Є в матеріальному контексті стародавніх східних культур феномен Мер-Ка-Ба. В різних мовах він має схоже значення. Скажімо, в перекладі з єврейської Мер-Ка-Ба означає престол Бога і водночас колісницю, що перевозить людське одухотворене тіло з одного місця на інше. У Стародавньому Єгипті слово «Мер-Ка-Ба» склалося з трьох понять: «Мер» — особливе світлове поле, «Ка» — Дух і «Ба» — «тлумачення», певна інтерпретація дійсності (тобто, власне, режисура, якщо брати до уваги пластику, чи поезія, коли виходити зі Слова). Загалом — «світлове поле, що переносить дух і тіло з одного світу в інший». І, як на мене, обидва ці світи співприсутні; інший світ не десь чи там, не до чи після, а в цьому ж і довкола цього ж, якщо чуття і мисль вловили тонкі вібрації світлового поля-носія. Поезія тримається на метафорі в широкому сенсі. Поетичний образ — це і є блискавичне перенесення в часі та просторі з виміру у вимір. Але й наша буденна мова в первісності своїй метафорична — поетична, а не прозова! «До-

брий день» — уже троп: день мовби персоніфікується. «Здрастуй» (потурецьки «мерхаба!»), тобто «будь здоровий» (цілий) деякими етимологами зводиться до первісного значення «з доброго дерева» (з древа-здоров'я).

У кожному слові запаковано, як широке листя у дрібній бруньці, певний образ, конструктивну мікромоделю, з якої виціджується закон, — те, що видатний наш лінгвіст Олександр Потебня назвав «внутрішньою формою». Слово у чистому вигляді і є особливою — серцевинною — світловою структурою, світловим полем. Середовищем перенесень. Мостом між місцями. Метафорою. І історія в чистому вигляді — метафора. І свідомість. І совість. Усе це майже синоніми. Може, тому ще один видатний лінгвіст Роман Якобсон вважав повідомлення «мовленнєвою подією» («со-бытие» по-російському.) Є буття, що зустрічається з чимось іще. В цьогосвітньому бутті є ще якесь сповіщення з іншого світу. І потрібна зустріч. Взаємне додаткове бачення. Або побачення. Суприсутність різновимірних світів в одній цілісності, яка забезпечуються світлом. (Чи ж випадково в нашій мові «світ» і «світло» однокореневі? А в деяких мовах це взагалі тотожні слова?!)

Так от, моя точка, з якої все розкрутилося, — це слово, навіть не слово, а звук — вигук, а зараз, у споми-ні, що перестає бути спомином, — навіть графічний бублик: літера «О».

— О! Славко! — вигукнув Володя Оселедчик (тепер — Володимир Давидович Оселедчик, наш Генеральний!), виникаючи з-за коридорного повороту на другому поверсі Будинку кіно, за яким містилася кімнатка кіностудії «Контакт».

Отож — О! Все — в сув'язі! Кругленька, маленька літера на позначення звуку, що тепер в мені розрісся до гулкої опуклості галактики. «О! Славко! — вигукнув Володя Оселедчик, позначаючи цим вигуком доленосну для мене зустріч. — Ти мені й треба. Чи не міг би ти порадити когось із кваліфікованих філологів-редакторів?»

В цю мить серце моє гостро й тихо зойкнуло, випере-

джуючи події і все на світі і виказуючи глибоко потамоване сподівання. Воно жило, жевріло десь у найзахваніших капілярах, це потаємне сподівання. Сподівання на чудо.

Я вже тривалий час працював сторожем. Охороняв коробку якоїсь велетенської спортивної новобудови, покинутої напризволяще в перехідні часи. Вона й досі бовваніє такою ж, як і була, біля псячого майдану, трохи нижче від телецентру; з вікна 13 поверху я час від часу дивлюся на неї, роздумуючи про життя й про долю, і здається вона мені далекою-далекою і вже майже чужою. А тоді, 95-го року, була вона мені годувальницею, а сторожування — єдиним способом заробітку. Влаштувався я туди, як казали «по благу», за протекцією моїх добрих приятелів — мого однокурсника кінорежисера Володимира Крайнева та письменника (тепер автора багатьох суперпопулярних романів) Олега Приходька... Вони дістали щастя сторожувати цей об'єкт трохи раніше за мене. І хоч був я і одним із секретарів Співки кінематографістів, і керівником об'єднання на кіностудії імені О. Довженка, що його раніше очолював сам Роман Балаян, і членом Співки письменників, і мав два дипломи про вищу освіту — філологічну й кінематографічну, — жити було практично ні з чого...

Я все це згадую лише для того, щоб стала виразнішою і більшою за себе та мить, коли Володимир Оселедчик за сценаріями якого я вчився документалістиці, розпочавши роботу над кінотрилогією «Василь Стус. Просвітлої дороги свічка чорна», саме той Володимир Оселедчик привітно звернувся до мене за порадою. Тож серце скрикнуло, я набрався нахабства — і порадив йому... себе. З'ясувалося, що створюється нова телевізійна і незалежна (себто, недержавна) студія. І потрібен редактор, що зміг би організувати забезпечення якісного перекладу текстів кіно українською мовою. За першим фахом я філолог. Та ще й встиг видати книжку віршів «Рушник землі», що мала тоді широкий резонанс.

Група склалася майже одразу. Ми отримали касе-

ти з першими фільмами й почали працювати над перекладами, не маючи ані місця для роботи, ані відеоманітофонів для розшифрування чи звіряння текстів, ані комп'ютерів з принтерами для роздруку перекладів.

Але було неймовірне щастя. Та зустріч з Володимиром Оселедчиком і Олександром Роднянським у Будинку кіно була згущеною точкою дива! Була тим, за що для стародавнього єгиптянина правила МерКа-Ба: чудесним світлонародженням!

Чи не тому я «розкручую» свій внутрішній досвід у термінах містеріальної ініціації? Тоді все було простіше: робота й ефорія. Диво в буденних термінах не проартикулюєш. На жаль, з пам'яті багато «випарувалося», щезло в серпанку свіжого вітровіння, як в епізоді з фільму «Рим» Фелліні (через кілька років ми з дружиною побуваємо на місці його останнього спочинку в Ріміні), коли при будівництві тунелю метро було відкрито трикліній патриціанської вілли з міфологічними фресками на стінах, що просто на очах почали темніти й розпадатися на порох...

Може, те, що утримує моя пам'ять — міф? А як знати, що реальніше: документ чи міф? Документ як інструмент — штука функціональна. А, як сказав колись Жан Бодрійяр в «Системі речей», «функціональна річ наділена ефективністю, міфологічна річ — завершеністю.» Десь є документи, газетні статті, реєстр перших фільмів, можливо, й рядки в записниках. Проте йтиму, тримаючись за спомин і відчуття, як за сновидіння, як тримаються губами за нитку пісні, переходячи зі століття в століття, (за безсмертним висловом дивовижного українського поета Миколи Воробйова, що він також працював сторожем в Лаврі).

Може, те, що відображене у споминах, є життям реальнішим за фактичне, тобто справжнішим? Адже кажуть у народі: «Збираємось жити на лікоть, а живемо на ніготь», — і йдеться тут не про куций людський вік, ні, мовиться про ті рідкісні миті справжнього людського проживання, коли щось переживається, а не животіє, коли щось переміщується в інший вимір екзистенції.

І проста життєва дрібничка спалахує нетутешнім сяйвом, а все, що було довгим і ніби великим, виявляється незначущим, бо не вхоплено як «синтаксис блискавки» (геніальне словосполучення Сен-Жон Перса). Мій улюблений Мераб Мамардашвілі, зустріч з яким раніше також перевернула моє життя, називав це «відношенням свідомої нескінченості». А я собі називаю це співучастю в диві. І ми — ми всі в «1 + 1» — співучасники дива або ж сучасники в диві. Життя скупчується, немов у кульках ртуті, в точках вражень...

Борхес казав, що ніколи не знаєш, що тобі врешті-решт вдалося написати. Я ніби сам мушу декодувати свій же текст. І не страшно, що багато цитат, явних чи неявних. Все це — пристрої самонаведення. Хоч можна було видихнути коротко, як зробив це той же Мацуо Басьо:

*Ти свічку запалив.
Мов спалах блискавки
в долонях народився.*

Спалах блискавки в долонях. Я ніби це й намагаюся потаємно нести в порожніх басейнах марноти своїх буднів від тієї доленосної зустрічі в Будинку кіно.

Я пам'ятаю не лише ейфорію та радість, пригадую й острах. Перекласти діалоги і підготувати тексти, маючи поруч таких фахівців, як моя дружина та її подруги, було ніби нехитро. А як озвучувати? Я ніколи не працював навіть режисером кінодубляжу, а це телебачення, зовсім інші технології. Доведеться працювати з людьми, у яких уже є телевізійний досвід. Чесно кажучи, я поняття не мав, що таке телебачення зсередини, які його механізми. Втім, хоч мені сьогодні і смішно, й соромно про це згадувати, я намагався триматися як «морський (пардон — телевізійний) вовк», з апломбом знавця щось намагався прорікати в присутності Роднянського й Оселедчика. Думаю, вони тоді все бачили або принаймні здогадувалися про це моє підліткове самовдавання. Телевізійний екран, одначе, така штука,

що виявляє все натурально, — і дуже скоро я зі своїм апломбом осоромлюся на всю країну в прямому ефірі. Але до прямого ефіру ще зо два тижні.

Спершу були проби. І лише в другій половині дня почалося озвучення — був-то, по-моєму, фільм «Дзеркало тріснуло» за Агатою Крісті. І записували ми його ледь чи не півтори доби.

Я був подивований доброзичливістю і терпінням звукорежисерів Георгія Стрёмовського, Віктора Коляди, Ізраїля Мойжеса та привітністю молодих відеоінженерів і першого лінійного продюсера (в побуті — помічника режисера) Надії Лагутенко. Може, тому, що боявся їх як професіоналів. Сам я в мініатюрі був схожий на дзвонаря Бориска з фільму «Андрія Рубльова», що він насправді не знає секрету відливання дзвонів, проте вдає з себе майстра.

Я пам'ятаю лише, що перші днів десять ми починали працювати о восьмій ранку, а завершували близько другої години ночі — і не було втоми! Аніякої втоми!!! Зараз, коли ноги в мене підгинаються десь ще до того, як сонце сяде, це незбагненно.

Ми були щасливі абсолютною новизною справи, що почалася. І своєю новизною. Я був щасливий, що ця нова справа — українська. В ядрі. У нас були фільми українською, проте не було україномовної кінематографії. Була спроба кількох ентузіастів створити у Львові цілісну українську кіностудію — і вона навіть була створена! — «Галичина-фільм», що певний час проіснувала і забезпечила з'яву кількох фільмів, серед них і мого. Проте, на жаль, їй не судилася довготривалість...

Поетична медіумістика Степана Руданського

У нас було нібито українське телемовлення. Проте лише «Студія 1 + 1» почала працювати як вродженоукраїнська телестудія. Нехай спершу були лише фільми, світовий кінорепертуар, адаптований по-українському.

Ще за кілька років перед цим таке видавалося неможливим. Хоча розмов про статус української мови в

Україні було більше, ніж досить...

Проте, одна річ — закони, документи й дискусії, і зовсім інша — практичні чи фактичні зрушення в масовій свідомості. Пригадую: задовго до того, десь наприкінці вісімдесятих, у мене була розмова з Романом Балаяном, і він казав: замість пафосних розмов та публічних обвинувачень озвучити б українською мовою світовий кінодоробок — це був би реальний перехід до україномовності в країні.

І от це почало здійснюватися!

І ми вже працюємо, хоч глядач про це ще не відає. Але ми вже готуємо плуги й сівалки, щоб розорати й засіяти простір його звичного телесприйняття. А відтак і мислення, і мовлення.

Про «сівалки» та про «сівбу» мені тут написалося не випадково. І не тінь Некрасова ряхтить за рядками, а зовсім інша тінь. Того, хто в культурі позаминулого століття став чи не найяскравішим виразником саме масової української свідомості. А саме — мого земляка Степана Руданського, чия постать асоціюється передовсім зі славнозвісними віршованими гуморесками та переслів'ями.

Одного дня, а саме 25 серпня 1857 року — якраз того року, наприкінці якого Т. Шевченко напише своїх «Неофітів» та «Юродивого», й рівно через 138 років після якого в серпні ж почнемо працювати ми, — Степан Руданський раптом створює два вражаюче пророчі вірші: «Над колискою» і «Могила». У першому, що є, власне, тихим голосінням матері над прийдешньою долею сина, зафіксовано початок спотворення питомості:

*Поженуть тебе в чужу сторону,
І зачнуть муштрувати,
І приказ дадуть — мову рідную
На чужую зламати...
І наломися, і забудеш ти
Свою мову рідненьку,
Спом'янеш не раз не по-рідному
Свою рідную неньку...*

А в другому — віддалені наслідки дії чужорідного насіння. Йдеться про могилу в козацьких степах, де «від світу-потопу лежала могила». І край могили тієї, «словами ізрита», лежала «камінна плита» з письменами: «чи прошлого пам'ять, чи того, що буде». Та пройшли через могилу «тяжкі плуги», і споконвічні письмена

*Задряпало рало,
І в рани насіння
Нерідне запало.
Запало насіння,
Коріння пускає
І силу чужую
Без жалю стиває...
І в місяців кілька
Край тої могили
З чорнобилем разом
Коноплі вродили!..
Чорнобилю много!
Подивіться, люди!
Но Бог святий знає,
Що то за рік буде...
Де була калина,
Там нап'ята буда... (— саркофаг?! — С.Ч.)
Наверху могили
Чорнобилю груда...
І димить чорнобиль
Заким запалає...
І «Вічую пам'ять»
Божий птах співає...*

Моторошна візія. Варто лише замінити малу літеру на велику у слові «чорнобиль». «Нерідне насіння» або ж іншими словами тоталітарна самовідмова завершується катастрофою. На своєму внутрішньому рівні я переконаний, що страшні техногенні катаклізми виникають в точках згубних самовідмов і самозневажень, бо порушує Божий лад. Чорнобильська і Мелітопольська трагедії — в північному та південному фокусах самозречення.

Переозвучення: початок великого шляху

Мова — щось більше, ніж ми собі думаємо. І те, що «Студія 1+1» якраз у просторі широкого самозабуття, що ним і була поширена в Україні масова культура, почала цілеспрямовану роботу з регенерації україномовної матерії, — знаменно.

Були ще дві суттєві ознаки, що відрізняли роботу «1+1» від аналогічних дійств інших телеорганізацій. Не ми перші в телеєфірі озвучили серіали й фільми українською. Була «Санта-Барбара», здається, на другому українському телеканалі, було озвучення й на «ICTV».

Проте ми перші рішуче відмовилися від халтури й недбальства. Ні, навіть не відмовилися, а взяли за відлік якість: якісне зображення, якісний текст, якісне інтелігентне мовлення.

Крім володіння вимовою та акторською технікою перед акторами було відразу висунуто вимогу інтелігентної стриманості в передачі емоційного діапазону фільмових епізодів і сцен.

Я від самого початку, ще на пробах повторював усім акторам: «Ви трохи забудьте, що актори; ви не актори, а розвідники, ви мусите відстежувати події фільму і передавати, ретранслювати «своїм», тобто телеглядачам України. Ви сидите в кущах, вас не повинно бути виявлено. Ви говорите і не надто гучно, і не надто тихо і Ви говорите навздогін, а не навзамін, по можливості трохи пропускаючи оригінальну англійську чи французьку фразу. Ви не забиваєте своєю грою гру оригінальних акторів — часто видатних! Ви — прозорі, крізь вас уся сцена проникає на екран. Ви мудрі й уважні, ви стримані і врівноважені і саме тому кожен з вас — ще один персонаж фільму, невидимий та відчутний. Так ви співучасники творчості».

І другою суттєвою ознакою, що вирізняла «студію 1 + 1» на тлі інших і на тлі всього попереднього, стало те, що вона від першого ж дня появи своєї в ефірі запропонувала чітку вивершеність телевізійних форм, почи-

наючи від конкретних фільмів і — пізніше — програм і закінчуючи ефірною лінійкою.

Ця проблема — форми української присутності в публічному й ментальному просторі — вимагає окремого вдумливого дослідження. Це питання в загальному вигляді я для себе означив як проблему української артикуляції.

Якось один проникливий кінознавець (здається, О. Рутковський), аналізуючи матеріал українських фільмів, зауважив, що все в тій екранній дійсності не на своєму місці. «Українське кіно відрізняється тим, — сказав він, — що в ньому майже все не на своєму місці».

Я думаю, що це стосувалося й українського буття, на місці якого було щось переважно інше, починаючи з землеробства і закінчуючи мовою, починаючи з історії і закінчуючи сучасністю.

Бо речі на свої місця в органічній цілісності стають завдяки правильній артикуляції.

Слово «артикуляція» відсутнє в «Етимологічному словнику української мови», виданому «Науковою думкою» в 1982 році. Є «артезіанський» та «артилерія», є «артерія» та «артіль» — «артикуляції» нема. Яким би випадковим не видавалося це упущення, воно симптоматичне. Точно так трохи раніше в «Словнику іншомовних слів» 1975 року не було слова «цензура». Проте якщо відсутність останнього самозрозуміла, то брак поняття «артикуляція» мимоволі звістував про якусь глибшу і тому менш помітну ураженість.

Я люблю акторів, з якими працюю, і як людей і як фахівців, проте моє обридливе щоденне «артикулюйте!» їм, напевне, уже в кістки в'їлося.

Може, вони й образяться, але від перших днів роботи ще з того 1995 року виявляла себе одна помітна тенденція: український актор недоповажав українську літеру — голосну чи приголосну. І сполучення цих літер у слові. І сполучення слів у реченнях.

«Недо-» вискакувало звідусюди: недонапруження мовленнєвого апарату — і як наслідок недбала вимова;

недомовляння складів наприкінці слів і — як наслідок налізання слова на слово; і всуціль мовленнєві зміщення характерні для російської вимови: «акання» замість «о», «цікання» і «дзекання» замість «т» чи «д», напівз'їдання голосних в ненаголошеній позиції, перерозтягування чи перескорочення складів, як у московському діалекті. Відчувалося, що в побуті і в думанні переважна більшість акторів послуговуються російською, а не українською.

А в багатьох з тих, для кого українська була рідною, виявилось, на жаль, інше, те, що можна було б назвати «зональністю» — ще одна знакова для українського буття властивість (недаремно образ зони як такої в різних проявах характерний для українського кіно кінця минулого тисячоліття: зона в «Лебединому озері» Ю. Ілленка, і хімзона в «Шамарі» Н. Андрейченко, і навіть театр-зона в «Співачці Жозефіні» С. Маслобойщикова — список можна множити).

У нас, в озвученні, це виявило себе тим, що я охрестив робочим терміном — «дядьківство»: яскраво виражені регіональні, вузькодialeктні характеристики в мовленні. На початку роботи студії в ефірі один із детективних серіалів було озвучено у Львові, і при всій старанності та майстерності акторів, «регіоналізм» їхній був дуже відчутний.

До початку нашої діяльності на телебаченні російська була мірою всіх речей... І ось ніагарський водоспад світових кіно-теле-зображень... зашумів по-українськи! Свою роботу ми розпочали з переозвучки класичного детективу Агати Крісті «Дзеркало тріснуло». Це дуже символічно. Старе мовленнєве дзеркало, в якому себе звик бачити типовий український персонаж, справді тріснуло. Першою нашою великою перемогою стала славнозвісна «Династія».

Пам'ятаю, як мене перепиняли на вулиці знайомі з кіностудії імені О. Довженка і перепитували: «А що таке «не до шмиги»?» або «що означає слово «лайно» — ми ніде в словниках не знайшли».

Ми почали розширювати лексичний діапазон укра-

їнської пам'яті російськомовного співвітчизника. Люди почали масово зазирати в словники, напружуватися, щоб розуміти й пережити по-українському. Кажуть, щоб навчитися самому, треба почати вчити інших. Так принаймні зробив колись зовсім молодий Ейзенштейн.

Спершу, за моєю ініціативою, ми почали культивувати й відновлювати деякі питомі українські мовні форми, вилучені свого часу радянським партійним волюнтаризмом. Скажімо, активно вживали закінчення «-и» в родовому відмінку іменників третьої відміни жіночого роду з кінцевим приголосним основи, як-от «радости», «юности», «соли», «любви». Але трохи пізніше, уже за ініціативою моєї дружини, відмовилися: вирішено було працювати в просторі чинного, легітимного українського правопису. І це було правильно, це рятувало сприймача від мовної дезорієнтації. І привело нас і наших телевізійних друзів до спілкування в параметрах закону.

Мова — живий організм, жива стихія. І вона міняється часто всупереч нашим розумінням чи побажанням. Мовознавці добре знають, що деякі нормативи українського правопису зразка 1929 року, до якого багато хто апелює й досі, були трохи штучними й недосконалими.

Так, завдяки нашій самовідданій роботі, відбулося україномовне опанування ледь чи не всього світового кіноландшафту — від Фелліні й Бергмана до Еміра Кустуріці й Ларса фон Трієра, від круто скроєного американського трилера до веселої французької комедії.

Ще треба осягнути, як змінився український світ від нашого щоденного мовлення. Щоденного, та не завжди буденного. Бо чи буденне воно, скажімо, в Ольги Герасим'юк? Змінився рівень близькості між рідною мовою та українською масовою людиною. Змінилося і сприйняття, і ставлення до української мови.

Вихідними днями я веду свою донечку Мар'янку на дитячий майданчик, що на Харківському масиві. Гойдаючи її на гойдалці і примовляючи при цьому народні забавлянки-приповідки зразка «Гойда-ша, гойда-ша, де кобила, там лоша», чую раптом, як поруч, при сусідній гойдалці літня жінка, що так само гойдала свого онука,

раптом, почувши мене, переходить на українську і починає з дитинкою говорити по-українському.

Або підходжу на автобусній зупинці до юнаків років 15-16 на вигляд і запитую, на якому автобусі дістатися до господарчого магазину. І вони, які щойно між собою розмовляли по-російськи, переходять на українську і українською, не затинаючись, пояснюють мені маршрут.

Чи можливо це було в «додинастійні» часи? А ще раніше? Я не знаю, чи й забуду, як на початку сімдесятих мене брутально обматюкали в тролейбусі лише за те, що посмів звернутися до сусіда українською. А після «Династії» в декого навіть кури по-українському заговорили, якщо згадати колоритну постать з п'єси Миколи Куліша «Мина Мазайло».

«Династія» була не першим серіалом, що його ми озвучили. Першим, здається, був «Чорний восьми-ніг». Я б і не згадав його, може, та випадково в одному зі словників натрапив на вже трохи пожовклий папірець — виявилось, що це моє жартівливе новорічне привітання, писане суржиком (про суржик мова окрема) моїм колегам-друзям.

Це було перше наше новорічне свято. І зібралось нас тоді ще не багато, осіб 30—40. І я читав до чарки:

*Понад Либіддю, над Щеком і Хоривом
Всі созвездья побледнели, відит Бог,
Бо народ об'ят єдинственным поривом,
Поглощая глазом «Чорний осьминог».*

Були там ще й інші весело-патетичні рядки:

*Браття й сьостри!
Ми поклали на лопатки
Перед теліком мільйон трудящих мас:
Люді, звірі, льви, орли і куропатки
Вечорами созерцають только нас.
Півнароду, яко травка під підковою,*

*Возлагало молитовно к небесам,
Шоби в томном будуарі з Клепаковою
І з Макаровим побути сам на сам.*

Які б емоції зараз не викликали ці тодішні смішні рядки, була в них свята правда: уже до Нового 1996 року вечорами «созерцалі» переважно нас, тобто нашу студію. Навіть ті, хто нас не любив.

Нас не одразу полюбили, ні. Це дивовижна особливість української натури кінця минулого тисячоліття — не приймати хороше одразу, не відчувати за явищем колосального труду і нової якості, щось таке обов'язково вишукати, і видобутий недогляд чи дріб'язок роздути до неймовірних розмірів, і закреслити все. Аби тільки лишитися при собі вчорашньому. При собі улюбленому. А не відмовившись від себе улюбленого вчорашнього, нікуди не зрушиш і нічого не сягнеш. І нічого не збагнеш.

У тій своїй суржиковій новорічній орації я раптом натрапив на строфу:

*Ну ж і студія! В парламент треба ось кого!
Бо вона уже півсвітові кума.
Скоро в цирк пошле комісію Цендровського?
Хай зубами там верблюдів підійма!*

Ну хто тепер пам'ятає про комісію Цендровського? І про всю ту колотнечу, яку вона збурила?

Пізніше «Династія», як я думаю, переконала всіх. Ну, майже всіх. Чи таки всіх? Ми ще не знали, що це станеться. Але «Династія» уже готувалась і передчуття вже було, моя «орація» це зафіксувала:

*Хто б не пер на нас роззявленою пастию,
Ми на зуб не попадемо нікада!
Погодіте: зашпандьоримо «Династію» —
нас люблять даже чукчі і стада!*

Ну, щодо «чуків і стад» не знаю, але простий ма-

совий український глядач нас полюбив. І не в останню чергу за якість української мови, за її, я б сказав, органічну шляхетність та приємність.

А що українська мова була стрижневою, програмовою засадою, а не кон'юнктурною, видно ще й з такого рядка того новорічного «панегірика»: «Хай живе вкраїнська мова — струм озвучення...».

«Воскресіння слова — це і є телебачення», — сказав колись мудрий Віктор Борисович Шкловський...

Шляхетна апологія суржика

Хай живе вкраїнська мова і... суржик! Суржик, об який стільки списів обламали пристрасні українські патріоти. Суржик, що він пізніше стане характерною особливістю двох перших комедійних програм студії «1 + 1» — «СВ-шоу» та «Шоу довгоносиків». Отой горезвісний суржик, що його нещодавно «засудили, але жити дозволили», за висловом Анастасії Богуславської, на жартівливому шоусуді в Молодому театрі.

А проте я люблю суржик як прийом чи стиль іронічної літературної поведінки. Та й комунікативної також. І жанрово працюю з ним уже років тридцять. Мої друзі знають і люблять привітальні «макаронічні оди». Суржи́ком принципово пише мій однокурсник і один з найближчих приятелів Богдан Жолдак, що певний час був ведучим «Сніданку з 1+1».

Можна згадати і Степана Руданського, і Остапа Вишню, і навіть Миколу Зерова чи Марка Йогансена. Можна — і треба! — поміркувати над феєричною популярністю «Штепсе́ля і Тарапу́ньки» чи «Кро́ликів», чи суржикової молодіжної музики альтернативною напрямку, (скажімо, «ВВ», «Брати Гадюкіни», «Сестричка Віка»).

Цей есе́й — не місце, щоб аналізувати феномен суржика як такий, і тим більше приставляти до нього якісь вердикти — емоційні чи інтелектуальні. Та й аналітичні неупереджені спроби уже є, це зробили Іван Дзюба, Максим Стріха, Олександр Гриценко, Валерій

Панасюк та інші.

Але чому ж усе-таки «СВ-шоу», як пише Максим Стріха у своєму дослідженні суржика в «Нарисах української популярної культури», «попри нарікання тих-таки пуристів зробилося однією з високорейтингових передач каналу «1+1»? Чому саме ця програма стала першою серед тих, що їх у студії почала закупляти Москва?

Пояснити це лише милим «імперському серцю» образом хохла, та ще й перелицьованого, не випадає: було б занадто просто. Цей надмір талановитий полтавчанин Андрій Данилко резонує з чимсь фундаментальнішим для української культури, аніж образ такого собі блазня при можновладці, хоч і не без цього.

Кожна нелінійна структура (а такою є всяке живе явище) після спроб силового втручання в її надра, в її склад, після звирень і збурень, повертається — «падає» — назад, до своїх стійких станів.

Так от, мені видається, що матричним станом української культури є саме її «популярний субстрат», концентрований... так! так! саме в суржику. Або у вертепі.

Особливість українського культурного топосу якраз у тому, що «низьке» й «високе» у ньому існують одне в одному, а не окремо: сакральне в профанному, профанне в сакральному, смішне в трагічному, трагічне в смішному, моторошне в прекрасному і навпаки. Українська жінка-перевертень удень — мила дружина, а вночі — підступна відьма, демонологічні істоти існують в просторі обійстя й хати, а не поза ним, як російський «лешій». Макітра — тотожник галактики. Шевченківський Перебендя «заспіває веселої, а на журбу зверне».

У храмовому комплексі Софії Київської на фресках збереглися образи скоморохів (у святому місці!). Власне й сама християнська святість українського життя густо просякнута поганською звичаєвістю, язичницькими переконаннями, — це якесь християнське язичництво чи язичницьке християнство (згадаймо «Тіні забутих предків» або подумаймо, чи вдалися б Андрію Тарковському так повноголосо сцени купальської ночі в «Ан-

дрії Рубльові», якби не його українські первні).

А бурлескні вірші вісімнадцятого століття?

*Христос воскрес, щаслива година!
Благословенная ковбаса й солонина!*

А яким текстом взагалі починається власне українська поезія?

Своєрідним поетичним фейлетоном Івана Жоравницького «Пасквіль з 1575 року»:

*Ой ти, мужу необачний!
Зроби жоні бенкет смачний:*

*Змаж ю лоєм з д'хлого хорта,
Ачей, зженеш з шкури чорта.*

Наступного століття виникає питомий український варіант драматургії — інтермедія чи інтерлюдія. Де він виникає? — Всередині (згадаймо Гоголя й Чернілевського — та й самі «довгоносики» Гоголь і Чернілевський — хіба не вертепники?!) так званої шкільної драми, переважно спершу польськомовної. Inter — по латині «між», medium — те, що посередині, посередник, ludus — гра. Це виникнення в самому складі речей і проникнення в склад буття. І існування в дуальній ситуації.

Суржик — суржик — те, що існує з житом, змішаний зерновий хліб чи борошно з нього, як от: жито з ячменем, пшениця з житом і т.і. Тому в строгому сенсі правильно говорити лише про суржики, а не про суржик.

Навіть в корпусі високопатетичних українських народних дум є поруч «пересмішницькі» — наприклад, «Дума про тещу».

Суржик у мовному сенсі відповідає так званому явищу диглосії, тобто співіснуванню двох версій навіть в мовноетнічній спільноті. За Мартіном Монтгомері, диглосія — це присутність двох споріднених, але контрастних мовних різновидів у певній мовній спільноті: один має «високий» статус, другий — «низький». Проте вони

споріднені, як скажімо, українська так звана «висока» культура і «низька», тобто масова, популярна.

Українська нова література народжувалася саме як література популярна (Котляревський, Квітка, Гулак Артемовський, Гребінка). Бурлеск і травестія з одного боку і мелодрама з іншого — її генетичний код. Шевченко також «перелицював» спотворений попередньою добою Руїни портрет України. Сатурналії — український шифр.

Наголос в цьому українському культурному феномені містився не на «нижчості» — жанровій чи соціальної, — а на спільності. Григорій Грабович вважає, що українське «селянство було культурно ближчим до таких дворян, як Гулак-Артемовський чи Квітка, аніж етос соціально «рівних», але культурно відмінних «москалів».

Палає, прив'язаний до дуба, могутній гоголівський герой з кумедним прізвиськом «Бульба», Шевченків «Сон» — трагікомедія, Чехов назвав «Чайку» комедією, як і інші свої п'єси. Без українського індикатора, про який я щойно оце міркував, такого Чехова не зрозуміти. Він же всерйоз вважав себе «хохлою», мати листувалася з ним українською.

Російська культура вирощувалася з зовсім інших генетичних матриць — із життя святих з одного боку і європейської культури з іншого. Там рівні культурного топосу — нарізно розведені.

Пушкін у своєму «Современнику» помістив рецензію на «Словарь о святых, прославленных в российской церкви», що містив у собі 363 імені. Фігура святого старця, який здійснює своє служіння поза межами людських поселень, на відлюдді, — одна з головних у творчості Достоевського та Толстого. Титулярний радник з гоголівської «Шинелі», ставши правителем якоїсь окремої канцелярії, «зараз же відгородив собі особливу кімнату, назвавши її «кімнатою присутствія», хоч у ній «заледве міг уставитися звичайний письмовий стіл»...

В першому ж тижні кінопоказу в ефірі стояли поруч як суприсутні легка розважальна комедія «Нікельоде-

он» Богдановича і трагічно-епічна «Земля» Довженка.

Виробнича структура студії має назву «Intermedia», як і вертепне українське дійство. Веселе «СВ-шоу» відбувається в комфортній кімнаті-студії, яка насправді нібито вагон, такий собі вагон-будуар.

Та й сама Верка Сердючка — «чоловік у жінці»: з гіперперсами на кшталт палеолітичних «Венер» і стилізованим циліндром, що непрямо римується з чаплінівським котелком. Такий собі Чаплін у Солосі...

Тож цілком закономірно, що по певному часі ми озвучили знаменитий кіномюзикл «Моя прекрасна леді» за «Пігмаліоном» Бернарда Шоу, бузуючись саме на суржику. Блискучий європейського рівня історик Ярослав Грицак, вважає цю ідею навпрочуд вдалою та органічно еквівалентною оригіналу.

«Телеящик» функціонально, структурно й семіотично схожий до вертепної скриньки. А телебачення винайшов етнічний українець Борис Грабовський, син заслуженого до Сибіру українського поета Павла Грабовського, що так і не вернувся на рідну землю.

В позаминулому сторіччі дискусії національно-орієнтованої інтелігенції велися за імперськими правилами: «собирались малороссы в тесно сплоченном кружке, обсуждали все вопросы на российском языке». Сьогодні ми, попри все, нарешті відстояли право на власний голос в історії...

Легідна українізація

Є два локомотиви українізації. Перший — це ресентимент, бажання будь-що довести всьому світові свою автентичність, українськість, першість. Я розумію такий стимул. Як писав один з найкращих поетів сучасної України Василь Герасим'юк:

*Ми, зневажені, знаємо вас —
всіх зітрем, як лавина, — ...*

Проте мені значно ближча інша позиція, висловлена

свого часу Павлом Тичиною:

«Товариство! Яке мені діло, чи я перший поет чи останній...»

Ми прийшли працювати, а не пишатися. Працювати на рівні можливостей і знань, намагаючись розширювати їх. «Я не пишаюсь тим, що українець. Це не звання. Я народився ним». Ці рядки були колись ніби програмними в моїй першій книжці. Я писав, що я цим живу, «як риба — річкою». Я органічно не можу бути неукраїнцем, як і всі ми, хто працює з рідним словом на каналі «1 + 1».

Та й сама студія створювалася, я певен, не як виклик, хоч певною мірою як альтернатива. Вона з'явилася в колі близьких приятелів, споріднених спільним відчуттям часу, об'єднаних радістю таланту та енергією труду. Майже як за Миколою Зеровим:

*Ми виникаємо стихійно,
щоразу сходяться на чай...*

Ми ніби продовжували те, чим були і ставали раніше, і наша українськість питома, вроджена, внутрішня, серединна. Роботяща.

Може, це все звучить якось нескромно — зачаєно нескромно — проте саме так я почуваюся. Йдеш, як мама щодня йде працювати на город. Як я ходив сторожувати, коли спостигла така необхідність.

Ми й тепер ніби сторожі. Ми на сторожі Слова. Патетично? Хай так. Має ж бути й пафос некрикливий.

Для українця мова — предмет особливий. Він теж цілком відповідає структурі «диглосії»: це водночас інструментарій і олтар, в ньому злите профанне й сакральне.

Україна — чи не єдиний край, де впродовж двох століть просвітники відстоювали Слово. Бо тут воно — архетип. Українська культура словоцентрична, тому провідний носій її — поет. «Те слово — Божеє кадило, кадило істини», — рядки ці у Шевченка не випадкові і не просто троп.

Мені здається, що в цій нерозмежованості сакрально-профанного в статусі української мови є свої компенсаторні механізми: як тільки профанне, тобто операційне, комунікативне поле звужується і мова позбавляється можливості обслуговувати цілі сфери людського життя, її сакральний зміст насичується і розширюється, вона стає іконою, об'єктом священнотрепетного поклоніння, фокусом культу.

Ми належимо до тих, хто до певної міри прагне перевести мову з царини культу в простір культури. Я вже говорив це раніше — про культурову та культурну парадигми — з іншого приводу. А переді мною про це говорила прекрасний літературознавець і письменниця Ніла Зборовська.

А зробити це можна копіткою щоденною працею на тих нивах, що ще незасіяні.

Наша самовіддана робота на «артілі українізації» це, передусім, спроба охопити національну історію, культуру та сучасність цілісно й неупереджено, неамбітно, неспрощено, а головне — не в системі готових оцінок і дефініцій. Проте за чіткими ціннісними критеріями, в атмосфері толерантної взаємоприсутності взаємовключних позиціонувань. І без обценків цензури. У тім числі й цензури «новопатріотичної». Адже є «патріотизм», що про нього Василь Стус свого часу (як свідчить мій товариш Богдан Підгірний), був дуже невисокої думки, називав його «чеснотою навпаки»: «ця гангрена болю видається за патріотизм».

Поет говорив про духовно-історичне тіло етносу як про власне:

*Горде тіло моє нецензурне!
Що мені з тобою робити?
Куди податися?
Як узаконити тебе?
Щоб узвичаєне предками,
Круглим моїм дитинством,
Гострою молодістю моєю,
Назвати своїм!*

*Тіло моє!
Четвертоване ерою.
Заборонене та моє,
Що мені з тобою робити?*

Ми намагалися забезпечити глядачеві нагоди пережити тілесність власної історії поза всякими «ампутаціями»...

Я з відчуттям зачаєного щастя стежу, як поступово ледь чи не всі канали стали користатися послугами «наших акторів»: рівень їх зібраності і швидкість та легкість їх вправності на кілька порядків якісніші, аніж у колег, що не пройшли нашого вишколу. І встигають вони багато. Ось хоча б Лариса Руснак: і головні ролі в театрах, і головні ролі в телесеріалах, і ведуча телегри, і озвучує рекламу, і постійно працює на кількох каналах, озвучуючи фільми, і виховує прекрасного сина — і скрізь встигає! Та й інші артисти — трударі, вони не скиглиї і не пияки з комплексом нереалізованих «геніїв».

А все почалося з утримання максимальної уваги й поваги до маленької рідної літери, повноцінного голосного та приголосного звуку, тією літерою позначеного. Отією, про яку колись мій добрий друг, дивовижний український поет і видавець Іван Малкович написав своє «Напучування»:

*Хай це можливо і не найсуттєвіше
але ти дитино
покликана захищати своїми долоньками
крихітну свічечку букви «і»*

*а також витягнувшись на пальчиках
оберігати місячний серпик
букви «є»
що зрізаний з неба
разом із ниточкою*

*бо кажуть дитино
що мова наша солов'їна
гарно кажуть
але затям собі
що колись
можуть настати і такі часи
коли нашої мови
не буде пам'ятати
навіть найменший соловейко*

*тому не можна покладатися
тільки на солов'їв
дитино*

Яке ніжне напучування! Наче окреслення шляху, зігрітого лагідним лелінням позатутешнього саява. Прислухаймося і ми. Бережімо рідну мову не покладаючись на солов'їв!

ІНТЕРВ'Ю, НОТАТКИ УРИВКИ

СВІТЛАНА ЙОВЕНКО

КИЇВ, ВСТАВАЙ!

(уривок з повісті)

...Ось виходить до мікрофону сором'язливий, лаконічний промовець і неголосно звертається до людей:

— Я міг би прочитати власні вірші про Україну, і про любов, але згадав раптом рядки одного російського поета. Це ще в студенські роки було. У дико популярному журналі «Юность». Поки я тут стояв, переклав їх. Гадаю, вони сьогодні дуже актуальні у нас. Хоч написані про іншу країну:

*«Коли народ не має хліба —
хай він їсть тістечка».
Чули Марії-Антуанетти слова?
...А потім в корзині висівки їла
її відрубана голова...*

Не двозначно сприйнятий текст люди навколо сцени ревуть і скандують: «Го-ло-ву! Го-ло-ву!»

[...] Уляна нараз помітила, що студенти довкола неї занудьгували. Двоє стояли, обнявшись, не відриваючи уст одне від одного із заплющеними очима, і їм було по-фіг, що там говорять на сцені. А решта—втомлені, мабуть, голодні після лекцій, ніби сторонні, мерзли німими свідками, не почувуючи себе учасниками мітингу.

Це принципово, щоб був зворотний зв'язок, — з учительською педантичністю вирішила зразкова активістка. Якби мала здатність Мойри, спитала б гурт людей, що стояли з нею пліч-о-пліч: «А знаєте, де буде невдовзі поет, що так лаконічно виступав щойно зі сцени?.. Його поранить снайпер якраз на цьому місці. Він лікуватиметься в Чехії і напише там класну збірку віршів. Про Майдан і про вас усіх теж!..» (До слова, «Беркут» і снайпери намагалися кидати гранати і стріляти на сце-

ну, де був натовп людей. Прицільно, мерзотники, щоб посяяти паніку)...

Натомість Уляна енергійно обернулася до молоді й голосно запитала:

— Нумо, інтелектуали й знавці української культури й історії! Хто з трьох разів скаже, чим уславився поет, якого ви чули? Як патріот. Як сценарист. Хто з вас запам'ятав його прізвище?!

— Симоненко!

«Ти шо — дурна? — чути в натовпі. — Він помер сто років тому!»

Тоненький голосочок юнки дзвінким сопрано перебиває імпровізовану літературно-майданну вікторину «Що? Де? Коли?»:

— Я знаю. Я знаю!!! Це Станіслав Чернілевський. Він зробив фільм про перепоховання Василя Стуса. Був там разом із Шовкошитним. Це єдиний справжній герой з українських поетів — Стус. Хлопці, ви що — забули?.. Я знаю, я точно знаю. ЧЕР-НІ-ЛЕВ-СЬКИЙ!..

МИХАЙЛО СЛАБОШПИЦЬКИЙ

«ПОЕТ БЕЗ ГМО»

Тетяна Шульга: Пане Михайле, розкажіть про своє знайомство зі Станіславом Чернілевським.

Михайло Слабошпицький: Уперше я почув про Чернілевського — підкреслю, не познайомився, а почув — іще в роки тотального застою. Я почув його вірш — традиційний, генетично прив'язаний до української землі й атмосфери, і в той же час гостро полемічний, з викликом. Я дуже зацікавився тим, хто цей поет.

Особисто ми познайомились у розпал Перебудови, в 1989 чи 1990 році, у Спілці композиторів, де Славко вів вечір молодих поетів. Разом зі Станіславом на вечір прийшли нині вже покійний Атила Могильний, а також Олександр Гриценко та Ігор Маленький. Славко з блиском читав свої вірші, і ми майже одразу заприятелювали. В ньому я одразу відчув поета такого ж громадянсько-соціального темпераменту, що й Василь Симоненко.

Невдовзі позитивне перше враження поглибилося. До згаданих чеснот додалися ще й абсолютна людяність, постійна доброзичливість, глибока інтелігентність. Людська симпатія до нього у мене не тільки ніколи не пропадала, а й постійно поглиблювалася. Він ніколи не давав жодних підстав для розчарування. Як ви розумієте, людське життя — це не тільки втрати — ти втрачаєш близьких, родичів, друзів, які відходять, — а ще й розчарування. Люди постійно розчаровують тебе, і багато друзів, з якими ти був близький, з часом віддаляються. Я або сам відсуваю їх подалі, або вони самі даленіють від мене. Зі Станіславом, у свою чергу, все залишилося незмінним. Це свідчить про стійкі особисті чесноти, характер. Я знаю багатьох людей серед творчої інтелігенції, які дуже прихильно ставляться до Чернілевського ще з моменту його дебюту. Починаючи

від Ліни Костенко, яка свого часу сказала, що Чернілевський — найкращий поет свого покоління.

Т. Ш.: Як приховане «я» у поетичних текстах Станіслава Чернілевського співвідноситься з ним як реальною людиною?

М. С.: Тут дивовижне взаємопоєднання. Чернілевський як людина етично відповідає Чернілевському-поетові й живе за тими ж етичними імперативами. Те, що Чернілевський проголошує у своїй поезії, — тотожне його життєвій позиції. Поет і людина мешкають за однією адресою.

Т. Ш.: Із якою літературною епохою можна пов'язати поета, що сам означив себе як «шістдесятника, проявленого в вісімдесятих»?

М. С.: Як поет молодшого покоління шістдесятників, Чернілевський ретельно йшов їхніми творчими стежками. За своїм творчим темпераментом він наближається до громадянського реєстру Симоненка, йому властива соціальна гострота. Громадянський пафос характерний для нього значно більше за піднебесність, заобрійність чи космогонічні «атомні прелюди» його сучасників. У певному сенсі він генетично пов'язаний із модерним творчим всесвітом Вінграновського. Чернілевський дебютував як поет соціально гострий, у підсумку він — поет соціальної відповідальності. Ця характеристика видається мені типовою для Чернілевського, хоча Славко не раз запевняв мене, що в нього є поезія з іншими світоглядними реєстрами. Коли ми разом із Чернілевським створювали передачу про «Чеський зошит», я зауважив, що цей поетичний щоденник дуже особистий і становить якісно нове явище в його творчості. Це унікальний випадок, коли одну й ту ж саму дефініцію критика можна застосувати і до цієї книжки і до першої збірки Чернілевського «Рушник землі». Євген Євтушенко свого часу сказав, що не знає, як йому

позиціонувати свою творчість. Його вірші — це соціальна лірика чи це лірична соціальність? У цьому дискурсі можна легко заблукати. Кожен навіть дуже особистий вірш має якесь соціальне наповнення і соціальну адресацію. Насправді, соціальна ліричність і лірична соціальність — один і той самий стан душі поета.

Т. Ш.: Розкажіть про мовну стихію Ст. Чернілевського.

М. С.: Самим своїм творчим буттям Чернілевський підтверджує тезу про те, що поет має бути шаманом мови. На жаль, такі приклади трапляються нечасто. Прийшло покоління молодих поетів. У них мова гідропонна, не жива, вони не знають її лексичного й ефонічного багатства. Чернілевський натомість грається словами. Французький поет Ежен Гільвік в одному зі своїх віршів пише: *«я словам улыбаюсь, // я люблю, когда начинается это»*. Тут декларується відкритість до мови, словотворення. Коли я читаю Чернілевського, мені згадується Теофіль Готье. Він казав, що слова, якими він грається, літають в повітрі, він їх хапає за хвіст, кидає на папір і — вони приземляються, кожне, як кішка, на чотири лапи. Як справжній шаман мови, Чернілевський грається словотворенням. З його авторських неологізмів можна укласти цілий словник. Йому небезпечно довіряти слова — він їх одразу переграє, переспівує, перелицьовує. Це його авторський стиль, вербальний почерк. Такими шаманами мови для української літератури стали Вінграновський і Чернілевський. Дуже багатим на неологізми був Василь Стус.

Станіслав виріс у рамках традиції шістдесятників, які на свій час були модерністами, і став поетом, який зумів на національному ґрунті органічно зростити елементи цього модернізму.

Т. Ш.: Чи існує прихований або явний вплив/взаємовплив між Вами і Станіславом Чернілевським?

М. С.: Як критик, я особа консервативна. Чернілевський як явище мене дуже цікавить. Він здається органічним у своїй суті. І, схоже, є тим, хто, як коллобок, тікає від будь-яких впливів. Йому характерна надзвичайна органіка. Хліб у Чернілевського — це хліб, вино — це вино. Вінграновський називав таких людей поетами «без хімії». Я застосую це означення і до Чернілевського. Станіслав — поет без хімії, без ГМО.

Т. Ш.: Станіслав Чернілевський пройшов через величезний досвід модерного словотворення — чи можливо його перекласти?

М. С.: Я завжди підкреслено скептично ставлюся до перекладів. Поезія неперекладна. Умберто Еко, який підсумував усі перекладознавчі й літературознавчі студії своїх сучасників, у цьому питанні був дуже критичним. Його книжка про переклад називається дуже симптоматично — «Сказати пмайже те ж саме». Бачите: не те ж саме, — те ж саме сказати не можливо, бо поезія неперекладна, — а «майже те ж саме». Як ви перекладете на мову якогось африканського чи, скажімо, індійського племені рядки молодого українського поета Бориса Корнієнка «загубив дві підківки брів, для чийогощастя» — якщо у них не має прикмети, що підкова знаходиться на щастя? Перекладаючи поезію, треба, перш за все, перекладати мислення, тому що виключно лінгвістичний переклад не передасть її етосу. Чому, скажімо, Микола Лукаш, перекладаючи Лорку, користувався гуцульським діалектом? — відповідь проста: поезії Лорки написані на мотиви андалузського фольклору, і Лукаш шукав аналогічний досвід в українській мові. Не можна перекладати слова, не можна перекладати рядки, треба перекладати дух. Переклад — це як переливання крові.

«Чеський зошит» безумовно цінний для нас, і особливо цінний для цілого покоління нащадків. Ніхто з сучасних українських поетів на мотив подій на Майдані не написав нічого такого, що мало хоча б приблизно

мистецьку потужність. Зараз спостерігається справжня повільність віршів про Майдан, але ніде не має таких сильних вербальних образів, такої промовистої ілюстративності, як у «Чеському зошиті». Відсвіт майданових ночей лежить на цих унікальних строфах...

Т. Ш.: Проходячи повз вітрини книгарні «Сяйво», я побачила величезну кількість яскраво розрекламованої «майданної» літератури, навіть «Казку про Майдан» для дітей. Як Ви оцінюєте такий спалах революційного ентузіазму?

М. С.: На хвилі гарячкового інтересу й ностальгії про Майдан написано багато реміксів і відвертої маячні... Хай пишуть, це нормально. Але «Чеський зошит» — це книга особлива: я випозиціоную її з ряду подібних робіт як розповідь із перших вуст.

Розповім вам іронічну бувальщину. Дід Євгена Гучала був безмежно далеким від літератури. Він мешкав поблизу Будинку творчості, і поети часто навідувались до нього вночі — за горілкою, яку той продавав їм утридорога. Його постійним завсідником був Андрій Малишко. Інші поети скаржились, мовляв, ми були тут із Малишком просиділи місяць і все пропили, нічого не написавши, а він за цей самий час написав книгу і везе її у видавництво. Дід Стасюк на це відповідав так (суржиком): «Ви ж пишете в свободне время, а Малишко при допомозі таланта». Так і з «Чеським зошитом» — тут все написано тільки з допомогою таланту. Справжнього таланту.

Т. Ш.: Чи призведуть останні соціально-політичні події до поетичного ренесансу?

М. С.: Я думаю, що поезія житиме своїм життям і не вважаю, що будь-які явища, пов'язані з соціальними потрясіннями, можуть призвести до поетичного ренесансу. Авжеж, можуть стати приводом, закумулявати творчі сили, але не більше. Соціально-політичні

події можуть призвести до народження нової генерації, а не повноцінного літературного покоління. Для сильних поетів, яким, зокрема, є Станіслав Чернілевський, соціальні вибухи — тільки привід. А взагалі література якимось чином розвивається за законами своєї внутрішньої логіки, тут не можна нічого прогнозувати.

Т. Ш.: Деякі західні інтелектуали загалом уже констатували «смерть поезії», через те, що саме суспільство стало непоетичним. Чи це так?

М. С.: Найневдячніша справа — це прогнози. Історія не раз доводила, що чимало речей, які вже хоронили, — потім починали несподівано демонструвати завидні життєві потуги. Говорили, що станси — це анахронізм, що сонет — це не більш ніж релікт. Такі самовпевнені заяви — великий ризик. Треба бути людиною або дуже поверхневою, або неофітом, щоб таке заявляти. Приходить неофіт у футурологію гностики чи культурології й проголошує штучні програми, які потім блискуче спростовує плин часу. Найризикованіші й найрадикальніші прогнози як правило не збуваються, бо життя багатше і складніше, ніж наша система уявлень про нього. Поети, лауреати Нобелівської премії, як загалом і вся світова поезія, демонструють, що поетична стихія жива і різна. За останні тільки два десятиліття троє-четверо нобелівських лауреатів були поетами. Спробуйте назвати великого поета, який би не одержав цю премію. І Єйтс, і Мілош, і Шимборська — стали поетами-лауреатами. Справжня поезія, як симфонічна музика, — це елітарне мистецтво. Той час, коли вона збирала стадіони, скінчився.

Т. Ш.: Які форми інтеграції української культури в світовий гуманітарний дискурс є найбільш дієвими?

М. С.: Важлива дорога з двостороннім рухом. В освоєнні світової літератури ми відстали як мінімум на півстоліття. Нині деякі переклади стають більш ви-

значними подіями в історії української культури, аніж вони були у власних літературах.

В нинішній гуманітарній ситуації багато завинила наша українська діаспора, яка ще з 60-х років могла, починаючи з політичного аспекту, зробити, щоб українська, хай навіть діаспорна, література була перекладена мовами заокеанних націй. Проте Барка досі не перекладений, Осьмачка — теж. Свого часу вони були яскравими апологетами українського руху й могли справити могутній вплив на політичний дискурс. Зараз вони, на жаль, анахронізм для світу і майже нікому не цікаві.

Т. Ш.: Чи змінився — і як саме — поет з часу виходу своєї першої збірки «Рушник землі»?

М. С.: По-перше, це людина іншого соціального досвіду. В ньому тільки вгадується ліричний герой з тієї першої збірки, «Рушника землі», яку він видав у 1984 році. Він значно виріс, помужнів. Єдине, що залишилося незмінним, — це та ж сама органіка й органічність, та ж сама соціальна пристрасть. Хвала Богу, я дійшов того віку й того становища, коли можна відкрито говорити, що мені подобається і що не подобається. Поява «Чеського зошита» — визначна подія. Його велике повернення в поезію — після тривалої «неприсутності» в літературі — виявилось тріумфальним.

ВАСИЛЬ ГЕРАСИМ'ЮК

«Я ВЕРТАЮСЯ ЖИТИ...»

Микола Іванов: Пане Василю, які взаємовпливи існують між Ст. Чернілевським і Вашою поетичною генерацією?

Василь Герасим'юк: Станіслав Чернілевський ніколи не поспішав із оприлюдненням своїх творів. У колі кіношників ще міг почитати, а в літературних вечорах молодих поетів початку 80-х участі не брав, тому я, як і Римарук та інші, познайомився з ним в середині десятиліття після виходу першої його збірки (до речі, то був пізній дебют — у 34 роки — автор наче ждав, поки вимруть усі генсеки), а до видання наступних своїх книг вже не проявляв жодних ініціатив, і якби не Майдан і з ним не трапилося те нещастя, і все те, що тоді трапилося, то я не переконаний, що він видав би свою другу збірку. Подібної «поведінки» людини, яка пише і цим живе, я ще у своєму житті не зустрічав. Не можу пригадати когось такого і з минулих часів. Згаданий Ігор Римарук самочинно вписав у другій половині 80-х у план видавництва «Молодь» назву нової книги Чернілевського, але цим все і закінчилось. І це при тому, що у Станіслава вже тоді було кілька невиданих рукописів. На сьогодні їх, здається, близько двадцяти. У моєму поколінні (хіба тільки в моєму?) це випадок, як мовиться, безпрецедентний. Якщо на поета хтось/щось і вплинуло, то це, мабуть, відбулося поза нашою генерацією.

М. І.: Розкажіть про про літературну дискусію між «метафористами» та «сповідальниками», яка розгорталась, зокрема, і на шпальтах «Літературної України». Ця дискусія була сутнісною чи тенденційно-схематичною?

В.Г.: Мені сьогодні (до речі, і тоді — в середині 80-х)

ця дискусія виглядала смішною. Хіба метафористи не можуть «сповідатися», а «сповідальники» (сповідь у них — перманентний стан?) хіба не використовують у своєму віршуванні метафори?

Але так чи інакше, тоді ламалися списи, і тим поетам, у кого метафор було зарясно, закидали і більший гріх — герметизм, що означало «відірваність від життя» і відповідно не толерувалось в літпроцесі соцреалізму.

Думаю, що з однаковим успіхом його можна було б назвати і метафористом, але поета такої максимальної щирості, яким завше був Станіслав, якимось не повертався ні в кого язик зараховувати до тих, у кого переважали формальні пошуки.

Коли у другій своїй збірці Чернілевський ускладнив свою метафору, іноді зводив цю оселю своїх рефлексій на кілька поверхів, то можна б і його назвати метафористом, але нині вже не дискутують про образність — нинішніх дебютантів більше обходить, чи успішний чи неуспішний поет. Коли я кілька років тому «успішного поета» зіставив з успішним гробокопачем, то мене покритикували навіть старійшини нашого цеху.

М. І.: Чернілевський «Рушника землі», що побачив світ 1984-го року і Чернілевський «Чеського зошита» 2014-го... Чим і як відрізняється творчий досвід збірок, часова дистанція між якими — 30 років?

В.Г.: «Чеський зошит» — це не тільки книга українського метафориста, але й автора багатьох творів, які здатні піднімати над твердю — цю рису я ціную чи не найбільше — саме цю здатність відчувати,

*як зосереджено
гуснуть трави
В пагорбах драйву
по вертикалі...*

М. І.: На форзаці «Чеського зошита» Ви написали фразу «Є і такий шлях». Що Ви мали на увазі?

В.Г.: Те, що написав. Між першою і другою книгою поета — рівно 30 років. Коментарі, думаю, зайві. Його ж ніхто не забороняв. Натомість мав палких прихильників, починаючи з Дмитра Павличка. Чернілевський добровільно прийняв цю «схиму». Ліна Костенко не по своїй волі не видавалася 17 років — скільки про це говорено-переговорено! Є ще «класична мовчанка» Василя Стефаника (16 років), але ж він тоді нічого не писав.

М. І.: Чи можна говорити про певну здвоєність Ваших поетичних світів?

Окрім постійної його уваги до «вертикалі» існування мені також імпонує в Чернілевському етичний момент. Як і для мене, для автора основна тріада саме в такій (к'єркегорівській) послідовності аспектів: естетичний, етичний, релігійний — по вертикалі. Саме звідси:

*І, може, в розплаті Божій
І є Його благодать.*

Вчитайтесь у цей вірш на сторінці 122 і збагнете, що право на жорсткість вислову дає насамперед самобезжальність.

М. І.: Які взаємопливи існують між творчістю Чернілевського і різними культурними матрицями — зокрема, російським Срібним віком і раннім українським модернізмом?

В.Г.: Срібний вік (мабуть, все-таки «вік», а не «сторіччя» у цьому випадку) найбільше вплинув і на Чернілевського, і на Римарука. Щодо другого чинника, то я трохи розширив би часові рамки і назвав Зерова, Тичину, Плужника, Маланюка, Бажана й Антонича.

Чернілевський навіть через 30 років — натуральний метафорист (у лапках і без лапок). Ось друга строфа однієї з найтонших (їх у книзі багато) його мозаїк:

*Мовчить луна, як стрима скельна.
А щось вібрує і дзумить,
Немов струна віолончельна,
Що перерветься через мить.*

Поет не націлений на будь-який (звуковий чи смисловий) ефект, а проте не забуває навіть непомітне одразу у нюансуванні. Я вже й не говорю, про численні словотвори — це якраз помітно і неозброєним оком.

М. І.: Як Ви ставитесь до підкресленої публіцистичності багатьох віршів Ст. Чернілевського? В чому, на Ваш погляд, полягають його найвищі творчі досягнення і найдошкульніші провали?

В.Г.: А хіба не було такої «публіцистики» в Елюара? Та навіть у Лорки була. А «найвищі творчі досягнення» — не завше певні вірші, а навіть окремі строфи (на зразок процитованої вище). А провали... Як і в кожного поета, якого «водить», є в нього і готові самопародії, як от:

*І жінка, ще вчора така дорога,
В квітчастім купальнику,
З милим в трусах.*

М. І.: Чимало українських інтелектуалів, зокрема Володимир Базилевський, констатують, що культура спрощується і стає «масовою». Яка доля чекає на герметичну поезію?

В.Г.: Якраз герметична поезія і повинна відмежуватися від масової, а то її чекає доля кіно, яке (тут я згоден з Кундерою) не пережило свого столітнього ювілею. З поезією такого, звісно, не трапиться. І в найгіршому разі доля все-таки почекає. Скільки треба буде, стільки й чекатиме.

М. І.: Що в поезії Чернілевського у підсумку важить більше: моральні інтенції чи герметичний естетизм?

В.Г.: Безумовно моральний аспект — на вищому витку. Наш «неповторний час» на рідних кресах це підтверджує. Ми всі (не тільки поети) такого від себе не чекали. Щоправда, нас і «вели». Але ж ми не стадо баранів. За Маланюком: проблема бездержавності упродовж століть стала проблемою стилю. І знову ж — не тільки для поетів. Ідеться про стиль самого життя-буття. У післямові до останньої прижиттєвої книги Римарука я цитував філософа (Чорана), що від процесу розпаду ми брали «енергію існування»... У румуна ішлося не про нас, але припасовується до нас... краще не скажеш.

М. І.: Які творчі координати Станіслава Чернілевського в українській літературі? Впливам яких авторів завдячує його поезія?

В.Г.: Про впливи судити не беруся, а його вважаю першорядним поетом.

М. І.: Ст. Чернілевський часто називає себе віршувальником, а не поетом. Як інтерпретувати таке авторське самовизначення?

В.Г.: Про це я вже сказав на самому початку. Для Станіслава головне творчість, а не бажання бути успішним — навіть поетом він не наважується себе назвати. Така недовірливість до себе аналогу в нас не має. Ця риса мене розчулює: є і такий серед нас, що саме так ставиться до мистецтва поезії, і ти вже не можеш не вірити, що воно безсмертне.

М. І.: Розкажіть про живу творчу стихію Ст. Чернілевського, його оди, орації, панегірики «з усіляких нагод».

В.Г.: Є легкопис і є моцартіанство. У випадку Чернілевського — і перше, і друге. Добре, коли є підстави вважати, що друге також є. Якби не було, одразу стало б нецікаво все це.

До того ж, я однозначно схвалюю його словотворення — навіть коли не все в десятку. Але все — на живій основі — із самої магми нашої мови. Це головне.

М. І.: Чи можете Ви пригадати якісь «неканонічні епізоди» з життя літературної богеми за участю Чернілевського?

В.Г.: На межі століть і тисячоліть стільки було «неканонічних епізодів», що я хотів би згадати хоч трохи «канонічних». Не виходить.

М. І.: Творчість — це завжди відповідь на виклик. Чи відбувся творчий самозахист Ст. Чернілевського перед часом і вічністю?

В.Г.: Раніше я не відповів на питання про впливи. Зараз можу надолужити: настає і така мить, коли потрібно побути («перед часом і вічністю») в достойній «компанії». Ось тоді

Я «Фауста» Манна

читво

припиню

На зустрічі з чортом.

І ритмом аортим

Зіп'ю в Пастернака живого вогню.

І двох Магдалин

перегіркий полин

візьму на вуста я,

бо так проростає

в добу Воскресіння душа з попелин.

ОКСАНА ЗАБУЖКО

...з вересня місяця на на національному телебаченні відбулося те, про необхідність чого так давно говорили більшовики, в тому числі й аз многогрішная, — працював спеціалізований канал, що транслює західні фільми в українському перекладі. Здавалося би — радуйся, ниво неполитая, — а виходить не дуже-то радісно, і лапочка й сонечко Славко Чернілевський, що взявся за озвучку, рве на собі рештки волосся: я, каже, тільки тепер зрозумів, що зробили з мовою (і це, завважте, поет говорить, і то поет не літукраїнсько-спілчанського розливу!) не має в культурі сленгу — нема чим перекладати фільми сучасної тематики! З досади він, бідака, взяв та й вимуштував наших акторів на оте горопашне «И» в родовому відмінку, і тепер у нас з телеекрана цікагські бандюги чешуть не затиноючись про брак «чесности», «щирости», періодично вставляючи «дідько його б взяв» (до цього останнього приєднуюся цілим серцем!).

З листа Оксани Забужко до Юрія Шевельова від 16 грудня 1995 року

ІВАН МАЛКОВИЧ

«ЧЕРНІЛЕВСЬКЕ МОЦАРТІАНСТВО...»

Тетяна Шульга: Для мене дуже знаково, що Вас і Чернілевського «рукопоклав» в літературу патріарх Дмитро Павличко... Чи вплинуло це на Вашу творчу долю?

Іван Малкович: Ми з Чернілевським — наче молочні брати (не плутати — я молодший), бо в поетичний світ нас, як Ви згадали, благословив Дмитро Павличко. З цього приводу ми завжди відчували якусь особливу спорідненість. Станіслав Чернілевський анітрохи не подібний на жодного суцього українського поета. У поезії для себе сокровеного він ліричний, глибокий, пристраний поет. Він автор одних з найкращих поетичних рядків ХХ сторіччя: *«Теплота родинного інтиму, // Ще на шибках досвіток не скрес, // Встала мати, мотузочком диму // Хату прив'язала до небес»*. Я не знаю нічого інтимнішого і... українськішого... Пам'ятаю, коли Кость Лавро малював форзац до «Ночі перед Різдом», то я просив його, щоб він цим хрестоматійним мотузочком диму поприв'язував гоголівські українські хатки «до небес». Тепер, коли я показую людям цю ілюстрацію, то завжди цитую ці рядки Чернілевського.

Для вужчого кола друзів Чернілевський розкривався і розкривається іншим своїм поетичним ликом. Його блискучі вірші для друзів та їхніх дружин, писані марканічною мовою в стилі Возного з Наталки Полтавки, — унікальна сторінка української поезії. Часом мені буває важко вимучити два куплети, а він усім на завидки просто фонтанує цими веселими раблезіанськими віршами. Таке «чернілевське моцартіанство». Його ці «фонтанні» поеми до кількох днів народжень моєї дружини були справжньою окрасою свята. Зазвичай Чернілевський бере якісь відомі рядки з української чи російської поезії і переспівує їх на свій лад. «Ярине ти мойо,

Ярине, потому, что я чокнутый, что лі...». Або такі його рядки, присвячені моїй дружині:

*Рахат-лукумчик мой, моя ти канахветко,
жасминовая веточко моя,
ну почему, золотая брандулетко,
не я супруг твой, деточка, не я?*

Пишучи присвяту колезі по поетичному цеху, Чернілевський обов'язково обігрує рядки цього поета. Зокрема він неодноразово обігрував і мої вірші. Тому найкраще оди Чернілевського розуміє той, кому вони присвячені, бо він пересипає їх прихованими цитатами, які в такому перелицюванні звучать просто вибухово. Тому я хотів би найбільше відзначити оцей його особливий дар. Себе самого він блискуче характеризував у коротенькій автоепітафії: *«І довго буду тим любезен я народу, // Що кожному встругнув орацію чи оду.»*

Мені здається, що настав час видати найкращі з цих його орацій. І я хотів би це зробити. Справа за тим, щоб умовити його.

У Славка є прекрасні любовні вірші і громадянська лірика з павличково-франковою пристрасстю. Але абсолютно унікальні саме його орації — їх не пише практично більше ніхто. Я дуже мрію, щоб книга його од і орацій побачила світ і всі ці маленькі шедеври не загубилися безслідно в архівах людей.

Т. Ш.: Ви, як ніхто інший, можете докладно розповісти про одну з «неканонічних» сторін Ст. Чернілевського — образ вуйка Черчика...

І. М.: Це прекрасне запитання! Вуйко Черчик у трактуванні Чернілевського — це посланець Святого Миколая, який ходить увечері з 18 на 19 грудня. Одного року я не зміг поїхати на Миколая до батьків у Карпати... з цього все й почалося...

Миколай завжди приходив до нашої хати. Виглядало це як святкове таємниче дійство. У великій кімнаті

збиралися діти з третини села, вони веселилися, повторювали вірші й молитви. Вечір, темно. Гори ніби зсуваються довкола. Страшно... Навіть не страшно, а магічно, велично, трепетно... Коли це раптом хтось з дорослих забігає й вигукує: «О! Миколай уже в Березові, я виділа, як він спускався на срібних поворозках з неба!». Тоді в хаті ставало ще тихіше. Далі хтось каже: «О, Святий Миколай уже коло Янчика!» (а це наш перший сусід). Знову святоблively замирання. Хвилювання, пошвавлення, тоді раптом дзвінок під вікном. Серця в діточок б'ються просто шалено. І тут входить Миколай в ошатному (небесному) вбранні. Це справді дивовижно. Миколай завжди говорив віршами: «Добрий вечір, любі діти, добре вам в теплі сидіти?» Мені чогось завжди був рідний цей Миколай. Бо він чомусь (не знаю чому) чимось нагадував мені мого тата...

А до Києва наш Миколай чомусь не завжди доходив, тому я й вирішив зробити так, щоб він завітав до нашої київської квартири. І кращого імпровізатора на цю роль, як Чернілевський, я собі не уявляв. Він погодився на один вечір перевтілитися на Святого Миколая. Проте він не дуже добре знався на цій традиції, тож вирішив бути не самим Миколаєм, а його посланцем. Ми жили на 14-му поверсі. Зійшлося багато дітей. Чернілевський прийшов ніким не помічений. Ми таємно від усіх його перевдягли. І тут Славко заявив, що він буде «вуйком Черчиком». Я вмовляв його, щоб він усе ж назвався просто посланцем від Святого Миколая, але він наполіг на вуйкові Черчику.

З дітьми він поведився дивовижно. Розказував їм вірші на кшталт «В зоопарк ми всі ходили, там рожеві крокодили! Бачили? Бачили? — ну, звичайно, бачили! Там у клітці шимпанзе синє яблучко гризе. Бачили? Бачили? Ну, звичайно, бачили!..» Потім він роздавав дарунки, розказував, де він ці дарунки брав і як їх ніс.

Усе було дуже грайливо, тож я, намагаючись надати дійству «духовного виміру», легенько підказую йому: «Святий посланцю, запитайте їх, чи вони вміють молитися?». — «А-а, молитися? Добре!» — І знічев'я так за-

питує мого сина: «О, Тарасику, а ти, приміром, умієш хреститися..? О, молодець! О, правильно! На лобика, на пупика — раз, два, три, чотири!»

Господи! Мені, вихованому в Карпатах у консервативній греко-католицькій традиції, казати «на лобика на пупика, раз, два, три, чотири» замість тринітарної теологічної формули було аж занадто екстравагантно. Я увесь аж заляк. При дітях не можна було сміятися і треба було зберігати серйозну міну. Це був найоригінальніший в історії посланець від Святого Миколая. А потім сталося ось що.

Заклопотано готуючись до приходу небесного посланця, ми забули обговорити спосіб його виходу з квартири. Свято добігало кінця, пора завершувати дійство. Я гукаю: «Святий посланцю, ви підете на вихід на ліфт чи з балкона полетите?» Вуйко Черчик легковажно-театрально прокричав: «Я з балкона полечу!» А всі діти хором: «Ми хочемо це бачити!» А в нас чотирнадцятий поверх. Діти ринули на штурм балкона. Саме тут дорослі схаменулися і зрозуміли, що прирікають свого друга на вірну смерть. Юрко Покальчук, Дмитро Стус, Атила Могильний і я стали перед балконом і не пустили туди дітей, заслонили собою Славка, якимось їх відволікли, врятувавши в такий спосіб вуйка Черчика, а надто — Станіслава Чернілевського.

Т. Ш.: Розкажіть про творчі координати Ст. Чернілевського в українській літературі.

І. М.: «Чеський зошит» Ст. Чернілевського став важливою ланкою постмайданного поетичного дискурсу. Це справді якась абсолютно нова грань його поезії, що дуже відрізняється від його дебютної книжки «Рушник землі».

Він часто повторював: «Я вже не пишу», а тут раптом — книжка, та ще й чимала! Для мене, як для поета, що пише мало віршів, — це цілий томисько. Це було несподіване і приємне повернення в літературу, яке далось Чернілевському дорого, і слава Богу, що не занадто дорого...

МАКСИМ СТРИХА

«Я ПОСЕЛИВ БИ ЙОГО ПЕРЕД ВХОДОМ
ДО РАЮ...»

Тетяна Шульга: Розкажіть про Ваше знайомство зі Станіславом Чернілевським?

Максим Стріха: Це сталося ще за темної ночі тоталітаризму, на київському вокзалі, на католицьке Різдво 1985 року, коли Чернілевський вирушав на зйомки фільму «Десять років війни» і наш спільний друг Сергій Марченко вирішив нас познайомити. Марченко на той час переходив з фізики у кінематографію і приятелював зі Станіславом. На мене справді велике враження справила Славкова книжка «Рушник землі», яка вийшла в 1984 році й миттєво стала хітом в колах київської богемі. Тоді це було певним абсолютно несподіваним словом в українській поезії і для мене було дуже важливо особисто познайомитися з цим поетом.

Т. Ш.: Які культурні та інтелектуальні впливи є визначальними для поезії Станіслава Чернілевського?

М. С.: Він поет з одного боку традиційний, глибоко закорінений у національний етос. Філологічно і широко культурологічно освічений. До того ж, не чужий словотворенню. Він бував різний в різні часи. Себто, треба розрізняти Чернілевського «Рушника землі», Чернілевського любовної лірики, значною мірою недрукованої, Чернілевського — автора од, орацій, панегіриків з усіляких нагод, Чернілевського «Чеського зошита». Остання збірка «Чеський зошит» — це почасти любовна, почасти екзистенційна лірика, хоча любовна поезія є так само екзистенційною. Зрозуміло, що він змінювався від 34-річного молодого поета, яким він видав «Рушник землі», до сьогоднішнього, вже сивого. Мені дуже при-

кро, що дуже багато етапів цих змін виявились фактично поза полем зору читацького загалу. Тим не менше, він, як на мене, один з найцікавіших сучасних поетів і я все ще мрію, що колись вийде якесь вагоміше видання його вибраної неопублікованої поезії.

Т. Ш.: Як у творчості Чернілевського взаємодіють модерністські та постмодерністські інтенції?

М. С.: У його творчості можна спостерігати посилення до постмодернізму, адже у нього трапляються приховані цитати, якими він часто грається, і це вже неуподобана риса сучасних авторів. Але внутрішньо, глибинно він, безумовно, належить до класичної традиції. Про це свідчать його традиційні і консервативні віршовані форми. Вірші Чернілевського, як правило добре римовані. Асонансів у нього не має, неохайного римування теж не має. Є глибокі, точні, несподівані й свіжі за рахунок словотворення рими. Є, як правило, дуже традиційні поетичні форми, себто перехресні катрени. Трапляються й інші форми, але зрідка, себто він виїздить не за рахунок якогось формального експериментування чи несподіваних метафор, а насамперед, за рахунок думки.

Т. Ш.: Його можна вважати самородком-самоуком на кшталт Марії Примаченко, Піросмані чи Серафими з Санліса?

М. С.: У ньому органічно поєдналося і те, і те. Безумовно, він самородок. Хлопець з Мурованих Курилівців; не можна сказати, що життя йому стелилося килимами. З іншого боку, видно, що він ретельно і багато чому вчився.

Т. Ш.: У поезії Станіслава Чернілевського трапляється чимало алюзій, парафраз і завуальованих вказівок на Данте. Можна сказати, це одне з культурних та інтелектуальних джерел його поезії. Звідки така увага до дантового творчого всесвіту?

М. С.: Це все вплив Стріхи...

Т. Ш.: Який відгук у Вас викликав «Чеський зошит»?

М. С.: Це безумовно, річ дуже цікава, це справжній поетичний літопис того, що ми всі пережили під час Революції. Такі епохальні події вимагають якоїсь рефлексії. В тому числі і у мене. Я на відміну від Славка, віршів майже не пишу і в мене поетична рефлексія трапляється вкрай рідко. Проте, після подій на Майдані в мене стався такий нервовий вихрип, тільки, на відміну від Станіслава, верлібровий. У нього, як у поета такий вихрип не міг не статися. У Станіслава є щаслива здатність нещасливо закохуватися, це теж риса справжнього поета, через те я, скажімо, себе до справжніх поетів віднести не можу. Коли ці дві речі — революція і нещаслива закоханість, плюс справді дуже драматичний особистий досвід поранення, шпиталю, каліцтва і загибелі людей поруч поєдналося — це не могло не вилитися у справжнього поета у потужний текст. Ну от, Славко справжній поет. Для мене «Чеський зошит» був дуже важливою книжкою, в перекладі «Раю» і у своїй антології української дантіани я широко цитую, наводжу вірші з неї.

Т. Ш.: Якби Ви самі були творцем «Божественної комедії», в якому колі Пекла, Чистилища чи Раю Ви б поселили Станіслава Чернілевського?

М. С.: Я не Господь Бог. Він може бути в багатьох місцях. Мушу визнати, що сам Данте був тут дуже, так би мовити, непослідовним. Себто, в нього була своя поетична послідовність. Скажімо, Катона Молодшого він міг помістити в сьомому колі, серед самогубців, у Лімбі, в першому колі серед неохрещених язичників, навіть в дев'ятому — колі зрадників Цезаря. Однак, Данте — можливо, через особисту симпатію — ставить Катона

стерегти ворота Чистилища. Як все складеться в підсумку, Господові буде видно з усіх справ Чернілевського за життя. Відомо, що Данте сам собі в своїй посмертній долі а) присудив Чистилище; б) розумів, що він не мусить спокутувати заздрість, бо це не його гріх. Однак, розумів, що завинив своєю гординою. Звичайно, цим може завинити кожен поет, якщо він поет. Гордіїв Данте вмщував в друге коло Пекла чи на останню терасу Чистилища. Перелюб для Данте був найлегшим з гріхів, який, відповідно, наймилосердніше карався і в Пеклі, і в Чистилищі. Якщо б я поселив Чернілевського в Чистилищі, то на найвищій терасі перед входом до Раю. Але прерогатив Господа Бога на себе не перебиратиму в жодному разі.

Т. Ш.: Як Ви оцінюєте досвід модерного словотворення в «Чеському зошиті»?

М. С.: Не тільки у «Чеському зошиті», а практично у всіх його поезіях. Я заздрю. Я трошки намагався наслідувати Чернілевського у моєму перекладі Данте. Зрозуміло, що у Данте мова була ще на етапі становлення, а Чернілевський отримав сформовану мову з ustalеними правилами. Його словотворення блискуче — і слава Богу. Однак, щоб наслідувати його, треба мати дуже великий хист. Є люди, які володіють відчуттям слова, у яких це виходить дуже органічно. Він саме з цієї когорти.

Т. Ш.: Чи подарує сучасна епоха поета, який своєю творчістю ідеально втілював би національний дух та ідентичність цілого народу. Поета масштабу Пушкіна, Міцкевича чи Шевченка?

М. С.: Час поетів, пророків і вождів проминув назавжди, всі вони залишилися у ХІХ столітті, Карлейл про це докладно написав. У нас це «проминання епохи»затяглося, через драматичний постколоніальний досвід запізненого становлення. Повернути закони роман-

тичного XIX століття вже неможливо.

Т. Ш.: Ви можете визначити координати Станіслава Чернілевського в українській літературі?

М. С.: Можу сказати, що він один із моїх улюблених поетів. Якби я укладав антологію української поезії, то він би він посів у ній велике місце. Серед сучасних авторів я представив би його двома десятками добрих віршів, це насправді дуже багато.

Звичайно, Станіслав написав шалено багато і в цьому сенсі був не економним на відміну від поетів, які написали дуже мало, але теж увійшли в історію. Слава Богу, Чернілевський живий і остаточний присуд буде робити сама історія. І я можу говорити не про його місце у поезії, а про його місце у моєму житті.

Т. Ш.: Чернілевський своєї першої зірки і Чернілевський «Чеського зошита» — наскільки це різні люди?

М. С.: Безумовно, це абсолютно інший досвід. Чернілевський «Чеського зошита» — це людина, яка дуже багато чому навчилася і все ж таки, значною мірою, це одна й та сама людина. Більшість етичних і естетичних принципів у Чернілевського були закладені ще тоді, у далекому 1984 році, але по справжньому сумніватися він навчився тільки в часи «Чеського зошита».

ДМИТРО СТУС

«НЕСТИ СВІЙ ХРЕСТ...»

Тетяна Шульга: Розкажіть про Ваше знайомство зі Станіславом Чернілевським.

Дмитро Стус: Скажу беззастережно: я його люблю.

Т. Ш.: За що саме?

Д. С.: Беззахисність. Природність. Людяність. Станіслав сміливо береться за справи, до яких він сам внутрішньо ще не до кінця готовий, але впрігшись — тягне до кінця. Для українських чоловіків це унікальна здатність. Як мені його не любити? — він хрещений мого сина. Станіслав живе усвідомленням причетності і відповідальності за те, що відбувається на його землі.

Моя зустріч із Чернілевським була у багатьох сенсах доленосною. Випадковість — надто дорогий прецедент для вічності. Його участь у перепохованні Василя Стуса — це навіть не збіг, а вольова готовність нести свій хрест. У нас, щоправда, є елейно-фарисейська традиція на публіку пафосно нести свої хрести. Всі так надривно їх несуть, що аж тоскно. Чернілевський не належить до цієї братії. Він чорнороб історії. Його роль непомітна, але незамінна.

Т. Ш.: Як Ви оцінюєте роль Станіслава Чернілевського у перепохованні Василя Стуса й уславленні його спадщини?

Д. С.: Мені було 22 роки, коли виникла ідея батькового перепоховання. У такому віці це непосильне завдання. Саме тоді у моєму житті з'явився Станіслав Чернілевський, що без вагань висловив готовність взятися за цю справу. Я був зовсім розгублений і навіть не міг уявити, настільки грандіозна робота на нас чекає. Почало-

ся щось несусвітнє. Багатьом учасникам процесу довелось розповідати, хто такий Василь Стус, бо більшість чули про нього, як про легенду. В цьому нам чимало допоміг політв'язень з великим стажем Василь Овсієнко, виявилось, що вони з Чернілевським однокурсники.

Найважливіша риса Чернілевського — це вольове бажання всупереч всьому завершити починання. Не раз траплялося так, що перед нами виростали непосильні завдання. Він сідав, на якусь годину-дві опускав руки, а тоді знаходив у собі силу підвестися і продовжити роботу. Як на мене людей саме такого темпераменту нам так бракує сьогодні.

Разом з Володимиром Шовкошитним Чернілевський узяв на себе левову частку усієї роботи і я дуже вдячний йому за це. Я добивався видачі необхідних дозволів, а вони приробляли до тих дозволів ноги і здобували інші дозволи. Нам допомагала Українська Гельсінська спілка і Народний рух. На жаль багато людей з яскравими патріотичними іменами — не буду називати прізвища — пообіцяли сприяння, але нічого не зробили.

Акція перепоховання була для нас пекельним випробуванням. Маленька кіногрупа протистояла армії кадебістів і провокаторів. Дорогою на цвинтар, кримінальники намагалися забирати наших людей. Ми щось вигадували — і сторона, яка нам протидіяла, теж щось вигадувала. У якійсь ситуації, думаю, підлаштовано, у Чернілевського вкрали гроші: все, що виділила кіностудія. Добре, що в мене були резервні кошти, на які ми купили квитки додому. Нам дуже допомогли місцеві росяни.

Коли ми почали відкопувати могилу, було мінус 20 за Цельсієм. Нам допомагав Олег Покальчук в одних кедах... Одні бігають з прапорами і листівками, другі виконують чорну — і справді важливу роботу. Під час перепоховання кожен з нас виявив свої найкращі риси. Для мене ті люди попри все залишились такими, якими я їх побачив тоді, бо зараз взагалі важко уявити, щоб в тих ситуаціях це все вдалось. Всі ж боялися ексгумації. Нас лякали розповідями про трупу отруту тощо. Але

я радий, що все це трапилося зі мною в моєму житті. Я побачив цих чоловіків чоловіками, воїнами.

Коли ми повернулися і почали розвантажувати техніку в київському аеропорту довкола нас закипіла справжня вакханалія — сотні людей, журналісти, телебачення. Славко раптом сів і заплакав. Не від горя, а тому що вдалося. В цьому весь Чернілевський. Вся його беззахисність...

Нинішнє суспільство переживає період гострої недовіри до мистецтва. Що можна сказати про країну, мистецький простір якої не вмщає у собі її соціальної дійсності, не бачить її упритул? У людей, які демонстрували чудеса героїзму на Майдані, опустили руки. Тому сьогодні, якщо ми взагалі хочемо щось робити, нам треба йти слідами Станіслава Чернілевського. Такі люди, як Славко роблять дуже багато. Вони не претендують на місце геніїв, а з дня у день виконують свою чорну роботу, яка може дати результат через роки. В деякому смислі Чернілевський — чорнороб історії, але саме його труд подарує нам розкіш золотих паростків.

Т. Ш.: Як Ви оцінюєте документальну кінотрилогію Станіслава Чернілевського «Просвітлої дороги свічка чорна»?

Д. С.: Я був одним із авторів сценарію... Володимир Шовкошитний, Станіслав Чернілевський і я, нас троє. Зняти таке кіно було надзвичайно важко. Перші дві серії залишають враження, що суспільству знадобилося виліпити нового ідола, наче Леніна повалили і на його місце треба терміново когось поставити.

Що є цінного в цьому фільмі? Звичайно, це хроніка. Звичайно, це третя серія. Я і сьогодні вважаю, що третя частина, яка розповідає безпосередньо про перепоховання, зачіпає. Я її кілька разів переглядав і кожного разу вона підводила мене до своєї метаної.

Я ще застав унікальний час, коли на Стуса не дивилися знизу вгору, як тепер, а більш-менш як на рівного. Богдан Підгірний розшифрував матеріал, який знімав-

ся на відеокамеру, і видав книжку «Нецензурний Стус». Маючи цю книжку і знаючи контекст, можна краще зрозуміти фільм. Для мене це унікальне докуметальне джерело, бо я знаю, що за цим стоїть.

Безсумнівний плюс цього фільму у тому, що до «Просвітлої дороги» все-таки можна ставити серйозні вимоги, а це, як для українського кіно, — дуже великий успіх.

Т. Ш.: Як Станіслав змінився із часу знакового перепоховання Василя Стуса і роботи над фільмом «Просвітлої дороги свічка чорна»?

Д. С.: Я багато про нього знаю, особливо якихось щемних деталей, які розкажуть більше за сторінки офіційної біографії. Наприклад, як він після нашого повернення з тайги плакав в аеропорту, мов дзвонар з «Рубльова» Тарковського.

Деякі речі дуже особисті — і я не маю права переводити їх публічний дискурс. Скажу, що я його люблю, як любив, і завжди — навіть на відстані — спостерігаю за ним. І це в той час, коли десятки інших людей, а «ім'я їм легіон», — мені відверто байдужі

Можливо, наші пошуки відбуваються в різних площинах. І, може, навіть в різній естетиці. Але це не відміння нашої спорідненості. Змінилися умови, і наше покоління виявилось цілком до них неготовим.

Т. Ш.: Фатальна зацикленість на старих ранах? Провінціальний обскурантизм?

Д. С.: Так, але ж цю зацикленість потрібно подолати, зжити. Слава Богу у тій же поезії Ігор Римарук, Василь Герасим'юк, Станіслав Чернілевський, той же Олексій Зарахович — зуміли піти далі свого часу. «Поет у повітрі» і «Не відчуття» Герасим'юка, «Бермудський трикутник» Римарука, «Чеський зошит» Чернілевського — це життєздатні мистецькі феномени. Не можна сказати, що все покоління втрачене, розбите. Це радше переломне покоління.

РОМАН БАЛАЯН

«ЛЕГКОЕ ДЫХАНИЕ..»

Микола Іванов: Расскажите о Вашем знакомстве со Ст. Чернилевским.

Роман Балаян: Станислава мне порекомендовал Вячеслав Криштофович. Сказал, что несмотря на отсутствие киношного диплома, это замечательный поэт и человек. Я прочёл его книгу «Рушник земли» — и влюбился. У Станислава была проблема: кажется, ему не дали направления на студию, впрочем, может, я и ошибаюсь. Помню лишь, что для трудоустройства Славы зашел к директору студии Николаю Машенко. Он спросил: «Хорошая дипломная работа?». Я ответил: «Это не важно, Коля, — он классный поэт». Так он, благодаря мне и Машенко, на студии и прижился.

Я, конечно, понимал, что, как и многие творческие люди в те времена, этот человек оказался без денег. На тот момент я был художественным руководителем объединения «Талисман», там, на то время, было вакантно одно редакторское место. Я зашел к себе в объединение и говорю: «Есть один парень, замечательный поэт, нужно его взять редактором, но не обязательно, чтобы он этим занимался». В результате чего Слава два года получал зарплату. Через два года в объединении меня спрашивают: «Кто этот Чернилевский? Он хоть бы раз зашел!». Я поговорил со Славой, упрекнул его, и он по обоюдному согласию перестал получать эту зарплату.

Все вышеперечисленное я делал исключительно из восхищения перед его поэзией и чудесным характером. Он умел меняться и перевоплощаться моментально, без всякого напряжения. Умел быть своим в любой компании. Меня всегда восхищали его моментальные спичи в стихах на всяких дружеских торжествах. В моем понимании Славик абсолютно свободный человек.

На одной из встреч на киностудии Довженка неко-

которые озабоченно «свидомые» украинцы высказали претензии к моему фильму «Полеты во сне и наяву», мол, фильм не про Украину и украинцев. Тут, словно Полинель, вскочил Славик: «Як це не українські? Це про мене? А я — українець...» и так далее. Против его блестящего спича никто не смог ничего возразить. Истерия тех, кто критиковал, была, на мой взгляд, абсолютно абсурдна. Фильм был о состоянии советской интеллигенции во всех, без исключения, республиках. А в титрах указана «Киностудия Довженко» и это есть украинский продукт.

Вообще-то, Чернилевский — это человек-праздник. Он всегда и всюду фонтанирует стихами и неистребимым оптимизмом. Конечно, у него были и есть грустные моменты в жизни, национальные печали, сложный быт, какие-то экзистенциальные туманы, но он этого никогда не показывает. Он не занимает людей своими горестями... Он всегда неистово радостный, словно солнечный зайчик.

Кстати, фантастический и блестящий оратор. Я почти всегда внутренне соглашался со всеми его публицистическими и политическими выступлениями — блестящая речь плюс мощная энергетика. Этаким харизматичный сплав.

Участие в революции и драматическая история с ранением — это то, чего стоило от него ожидать. Славика всегда искренне занимали исторические и современные проблемы Украины.

И что мне всегда нравилось в Славике — в отличии от большинства людей — Чернилевский всегда говорил и говорит со мной на украинском, как, к слову, Лариса Брюховецкая и Иван Дзюба.

М. І.: Как Вы относитесь к Чернилевскому-режиссеру?

Р. Б.: Поэтов в режиссуру ведет тщеславие, желание быть на виду у всех. Славик потрясающий поэт, и, по моему мнению, ему не так уж нужна режиссура. У

Чернилевского совершенно нерукотворный талант. Уже само его присутствие — составной элемент культурной ауры города. Без таких людей в культуре становится серо, скучно...

М. І.: На ком лежит вина за провал украинского кинематографа времен независимости?

Р. Б.: В развале отечественного кинематографа виновато, прежде всего, государство. Именно чиновники уступили прокат каким-то хитрым людям, дельцам и олигархам.

Однажды на одном кинособрании несколько деятелей кино — я обойду фамилии — начали вменять Анне Чмил, на то время — председателю Госкино Украины, вину за провал всего украинского кино. Не спрашивая разрешения, я пошел к трибуне и задал по форме риторический, а по сути — очень конкретный вопрос: «Ну кто такая Анна Чмил, чтобы суметь провалить украинское кино?»

Кино лично провалили все — от первого до последнего — украинские президенты, а так же их помощники и советники. Среди них не было ни единого человека, который бы понимал истинную роль кинематографа. Кинематограф — это единственная быстрая форма интеграции в мировое культурное пространство.

М. І.: Известная постановка «Тангейзера» и фильм «Левиафан» в России стали локомотивом общественного процесса. Насколько политическая критика режима в кино должна соотноситься с универсальными ценностями? Как Вы относитесь к герметической поэтике в кино, феномену искусства ради искусства?

Р. Б.: «Левиафан» — очень глубокий и проблематичный фильм для русского общества. Но лично я не люблю и никогда не любил нарочитой публицистичности в кино.

Помню одну историю за кулисами театра «Ленком».

Только-только вышел мой фильм «Храни меня, мой талисман». Посмотрев его, Марк Захаров сказал: «Я тебе завидую. Я тоже хочу снимать кинофильмы, а не телефильмы». Я удивился: «Марк, это я Вам завидую! Ваше «Обыкновенное чудо» — это чистое искусство, вечные темы. Ваши фильмы будут помнить всегда, а меня через 10 лет забудут...»

В кино я уважаю метафорическое мышление, отсутствие очерченных границ. В этом смысле я завидую Евгению Шварцу, который в своих произведениях развивал вечный иносказательный жанр.

Есть фильмы хорошие, даже классные, а есть кино. Джармуш — это кино. Кустурица — это кино. «Тени забытых предков» — это кино...

Сегодня вместо того, чтобы слишком много жонглировать политическими моментами, можно снимать фильмы о любви, просто о девушке и парне, о женщине и мужчине, и через их жизнь показать многое — и о терпении, и о сострадании не только к ближним, и о патриотизме в том числе. В эпоху конфронтации и накала негативных эмоций — тем более...

М. I.: По-Вашему, намечается возврат в поэтическое кино?

Р. Б.: Поэтическое кино было ответом на дух того времени. В советское время существовала острая необходимость уйти от канонов соцреализма, окунуться в отвлеченные исторические темы. Для украинской культуры поэтическое кино было еще и попыткой отыскать свою идентичность, выйти из пространства жесткого угнетения художественной мысли.

В советское время режиссеры жили на сопромате и находились в отчаянном поиске универсального поэтического языка. Я никогда не вкладывал в свои фильмы социальной критики, я вкладывал характеры, не встроенные в эту жизнь. Все мои персонажи, в общем-то, люди «спотыкающиеся» (фраза А. Чехова) в этой жизни. Сомневающиеся в себе и в том, что происходит вокруг.

Страдающие от несовершенства этой жизни. В советское время от режима страдала, прежде всего, научно-творческая интеллигенция. В науке гонениям подвергалась кибернетика, а в искусстве — все новое, авангардное. Рабочие, отдыхая на всех курортах, были довольны, крестьяне — хоть и без паспортов — тоже...

Я всегда пытался отстаивать свою творческую независимость. К примеру, я никогда не был членом компартии. Придумывал различные ходы и предлоги, чтобы в нее не вступать. Многие мои коллеги стали идейными коммунистами, а потом демонстративно сожгли партбилеты и обратились в патриотов и националистов. Я не верю в абсолютную искренность такого шага.

С началом войны мы лишились диалога с огромным, весьма непредсказуемым соседом на востоке. Жаль, что до сих пор нашему президенту не удалось настоять на встрече с Путиным — один на один, — как бы этот самый Путин не сопротивлялся. Тем более, что наш президент раньше был отличным дипломатом. Этого надо было добиться ещё в начале разгара конфликта, поскольку мы видим странные и безуспешные — почему-то — попытки Минских соглашений... Помню, ещё в советские времена, в начале карабахского конфликта, один мой знакомый армянин расхваливал первого секретаря армянской компартии Демирчяна. Мол, тот, видите ли, позволяет себе роскошь принципиально не разговаривать с Гейдаром Алиевым на встречах в Политбюро. Меня это возмутило. Как державный муж, он отвечал за судьбу всей нации и обязан был встречаться, договариваться, вести переговоры любой ценой. Ведь на кону тысячи человеческих жизней! Мне, может быть, наивно кажется, что если бы, не дай Бог, я был президентом, то любой ценой добивался бы встречи один на один с лидером враждебной страны, как бы не сопротивлялся «господин» Путин. Или вопрос должны решать не политики, а гуманитарии обеих стран — таковые, уверен, нашлись бы с обеих сторон... Например, если бы я и мой друг и соавтор Рустам Ибрагимбеков решали конфликт Нагорного Карабаха, мы очень быстро пришли бы к другому, быть

может, более мирному решению. Увы, исход конфликта тогда решили политики...

М. І.: Как Вы относитесь к тому, что целое поколение украинских культурных деятелей из коммунистического дискурса очень быстро перешли в национальный?

Р. Б.: Обычный конформизм. Вряд ли эти люди пережили национальное откровение или жарко исповедовались в своих былых идейных пристрастиях. Но давайте о другом. Если я не ошибаюсь, Адам Смит говорил, что в иерархии ценностей сначала должны идти культура и просвещение, и уже потом — экономика. В основе всего лежит культура. Чтобы «запроваджувати мову», необходимы не репрессивные меры, а создание ауры ее престижности. Даже создание какой-то льготности, что ли. Изучение украинского должно приносить чувство гордости, а не вынужденности...

Помню, раньше в Киеве была замечательная украинская переводческая школа. Как ни странно, ключевые произведения Маркеса и Амаду я прочел именно на украинском. И влюбился. Латиноамериканское барокко очень близко к украинскому барокко. Над переводами произведений тех времен блестяще трудились Микола Лукаш и Валерий Шевчук.

Однажды вместе с Иваном Малковичем мы обсуждали репертуар творческого вечера композитора Валентина Сильвестрова. В программу Валентин предполагал включить песни на стихи Шевченко, Чубинского, Рыльского, Лермонтова, Пушкина... Иван, умнейший парень и замечательный издатель, говорит: «А, може, Пушкіна не треба?» Я очень удивился. Да, есть у Пушкина антиукраинская поэма «Мазепа». Но разве у него была тогда альтернативная информация этой единственной имперской точке зрения?

Видимо, по этой же причине мой фильм «Храни меня, мой талисман» в Украине приняли сдержанно. Возможно, потому, что там про Пушкина. Тем не менее, я счи-

таю, что это кино интересней, чем «Полеты». «Полеты» повествуют о духовных спадах и духовном угнетении, а в «Талисмане...» взято все гораздо шире...

За период моего присутствия в украинской культуре появлялись и есть яркие личности — Костенко, Винграновский, Иван Дзюба, Вакарчук, Слава Чернилевский...

М. І.: И Миколайчук...

Р. Б.: Иван Миколайчук — человек другого типа, нежели Станислав. Менее общительный и более тихий. Но восхитительный. Говорил он со мной чаще всего на украинском. Вместе мы работали над «Бирюком»: он писал одну часть сценария, я другую... У нас постоянно вспыхивали дружеские творческие споры. Я говорю: «Что ты там написал, что это за пышное барокко?» Отдельные фразы Миколайчук действительно писал антиварно-барокковым слогом. А он мне: «А ты что пишешь? Это же телеграфный текст...» Иван, как ни громко прозвучит, это было явление... Для меня Иван и до сих пор эталон настоящего украинца. К слову сказать, уверен, что мой друг, Славик Чернилевский, считает меня чуть ли не украинцем — в его понимании.

Чтобы быть сильным, нужно иметь в том числе и легкость. Славик очень легкий человек — как пух, как солнечный зайчик. Возможно, именно это качество позволило ему пройти — или пролететь — над всеми жизненными катастрофами — включая тяжелое ранение на Майдане. Встреча со Славиком — это всегда праздник. У Бунина есть гениальный рассказ — «Легкое дыхание». Станислав — человек свободного полета не без национальных печалей, но его главная отличительная черта — именно легкое дыхание.

ОБОЖАЮ. ЛЮБЛЮ. ВОСХИЩАЮСЬ.

МИРОСЛАВ СЛАБОШПИЦЬКИЙ

«ЛІНГВІСТИЧНА КАБАЛА ТА ЇЇ РЕБЕ...»

Микола Іванов: Ст. Чернілевський був одним з Ваших вчителів й наставників в інституті ім. Карпенка-Карого...

Мирослав Слабошпицький: Зроблю маленьке уточнення. Я не вступив до театального інституту з першого разу. Але, тим не меш, став відвідувати лекції Станіслава Чернілевського вільним слухачем. Згодом на його пари я ходив вже як студент.

Перше враження... Я зрозумів, що ця людина абсолютно схиблена на словах. Для мене він був, передусім, все-таки поетом, я б навіть сказав, поетом, який знімає фільми, а не навпаки. Найвідоміший його фільм — це кінотрилогія «Просвітлої дороги свічка чорна», присвячена акції перепоховання Василя Стуса — до якої він також був причетний як один з організаторів.

На його лекціях мене абсолютно приголомшила його теорія гри зі словами, яка здавалася мені таємничішою за «Гру в бісер» Германа Гессе. Чернілевський займався вичленуванням якихось коренів, суфіксів і префіксів зі слів і надбудовував над ними фантастичні смислові конструкції — його міфотворчий порив охоплював і наймодернішу епоху Ларса фон Трієра і «ветхі часи» аж до Адама і Єви.

Н а жаль, я не можу зараз навести приклад цієї великої «чернілевської деконструкції», бо минуло понад двадцять років з того часу. То була якась магія, своєрідна лінгвістична кабала, а він — її ребе.

Треба відзначити, що манера спілкування Чернілевського абсолютно не українська. Це, радше стиль італо-американця. Він говорить дуже швидко, чудернацькими словами, відзначається фантастичною можливістю римувати експромтом. Він і зараз не огрядний, а тоді був стрункий, мов Дон Кіхот. От тільки

змагався він не з вітряками, а з реальним злом — про це свідчить, зокрема, його участь у Революції Гідності й важке поранення на Майдані...

Тоді він нагадував людину, яка постійно жонглює словами. Цей словесний маг — абсолютно щасливо існує у цьому світі слів. Все це викликало у мене дуже велике захоплення.

М. І.: Станіслав Чернілевський якось вплинув на Ваші творчі методи?

М. С.: На жаль, в інституті імені Карпенка-Карого я провів не так вже й багато часу і мені важко об'єктивно судити. В сенсі кіно й літератури, він безумовно такий собі гофманівський, моцартіанський персонаж. Що стосується його академічних досягнень і того, як він знімає, — я, на жаль, не бував на його знімальному майданчику і не знаю, як він працює. Як викладач він дуже харизматична особа, на його лекціях, присвячених «зоровим кодам» Леонардо да Вінчі й інтерпретації шекспірівського «Гамлета» — завжди аншлаг. Стиль лекцій — завжди блискучий, от тільки швидкість говоріння викладача просто б'є рекорди, для співрозмовника і зали слухачів він практично не залишає місця, щоб вставити своїх п'ять копійок. Проте, як незалежна особистість, я сформувався років на десять пізніше. Можливо, латентний вплив і був, але виокремити якісь явні творчі запозичення зараз мені доволі складно.

Мені здається, що Станіслав є поетом не у розумінні літературних премій чи тиражів своїх книг, його дар прихований у його внутрішній суті, а не в зовнішніх номенклатурних атрибутах. Передусім, він поет-борець, що отримав п'ять куль на Майдані. Він є чи не єдиною особою серед усієї Спілки письменників України, яка є поетом у найглибшому значенні цього слова. Навіть, якщо він завтра митиме машини, він все одно залишиться митцем глибинно, сутнісно. Мені видається в інший час і в іншій країні з нього вийшов би такий

собі рок-бард. Підривний, скандальний, неординарний. Який помер би в двадцять років від наркотичного передозування, як чимало учасників трагічного «клубу 27». Такий собі Артур Рембо в мініатюрі. А взагалі в очах молодшої генерації він той, кого можна назвати «правильним чуваком».

М. І.: Чи можуть останні соціально-політичні потрясіння призвести до поетичного або кінематографічного ренесансу?

М. С.: Якщо говорити тільки про кіно, то безумовно відбувся якийсь культурний феномен. Це передусім сам Майдан, який, окрім виміру національно-визвольного, політичного, має ще й естетичний вимір. Це був певний естетичний прорив. Битва на Грушевського має потужний мистецький потенціал...

Журналісти, письменники, телеведучі є тим одним відсотком населення, який так чи інакше формує якісь смисли. Треба розуміти, що західне суспільство надзвичайно секуляризоване. І культура певною мірою є світським сурогатом релігії. В зв'язку з цим цей відсоток населення генерує смисли і контекст. Політичні сили так чи інакше реагують на смисли, сформульовані симбіозом митців та інтелектуалів. Я дуже люблю повторювати тезу про те, що за кожним російським солдатом, який пішов воювати на Донбас, у свідомості західного інтелектуала стоїть Толстой, Достоєвський, Чехов і весь російський балет Дягілева. Виникає підсвідома емоційна емпатія до міфічного російського добровольця на Донбасі. Країні, яка подарувала світу Достоєвського, Чехова, Толстого протиставляється країна кого? Україна майже не представлена у світовій культурі. Якщо бути відвертим і відкинути абстрактний гуманізм, наскільки зачепить наша історія європейського інтелектуала? Внесок російського мистецтва у загальноєвропейську культурну сферу сприяє емоційній емпатії француза, німця чи англійця до Росії. І якщо не має нашого культурного внеску в ноосферу, хоча б одного відсотка, — то ми,

власне, профанна територія, позбавлений культурної матриці геополітичний простір.

Уявіть, що до влади в якісь Полінезійській країні прийшла чергова хунта. Ви читали хоча б одного письменника чи дивилися хоча б одного кінематографіста народності «тутсі»? Світ жорстокий і, на жаль, за весь час української незалежності, ми спромоглися зробити зовсім небагато. Тому, я в цьому розумінні великий песиміст.

М. І.: Чи варто критикувати Кіплінга за колоніалізм, а Фердінанда Селіна і Лені Ріфеншталь за колабораціонізм і співпрацю з нацистським режимом? Чи, на Ваш погляд, правомірно вилучати їхні твори зі шкільної та університетської програм?

М. С.: Це дуже складне питання. Є великі неполітикоректні письменники. Кнут Гамсун, наприклад. Є Луї Фердінад Селін, один з найбільших французьких письменників, який відбував термін у в'язниці за співпрацю з режимом Віші і який, до того ж, був неприхованим антисемітом. Я був у Франції, Селіна там вивчають у школі, він присутній у культурному дискурсі й навчальних програмах з літератури. З одного боку, існує людина, існує таланти, а з іншого боку, людина існує у своєму часі, який, природно, відрізняється від нашого. У Ріфеншталь є геніальні кадри, так само, як і у Олександра Довженка, але згідно з буквою закону в межах декомунізації дві третини спадщини Довженка мають бути відправлені в закриті архіви, тому що це є абсолютна пропаганда комунізму. «Арсенал», «Щорс» та інші фільми, в яких поетизується творення нового комуністичного ладу. Ми можемо дискутувати, довго дискутувати, чи є така політика правильною. Тут не має загального правила, і кожен конкретний прецедент треба розглядати окремо.

СЕРГІЙ ПРОСКУРНЯ**«МИТЕЦЬ – ЦЕ ЛЮДИНА,
ЗДАТНА СПОКУТУВАТИ ЧУЖУ ПРОВИНУ»**

Тетяна Шульга: Я знаю, що з Станіславом Чернілевським Вас зв'язує тривала дружба...

Сергій Проскурня: Вже при першій зустрічі зі Славком мене глибоко вразив його поетичний дар, характер, вибухова енергія та експресія. Пізніше, зіставляючи ці фрагменти його творчої натури, я з'ясував, що він теж навчається в театральному інституті імені Карпенка-Карого. Для митця і поета творче середовище — це територія абсолютної свободи. Тільки в такому середовищі митець може органічно зростати й розвивати поетичний дар, артистизм. Особливо це було важливо в найтемніші роки радянського застою; останні роки Брежнєва і практично три роки до появи Горбачова були для нас задушливим і непростим часом.

У богемній тусовці тих років, як в оркестрі, голос Станіслава Чернілевського був надзвичайно виразним. По-перше, він сам говорить гучно, розкотисто. Узагалі Славко — гучна, експресивна особистість, рухається швидко і з афектацією, його важко точно характеризувати. Він перевтілюється дуже легко. Власне, загадковий творчий метаморфозис лежить в основі його поетичного буття. П'ятнадцять років тому на вшанувальному бенкеті з нагоди 80-річчя театру Франка атмосфера була дуже розбурханою. Аж раптом Славко, який з'явився біля мікрофона, тембром і силою свого голосу примусив замовкнути весь тлум уже розігрітих алкоголем артистів, їхніх друзів — чоловіків, жінок і коханок і слухати панегірик у стилі Котляревського. Уявляєте?

Як театральний режисер, я постійно потрапляю у творчі асоціативні лабіринти й починаю придумувати для нього образи. Вибірка ролей для Чернілевського

дуже широка. Різні сторони його натури органічно лягають в образні кліше в діапазоні від Крихітки Цахеса й аж до давньоруських скоморохів — ексцентричних акторів-язичників, яких знищив прихід християнства.

Якби Чернілевський жив у Черкасах, він, безсумнівно, став би одним із найбільших творців мистецької аури міста, його міфології. Для цього достатнім був би простий факт його перебування, присутності в місті. Якби Станіслав долучився до театрального життя в іпостасі драматурга чи автора інсинуацій або просто ходив би вулицями міста, — люди масово ринули б до театру. Але в Черкасах, на жаль, не має таких потужних поетів і таких неординарних творчих особистостей.

Т. Ш.: Отже, творче слово Станіслава Чернілевського має театральний потенціал?

С. П.: Безумовно. Він сам по собі надзвичайно сильний і яскравий актор, істинно шекспірівський персонаж. Він існує в просторі кіно, як риба в воді, це його стихія. Спочатку вчиться на філологічному факультеті, але закохується в актрис з факультету театрального. Кохає палко і драматично. Потім довго страждає. Носить у собі комплекс відмови, який вихлюпується у поезію. Всі його любовні авантюри зливаються в одне велике платонічне кохання, з яким він живе і про яке постійно згадує. Я знаю чимало його найсокровенніших таємниць...

Т. Ш.: Як ви оцінюєте роль Станіслава Чернілевського в «мовному перевороті» на українському телебаченні?

С. П.: На зорі незалежності починається якийсь фантастичний період створення нового українського телебачення недержавного, незалежного рівня. Саме в цей період Станіслав несподівано постає одним із найважливіших учасників процесу формування нового телевізійного обличчя України й нової телемови. Він і за-

снований ним відділ талановито переозвучив десятки тисяч фільмів. Я був захоплений тим, як українською звучать знакові фільми, документалки й телесеріали, захоплений живою мовою, редакторською роботою, драматизмом (як театральний режисер, я добре знаю, що це таке!) цих робіт. Тільки згодом, через роки я дізнаюсь, що це робота Станіслава Чернілевського. Від цього в мене повисла щелепа. Я біжу на «1+1» і починаю стискати його в обіймах і казати: це ж просто фантастика, чому я раніше не знав, що це ти, що це твоє, що це твої маленькі шедеври?! Він стоїть в тіні, ніхто його не знає, його не вказують у титрах. Однак без таких креативних творчих і дуже чутливих до мови людей не було б цих маленьких шедеврів, які започаткували великий напрям на українському телебаченні.

Т. Ш.: Скажіть, який відгук у Вас викликав «Чеський зошит»?

С. П.: Моє ставлення до цього тексту дуже особисте. По-перше, Станіслав подарував мені цю книгу в Черкасах у день прем'єри моєї п'єси про Василя Симоненка. Це був знаковий момент. По-друге, я дивлюсь на будь-який текст через призму можливості сценічної адаптації.

Читання «Чеського зошита» воскресило пронизливий спогад з мого дитинства. У 1968 році я сидів за партою львівської школи на вулиці Городоцькій — і раптом до мене донеслися страшні, скреготливі, залізні звуки. Так мені вперше — у звуковому вимірі—явився образ війни. Ми разом з товаришами-школярами підбігли до вікон — і я на власні очі побачив, як радянські танки йшли на Прагу. Мені було десять років, танки сунули через Львів на Прагу, атмосфера була тривожна, мов напнута лінва. Цей пронизливий спогад включається у творчий асоціативний ряд. У своїй збірці Чернілевському вдалося гранично точно передати тривожний дух майданівських ночей. Динаміка його фабули не поступається динаміці мого інтимного спогаду з дитин-

ства. Це промовисто потверджує справжність і естетичну силу цієї книги...

Т. Ш.: У передмові до «Чеського зошита» Станіслав Чернілевський пише, що у своїй книзі він проходить важливий і неминучий досвід переосмислення свого «я», а також — через страшне й містичне «таїнство беззаконня», як його іменували давні греки. Чи ламання табу й вихід за межі добра і зла є обов'язковою умовою сильної поезії і драматургії?

С. П.: Ви знаєте, чому, на мій погляд, людина стає поетом? Я думаю, справжній поет — це людина, що здатна взяти на себе чужу провину і спокутувати чужий гріх. Це страшне таїнство. Саме через цю містерію пройшов Чернілевський. «Чеський зошит» — скрупульозний літопис пройденного ним шляху.

БОГДАН БЕНЮК

«НАВІТЬ ПІФІЯ НЕ ЗНАЄ, ЯКИМ ВІН
ПОСТАНЕ У СВОЇЙ НАСТУПНІЙ КНИЗІ...»

Микола Іванов: Я знаю, що зі Ст. Чернілевським Вас зв'язує тривала дружба...

Богдан Бенюк: Справді, я можу похвалитися, що знаю його вже давно — понад 40 років. Познайомилися ми ще студентами. Станіслав навчався на режисерському факультеті, я — на акторському. Доля звела нас на знімальному майданчику кінокартини «Женці».

Станіслав відзначається фантастичними творчими вміннями і знаннями. Вже потім я дізнався, що він походить з мальовничого полікультурного села на Вінниччині. На теренах цього краю органічно сплелися різні культурні й етнічні, релігійні традиції. Така модель визначально вплинула на його відкритий творчий темперамент.

У Станіслава завжди величезна кількість творчих ідей. Часом вони навіть переслідують його, як фурії. Його колосальний, просто енциклопедичний багаж знань доповнює неймовірно розвинута фантазія. Мені пощастило зніматися в його дебютному фільмі. Як режисер він уміє блискуче акцентувати непомітні деталі, вирізняти емоційні речі, що точно змальовують душу героя.

Головний дар Славка — експромтом складати вірші. Це не поезія у класичному розумінні, а скоріше ексцентричні віршовані викрутаси, у яких він сатирично перекручує навколишній світ. У Чернілевського є свої коломийки-вірші з унікальним ритмом, темпом, тональністю.

Я щасливий чоловік, бо, приходячи на мій день народження, Чернілевський кожного разу дарував мені свій черговий шедевр. Ці шедеври я, як хитрий артист,

ховаю і складаю подалі від чужих очей — для майбутнього музею його імені.

Більшість людей з мого оточення з часом стали непереісичними особистостями. Що довше я живу, то більше переконуюсь у тому, що я, як мимовільний біографіст, повинен задокументувати їхні непродумані, спонтанні вчинки, у яких найбільшою мірою розкривається їхня геніальність. Людська імпровізація посіює велику довіру. Саме тому я ретельно зберігаю Славкові віршики. Пишучи про якусь людину, Славко вивчає якнайбільше фактажу і деталей про неї, щоб потім переспівати їх у своїх ораціях. Сподіваюсь, Божа Рука колись приведе ці шедеври в видавництво, і Малкович чи інший видавець, укладаючи добірку, відбере їх для публікації.

У багатьох смислах Чернілевський для мене — місіонер. «Через поле, через гай ходить Славко-помагай» — ці слова найяскравіше характеризують його творчу натуру. Він завжди кудись поспішає, у нього завжди не вистачає часу, але саме в цьому — весь Чернілевський. Коли він зупиниться, мабуть, не стане і Славка Чернілевського. До речі, я з тієї ж когорти людей. Нам весь час треба займатися гарячковою діяльністю, інакше наше внутрішнє динамо погасне.

Ріст Чернілевського такий же, як і мій. Але ми вже метри. Він вже метр, а якщо скласти те, що він зробив своїми поетичними викрутасами, то це вже цілих два метри.

Поезія Чернілевського розкриває грань неймовірної поетичної душі, яка є у кожного українця. Стихійна енергетика зашифрована у ритмі, темпі, лексичному багатстві українських пісень. Чернілевський достеменно знає українську мову, він справжній гуру Слова.

Я думаю, що десь через років 25, коли у нього будуть довгі-довгі спиці для в'язання і безліч внуків довкола крісла-гойдалки, він усе ще буде вигадувати свої несусвітні історії. Навіть у цьому віці в нього плестимуться неймовірні вірші, по яких його будуть безпомилково впізнавати. Чернілевський — один з небагатьох людей, яких я по-справжньому люблю.

М. І.: Для мене дуже знаковим є той факт, що Ваш акторський дебют відбувся на знімальному майданчику фільму Ст. Чернілевського — «Грамотний»...

Б. Б.: Це було дуже давно. І я, і Славко були ще молодими. Це була робота, якою Славко дебютував як режисер. Через ряд труднощів мені навіть не пощастило побачити фінального варіанту цієї кінокартини. Це пронизлива історія про кіномеханіка, який пройшов через т. зв. «товаристський суд», знята за мотивами однойменної новели Григора Тютюнника.

Зі знімальною групою ми виїхали на мальовничі локації над Дніпром. Славко працював самовіддано, геніально вибудовував психологію у кадрі. Актори — нещасні люди, тому що приречені перебувати в герметичному просторі свого творчого амплуа.

В задушливі радянські часи було усталене уявлення про те, що героєм фільму повинен буди високий і мужній красень, своєрідна радянська «надлюдина». Незважаючи на канони соцреалізму, пропагувався романтичний ухил в інтерпретації героя. Зрозуміло, таке уявлення було хибним і продиктованим пропагандистськими постулатами. Своєю кінокартиною Славко з блиском поламав цей стереотип. Він запропонував мені головну роль і, всупереч канонам і кон'юктурі, постарався через мою душу відкрити сюжетні лінії дивовижної драматичної напруги — розповісти про те, як «маленька людина» мучиться, страждає, живе. Про те, що вона теж наділена своєю провіденційною роллю, а не є пасивним глом історії. У його творчому всесвіті навіть маленька людина здатна на великі, майже античні почуття. Це велика духовна лабораторія Чернілевського, по-справжньому геніальне шпортання в душі людській.

Фільм «Грамотний» був важливим етапом мого акторського становлення. Він заклав іще один камінь у фундамент мого творчого дому, дозволив повірити в самого себе.

М. І.: Чи можете Ви розповісти про якісь «неканонічні» сторони Ст. Чернілевського?

Б. Б.: Зі Славком добре п'ється чарка. Ми не раз офірували цілу ніч розмовам про кіно і театр. Коли моя сім'я їхала з Києва, я зазвичай запрошував Славка до себе. Все відбувалося за звичним сценарієм. Я біг за вином, а коли повертався, Славко зустрічав мене, як античний жрець, в халаті моєї дружини. Ми відкривали пляшку, і ніч напроліт точилися розмови, пов'язані з мистецтвом і театром.

Навіть зараз Чернілевський часто відвідує театральні прем'єри — він чоловік, який, як режисер, нюхом відчуває щось оригінальне. Мистецькій аудиторії він може дати великий перфоманс почуття любові до прекрасного. Славко Чернілевський — і це найголовніше — локомотив тепла людського.

Навіть зараз Чернілевський часто відвідує театральні прем'єри — він чоловік, який, як режисер, нюхом відчуває щось оригінальне. Мистецькій аудиторії він може дати великий перфоманс почуття любові до прекрасного. Славко Чернілевський — і це найголовніше — локомотив тепла людського.

М. І.: Одного разу Ст. Чернілевський запропонував лаконічне самовизначення «шістдесятник, проявлений у вісімдесятих» — наскільки воно точне?

Б. Б.: В силу своєї обізнаності чи необізнаності ми розглядаємо літературний світ у світлі свого внутрішнього фавору. Коли я читаю Чернілевського — він падає у мою душу. Він у мене завжди в перших ролях. Навіть тепер, коли з моменту виходу його першої книжки збігло понад тридцять років. Чернілевський — поет, який постійно змінюється і перевтілюється. Навіть Піфія не знає, яким він постане у своїй наступній книзі.

І останнє. Хоча прізвисьце Чернілевський має корінь, який перекладається з давньоруської як «чорний», середині нього живе сонячний зайчик. Така от вишукана примха долі — сонячний Чернілевський.

РАУЛЬ ЧІЛАЧАВА

«МАЙСТЕР ПОЕТИЧНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ»

Микола Іванов.: Як, за яких обставин відбулося Ваше знайомство зі Станіславом Чернілевським?

Рауль Чілачава.: Наше знайомство зі Станіславом Чернілевським спочатку було заочним, через поетичну збірку «Рушник землі». Здається, року 1984. Я тоді активно збирав нові видання поетів-сучасників, бо вже виношував ідею упорядкування і перекладу великої антології сучасної української поезії. Ім'я Станіслав Чернілевський було мені невідоме, але до нього привернула увагу передмова Дмитра Павличка. Вірніше, сам факт його авторства, бо знав: так просто патріарх Павличко переднє слово нікому не напише. А якщо написав, то, певне, є за що. Я запам'ятав це ім'я, але ближчим часом доля так і не звела нас. Лише 1989 року, під час перепоховання останків Василя Стуса він знову нагадав про себе, але вже як громадський діяч і кінорежисер, котрий не лише ініціював і організував перепоховання великого поета з мордовського концтабору на Батьківщину, а й відзняв усю цю трагічну епопею. І вже потім, трохи пізніше ми з ним зустрілись на одній з телевізійних передач, де він знову ж таки був режисером. Згодом, коли ми добре познайомились і потоваришували, Славко розповів, що бачив мене ще в студентські часи в коридорах жовтого корпусу Шевченкового університету, де разом із закавказькими однолітками я по обміну вивчав україністику. Ми справді виділялись серед інших, та й інтерес до нас був особливий: в 60-х роках такі обміни траплялись украй рідко. Тож помітити грузина серед українців було нескладно.

М. І.: На Ваш погляд, Чернілевський належить до класичної української літературної традиції чи є поетом-модерністом?

Р. Ч.: Я не прихильник поділу поетів на «класиків» та «модерністів». Якщо в рядках т.з. поета-модерніста живе і нуртує справжня поезія, то вона рано чи пізно переходить до категорії класичної. Скільки літературних угруповань було в українській літературі в 20-х-30-х роках, але, крім фахівців, хто сьогодні пам'ятає, що Тичина й Сосюра спочатку входили до «Гарту», а потім до «ВАПЛІТЕ», що Рильський був неокласиком, а Бажан футуристом?

М. І.: Чернілевський «Рушника землі», що побачив світ 1984-го року, і Чернілевський «Чеського зошита» (2014), настільки це різні люди? Чим і як відрізняється творчий досвід збірок, часова дистанція між якими — 30 років?

Р. Ч.: «Чеський зошит» — друга книжка поета, і від «Рушника землі» її віддаляє дивовижно тривалий період поетичного мовчання! За цей час і в пресі майже не з'являлись публікації Станіслава, тож не було змоги простежити зміни, як ви кажете, його «творчих обріїв». Втім, «Чеський зошит» таки показав, що зміни відбувались. В серці поета акумулювалась потужна творча енергія, яка вибухнула яскравими барвами, метафорами, ритмами, роздумами. (Як тут не згадати відомі рядки Миколи Ушакова: «Чем продолжительней молчанье, тем удивительнее речь...») Ця книжка вже з іншої епохи, з іншого духовного, побутового й політичного контексту, і вона суголосна часові. Революція гідності, учасником якої був поет і під час якої на Майдані він дістав поранення, стала могутнім поштовхом до поетичного осмислення біографії країни за часів незалежності. Тут ми вже бачимо зрілого, досвідченого майстра, озброєного знаннями світової літературної класики, історичних аналогій, міфологічних першоджерел. Збірка створена ніби на одному подиху, на безперервному душевному піднесенні, тому в ній велика концентрація тем, мотивів, ремінісценцій, спогадів. Цей

«зошит», який насправді є солідним томом, заворожує своєю відвертістю, оголеною, як нерв, правдою. І хоча автор потрапив до Чехії через трагічну травму, він не озлобився, не став закликати до помсти, а зізнався: «І я пишу не про Майдан, а про кохання». І справді, основна, визначальна прикмета «Чеського зошита» — це любов, гуманізм, прагнення до миру і взаєморозуміння між людьми. І виражені ці прагнення тонкими поетичними прийомами, образами, ритмо-мелодійними варіаціями.

М. І.: Які творчі координати Станіслава Чернілевського в українській літературі? Між ким і ким знаходиться його постать? Впливам яких авторів завдячує його поезія?

Р. Ч.: Нема такого митця, котрий свого часу не знавав певного впливу інших майстрів. Чому тут дивуватися, коли, наприклад, з «Шинелі» Миколи Гоголя вийшла ціла національна література! Думаю, і Станіслав мав чимало наставників на поетичній ниві, в яких він учився володінню словом, шліфуванню художнього образу, досконалості поетичної фрази. В українській літературі такими вчителями для нього, на мою думку, можливо, були той же Дмитро Павличко, а також Микола Вінграновський. Частково і Леонід Талалай. З Павличком його ріднить громадянський пафос і публіцистична загостреність, а з Вінграновським і Талалаєм — тонкий ліризм, підмічений вами потяг до словотворення. Я це не стверджую, але таке припущення може виникнути в читача, який добре знає творчість як Станіслава, так і зазначених поетів.

М. І.: Чимало українських гуманітаріїв, зокрема поет Володимир Базилевський, констатують катастрофічну ситуацію в українській гуманітаристиці. Культура спрощується і стає «масовою», а елітарна культура витісняється в академічний простір. Чи можливо, на Ваш погляд, повернути часи, коли пое-

зія збирала стадіони?

Р. Ч.: Повні стадіони сьогодні не збирає навіть футбол, для чого вони й побудовані. Боюся, що за нашого життя їх не заповнять і фанати поетичного слова. Я ще застав часи, коли таке відбувалось. У так звану хрущовську «відлигу» люди прагли слова правди і шукали його між поетичними рядками.

Сьогодні заборон нема, табу зникло, є альтернативні джерела інформації, та й суспільство стало прагматичнішим, я б навіть сказав, черствішим. У цьому сенсі я погоджуюсь з Володимиром Базилевським, що ситуація в гуманітарній сфері (не лише в Україні) є критичною. Щоправда, я вважаю, що це ще не катастрофа, бо для елітарної культури таки залишається академічний простір, який завжди можна розширити. Стадіонів не буде, але люди і надалі шукатимуть витончені, емоційні, насичені образами поетичні рядки. Погодьмося: поезія все ж річ для естетів, гурманів, людей з досконалим художнім смаком. Чутки «про смерть поезії», за відомим висловом, надто перебільшені. Попит на нього буде завжди. Як був він і тоді, коли створювалися рядки «Гільгамешу» й індійських вед, Псалмів Давида і Гомерових поем, «Витязя в тигровій шкурі» і «Божественної комедії», «Калевали» і українських народних дум. Поезія — невід'ємна частина духовного меню людства і неодмінно знайдуться естети, інтелектуальний стіл яких вона прикрашатиме.

СТАНІСЛАВ БОНДАРЕНКО

«ЧЕРНІЛЕВСЬКА ОБЛАСТЬ ПОЕЗІЇ...»

Микола Іванов: Вас вважають «києвоцентричним» поетом. Розкажіть, як геній місця вплинув на творчу особистість Ст. Чернілевського.

Станіслав Бондаренко: Якщо почати з географії, а це буде приємно мені як синові географа (та ще й в'язня 3-х концтаборів) — тим більше, що у тезка Чернілевського хороша поетична географія, як і історія. Усі в Україні всі знають Чернівецьку область. Менше знають область... Чернілевську. А це унікальна частина поетичного архіпелагу сучасності. Чернілевська область поезії недостатньо відома з кількох причин. По-перше, у Станіслава була чимала перерва в поетичній творчості, по-друге, він належить до виняткових поетів-антипіарщиків. Окрім того, сучасна читацька аудиторія призабула славетні бібліофільські традиції: люди читають мало взагалі і дуже мало поетичних книжок — зокрема. Вірші Станіслава я відніс до унікальної Чернілевської області поетичного слова. Вона — за своїм значенням, потугами й експресією всеукраїнська — ба більше! — досягає високого рівня корифеїв пера.

Знаю його з тих часів, коли він, з одного боку, був сформованим, а з другого — як і більшість із нас — «перереформатованим» подіями, пов'язаними із здобуттям Незалежності. Маю на увазі не тільки сам акт здобуття самостійності на тлі московського путчу, а й іншу знакову подію, до якої безпосередньо причетний Станіслав, — організоване ним перевезення тіла Василя Стуса і двох його побратимів з Кучино до Києва (1989 рік).

Перепоховання Василя Стуса стало чи не першою масовою демонстрацією в історії боротьби за незалежність. Хтось стверджує, що Володимирською до Байкового цвинтаря за трьома трунами йшло понад 90 тисяч людей. Дорогою майже стотисячна колона ненадов-

го спинилася перед пам'ятником Шевченку. Це була й історична спокута гріхів, і належне пошанування національних звитяжців, і унікальний шанс для згуртування та політичної консолідації. Це безпрецедентна подія. Своєрідне передмайдання. Підсумком і документальним свідченням цієї акції стала кінотрилогія «Просвітлої дороги свічка чорна». Я не раз бачив це епічне полотно Чернілевського — під час вручення кіногрупі премії імені Василя Стуса в Будинку вчителя, а раніше — по телевізору. Це вражаюча кінокартина. Чернілевський з побратимами влаштували не просто поминальну акцію з перепохованням Стуса, вони тоді сприяли переведенню всього українського суспільства на якийсь якісно новий рівень національної самосвідомості, консолідації. До речі, мало хто знає, що сталося в Кучино нещодавно...

М. І.: Що Ви маєте на увазі?

Ст. Б.: Спершу нагадаю критинізм совєцького зрака останніх років існування совімперії, який проявився в тому ж Кучино при з'яві українців.

Я читав щоденник Шовкошитного, де чи не похвилинно, в деталях розписано, скільки влаштованих російською владою та спецслужбами перешкод довелося долати. Знаю, як знімальній групі перешкоджали видобути з землі й ексгумувати тіло Стуса (мотивували нібито наявною епідемією), залякували, пробивали колеса автівок, затримували, мовляв, вони по дорозі наїхали на людину, погрожували фізичною розправою. Тероризували не тільки знімальну групу, безпосередньо причетну до тієї акції, покалічили навіть теслю, який погодився виготовити труну для Стуса. А от в кінці цього літа від Василя Овсієнка, який чи не останнім з українців бачив Василя Семеновича Стуса в Кучинському таборі, я дізнався, що музей звитяжців, в'язнів сумління, який називали «совістю Росії», тепер ліквідовано. І самі ж росіяни, в яких ще жива совість, називають цю «новацію» «позором Росії». Очевидно, ліліпутін як

син вертухая-наглядача табірною, й тут, як в інших таборах ГУЛАГу, перепрофілює на музеї... наглядачів-пенітенціаріїв.

М. І.: Ці події сколихнули соцмережі, але, на жаль, ліберальній громадськості ніяк не вдалося вплинути на цей процес. Мова йде про системну реставрацію тоталітарного дискурсу. Але повернімося до поезії... Розкажіть про «велике повернення» Ст. Чернілевського в літературу.

Ст. Б.: Мабуть, через колосальну зайнятість на телеканалі Станіслав Чернілевський довго не видавав книжок. Це дивувало й засмучувало більшість колег по поетичному цеху. Деякі класики говорили, що «списався». У цей період Чернілевський відзначався хіба що присутністю на поетичних вечорах і презентаціях, де читав свої жартівливі, надзвичайно дотепні віршовані оди й присвяти. Декого це наштовхувало на думку про його легковажність у поезії. Один живий класик — у приватній розмові — невтішно констатував: «Чернілевський відписався і тепер викидає хіба що жарти». Невдовзі цей класик щиро розкався у своїх словах: після тридцятилітнього мовчання друком вийшов «Чеський зошит».

Жартівливий, макаронічний стиль присвят і орацій Чернілевського тому чи іншому презентанту в книгарні «Є» чи деінде є насправді поштивим пошануванням, виявом його виняткового ставлення до цієї людини. Ці привітання він дарує Михайлові Слабошпицькому, Юрію Щербаку, Григорію Гусейнову, навіть мені й багатьом іншим — від щирого поетичного серця. Віршовані присвяти — це особливий, я б сказав, «чернілевський» жанр у літературі.

Вихід «Чеського зошита» засвідчив, що Чернілевський дихає на повні поетичні груди. Поет послідовно виконав свій високий громадянський обов'язок на Майдані, де був поранений. Усі його майданні та навколомайданні, сфокусовані в єдиній сюжетній лінії збірки,

почуття вилились у блискучі метафори, точні епітети, у правдиві високопоетичні, глибинно екзистенційні почуття. У цій збірці громадянський пафос поступається місцем екзистенційним роздумам. Усе це якісно збагачує «Чеський зошит». Ошатно видана у Чеській Республіці книжка продемонструвала, що поет не просто дихає, але еволюціонує, розвивається.

На моє переконання, Славко належить до поетів, які особливо не переймаються піаром і зв'язком із читачем. Мені здається, що навіть Свідзінський і Плужник свого часу більше переймалися долею своїх творів. Принципова «непублічність» Чернілевського об'єднує його з Тодосем Осьмачкою, який часто роздавав свої твори лише двом-трьом друзям і зовсім не переймався їх публікацією для загалу. Станіслав живе майже винятково у своїй словесній стихії. Це показує, що він — як і Осьмачка — справжній поет і — у високому значенні — людина «не від світу цього». Плюс це чи мінус? Мабуть, і те, й інше одночасно.

У наш час чи не кожен поет, як то кажуть, є широковідомим у вузькому колі. Чернілевський заслуговує на те, щоб зайняти місце серед найбільш відомих поетів — і не тільки у завуженому, герметичному колі, як нині, а — у всеукраїнському. І газета «Літературна Україна» готова цьому сприяти. За темпераментом Чернілевський належить до чуттєвих, певною мірою герметичних, правдиво-імпульсивних поетів, які за світосприйняттям належать до подвижників пера, а не тих, хто накидається на читача. Йому чужий максималізм на кшталт: «Читайте мене, а потім Шевченка». При всій своїй герметичності, він заслуговує значно ширшого пошанування і глибшого прочитання.

БОГДАН ЖОЛДАК**«ШЕВЧЕНКУ ТРЕБА ДАТИ ПРЕМІЮ ІМЕНІ
ЧЕРНІЛЕВСЬКОГО»**

Розмовляли в Будивку кіно в присутності Ст. Чернілевського

Тетяна Шульга: Пане Богдане, розкажіть про якісь «неканонічні сторони» життя Ст. Чернілевського.

Богдан Жолдак: Саме наше життя неканонічне... Почнемо ми наші брехні про Славка з того, як цей хлопчик з Мурованих Куриловець приїхав вступати до Київського університету. На вступі Славко написав твір, у якому не зробив жодної (!) помилки, але, попри те, йому вліпили трійку. Обурений Чернілевський знайшов декана філфаку Федьченка і поскаржився йому на свою біду. Федьченко виявився чуйною людиною. Він знайшов його роботу і побачив, що справді, помилок не має. Натомість є шокуюча дерзновенність: свій твір Чернілевський написав у формі поеми (!). Федьченко сказав, що за всю історію української освіти це перший прецедент, коли вступний твір писався у віршованій формі. Коротше кажучи, декан всіх цих гадів-екзаменаторів присоромив, і Славка взяли. Провінціальний хлопчик опинився в богемній тусовці.

Т. Ш.: Я знаю, що Ви з Станіславом потоваришували у дуже екстравагантний спосіб...

Б. Ж.: На першому курсі нас разом зі Славком послали «на буряки» у село Піски, назву якого циніки вимовляли з м'яким знаком. Ми ще не знали один одного. Я сидів на ящику в полі й відбирав буряки, і Славко, який у цей час випадково опинився неподалік, вирішив відрекомендуватись мені. Зробив він це

у досить екстравагантний спосіб: розігнався у мене за спиною, підскочив, зробив сальто й хотів було ефектно приземлитися переді мною, але... не розрахував траєкторії. Пролітаючи наді мною, він лобом в лоб луснувся об мою голову— і мало не згубив нашу дружбу у самому зародку. Шістдесят кілограмів звалилося на мою голову. Добре, що я займався боксом і був звичним до ударів. Я розпрямився (у руках був ніж) і подумав: уб'ю. Але перш ніж я за ним погнався, Славко вже чкурнув від мене грядками. Згодом мені пояснили, що так Славко намагався зробити «сальто» — і ми, незважаючи на курйозний ексцес, потоваришували.

Головою нашого курсу був абсолютно безпощадний хлопець — Василь Овсієнко, який у майбутньому став відомим дисидентом. Мене Овсієнко називав «пропащою силою», через те, що я в основному бігав по Хрещатику за дівчатами, й більше мене нічого не цікавило. Часто Славко сідав мені на плечі і в такий епатажний спосіб ми підходили знайомитись з шляхетними і не дуже панянками. Також разом з нами вчився Ілько Мазур, ексцентричний ерудит, який володів дев'ятьма мовами й знав напам'ять цілі словники.

У нас на курсі існував антирядянський клуб «Січ», де хлопці читали свої нецензуровані вірші і прозу. Славко там був серед найактивніших учасників і якийсь час навіть очолював його.

Довгий час Славко жив у мене на квартирі, яка знаходилась під самим дахом класичного історичного будинку поблизу станції метро Льва Толстого. Наш побут часто нагадував історійки з англійського «Панча». Яюсь після лютої зими настала грандіозна відлига, дах починав текти, і ми, застеливши стіл клейонкою, лягали під ним спати, щоб сухими залишилися хоча б голови. Потім, щоб прискорити процес, ми вирішили розрубати айсберг у нас над головою. Славко лежав долілиць і лупав кригу барткою над самою прірвою, я тримав його за ноги, а сам тримався за димар. Потім ми мінялися. От таким звитяжним було життя за тих часів.

Розкажу страшну історію, яка може стати окремою

новелою у нашому декамероні. Були застійні часи. Моя мати — поетеса Єва Нарубіна, у розпал жорсткої радянської реакції, подала заяву про вихід із компартії. Потім два роки поспіль не могла працевлаштуватися. Ми потерпали від тотального безгрошів'я, я халтурив тим, що вирізав люльки. Настала зима і у нас зі Славком протерлося взуття. Я придивився дві пари чудових нових черевиків. Але коштували вони аж 24 карбованці — чималенька, як на ті часи, сума. Аж тут я дізнався, що у пункті забору крові поряд з Майданом Незалежності, за одну здану дозу платять якраз 24 карбованці. Недавно думаючи, вдвох ми побігли здавати кров. У пункті забору пацієнту доводилося лягати на високий поміст і просовувати руку у спеціальне віконце. Скільки крові з тебе висмоктували ті вампіри за цей час ніхто не знав.

Упирі по той бік віконця були ненаситними. Кров помпували і помпували. Під час забору Славко знепритомнів і якийсь час майже не виявляв ознак життя. Усі — навіть ескулапи — страшенно перелякались і заметушилились довкола нього.

Коли він врешті-решт прийшов до тями, йому з переляку навіть видали цілий стос продуктових талонів на вино. У місцевих пияків ми виміняли їх на талони на їжу — і таки купили нові черевики...

А тепер продовження цієї історії. Режисер Михайло Ілленко, під час Революції, біжить Хрещатиком, бачить страшний кривавий шлейф від міськради до Майдану і запитує у людей: що за слід? Йому відповідають: це тягли пораненого Славка Чернілевського. Від такого пояснення Ілленко тетеріє. Після поранення Славка по під руки потягли до Київради, і він залишив за собою кривавий шлейф, саме від того місця, де сам колись знепритомнів під час забору крові... Такий от неймовірний перегук між подіями у житті, криптограф долі...

Про амурні історії Славка я розповідати не буду. Скажу так — я не сприяв цим історіям.

Т. Ш.: Розкажіть про знамениту «ленініану» Чернілевського.

Б. Ж.: Ця «нецензурна» сторінка його життєпису свого часу була хітом і притчею во язицех серед творчого бомонду Києва. Сталося так, що я влаштував Чернілевського монтувальником декорацій до театру. Він миттєво опинився в середовищі театральної богеми. Навіть жити міг у театральній комірчині в самому серці Києва, а не знімати кімнати на околицях, які в ті часи були жахливішими за нетрища діккенсівського Лондона. Славко там розцвів, розпустив пір'я...

1970 рік. На носі — черговий партійний ювілей. Ставиться ленінський спектакль. Головну роль, як завше, грає Мажуга — послідовний ленініст, актор і парторг. У ті часи, ця партійна вакханалія більше нагадувала навіть не ленініаду, а членініаду, бо кожен наймізерніший діяч партноменклатури мав себе якнайкраще показати. Чернілевський у цьому спектаклі повинен був відповідати за весь пекельно-гофманівський театральний механізм. Він повинен був тягати «тросіки» — мотузки, якими опускалися і піднімалися декорації. В основі був закладений принцип контрваги. Він кидав мішок з піском в один бік, а декорація вилітала в інший. Виснажливі репетції залишилися позаду, настав день спектаклю.

Ця історія потрясла весь Київ. У залі — аншлаг, лунає третій дзвінок. У гримерці, мов на кухні відьом Гете, з парторга Мажуги щойно виліпили вождя світової революції. Таке кафкіанське перевтілення давалося йому дуже непросто: у Мажуги була надзвичайно цупка чуприна, як дріт. І щоб перетворити його на Леніна, йому натягували два гумових очіпки, на які вішали ще й клаптики ленінської лисини. У підсумку вождь чимось нагадував Страшилу з Країни Оз...

У фіналі п'єси Леніна викотили на броньовику в центр сцени. Чернілевський повинен був кинути мішок в один бік, а з другого повинна була вилетіти вставка з ленінським гаслом — «Земля крест'янам» або «Заводи — робочім». А Славко, не знаю, випадково чи навмисно, на цю сторону почепив не гасло, а мішок з піс-

ком. І от знудьгований театр спить, виїжджає Ленін, грає урочиста музика — і тут мішок з піском з великої висоти падає прямо в лоб парторгу Мажузі — Владіміру Іллічу. Мішок голосно тріскає, весь театр завмирає від подиву. Раптом з-за хмари пилу вилітає чоловік із чорною чуприною (гумовий очіпок луснув) і голосно, на весь зал: «*** вашу мати!». Сам Іонеско дав би руба, якби побачив, як Ленін пікернув з броньовика. Зала підскочила, хтось навіть закричав «на біс»...

КДБ і партійні нишпорки тижнями лютували, а весь Київ шумів і сміявся. Після того, як розслідування не дало жодного результату у робітників забрали підсобку, а Славка вигнали. Проте треба віддати належне творчій солідарності колективу — Славка ніхто не видав, докопатися до того, на кому лежить провина за цю «ідеологічну диверсію», так і не змогли.

Т. Ш.: Розкажіть про одну з маловідомих сторінок біографії метра — його роботу над дубляжем українських фільмів на «1+1».

Б. Ж.: Тепер розкажу, як Славко зробив найбільший національний подвиг в новітній історії України. До Чернілевського всі намагання дублювати іноземні фільми українською робилися халтурно, і цитати з них часто служили антиукраїнською пропагандою. Наприклад, «увага, вашу пайку з'їли пацюки». Коли Славко створив і очолив відділ дубляжу на «1+1», в українському ефірі розпочалася епоха перфектного дубляжу. Переозвучка Чернілевського — значно краща за будь-який московський дубляж. Славко умів дублювати фільми швидше, ніж вони тривали в реальному часі. Я тоді працював ведучим на «1+1» і часто приходив подивитися, як він працює і... тетерів. Ніхто, окрім Чернілевського, до кінця не розумів, що відбувається у студії, тільки Славко контролював усе до найменших деталей і володів усією картиною. Він роздавав акторам дубляжу тайм-код і сам, з кабінки режисера, кричав у навушники: «веселіше», «трагічніше». Достоту стратег з во-

енного штабу. Він не просто переозвучував фільми, він українізував російськомовних акторів і артикулював те, що вони говорили.

Чернілевський враз «обуздав» усю цю проросійську телевізійну камарилью... Дуже швидко в редакцію посипалися листи про те, що глядач вже не хоче дивитися кіно російською. От уявіть собі: йде серіал «Династія». Вся країна прикута до екранів. На 134-ій серії знаменита кінематографічна сага виходить українською мовою. Всі спочатку ошелешені. Повстав південь, повстав Крим, оскаженів Донбас. Але вже наступного дня майже всі зрозуміли, що український дубляж незрівнянно якісніший за російський. Планку, яку в ті часи встановив Чернілевський, українські кіноредактори змушені підтримувати й посьогодні. За п'ятнадцять років роботи Чернілевський переозвучив близько 20 000 тисяч (!) фільмів.

Чернілевський — великий українізатор. Можна роками битися головою об мовне питання, ламати списи об суржик, розводитись про «солов'їну», а можна зробити все одним махом і на практиці — як свого часу Чернілевський. За своє життя Славко здійснив три подвиги: українізував національний телефір, перепоховав Василя Стуса і, як герой, прийняв у своє тіло кулі під час Революції Гідності. Він — архетипний українець.

Треба сказати, що про цей аспект (переозвучку фільмів) творчості С. Чернілевського досі говорилося мізерно мало, ще ніхто не захистив про це докторську дисертацію, що мені видається дуже дивним. Навіть зараз ніхто не оцінив цього «перекидання» мовної стихії, яку здійснив Чернілевський. Створені й застосовані ним принципи дубляжу нині використовуються повсюдно. Вони неперевершені. Свого часу Чернілевський виступив проти абсолютно синхронного дубляжа, коли актори своїми репліками перебивають репліки й емоції у фільмі. Чернілевський наполягав на тому, щоб переозвучка звучала трохи пізніше за оригінальні акторські репліки, щоб природна грація мовної стихії в фільмах не була заретушована. Перш ніж застосовувати пере-

кладний текст, Чернілевський пропускав його через трьох (!) редакторів. Треба також згадати філологічну проблему, з якою він зіткнувся. У англійській мові 80 відсотків слів — односкладові, а у нас найбільша кількість слів трьохскладова. Тепер уявіть собі, як втиснути український текст у час, передбачений для англійського. За те, як це зробив Славко, йому треба давно дати орден.

Чернілевський колосально працездатний. На вступній співбесіді в театральному інституті ім. Карпенка-Карого він вісім годин сидить, не встаючи з місця. Він постійно фонтанує творчими ідеями, пише експромти, орації й панегірики. Всі вони геніальні. Якби моя воля, то я б забирав у нього тексти одразу після написання, як свого часу забирали у Моцарта, бо своєю подальшою редакцією він губить неповторну грацію своїх строф.

Чернілевський не просто поет — він ще й глибокий філолог. Він один з нашого курсу міг цілу пару сперечатися з професором Кучеренком про категорію стану. Категорія стану — це один із найскладіших розділів української мови, будь він проклятий. Межа між дієприкметником і дієприслівником, яку майже неможливо розрізнити. Ми тут з трудом вивчаємо правила вживання частки «не», а Чернілевський, коли йому було ще якихось сімнадцять літ, вже сперечався з провідним філологом про неймовірні мовні глибини. Дивовижно як йому вдалося перевернути мовну стихію на одному з найбільш орієнтованих на російськомовний простір каналів, який жодного разу не впустив в ефір відвертого націоналіста. Я працював на «1+1» диктором, ведучим й імпровізатором і постійно ходив до Славка, щоб учитися в нього побудові фрази, тому, як треба маневрувати, аби будь-що зберегти увагу аудиторії.

Закордонні картини, які дублював Станіслав, як правило, були насичені сучасною, часто жаргонною, але живою лексикою вулиці. Класичні літературні еквіваленти зі словників не вмщали в себе всю підривну смислову палітру оригіналу. Чернілевський запровадив

свій новаторський переклад у ретроградному середовищі, яке жило ностальгією за Нечуєм-Левицьким і Квітою-Основ'яненком. Я гадаю, що якщо комусь і треба давати Шевченківську премію... ні, не так скажу... це Шевченку треба дати премію імені Станіслава Чернілевського.

Станіслав Чернілевський: А тепер правда. Я сиджу тут, мов виліплена фігура Пігмаліона. Хто дав мені режисерські й постановчі знання? — Богдан Жолдак. Хто багато в чому виліпив мене як поета? — Богдан Жолдак. Де Щербак познайомився зі мною? — На квартирі у Жолдака. Через свою матір Єву Нарубину, через літературні і творчі зв'язки Богдан Жолдак вивів мене у широкий світ.

Б. Ж.: Я познайомив Чернілевського з Мироном Петровським — геніальним киевознавецем і булгаковознавцем, який абсолютно точно довів, у кого Булгаков сплагіатив свою найвідомішу книжку — «Майстра і Маргариту».

Т. Ш.: У кого ж?

Б. Ж.: У «світлейшого і височайшого» князя Константіна, брата Миколи II. Саме це розкопав Петровський. До війни майже вся російська академія наук — богослови, біблеїсти, історики — працювала над матеріалом для п'єси князя під патетичною назвою «Цар Іудейській». Цю п'єсу князь Константін таки написав, і вона навіть була одного разу поставлена фрейлінами в Зимовому палаці. Згодом драма була опублікована, але Священний синод майже одразу заборонив її постановку, тоді діяла жорстка церковна цензура.

Коли на півночі — в Москві і Петрограді — розпочалася Революція, всі провідні російські інтелектуали втекли до Києва. П'єсу князя Константіна поставили на підмостках Києва у середовищі втікачів з північної столиці. Її кілька разів подивився Булгаков...

Михайло Булгаков чотирнадцять разів переписував свій твір, перш ніж у ньому з'явилися постаті Майстра і Маргарити. Петровський з притаманним йому інтелектуальним блиском текстуально розкрив плагіат. Він показав, що сюжет для своєї книги Булгаков взяв у князя Константіна, так само, як свого часу Гоголь взяв сюжет «Ревізора» у Квітки-Основ'яненка.

Т. Ш.: Розкажіть про оди, орації, панегірики Чернілевського.

Б. Ж.: Славко сам собі орієнтир. Він увесь час плодить. Ви можете відчувати вплив Шевченка, якийсь вплив Тичини, якийсь Драча. Славко пише швидше, ніж встигає опертись на якусь систему чи канони. Він працює блискавично. На своєму останньому творчому вечорі він викинув аж чотири епіграми... і хто їх записав, хто зафіксував? Диктофона ж не було. Ви думаєте, він їх запам'ятав? Йому легше написати нові, ніж згадати старі. Він знає як працює? Як той циган в анекдоті. Стоїть циган, а докола нього ціла орава брудних малих дітей. І циган думає: чи цих помить, чи нових зробить? За тим самим принципом Славко працює з віршами. І, мушу визнати, правильно робить, головне для нього — не зупинятися.

ЄВА НАРУБИНА

«МИ ЦІЛУВАЛИСЯ В ТРУБКУ...»

До цієї розмови слід додати іронічні нотатки Єви Нарубиної — матері Богдана Жолдака, поетеси, яка йшла в одному ряду з Андрієм Малишком. В середовищі київської богеми повоєнних років Єва Нарубина була справжньою притчею во язицех. Вадим Скуратівський так охарактеризував цю непересічну, неймовірно людяну й чуйну жінку: «Що значить бути Євою? Це значить, що слід щоразу бути прародителькою життя, справжнього, а не детермінованого огидними обставинами дійсності». Своє враження від знайомства зі Ст. Чернілевським у своїх спогадах вона описала так (авторський правопис збережено):

«З Богданом ще вчився Славко (Станіслав) Чернілевський з Мурованих-Курилівців Вінницької області. Я їм з Богданом пошила чорні вельветові бобочки [щось середнє між джемпером і пончо—М. І.], вони були як брати — великий і малий...

Потім він видав книжку, став членом Спілки письменників. Поети-собутільники напоїли його без закуски, до того, що його знайшли в кюветі безпам'ятного, помираючого від отруєння горілкою. Відлежавши в реанімації, він сахнувся літературної братії й подався в кіно, глядячи на Богдана й за його ж порадою. Став працювати на судії Довженка, яка дала йому однокімнатну квартиру там же в новому будинку, який саме збудували. Став писати сценарії, критику в кіно, брати участь у кінофестивалях. Має жінку й сина. Але урвався зв'язок, ми давно не бачилися. А це я нещодавно беру в руки нову антологію української поезії й читаю. Вірші Чернілевського найкращі! Дзвоню йому, хвалю, ми цілувалися в трубку...»

Ця колоритна характеристика-досьє містить ряд контраверсійних моментів. По-перше напоїли Станіслава не поети, а саме кінематографісти. Тим не менш епізод з реанімацією — не вигаданий; після описаної «піїтики» Станіслав навіть пережив клінічну смерть і тільки стараннями лікарів був повернений з потойбіччя.

Укладачем антології, про яку згадує Єва Нарубина, був Ігор Римарук.

Нещодавно з'ясувалася ще одна цікава деталь, що є промовистим свідченням здвоєності письменницьких доль. Виявляється, два приятелі-літератори приблизно в один час незалежно один від одного написали кіносценарії за оповіданням Олекси Стороженка «Закоханий чорт». Вже народилася ідея видати їх окремою книжкою. Sik!

МАРІЯ СМЕТАНСЬКА

«РЕАЛЬНИЙ ЖВАНЕЦЬКИЙ...»

Тетяна Шульга: Чи пам'ятаєте Ви той час, коли на Вашому курсі несподівано з'явився ще один студент — Станіслав Чернілевський? Як його зустріли?

Марія Сметанська: Доля інколи посилає людині випробування. А бува, осяває усмішкою фортуни. Таким дарунком для нас, студентів-філологів Вінницького педінституту, стала поява серед нас Станіслава Чернілевського. Тоді ми вже перейшли на останній — випускний курс. І Станіслав відразу потрапив на активну педагогічну практику в місто Погребище, у школу-інтернат. Звідти від наших однокурсників дійшли чутки: різнобічно здібний, грає на фортепіано (у шкільній програмі вивчався вірш М. Рильського «Шопена вальс, — ну хто його не грав...» — от Чернілевський і грав дітям вальс Шопена), виступає з гуморесками (роз'їжджав з артистичною бригадою по району) та співом під семиструнну гітару (співав «Червону руту» та «Білий сніг на зеленому листі»), пише вірші й особисто знайомий з Ніною Матвієнко, спортивний, любить гімнастику та стрибає сальто.

Чому опинився в нас? Історія банально проста: спершу він навчався в Київському державному університеті, потім кинув його через нещасливе кохання. На його щастя — і, як виявилось, на наше також, — Славка пригорнули на рідній Вінниччині.

Т. Ш.: Чи пригадуєте якісь конкретні цікаві епізоди?

М. С.: Цікаві епізоди? А нецікавих, власне, й не було. У вірші Ліни Костенко «Старий годинникар» є слова про героя: «був... не як всі». Симпатичний хло-

пець із майже козацькими вусами, завжди виструнчений, як на ті часи, «по-модньому» зодягнений у темний светрик, що в народі йменувався «водолазкою».

Найоригінальнішим атрибутом цього персонажа був завше наявний у нього величезний портфель — радше, валіза! Куди там Жванецькому! (про Жванецького ми ще тоді й не знали, а коли врахувати, що Чернілевський родом із села Жван, то реальним Жванецьким був саме він!) О, скільки в тому портфелі було всілякого добра! Там містився скарб, що з нього можна було видобути наживу для розуму й серця на всі смаки. Скептикам і доморощеним мудрагелям ставали в пригоді якісь фрагменти конспектів лекцій столичних професорів або ж занотовані у блокнотах крилаті висловлювання філософів і мислителів усіх часів та народів. Для поціновувачів художнього слова віднаходилися крихітні збірочки сучасних нам поетів. Тим, чиї інтереси виходили за межі програм інститутських предметів, щедро пропонувалися для розглядання комплекти листівок з репродукціями картин художників, що експонувалися в галереях усього світу.

Звісно, це були тільки, скажімо так, натяки на колекції, проте вони спонукали декого (мене — так точно!) стати збирачами цікавих книжок, художніх альбомів та листівок, що тоді щедро продукувалися у видавництві «Мистецтво»; грамплатівок та магнітофонних записів музики. Та й для самого власника той портфель з магічною притягальною силою відігравав так само позитивну роль: допомагав підтримувати добру фізичну форму (ми, дівчата, втримати той «цегляний» портфель не могли). А на чиїсь насмішки він віджартовувався: «*Omnia mea mecum porto*» — «Все своє ношу з собою».

Наш новий друг цінував свій час, а тому приходив до аудиторії за декілька секунд перед викладачем: спершу у ще відчинених дверях з'являвся вже знаменитий портфель, потім вуса, а далі — вже увесь Славко. Він був камертоном гарного настрою. Саме до Чернілевського можна було прийти за допомогою. А часто він — людина, чутлива до чужої біди, приходив на допомогу сам.

Т. Ш.: Чи пам'ятаєте якийсь конкретний випадок?

М. С.: Пригадую, на останній парі одна дівчина з нашої групи отримала погану оцінку. Її сльози не висихали довго, бо такий жорстокий вердикт викладача вона вважала несправедливим. Славко не міг спокійно дивитися на чужі сльози. Не знаю, чи був йому відомий на той час вірш Дмитра Павличка «Відходив поїзд...», але у Станіслава, як і в героя цього ліричного шедевра, душа уміла плакати від чужої біди.

І він придумав спосіб розважити зажурену однокурсницю. Викликав її в коридор, якимось умовив всістися собі на плечі й почав носити її з кінця в кінець, вигукуючи при цьому: «Не в оцінках щастя! Не в оцінках щастя!» З багатьох дверей вигулькували зацікавлені, невдовзі коридор заповнився людом, що вислиз безкоштовно подивитися виставу, в усіх розцвітали посмішки, з'явився веселий настрій і в «царівни-несміяни».

Смуток умить випарувався, а вистава завершилася оплесками. Ну, що тут скажеш? Артист!

Т. Ш.: Мабуть, не випадково трохи пізніше Станіслав Чернілевський вирішив вступити до театрального інституту?

М. С.: Безперечно! Його артистичні здібності яскраво доповнювалися ще й режисерським хистом. Слава незабаром здобув славу (такий-от у мене зумисний каламбурчик) ще й сценариста та режисера. Зазвичай у час зимових шкільних канікул на факультеті для випускників минулих років ті, хто навчався на останньому курсі, готували зустріч «Студентські вечорниці». Хто писатиме сценарій? — Звісно, Славко. А готуватиме виступи? — Безперечно, він же.

О, тут йому, напевне, став у пригоді досвід роботи в театрі імені Лесі Українки, де він в час вимушеного антракту в навчанні, як він висловлювався, — «волочив декорації», тобто працював монтувальником сцени. В

розпорядженні нашого режисера було три десятки виконавців в українських строях. У вуста кожного з них треба було вкласти якусь кумедну побрехеньку, дотепний віршик, оригінальні запитання до викладача або представника учительської братії, що з'явився на свято, аби побачитися з колишніми однокурсниками. Неабияка ерудиція і нестримне почуття гумору дозволяли Славкові своєрідно переформатовувати прислів'я, анекдоти і «заземлювати» їх на студентсько-викладацьку тематику. Наведу приклади.

«Все на світі відносне», — сказав Мишко і відніс шматок сала з тумбочки Петра до своєї в іншій кімнаті гуртожитку.» Або таке : «Хто рано підводиться, за тим і діло водиться. — Не допускай, щоб за тобою водилися діла в деканаті». Або: «Слово — не горобець, вилетить — не спіймаєш. А спіймають — вилетиш, як горобець».

Чи, скажімо, запитання до завідувача кафедри української літератури професора Борщевського: «Шановний Василю Митрофановичу! Як Ви відреагуєте на державному іспиті, коли студент продемонструє знання на рівні «дуже не дуже»? В це запитання було вмонтовано слова з твору Остапа Вишні. І воно викликало вдоволену усмішку в устах професора: мовляв, знають же, бісові діти, творчість письменника, раз цитують його.

Т. Ш.: Чи запам'яталися Вам якісь цікаві сценки зі студентського побуту?

М. С.: Якось мама Станіслава стужилась і приїхала навідати сина. Коли ще донедавна виморений і звиклий до одного й того самого одягу, що регулярно перевипирався, студент раптом з'явився в читальному залі бібліотеки в новенькій білій «водолазці», гостра на язичок Женья Касіяненко майже вголос патетично промовила: «Відбулось преображення!» .

Вся зала — за законами ланцюгової реакції— залилася розкотистим сміхом, такого гомеричного реготу в бібліотеці зроду-віку не було.

З часом легендарна валіза Чернілевського втратила свій безмірний магізм і пригасла в пам'яті. Але ніколи не згасав інтерес до її неординарного власника. Я досі зберігаю листи Чернілевського, адресовані мені й моєму чоловікові Миколі, написані ним у перші роки нашого учителювання в селі Качківці. Вони можуть правити за взірць вишуканого епістолярію.

Повторю рядки його, що ними він озвався на Миколин відхід у засвіти:

*Випнулось видноколо.
Змервилася зима.
Боже ж ти мій, Миколо,
вже ж і лелек нема.
Ожеледь не спитаєш.
Мла запинає пруг.
Що ж це ти відлітаєш
понад Південний Буг...*

Коли б мене запитали: «Який він, Станіслав Чернілевський?» — я б відповіла словами свого зятя Маттіаса — професора Хофського університету в Баварії: «Одразу видно: це — тепла людина».

Один із сонетів Мікеланджело розпочинається словами «Я вашим зором бачу світло миле» (а я знаю, що й Славко перекладав поезію Мікеланджело). І далі є таке: «...на ваших крилах лину вище хмар». Мабуть, Господь дав Станіславу крила, щоб спонукати інших бачити світло, підніматися у своїх помислах над буденщиною — воістину вище хмар. Він розпочав це робити ще в юнацькі літа. Він робить це й дотепер. Немає сумніву — робитиме завжди.

СЕРГІЙ МАРЧЕНКО

«КІНОРЕЖИСЕР – ЦЕ СТАН СВІДОМОСТІ...»

Тетяна Шульга: Пане Сергію, мені відомо, що Ваше знайомство зі Станіславом відбулося на знімальному майданчику...

Сергій Марченко: Загалом початок вісімдесятих, як і всі 80-ті роки, був дуже закритим, герметичним часом. Вперше на знімальний майданчик я потрапив в фільмі «Кармелюк», Григорія Кохана. Восени, повернувшись зі зйомок табору Кармелюка у Львові, я опинився в знімальній групі Артура Войтецького, що працювала над фільмом «Десять років війни» за повістю Астаф'єва.

Приблизно в ті дні в кіногрупі з'явився Чернілевський. Він сильно вирізнявся навіть на тлі нашої команди, нагадував такого-собі новітнього українського Сковороду, блискуче віршував експромтом. Ми майже одразу потоваришували. На той час кіногрупа якраз готувалась рушати в Красноярськ. Частина групи вже вилетіла літаком, інша частина збиралася поїхати потягом.

25 грудня, на католицьке Різдво 1985 року, я, Чернілевський і Максим Стріха зустрілися на пероні київського вокзалу. Я запросив Максима спеціально для знайомства зі Славком. Мені хотілося поділитися своїм відкриттям. У той день у Києві було надзвичайно зимно — і ми готувалися вирушити в засніжену, крижану, як дев'яте коло дантового пекла, тайгу. Згодом Максим Стріха став блискучим перекладачем «Божественної комедії», за що отримав італійську премію Данте. З того часу і дотепер Максим Стріха, Станіслав Чернілевський і я 25 грудня збираємося, щоб відзначити день нашого знайомства. Часом ми зустрічаємось в День радянського кіно, чи в день народження

Максимової дочки Ярослави, чий хрещений батько — Станіслав.

В 1987 році Чернілевський приступив до зйомок своєї дипломної роботи, фільму «Грамотний» за однойменним оповіданням Григора Тютюнника. Ми стали працювати тісніше, я був його асистентом. Одночасно я фільмував і фотографував всі робочі моменти зйомок.

Т. Ш.: Розкажіть про поетичну стихію Станіслава Чернілевського.

С. М.: «Рушник землі» я бережу, як релікт, — ця маленька ветха книжка назавжди залишиться у моєму архіві й серці.

Дебют Чернілевського був дуже гучним, але ґрунтовне осягнення його поетичного феномену відбувалося повільно, і в деякому сенсі, триває ще й сьогодні. Якийсь час його тенденційно відносили до «сповідальників» і протиставляли «метафористам» — Івану Малковичу, Василю Герасим'юку та іншим. Час показав, що таке протиставлення було штучним.

Поезія Чернілевського одразу захопила мене. «Монолітність» духовного виміру Чернілевського відзначив ще Дмитро Павличко. Чернілевський залишається присяжним поетичній традиції шістдесятників і в той же час, помножує її на естетичні інтенції вісімдесятиків. Йому властива тяга до яскравої афористичності, з «Рушника землі» можна виписати цілий лапідарій яскравих, чеканних строф. Сміливе і свіже словотворення зближує його з Вінграновським і Стусом, а культурний контекст прокладає акведук між його поетичним світом і класичною європейською поезією.

І все ж головна риса поезії Чернілевського — її національна складова. Його глибинна українськість так вразила Ліну Костенко, що вона навіть проголосила Чернілевського найкращим поетом свого покоління. Станіславові вдалося найточніше виміряти кут, під яким сонячне світло падає на українську землю.

Т. Ш.: Розкажіть про Чернілевського-режисера.

С. М.: Чернілевський-режисер і водночас поет — не одинак. Тут принагідно можна згадати Вінграновського, який був поетом і режисером, і таких полівалентних геніїв, як Шевченко і Леонардо да Вінчі.

Вже його перша кіноробота — фільм «Грамотний» за Григором Тютюнником викликала захоплення відгук у Юрія Іллєнка. Згодом Чернілевський зняв епічну кінотрилогію про Василя Стуса. То був колосальний досвід роботи з унікальним документальним матеріалом. За творчою логікою, його б мали називати метром.

Кінорежисер — це стан свідомості. Особливий тип мислення на рівні образу. У Чернілевського є цілий корпус «режисерських віршів», які можна вважати своєрідними оптичними замальовками. Щось схоже черкав Параджанов — тільки у вигляді скетчів.

У 2003 році на місце дуже традиційного і досить старомодного Миколи Шудрі в інституті Карпенка-Карого прийшов Станіслав Чернілевський. З того часу ми традиційно удвох ведемо курс. Лекції Станіслава нагадують артуріанський круглий стіл, за яким всі рівноправні. Станіслав — педагог від Бога, я сам постійно вчуся у нього, зокрема дуже багато взяв з його лекцій про Геродота.

Що таке викладання кінодраматургії? Мистецтво — це таїнство. Передати можна тільки якусь частину технічних, ремісничих знань. Натомість геній — це якась потаємна, залишкова частина творчості. Вінер сказав, що навіть якщо ви все опишете, розкладете по полицях і класифікуєте, — все одно щось неодмінно залишиться. Це і є геній. Ця думка є у книзі «Парадигма кіно» Іллєнка.

Фільми Чернілевського мають потужну естетичну силу, але діють в основному, саме на рівні міфу. Спробую пояснити. Є речі, які неможливо передати. Вони існують фантомно, як передчуття, у порожніх місцях. Часто між словами. Це більше, ніж ефект Кулешова. Окремі кадри не дають цілісного враження, а монтаж

кадрів дає. Міжкадровий простір — це територія підсвідомого, архетипів, тектонічних зрухів, містичних зв'язків, простір свободи, істини, творчої інтерпретації, простір Бога, диявола, творчого генія. У деякому смислі геній Чернілевського існує саме в міжкадровому просторі. Він ламає узвичаєну фізику. Міжкадровий простір, який таємничим чином народжує думку, якої не має ані в першому, ані в другому кадрі. Це і є таїнство мистецтва.

Щоб інтерпретувати фільми Чернілевського треба звертатися перш за все, до міфології, з якої ми виходимо і вже в другому ешелоні до класичної літератури. Міф є універсальною мовою в мистецтві. Він долає всі когнітивні перепони. Коли дві мурахи стикаються на мить в екваторіальному лісі — вони на хімічному рівні передають одна одній інформацію. У просторі творчого духу, такий діалог відбувається за допомогою міфу. Чернілевський зрозумів це дуже давно.

Т. Ш.: Який відгук виник у Вас на останню збірку Станіслава Чернілевського, «Чеський зошит»?

С. М.: «Чеський зошит» я читаю повільно, медитативно. Ця книга показує, що Станіслав змінився. Ці поезії написані вже під іншим сонцем в іншій атмосфері. Не тільки географічно, а й духовно. Чехія у цій книзі зринула як своєрідна територія Чистилища. Чернілевський став більш герметичним, у його строфах з'явилася майже хвороблива «туж таємноти».

В лінгвістичному смислі всі його вірші абсолютно філігранні. Схоже відчуття у мене виникло, коли я стояв перед гравюрою «Старець» Шевченка.

Митець, як дерево, — генетично закорінений у землю і відкритий до космосу. Саме ця закоріненість не дозволила людям нашого покоління стати космополітами чи емігрувати. Ми живемо внутрішнім законом, який не можна порушувати. Це наша надія і наш Символ Віри.

ОЛЬГА ГЕРАСИМ'ЮК

НА МАЙДАН ПОРАНИЛИ
СТАНІСЛАВА ЧЕРНІЛЕВСЬКОГО...

...фраза ця мені якась тупа, і я таке ніколи би не змогла написати, якби це не була правда.

Хто такий Станіслав Чернілевський? Я би сказала — Стасик, базикало незупинне, персонаж із мого далеко-богемного життя. Колись ми пречудово й безтурботно вистоювали в курилках, де гуртувалися й галасували поети, й з пляшок міцного вина навколо будувалися редути. Стасик говорить швидко, як із кулемета, безугавно і — віршами. Ми з ним сусідимо під палітуркою однієї книжки, де написали кожен свою главу про так само далекий уже — ще тодішній! — канал 1+1. Це єдине місце, де ми з ним рівні, — в тій книжці і на каналі—де разом робили хто що: я свої програми, а він — кіна. А так — він клаасик! Він лауреат премії Василя Симоненка. Його вірші вивчають у школі діти. І в підручнику з літератури для шостого класу є оця його тепла картинка —

*Теплота родинного інтиму.
Ще на шибках досвіток не скрес.
Встала мати. Мотузочком диму
Хату прив'язала до небес.*

*Весело і з ляском серед печі
Полум'я гуляє по гіллю.
Ковдрою закутуючи плечі,
Мати не пита, чому не сплю.*

*Вже однак зникає гіркотина,
Не катує серце печія.
Знову я — малесенька дитина,
Мати знає більше, аніж я.*

Матері розказувать не треба,

*Як душа світліє перед днем
В хаті, що прив'язана до неба
Світанковим маминим вогнем.*

Діти легко вчать це напам'ять, я думаю. А в конспекті для вчителів, які викладають їм цю поезію, написано: «мета уроку: виховання любові до рідного дому, батьків, почуття відповідальності за них».

Дві кулі прошили йому руку навиліт, третя роздробила зап'ястя, одна застряла в стегні, а одна пронизала куртку. Напевне, це була автоматна черга. Або стріляв у нього не один.

Після п'яти радісних куплетів, які Станіслав слабим голосом наплів мені в телефонну трубку одразу після «Привіт! Це Герасим'юк! О, Ви на дроті!», він почав признаватися, так, як би він признавався мамі, що мала намір насварить: «Оленько, я пішов дрівцят підкинуть!... — Куди? — Та в багаття ж, отам на Майдані, біля пам'ятника тої пані, того високого... Там багаття горіли, хлопці поліна понесли — і я взяв дрів та й поніс... А тут Беркут став наступати, всі побігли, а я так ніби сам на тому місці лишився, як голій... А тут гранату кинули — і неподалік дівчина впала. Я шарпнувся до неї — і тут по мені щось так боляче вдарило, ніби камінці хтось сильно пожбурих... Я ще подумав — а чого Беркут кидається дрібними камінцями? А вже потім стало важко, на світлі побачив на собі кров, рука стала тяжка... Якийсь хлопчина так, Олю, добре мені перев'язав! Я лиш пам'ятаю, що Юра звали його, хороший хлопець! А далі я пішов—не знав куди, аж поки не почув, як мій студент Женя Нищук, що на сцені Майдану, — ти знаєш його! — каже: всім, кому треба допомога, йдіть до КМДА в медпункт. Я й дійшов. А там уже сказали — еее, чоловіче, на операційний стіл бігом! І чогось, ти знаєш, так довго ту кулю зі стегна видобували...

Ну, й нарешті, дали мені, Олю, по руці, щоб уже не писав більше! — Права? — Права...»

Далі він мені брехав, що лежить в оточенні гарних студенток і плів свою брехню віршами, які я ніколи в житті не могла встигнути запам'ятати в такій кількості...

Насправді, студенти весь час дзвонили йому, своєму викладачу, а він тріщав із тими дітьми по телефону й не признавався, як смертельно втопився...

Перед тим, як у нього стріляли, Чернілевський йшов пішки підкинути дрівець на Майдані аж із Осокорків. Одинадцяти гривень, що були в його кишені, було замало на таксі так далеко...

Як можна було написати про прекрасного поета, якого викладають з «метою виховання любові до рідного дому», — таку тупу фразу «На Майдані поранили Станіслава Чернілевського»? Про Поета, що пішов підкинути у багаття дрівець і шарпнувся до дівчини, яка впала від гранати... Чим далі пишу, тим очевидніша вся маячня...

Хто стріляв у чоловіка, що написав своєю роздробленою тепер рукою:

*І сонце спиниться в зеніті,
І пташка дзвінко закує.
Лише збagni, що в цьому світі
Нема нічого, що — «моє».
Земля, дощі, потоки, плити,
Ріка під небом зоревим —
Лише для того, щоб ділити
З усім живим, з усім живим?*

Я знаю того, хто стріляв. Він нічого не хоче ділити з живими. Якщо про нього колись і напишуть рядок у підручнику, то десь такий: «Народ українці жили довго й були згодні на все — «аби лише не було війни», і він був тим, хто першим розв'язав війну поміж них, і тоді українці перестали бути згодними на все». Десь такий, зовсім не талановитий рядок... Навіть не покажу його Стасикові. А руку ми йому дооперуємо. Хоч я ніколи не бачила, щоби він писав свої вірші рукою...

ІЛЛЯ ЧЕРНІЛЕВСЬКИЙ

АПОЛОГІЯ ШЛЯХЕТНОСТІ

1997-й рік. Зелена вуличка на три будинки на околиці Києва. Стискаючи в руці 50 гривень, в магазин біжить білявий хлопчик, якого батьки попросили купити молока і хліба. Взявши все необхідне, хлопчик, піддавшись незрозумілому імпульсу, купує на здачу два повні кульки закордонних солодоців, пару пляшок пепсі-коли, чупа-чупси та купу інших ласощів. Гордо зайшовши у двір, він кличе всіх своїх друзів на небувалий бенкет, роздаючи їм снікери, фанту й радісно усміхаючись. У хлопчика зовсім вилетіло з голови, що здачу треба повернути батькам. Лише билась радісно думка, скількох людей він зможе ошчасливити. Цим хлопчиком був я.

Пізніше, коли стіни квартири здригалися від суворих батьківських вичитувань, ейфорія почала спадати, перетворившись в усвідомлення накоєнного. Але батько, усміхаючись крізь тоді ще чорні (а не сиві) вуса, дивився на мене з дивним розумінням. З розумінням людини, яка завжди в першу чергу думала про інших, часто ігноруючи можливі наслідки. І якщо мої дитячі спалахи «альтруїзму» згодом переросли у здоровий (або не дуже) егоїзм, то тато все життя (і понині) думає про інших більше, ніж про себе.

Як в тих же 90-х, скорчившись під ударами бандитів, що відбирали у нього отриману зарплату, не кричав «помилуйте» чи «відпустіть мене», а лише просив: «Хлопці, мені ж дитину з садочка забирати».

І як усе життя, часто перебуваючи у скрутному становищі, віддавав останні кошти на допомогу дальнім знайомим із ще більш віддалених міст, які вважали (та й нині вважають), що Чернілевський у Києві піднявся до небувалих кар'єрних висот, а не працює всього-на-всього старшим викладачем.

Чернілевський, важко поранений на Інститутській, ледве прийшовши в себе, під крапельницею, майже не

в змозі нормально рухатись, продовжує редагувати безкінечні студентські сценарії, бо «не може не допомогти».

Чернілевський, що, задихаючись від важкого отруєння, їде на інший кінець міста підтримати знайому, у якої чергове «нещасливе кохання». Бо якщо комусь потрібна допомога — на другий план відходить абсолютно все, а особливо власні інтереси.

Сучасне суспільство, переживши небувалий сплеск єднання під час Євромайдану, знову потихеньку вповзає під зручну ковдру егоїзму, байдужості до чужого горя, холодної відстороненості. Масово скуповує і читає ночами літературу, де благородні й великодушні герої жертвують собою заради інших. А при світлі сонця «читачі» йдуть на роботу, і відвертаються, коли бачать, як чоловік нещадно б'є жінку. Затикають вуха, коли п'яний роботяга голосно матюкається біля їхніх дітей.

Я прекрасно пам'ятаю, як Станіслав Чернілевський, їдучи зі мною в метро, не побоявся гаркнути нетверезому амбалу, щоб не смів лаятися біля його дитини. Не злякавшись, що один удар чолов'яги міг би збити його з ніг.

Так само, як не пройшов мимо, не відвернувся, коли на його очах хлопець гамселив дівчину. Й ні разу не пошкодував про свій розквашений згодом ніс.

Життя мого батька — це приклад людини, яка фізично не здатна перебувати у вимірі лицемірства, у площині байдужості чи егоїзму. Будучи абсолютно щирим у своїй поезії та прозі, Станіслав Чернілевський не відділяє шляхетні риси свого ліричного героя від самого себе.

Не хочеться, щоб написане вище сприймалося у контексті «мій тато — найкращий у світі». Тим більше, що 25-річному чоловікові варто намагатися бути об'єктивним. Є такий унікальний вид особистостей, який акумулює в собі ті так звані «літературні» риси характеру, які надихають інших: благородство, людяність, вірність принципам, здатність до самопожертви. І найкращим підтвердженням моїх слів є розповіді моїх сусідів по книзі, що тією чи іншою мірою доповнюють образ «літературного героя», який живе і творить у реальному вимірі.

БАТЬКОВІ

*Лиш кроки чути
у пустій кімнаті,
чий — не ясно, мало цокотінь.*

*І колихаються у чорному багатті
рука і фара,
тобто, тінь плюс тінь.*

*Куди не ткнешся — біла порцеляна:
для ока — клітка, небо для думок.
Панує тиша, звична й невблаганна,
і рух повік, і голови кивок.*

*Чи років сто пройшло, чи півгодини —
не прошепоче спіла білизна,
і не розтане, наче сльози на хустині,
хто тишу знав — забуде те, що знав.*

*Тому однакові і сірники, й колоди,
тому однакові і дим, і пара з вуст.
Тому й не видно, хто в кімнаті ходить:
чи час утрачений, чи Бродський або Пруст.*

*Тому й приходять одкровення дивне,
що все життя — від видиху на вдих —
Вкладається у лічені хвилини,
де шкутильгання переходить в біг.*

12.10.2010

POST SCRIPTUM

Витяг із пояснювальної записки в прокуратуру, що її Станіслав Чернілевський написав після свого повернення з Чехії:

«...як чоловік, як педагог і взагалі як людина я маю бути там, де було побито і моїх студентів, і моїх знайомих, там, де чиниться публічне брутальне насильство проти беззахисних та підло обманутих. В ніч на 30 листопада я вже до ранку був на Майдані — і з того часу їздив туди щоночі тоді, коли відчувалася бодай якась загроза. Про мій стан, очевидно, посвідчать мої нехитрі рядки, написані вранці в метро — проти неділі 1-го грудня 2013 року:

*Ви — діти, ви, плем'я дзвінке, довгождане,
Присяжне свідомо прийдешнім рокам,
Заповніть всі вулиці, траси, майдани, —
Не дайте зім'яти себе кулакам!
Батьки! Матері! Це на вас пролилося
Синівською кров'ю в заглум шматрукам.
Це донечку вашу тягли за волосся, —
Не дайте зім'яти дітей кулакам!
Ця січена люто вогнем з патронташа,
Шаблями, підошвами, кивом кийкам
Країна, чия переповнена чаша, —
Вона до стебельця, до жилочки ВАША! —
Не дайте зім'яти її кулакам!
Нехай не затулить плюндра лютиченка*

*Небесних її, золотих перекреть.
Живий, а не глянцевий, геній Шевченка
Архангельським гнівом над нами горить.
І поки ярить його сповідь вікам —
Не даймо зім'яти себе кулакам!*

Це наївне і, може, недоречне в офіційному юридичному документі віршоване свідчення більше говорить про глибокі внутрішні мотиви моїх виходів на Майдан, аніж усе інше. Поза Майданом не можна було бути людиною, українцем...

БІОГРАФІЧНИЙ ДОВІДНИК

ПРО АВТОРІВ СТАТЕЙ, ІНТЕРВ'ЮЕНТІВ

Дмитро Павличко (28.09.1929)

Поет, перекладач, критик, дипломат, Шевченківський лауреат, Герой України. Один із організаторів Народного Руху, перший голова Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка.

Володимир Базилевський (14.08.1937)

Поет, критик, інтелектуал, Шевченківський лауреат. Автор поетичних збірок «Чуття землі небесне» (1983), «Труди і дні» (1984), «Вертеп» (1992), «Віварій» (2004), «Кінець навігації» (2004), «Повітря резервацій» (2016) та книг критичної прози.

Олександр Шугай (15.09.1940)

Поет, прозаїк, есеїст, перекладач. Автор роману-дослідження «Іван Багряний, або Через терни Гетсиманського саду», роману-п'ятикнижжя «Притча про хату, або Сорок святих» та ін..

Максим Стріха (24.06.1961)

Науковець, письменник, громадський діяч. Головний науковий співробітник Інституту фізики напівпровідників НАН України, професор КНУ імені Т. Г. Шевченка, віце-президент АН вищої школи України, віце-президент Асоціації українських письменників.

Микола Жулинський (25.08.1940)

Літературознавець, критик, політичний діяч, академік, Шевченківський лауреат. Директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України.

Ніна Гнатюк (18.03.1947)

Поетеса, перекладачка, публіцистка. Авторка збірок поезій «Пелюстка грому» (1966), «Час колосіння» (1980), «Шовковиця» (1983), «Поміж небес і трав» (1998), «Вересневі багаття» (2007).

Світлана Йовенко (20.09.1945)

Письменниця, публіцистка, перекладачка з французької, польської, болгарської, білоруської, вірменської, балкарської мов.

Михайло Слабошпицький (28.07.1946)

Прозаїк, критик, літературознавець, публіцист, Шевченківський лауреат. Директор видавництва «Ярославів Вал».

Василь Герасим'юк (18.08.1956)

Поет, Шевченківський лауреат. Автор поетичних збірок «Смереки» (1982), «Потоки» (1986), «Космацький узір» (1989), «Осінні пси Карпат» (1999), «Серпень за старим стилем» (2000), «Поет у повітрі» (2002), «Була така земля» (2003), «Кров і легіт» (2012) та ін.

Оксана Забужко (05.09.1960)

Письменниця, поетеса, есеїстка, інтелектуалка, феміністка. Широкого інтелектуального резонансу здобули її етапні праці «Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу» (1996), «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій» (2007).

Іван Малкович (10.05.1961)

Поет, Шевченківський лауреат, засновник і директор видавництва «А-ба-ба-га-ла-ма-га». Автор поетичних збірок «Білий камінь» (1984), «Ключ» (1988), «Із янголом на плечі» (1997), «Вірші на зиму» (2006), «Все поруч» (2010), «Подорожник з новими віршами» (2016).

Дмитро Стус (15.11.1966)

Письменник, літературознавець, редактор, Шевченківський лауреат. Генеральний директор Національного музею Тараса Шевченка. Син Василя Стуса.

Роман Балаян (15.04.1941)

Кінорежисер, сценарист і продюсер. Лауреат Державної премії СРСР (1987). Народний артист України (1997). Учень Сергія Параджанова.

Мирослав Слабошпицький (17.10.1974)

Кінорежисер, актор, лауреат «Гран-прі» Каннського кінофестивалю та премії «Срібний леопард» на кінофестивалі в Локарно. Учень Станіслава Чернілевського.

Сергій Проскурня (28.11.1957)

Театральний режисер, продюсер. Організатор низки національних та міжнародних театральних фестивалів і творчих лабораторій. Співпрацював з театрами Великої Британії, Німеччини, Італії, Польщі.

Богдан Бенюк (26.05.1957)

Актор театру і кіно, антрепренер, політик, Шевченківський лауреат. Співзасновник Театральної компанії «Бенюк і Хостікоєв» (1999).

Рауль Чілачава(15.05.1948)

Дипломат, поет, перекладач і літературознавець, академік. Пише грузинською та українською. Переклав грузинською твори Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Павла Тичини, Володимира Сосюри, та ін..

Станіслав Бондаренко (17.12.1954)

Поет, головний редактор «Літературної України». Автор книг для дітей «Струмок» (1989), «Чайка Нескучайка» (1992), збірок поезій «Я сам із дат печалі», «Бенкет під час Кучми», «Євангеліє від тюрми» та ін..

Богдан Жолдак (13.02.1948)

Письменник, сценарист, педагог і драматург. Мати — поетеса Єва Устимівна Нарубина, батько — поет і сатирик Олесь Жолдак. Був ведучим кількох телевізійних програм на УТ-1 та каналі «1+1» і щотижневої радіопередачі «Брех — літературні зустрічі з Богданом Жолдаком».

Ольга Герасим'юк (21.10.1958)

Журналістка, телеведуча, політик. З 1996 року — авторка і ведуча телеканалу «1+1», де втілила в життя проекти «Проти ночі», «Особливий погляд», «Версії Ольги Герасим'юк», «Хочу і буду», «Іду на ви», численні спецпроекти і одне з найпопулярніших в Україні ток-шоу «Без табу».

Сергій Марченко (1955)

Кінорежисер, документаліст, фотограф, викладач кінодраматургії. Працював асистентом кінорежисера на Кіностудії імені Довженка, а також фотокореспондентом.

ПРО АВТОРІВ ПЕРЕКЛАДЕНИХ ПОЕЗІЙ

Арсеній Тарковський (12.06.1907 — 27.05. 1989)

Російський поет, послідовник класичного стилю. Пере-

кладач зі східних мов. Батько кінорежисера Андрія Тарковського. Посмертно нагороджений Державною премією СРСР (1989).

Федір Тютчев (05.12.1803 — 27.07.1873)

Російський поет, дипломат, консервативний публіцист, член-кореспондент Петербурзької Академії Наук, таємний радник. Ранні вірші створював у руслі поетичної традиції XVIII століття. У 1840-ві роки написав серію політичних статей, присвячених історичному діалогу Росії та Західної цивілізації.

Ніколом «Тато» Бараташвілі (4.12.1817 — 21.10 1845)

Поет-аристократ (князь), якого називають «грузинським Байроном». Писав у руслі традицій європейського романтизму. Через ранню смерть залишили відносно невелику літературну спадщину: близько 40 коротких текстів і приватне листування. Тим не менш, його творчість вершиною грузинського романтизму.

Тіціан Табідзе (21.03.1895 — 16.01.1937)

Грузинський поет, прозаїк, перекладач. Народився в селі Чкшвілі в сім'ї священика. З 1905 року навчався в Кутаїської гімназії — тій самій у яку в 1902 році вступив Володимир Маяковський. З 1915 року — один із організаторів грузинської символістської групи «Блакитні роги»; редагував її часопис «Барикади». Зблизився з російськими символістами. Творчість поета увійшла в російську літературу в перекладах Пастернака, Заболоцького, Ахматової. Незаконно репресований і розстріляний 16 грудня 1937 р.. Реабілітований посмертно.

Ніколом Міцішвілі (08.11.1896 — 26.06.1937)

Грузинський поет і письменник. Народився в селянській родині. Друкувався з 1912 року. Належав до угруповання грузинських символістів «Блакитні роги». Редагував літературну російськомовну газету «Фігаро» (з 1922 р.). Уклав і видав російською антологію «Поети Грузії». У 1922 р. здійснив творчу мандрівку до Франції. Повернувшись на батьківщину, очолив видавництво «Зоря сходу». У 1937 був репресований. Реабілітований посмертно.

Паоло Яшвілі (29.06.1895 — 22.07.1937)

Грузинський поет. Народився в селі Аргветі, друкуватися почав з 1911 року. У 1915 організував літературну

групу поетів-символістів «Блакитні роги».

У 1937 р. були репресовані і розстріляні близькі товариші Паоло Яшвілі — Тиціан Табідзе і Ніколо Міцішвілі. Незадовго до цього на хвилі масових репресій влада намагалася змусити Яшвілі написати викривальну статтю про Тиціана Табідзе й оголосити його ворогом народу.

Не витримавши шаленого тиску, Яшвілі застрелився під час погромних зборів в Спілці письменників Грузії. Він наклав на себе руки за допомогою зброї, яку йому подарував Табідзе.

Володимир Набоков (22.04.1899 — 02.07.1977)

Російський і американський романіст, поет, літературознавець і ентомолог. Серед найвідоміших творів російською мовою: романи «Машенька» (1926), «Захист Лужина» (1929—30), «Дар» (1937—38), автобіографія «Інші береги» (1954); англійською мовою: «Лоліта» (англ. Lolita) (1955), «Ада, або Радості пристрасті» (англ. Ada or Ardor: A Family Chronicle) (1969), та ін..

Леонід Танюк (8.07.1938 — 18.04 2016)

Український режисер театру і кіно, професор, народний депутат кількох скликань, голова Національної спілки театральних діячів України (з 1992); голова Всеукраїнського товариства «Меморіал» ім. В.Стуса (з 1992).

Іван Павло II (Кароль Войтила, 18.05. 1920 — 2.04.2005)

Поет і поліглот, також актор, драматург і педагог. Філософ історії, феноменолог, містик й представник християнського персоналізму. Папа Римський. Святий Католицької Церкви, канонізований 2014 року.

ЗМІСТ

Микола ІВАНОВ. LAUDATIO (*замість передслова*)..... 5

РОЕТИСА

З КНИГИ «РУШНИК ЗЕМЛІ»

«Пора. Мов пилка-поперечка...» 26
 «Забула внучка в баби черевички...» 27
 «Увійшла з молодого дощу...» 28
 «Мій дід не хвалився медалями...» 29
 «Баба листа написала в редакцію...» 31

З КНИГИ «ЧЕСЬКИЙ ЗОШИТ»

«Звичайно, вчорашнє —
 не стисно-залізне...» 34
 «Гроза проминула. І стежка блищить» 35
 «Як туж сопілки, яка струмує...» 36
 «Дванадцять апостолів вийдуть
 під музику дзвонів...» 38
 «Вертайся в лінії. Ліліт була до Єви...» 39
 «Я «Фауста» Манна читво припиню...» 40
 «Ні янгольська фікція взорна...» 41
 «Чамріє мозок череп'яний...» 42
 «Як при сизій золі перепілонька сива...» 43

З КНИГИ «ЯНГОЛ АЛФАВІТУ»

«Бджоли креслять до воску чарунки...» 46
 «Хуан Себастьян Елькано...» 47

«Я смертельно стомився...»	48
«Пітьма спивала течію...»	49
«Ми діти констабору й досі...»	50
«Чернеча свита, димом ткана...»	51
«Сергій Параджанов. «Ашик-Керіб»	52
Диптих для Василя	54
Семенові Глузману — Запис на палітурці	56
«Хто ми вже для тебе, Леоніде...»	57
Гутаперчава качечка	58
«Нікому я в не в нагороду...»	60
«Знову спека. До серпня далеко...»	61
За мотивом кавафіса	62
«По кризі річки скрізь — качині лапки...»	63
«Ліпше бути стежником у мавки...»	64
«Патинка пилку на пелюстині...»	65
«Звисне паучок на рукаві...»	66
«Душа струдилася. Скигиче...»	67
Зеленорогий звір	68
Дмитру Васильовичу Павличку	69
Микола Воробйов: фото	71
«Ефект смоляного стовпа...»	72
«Радісне і справдешнє...»	73
«БТри? трейлери? «гюндаї»?...»	74
«Бачу сон на купюрах з чортом...»	75
«Що — Монтекі? І що — Капулетті?...»	76
«Конання імперій хрящить від абсурдної люті...»	77
«Які страшні людські фінали!»	78
«В бібліотеку входиш крізь могили...»	79
«Осліпла очниця циклопа...»	80
Великий гук і гомін хорий...»	81
«Серед похилих літ на узбережжі...»	82
«В Колхиді стріла не бринить...»	83
«Посеред містечка фіміамів...»	84
«Під муром Трої зупинився Гектор...»	85
Гамлет	86
«Сіль — це вивернуто...»	87
«Сократ допив цикуту з чаші...»	88
«Не образа моя зі сльози вироста...»	89

«Забула взяти квітчану хустину...»	91
Бляшана зозуля	92
«На вулиці нашій нема матерів...»	94
«Двадцять гривень. І борг за квартиру...»	95
«Було Відродження забите...»	96
«Набрюкає, мов перед грозою...»	98
«Різдвяна сумирність нічної жади...»	99
«Дитяче «Мамо!» здалини долине...»	100
«Не обізвешся ні до кого...»	101
«Я — той, в кого блискавка вцілила рано...»	102
«І жертovní рядки і шматки четверні...»	103
«Самотини б, самотини...»	104
«День у день поховальний обряд...»	105
«Ну ось і край. Тремкоче бубонець...»	106
«Не ножа покликатимуть пальці мої...»	107
«Торби прокислої сваволі...»	108
«Зернами Зерова з древнього древа...»	109
Живаго	110
Янгол алфавіту	111
«Лише самітник вимір світу знає...»	112
«Жив собі на землі...»	113
«Білі хмари гладять Криворівню...»	114
«Людське обличчя небо вкрало в очі...»	115
«Вже все без тебе є...»	116

З КНИГИ «МЕТЕЛИК ПОНАД ІМЕНЕМ ТВОЇМ, АБО 95 ВІРШІВ ПРО КОХАННЯ»

«Це буде польська в'язь. Персона і дівчисько...»	118
«Вечоріє. Лагідно і строго...»	119
«Як візерунок, що в дар веретам...»	120
«Фантастичний пейзаж, як пустеля Далі...»	121
«Як пляму серед рами з вітражами...»	122
«Перепнувсь крайобрій пітьомним сукном опанчі...»	123

«Я не торгую кораблями...»	124
«Ти причаїлась, юна Етно...»	125
«Коли сам доростеш до печалі...»	126
«В легкому злітанні шовкових одеж...»	127
«Випряду далеке дождання...»	128
«Не я тоді був, коли вранці Одеса...»	129
«Як та Ликера, очманою...»	130
«Все можливо, мила. Застережці...»	131
«Я виймаю метеликів з блиску зіниць...»	132
«З водою, з бідною, з тобою без тебе...»	133
«Людина не міняється. Прогрес...»	134
«Пейзаж після анігіляції»	135
«Це більше ніж бажання больове...»	137
Солов'ї при Андріївській церкві.....	138
«Замерхтіли гострі зорі...»	140
Два дні до серпня	141
Метелик понад іменем твоїм.....	142

З КНИГИ «ОДИНАДЦЯТА ЗАПОВІДЬ БОЖА»

«Я брат блукальців ще з неандертальців...».....	144
«Снігами віхола хвалилась...»	145
«Ця межа називається шкіра...»	146
«Розсипалися всі крапки та коми...»	147
«Ця гідравліка тіла й землі...»	148
«Віддати груди трепетній долоні...»	149
«Ти ще не відаєш, хто ти...»	150
«Гуснуть сутінки в келішку...»	151
«Враз простір випроставсь, і витих...».....	152
«Волоком вихор зривний...»	153
«В суголоссі густих скрекотняв...»	154
«Не гріховне, та відступу повне...»	155
«Ти руками загребла припонтійський пеам...»	156

З ВЕРЛІБРІВ ТА БІЛИХ ВІРШІВ

«І не скаже мені нічого...»	158
-----------------------------------	-----

«Акація подзвонить і мовчить...».....	159
«В твоїм вікні глибокий повний місяць...».....	160
«Як страшно мені відчувати...»	161
«Вмерлого новонародженого донесли до ночівлі...»	162
«Не бути, не бути, не бути собою...»	163
«Такий собі орган, де замість рурок...»	164

ВИБРАНА ПУБЛІЦИСТИКА

На мотив «Ордонової редути» Адама Міцкевича	166
«За горбочком — то шабля, то шапка, то чуб...»	168
«Низько кланяюсь тим, хто стоїть...»	171
Анти-колискова	173
«Тьма забудовників, йоб вашу мати!»	174
«Дрібен цвіт стрепенувся примлоїно...»	175
«Кличу ніж! Святу відомсту Богу...»	176

ІМПРОВІЗИ, ОДИ, ОРАЦІЇ, ПАНЕГІРИКИ

Сюрреальний Параджанов	178
«Отче наш, Васильвичу Дмитре...»	180
«Юрію Щербакі...»	181
«Іванку, любий друже! Хоч травень геть холодний...»	182
Привітальний стогін яструбця горличці — піїта видавця	183
Усе тече.....	184
Пеан в палкім пломенюку «Днюку» Богдану Бенюку.....	186
Весела халтургія для Гальченка Сергія	189
Шок (поема)	191
Панегірик оповідаку — велету Богдану Жолдаку.....	195
Строфи Колі й Тані на кирдик в чеканні.....	197

ВИБРАНІ ПЕРЕКЛАДИ

З АРСЕНІЯ ТАРКОВСЬКОГО

Первые свидания	200
Белый день	204
Рукопись	206

З ФЕДОРА ТЮТЧЕВА

Silentium	208
«Как над горячею золой...»	210
Мотив Гейне	210

З ЛЕСЯ ТАНЮКА

Песенка дівочки.....	212
----------------------	-----

З ГРУЗИНСЬКОЇ ЛІРИКИ

Ніколом Бараташвілі	
Кетевана	214
Тиціан Табідзе	
Вбили шубравці мене на Арагві	216
Біла Ананурі	217
Паоло Яшвілі	
З ліричної присвяти	218
Ніколо Міцішвілі	
До кохання	219

З ВОЛОДИМИРА НАБОКОВА

«Нас мало — юных, окрылённых...»	220
На смерть Блока	222
На годовщину смерти Достоевского	224
Тайная вечеря	226
Вьюга	228
Мать	230
The poplar.....	232
Ode to a model.....	234

З АНДЖЕЯ ЯВЕНЯ

Szymomz cyrenye.....	236
Kamieniolom (fragment)	240

...i

«...а десь пташина тенька».....	242
«...змора ходу переймає».	243
«...стародавніх морів переглинився рев».....	244
«...білий човен понад водою»	245
Sancta poetica, або Сонет зору.....	246

MORALIA

СТАТТІ, РЕЦЕНЗІЇ, РЕПЛІКИ

Дмитро ПАВЛИЧКО

«Цей сніг сьогоднішній».....	250
------------------------------	-----

Володимир БАЗИЛЕВСЬКИЙ

Втішання «Чеським зошитом»	253
----------------------------------	-----

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ

Згусток несамовитої енергії.....	263
----------------------------------	-----

Олександр ШУГАЙ

«І хто нам простить, що прокинулись пізно?»	267
--	-----

Максим СТІХА

«Вертайсь до витоків!»	275
------------------------------	-----

Ніна ГНАТЮК.

Слідами Свідзінського й Стуса	279
-------------------------------------	-----

ЧЕРНІЛЕВСЬКИЙ – ПРО СЕБЕ

Станіслав ЧЕРНІЛЕВСЬКИЙ

«Я сам».....	286
--------------	-----

Співучасть у диві (із нотаток кінорежисера).....	318
---	-----

ІНТЕРВ'Ю, НОТАТКИ, УРИВКИ

Світлана ЙОВЕНКО	
«Київ вставай»	242
Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ	
«Поет без ГМО»	344
Василь ГЕРАСИМ'ЮК	
«Я повертаюсь жити...»	351
Оксана ЗАБУЖКО	
«Сонечко Чернілевський...» (з листа до Юрія Шевельова).....	357
Іван МАЛКОВИЧ	
«Чернілевське моцартіанство...»	358
Максим СТРИХА	
«Я поставив би його перед входом до Раю...».....	362
Дмитро СТУС	
«Нести свій хрест...».....	367
Роман БАЛАЯН	
«Легкое дыхание...».....	371
Мирослав СЛАБОШПИЦЬКИЙ	
«Лінгвістична кабала та її ребе...»	378
Сергій ПРОСКУРНЯ	
«Митець — це людина, здатна спокутувати чужу провину».....	382
Богдан БЕНЮК	
«Навіть Піфія не знає, яким він стане у своїй наступній книзі...».....	386
Рауль ЧІЛАЧАВА	
Майстерпоетичної імпровізації.....	390
Станіслав БОНДАРЕНКО	

«Чернілевська область не менша за Чернівецьку...».....	394
Богдан ЖОЛДАК	
«Шевченку треба дати премію імені Чернілевського...»	398
Єва НАРУБИНА	
«Ми цілувалися в трубку...» (зі спогадів)	407
Марія СМЕТАНСЬКА	
«Реальний Жванецький...»	414
Сергій МАРЧЕНКО	
«Кінорежисер — це стан свідомості...»	414
Ольга ГЕРАСИМ'ЮК	
«На Майдані поранили Станіслава Чернілевського...»	418
Ілля ЧЕРНІЛЕВСЬКИЙ	
Апологія шляхетності	421
POST SCRIPTUM	424
Біографічний довідник	426

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЄ ВИДАННЯ

Станіслав Чернілевський
SILENT FORM

Вибрані вірші. Переклади.

Відповідальний редактор — Микола Іванов
Літературний редактор — Тетяна Шульга
Коректор — Анатолій Левчук
Макет і дизайн — Олександр Гарачковський
Обкладинка — Єгор Грожин

УДК 821.161.2'06-1-82

Ч-49 Станіслав Чернілевський

SILENT FORM. Вибрані вірші. Переклади. — К.: Літ. Україна, 2017. — 440 с.: серія «Sancta poetica». — ISBN...

В дизайні обкладинки використані фрагменти триптихів «Спокуси святого Антонія» (1936-1937 рр.) і «Актори» (1942 р.) Макса Бекмана.

© Ст. Чернілевський, 2017, *поезії, переклади*

© М.Іванов, 2017, *передмова*

© Т.Шульга, 2017, *ідея серії*

© Єгор Грожин, 2017, *дизайн обкладинки*

Підписано до друку 29.08.2017.

Гарнітура Peterburg. Умовн. друк. арк. 4.8.
Формат 84108/16. Наклад — 3000 примірників.

ТОВ «Газета „Літературна Україна“»
Адреса: 011010, Україна, м. Київ,
вул. М. Омеляновича-Павленка, 3
Тел. (044) 280-00-25

Віддруковано з готових діапозитивів
в друкарні ТОВ «Друканя „Рута“»
(свід. Серія ДК №4060 від 29.04.2011р.)
м. Камянець-Подільський, вул. Пархоменка, 1
тел. 0 38 494 22 50, drukruta@ukr.net
Замовлення №...